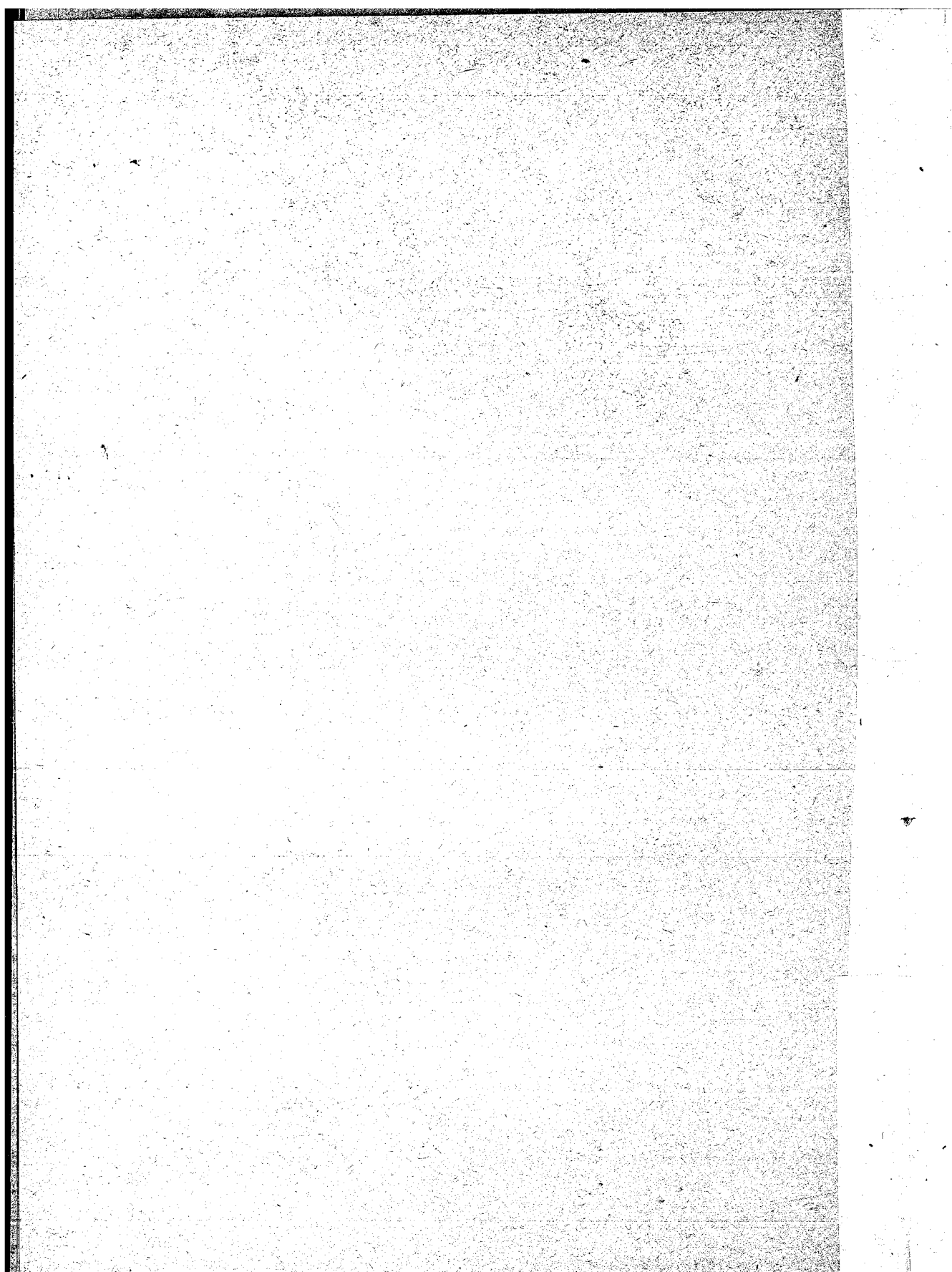

30873

P 2109

30873

A NAGYBÁNYAI
REFORMÁLT EGYHÁZMEGYE
TÖRTÉNETE

180/1970.

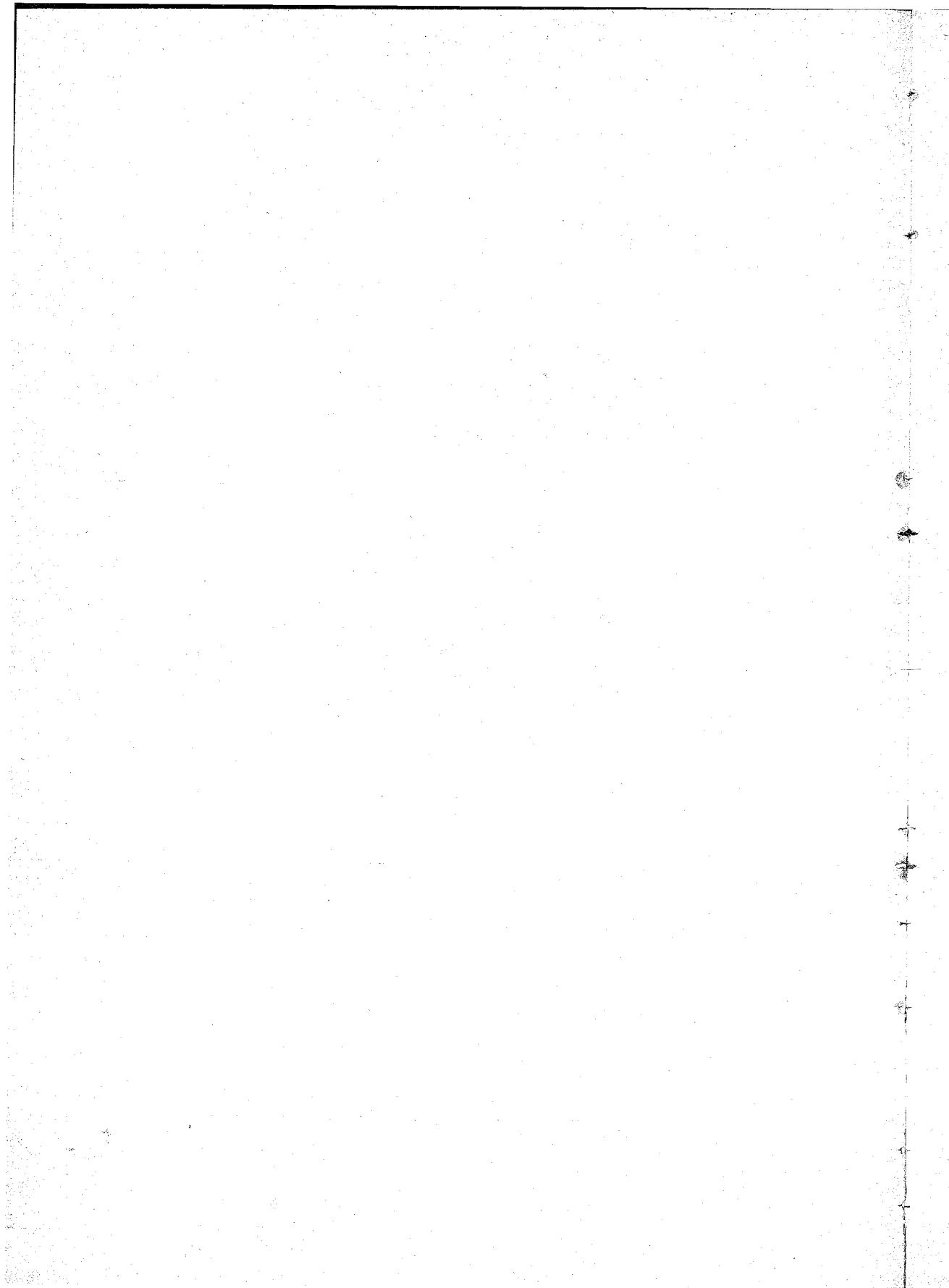

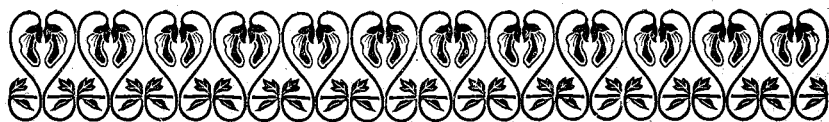
AZ EGYHÁZMEGYE MEGBIZÁSÁBÓL ÖSSZEÁLLITOTTA

SOLTÉSZ JÁNOS
ÓMBODI LELEKÉSZ

NAGYBÁNYÁN
MOLNÁR MIHÁLY KÖNYVNYOMTATÓ MŰINTÉZETÉBŐL
MDCCCCH

ELŐSZÓ.

Egyházmegyénk 1896. ápril hó 17-én tartott közgyűlésén 60. sz. a. az az indítvány tétellett, hogy hazánk ezeréves fennállásának határán egyházmegyénk történetét a késő kornak tanulságul meg kellene írni; nem részletekbe menő nagy terjedelemben, — mire korlátolt anyagi viszonyaink között sem egyéni áldozatra nem számíthatunk, sem közpénztárunkat túl nem terhelhetjük, — hanem mintegy kivonatossan, hogy egyházmegyénk testületi életének multjával és egyes egyházaink viszonyait feltűntető események leírásával, magyar reformált egyházunk egyetemes történetének anyagához adatokat gyűjtsünk. — Ily szempontból két részre osztatott a munka főleg azért, hogy annak terhe oszolják meg s a régibb kor megírására Gergely Károly nagybányai lelkész kéretett fel, az 1860-ik évtől fogva lefolyt események adatainak összeállításával pedig alantírott bizatott meg.

De tudjuk, hogy Gergely Károly lelkész társunk munkásságát egyrésről egyháza, másrésről az egyházmegye, ezenkívül az egyházkerületi tankönyvek megírása körül tanusított sikeres fáradozása, mily tulterhelőleg igénybe vették. Valószínűleg e nagy elfoglaltsága miatt, egyházmegyénk régibb történetéhez az adatokat csak lassan gyűjtögette; — fájdalom, nagy

munkássága közben váratlanul ragadta őt el tőlünk a halál s így ezt a munkát jóformán alig megkezdve hagyta itt, csupán a nagybányai egyház történetét írta meg; ezt egészen az ő kidolgozása szerint közlöm.

Ily helyzetben rendelkezett egyházmegyénk 1900. szept. 3-iki közgyűlése úgy, hogy a régibb kor történetét is alantírott állítsa össze, röviden, a lényegesebb események elsorolásával. Így az egész munkát újból kellett kezdenem. Tudom, hogy történetet írni csak alapos kutatás után, kétségtelen adatok beszerzésével lehet, de nem adhatott egyházmegyénk eszközt és alkalmat arra, hogy illetékes levéltárakban vizsgálódhassam; szorítkoznom kellett egyházmegyei levéltárunkra, lelkészeink közreműködésére s az újabb 40 éves múlt eseményeiben közvellen szerzett tapasztalataimra. — Figyelembe kellett vennem, sőt részben fel is használnom H. Kiss Kálmán munkáját, a szalmári egyházmegye történetét, mivel kétségtelen, hogy egész Szatmármegye reformációja ugyanazon korban, ugyanazon egyének által hajtatott végre s mostani egyházmegyénk nagyobb része 1821. előtt a szalmári egyházmegyéhez tartozott. Ezen átcsatolt egyházak régibb történetét is megírta H. Kiss Kálmán s kéziratban egyházmegyénknek ajándékozta.

Levéltárunk okmányaiban is igen sok érdekes jegyzetet találtam, különösen Técsi Dániel esperes szorgalmas kutató munkásságának igen sokat köszönhetünk e téren. Felhasználtam egyházmegyei gyűléseinknek bár a régibb korban hiányos, a XVIII-ik században kivonatós és csak a XIX-ik században rendszeres jegyzőkönyveit, mint leghitelesebb kutforrásokat.

Ombod, 1902. márczius havában.

Soltész János,
lelkész.

BEVEZETÉS.

*A következő T. esperest urakhoz intézett szives
kérek az alábbirtaknak.*

Mely nagy rövidséget szenvedett légyen ez a tiszteletes egyházi vidék a miatt, hogy a nevezetesebb történt dolgoknak és végzéseknak feljegyzésekben a régi boldog emlékü tiszteletes előljáró urak restesek voltak, vagy azt akárminemű okokra nézve elmulatták, voltaképen le nem írhatni; úgy hogy csaknem mindenképen szűkölködik ez a T. egyházi vidék az ebben régen történt emlékezetes dolgoknak esmerete, és az abból származható haszon nélkül. 1643-ban Tisztelendő Hodászi Miklós ur volt az, a ki inventáltatván az ecclesiák javait, emlékezetben hagyta, — de sem az az előtti időkről, sem az azután lefolytakról, nevezetesen sok ecclesiák elpusztulásokról, semmi bizonyost nem tudhatni. Ezen káros környüállásnak meggondolása birt minket arra, hogy 1643-ban készült, de azután kevés idővel félretétetett protocollumot elővegyük, és ebben 1-o a mostani fennálló ecclesiák inventariumait, 2-do a T. egyházi vidék közönséges végzéseit, és minden egyéb szükséges környüállásokat, — a melynek a maradékra általmenni igen szükséges, — a szerint a mint erről a protocollum mutató táblája, pagina edgy, tanubizonyságot tészen, -- szorgalmasan feljegyezzük. Bölcsen és nagyon hasznosan fognak cselekedni a következő T. esperest urak, ha ezen mi elkezdett igyekezetünket követni, és azt a napoknak és esztendőknak lefolyásokkal nagyobb tökéletességre igyekeznek vinni. Így fogja a késő nemzedék háládatos tisztelettel tisztelni édes emlékezeteket.

Irtuk 1807. diebus julii Kis Mihály esperest és Técsi Dániel m. k. notarius.

Eredetiben felvettem e fentebbi sorokat bevezetésül. Ezen felhívás meggyőz bennünket arról, hogy egyházmegyénk régi multjának eseményeiről rendszeres, biztos adataink nincsenek. Meglehet, hogy a mulasztás feletti ítélet talán túl szigorú, mert alig lehet feltenni, hogy a reformáció első idejében élt, munkálkodott tudós és tevékeny egyének ne irtak volna valamit az általuk reformált gyülekezetek alakulásáról és viszonyairól; hanem valószínű az, hogy a sok üldözések, pusztítások és viszontagságok között nem tudta a későbbi kor megmenteni amaz okmányokat, melyek egyházmegyénk egyházainak legrégibb történetét foglalták magokban. Így meg kell elégednünk a részben megmentett adatokkal, melyeknek tartalma is eléggé meggyőzhet bennünket arról, minő életet folytattak őseink az evangéliom szerint reformált egyházi munkásság terén.

Az egyházmegye levéltárának leltára.

1. Tractus Rivuliensis protocolon vetus ab anno 1620. inchoari inceptum sub senioratu Demetrii Liskai, et continet decisiones novem seniorum. Negyedré 1—146 lap.

2. Album et protocolum Ecclesiarum reformatarum Tractus submontani seu N.-Bányensis ab anno 1703. Continet decisiones octo seniorum. Negyedré 1—306 lapig. Végül bele vannak írva: Canones ecclesiastici opera Georgii P. Zoványi superintendentis anno 1730.

3. Repertorium super instrumentis sacris ecclesiarum et salariis ministrorum Verbi Dei, ac Ludi-Magistrorum in senioratu rivuliensi existentium anno 1643 et 1644. tempore senioris Nicolai Hodászi. Negyedré. Lapszámozva nincs; 29 egyházzról ír. Végül Nagybánya panaszai a Felséghez.

4. Georgii Gönczi liber de disciplina ecclesiastica. Varadini 1646. Articuli ecclesiarum cis- et ultra Tibiscum Verbo Dei collectarum anno 1572. in synodis M.-Varadini, Tasnadini, Fekete-Ardaini, Avas-Ujvárosini 1686. E két utóbbi írva van, a többi nyomtatva.

5. Initia religionis christianae inter Hungaros. Dissertatio auctore Gabriele de juxta Hornad. Francofurti 1740. Exercitatio programmatica de natalitio atque incrementis linguae latinae 1717. Kéziratban. Negyedré.

Ugyanezen kötetben vannak: 1. Ad fidem christianam, gentis hungaricae conversionis historia. 2. Facies ecclesiarum reform. evangelicarum in venerabili senioratu Nagy-Bányensi sub regimine d. Stephani Kolosvári repraesentata. Anno 1755. 3. Articulus 26. Diaetae anni 1791. de negotio religionis. 4. Elmélkedés a reformáció 3-ik századának megünnepléséről 1817. Ez ellen egy Anonymus róm. catholicus író által készített elmélkedés. 5. Benigna constitutio Josephina de causis matrimo-

nalibus. 6. Szatmár vármegyének a Tolerantiára tett rescriptuma 1781.

6. Album Mich. Sályi. Göttingae 1785.

7. Nagybányai t. egyházi vidék újabb inventariuma és protocoluma, mely jöllehet 1643-ik esztendőben készítettett legyen is, de azután félretételvén ujolag használtatni kezdetett 1807-ben (nagy kapcsos könyv in folio).

Tartalma: 1. Series ecclesiarum submontanarum. Hodászi Miklós 1643-ik évi repertoriuma, még teljesebb mint a 3-ik szám alatti s minden egyházat illetőleg 1807-től tovább folytatva 1—208. lapig.

2. Meghűtlési formulák 217-ik lap.

3. Tiszántuli püspökök s nagybányai esperesek nevei 224—225. lap.

4. Nagybányai egyházvidék gyűléseinek jegyzőkönyve 1807—1832-ig 227—416. lap.

5. Esküforma a Coadjutor Curator s világi és papi assessorok számára 332. lap.

6. Protocolum Decisionum in synodis partialibus 1645. 547-ik lap.

7. A két magyar hazabeli reformatióról. 633—641. lap.

8. Különösen a bányai vener. Tractusról is jegyezzünk meg valamit. 642-ik lap.

9. A régi Hunno—Scythiai betűi a mi magyar eleinknek. 669. lap.

10. A házas személyek elválasztásának módja. 671. lap.

11. Generalis és partialis synodusaink határozatai 1610-től fogva. 677. lap.

12. A nagybányai egyházvidék tudósai, kik a reformatio óta munkát irtak. 695. lap.

13. A nagybányai egyházvidékbeli predikátorok nevei ecclesiáinként. 703. lap.

14. A nagybányai egyházvidékbeli lelkipásztorok subscriptioi 1807. óta 722. l.

15. A nagybányai egyházvidékbeli isk. tanítók subscriptioi 1807. óta.

8. A nagybányai hely. hitv. köv. Nt. egyházvidék leveles tárában találtatott levelek első kötete 1585-től—1766-ig; rendbeszedte Técsi Dániel 1819-ben.

9. A nagybányai helv. hitv. köv. Nt. egyházvidék leveles tárában találtatott levelek 2-ik kötete 1766-tól—1805-ig.

10. A nagybányai helv. hitv. köv. Nt. egyházvidék leveles tárában találtatott levelek 3-ik kötete 1805-től—1819-ig.

II. Técsi Dániel esperességében jött királyi rendeletek és superintendentiális végzések 1818-ik év deczember 12-én kezdve 4-ik kötet.

12. A budai 1791-ben tartatott zsinat végzései, rendbeszedte T. D. in folio 1—108. levél. T. Győri Péter és Tttes Mándy Péter urak ehez csatolt észrevételeikkel.

13. Jegyzőkönyve a nagybányai egyházvidéknek, mely is készült 1822-ik esztendőben, conventileg újból összeszerkesztett nagybányai egyházvidék 43 anya- és 8 leány-ecclesiák számokra; in folio.

Tartalma: 1. Extractus articolorum et. diplomatum super religionis negotio. 2. lap.

2. Pacificationis Viennensis anni 1606. sub Rudolfo II. articuli. Anni 1608. sub Mathia II. articuli. Ferdinandi II. Diploma 1622. 9 lap.

3. Paria armalium principis Gabrielis Bethlen. Georg. Rákóczi. Mich. Apafi. 15. lap.

4. A Tractusok felosztásokról szóló újabb rendelkezések. 31. lap.

5. 1821-ik esztendőben Pesten tartott Convent. 35. lap.

6. 1821-iki Convent határozatából a Tractusok felosztása. 59. lap.

7. A Tractusok coordinatioja alkalmával tartott beszédek. 95. lap.

8. Első egyházi gyűlése a nagybányai egyházvidéknek. 129. lap.

9. A legelső esperesti currens az új Tractushoz. 147. lap.

10. Conscriptioja a nagybányai tractusi régibb 16 ecclesiák birtokainak. 151. lap. Azután az új ecclesiák összeírása minden bérlevelekkel együtt. Későbbi változások időnkint mellékelvék.

14. Némely nevezetesebb régiségek 10 darabban.

1. Paria literarum privilegialium a Stephano Bocskay, Gabriele Bethlen pro posteris pastorum a Georgio Rákóczi roboratarum 1648.

2. Ugyanaz.

3. Copia literarum nobilitationalium a Gabriele Bethlen ministris reformatorum concessarum 1778.

4. Az oskolákról való rendelése a tiszántuli superintendentiának Maj. 19. 1795.

5. Currens Johannis Kolosvári 1790.

6. Synodusbeli imádság.

7. Formulare protocolli natorum in militia.

8. Epigramma in circulos comitiales 1826.

9. Hadkori imádság.

10. Carmina voliva pro vexillis Huszarorum Hessen-Homburg 1819.

15.a) Próba predikációk 10 darabban egy csomóba kötve.

1. Sályi Mihály. 2. Tanárki Sándor. 3. Tóth László. 4. Erdélyi Sándor. 5. Tóth Mózes. 6. Dohi János. 7. Fekete László. 8. Ladányi Pál. 9. Kádár Ferencz. 10. Gönczi Zsigmond. 11. Szük Gábor.

15.b) További csomag próba predikáció.

16. Méltóságos erdélyi Főconsistorium levelei alamizsnákról 57 darabban.

17. Néhai Nt. Sályi Mihály esperes ur bizonyság leveli.

18. Nevezetes régi oklevelek, u. m. :

1. Avas-Ujváros hagyománylevele a malomról, Lónyai Zsigmondtól 1637. és egy vásárvámi nyugta 1820-ból.

2. Nagybánya vallási sérelmei 1775.

3. Jósefházának teleket ad Rátonyi Margit 1682.

4. Técsi József freymaureri Diplomája 1798.

19. Főt. Budai Ezsaiás superintendens urat — midőn 1825-ik évben canonica visitatiót tartott — üdvözlő beszédek.

20. Magyarláposi, domokosi, hagymásláposi curátori számadások s levelek 1813—20.

21. Régi t. atyafiak formátái, papok és rektorok testimoniumai. Szilágyi József, Kis Mihály, Fekete László, Markuszfalvi József, Ormánczi Ferencz, Szarka Ferencz, Körösfői Sándor, Ladányi József, Pinkótzai József, Bátori Sámuel, Incze István, Bakos János, Nagy Sándor, Isák József, Biró Balázs, Kovács József, Mák István, Csehi Ferencz, Tóth József, Szük Gábor, Vásárhelyi Sámuel, Técsi Dániel urakéi.

22. Nevezetes levelek t. Fekete László, Csányi József, Isák József, Nagy József és Sárkány Dávid urak dolgaiban 25 drb.

23. Tiszteletes Tóth Beniámin és a krassói ecclesia pere 1825-ről.

24. A nagybányai egyházvidék statistikai táblás kimutatása 1843-ról.

25. Decreta Francisci imperatoris ab anno 1796. edita.

26. Vallásügyi gyűjtemény:

a) Felirat a Felséghez a püspöki nevezet tárgyában 1815.

b) Leirat a consiliumhoz a tiszántuli coordinatio iránt 1818.

c) Repraesentatio ven. superintendentiae cis Danubianae propter rom. catholicos oratoria evangelicorum adeuntes 1820.

d) Superintendens Benedek Mihály Apológiája főcurator Péchy Imre ur levelére 1820.

e) Eszterházy rozsnýói püspök levelezése a minden válásuak temetési helyéről 1822.

f) Felirat a vegyes házasság tárgyában 1841.

g) Vegyes házasságról beregi levél és felirat a Felséghez 1843.

h) Vallás sérelmek miatti felirat 1844.

i) Convent tartás fejtegetése 1844.

k) Az 1844-iki vallásos törvényczikkre püspöki utasítás 1845. febr. 19.

l) Zákány népiskolai rendszere 1846.

m) Egyházkerületi felirat a Felséghez a róm. cath. ifjaknak tanintézetünkbeni kitiltásáról 1844.

n) Vallásügyünket illető superintendensi előterjesztés 1848.

o) Vegyes házasság miatti sérelem 1848.

p) 1851. szept. 9-iki egyházkerületi tanácskozmány közügyre vonatkozó cikkelyei.

27. Esperes Kis Mihály körlevelei és némely régiek.

28. Esperes Técsi Dániel körlevelei.

29. Esperes Lugasi József körlevelei 1832—1843.

30. Esperes Tarczali Sámuel körlevelei 1843—1856.

31. Esperes Melegh Dániel körlevelei 1856—1869.

32. A superintendensi hivataltól a nagybányai egyházmegei espereshez küldött irományok 1791-től—1843-ig.

33. Superintendenciai rendeletek 1843-tól—1848-ig.

34. A nagybányai ven. tractusban levő parochialis s ecclesiák javainak összeírása 1812-ik évben.

35. A canonica visitatoria beadott feleletek a kérdő pontokra 1827-ben, 33 darab, külön-külön minden egyház javainak leírása.

36. A nagybányai egyházmegyei egyházak történelme 1846-ban.

37. Nyugtatványok a superintendentiát illető alamizsnákról 1830—1844-ig.

38. Régi számadási töredékek az egyházmegyei pénztárról.

39. Tractualis perceptor assessor tisz. Szabó János ur számadása 1825—1835-ig.

40. Egyházvidéki pénztárnok Melegh Dániel számadásai 1836—1843-ig.

41. Egyházvidéki pénztárnok Balla László számadásai 1844—1855-ig.

42. A nagybányai egyházmegyét illető aprólékos emlékiratok, p. o.:

a) Beköszöntés a bányai tractusba a coordinatio után 1822.

b) A nagybányai egyházvidéknek 1822. évi gyűlési jegyzőkönyve.

c) Elöljárók választási módja. 1814.

d) Vasárnapi tanítás indítványa 1826.

e) Erdődi zsinat emléke 1845. s. a. t.

43. Régi esperesi visitatiók protocollumai 1734. óta.

44. Técsi Dániel esperességében visitationalis libellusok 1822. óta.

45. Lugasi József esperességében canonica visitatio protocollumai 1832—1843-ig.

46. Esperesi visitatio jegyzőkönyvei 1843—1856-ig. Tarczali Sámuel idejében.

47. Egyházlátogatási jegyzőkönyvek 1857. óta, Melegh Dániel esperes idejében.

48. A nagybányai egyházmegye közgyűléseinek jegyzőkönyvei 1833—1849-ig.

49. A tiszántuli főtisz. superintendentensi hivataltól küldetett mindennemű rendeletek 1849—1856-ig.

50. A nagybányai hely. hitv. egyházmegye gyűléseinek jegyzőkönyvei 1855-től—1890-ig.

51. A nagybányai egyházmegyében jelenleg létező 44 anyaegyházakról:

1. E levéltári jegyzőkönyvekben található adatokra utasítás

2. Minden egyházzal külön szedhetett iratok csomaga.

3. Minden egyház külön statisztikai kimutatása 1856. óta.

52. Jegyzőkönyv, tartalma:

a) Polgári államra vonatkozó rendeletek, melyek a főtiszti. superintendensi hivataltól küldettek 1849. óta.

b) Egyházkerületi s megyei személyzetek, üdvözlések, statisztikák 1849—1868-ig.

53. Jegyzőkönyv, tartalma: A főt. Superintendenstől leküldött rendeletek. Esperesi teendők: a) a gyűlésekre nézve; b) vegyes teendők; c) papjelöltek irányában 1849. óta.

54. Jegyzőkönyv, melynek tartalma a tiszántuli főt. superintendensi hivataltól leküldetett papi s egyházi teendők.

a) Vegyes teendők.

b) Anyakönyvek körül:

1. Általában.

2. Esketés körül.

3. Keresztelés és temetés körül 1849. óta.

55. Jegyzőkönyv, tartalma: A tiszántuli superintendensi hivataltól 1849. év óta leküldött:

a) egyházi alkotmányra tartozó iratok;

b) iskolákról általánosan s tanítókról.

56. Jegyzőkönyv, tartalma: a) a debreczeni, b) szigeti, c) és szatmári iskolákról 1849. óta.

57. Jegyzőkönyv, tartalma a főt. Superintendenstől leküldött iratok:

a) könyöradományokról, b) könyvekről ajánlás, betiltás, előfizetés 1849. óta.

58. Jegyzőkönyv. A nagybányai hely. hitv. egyházmegyei esperesi levéltár esperes Melegh Dániel által rendezve 1857-ik évben.

59. Jegyzőkönyv, tartalma:

1. A nagybányai hely. hitv. egyházmegye statisztikai állapotának kimutatása 1856. év óta.

2. A nagybányai egyházmegyei egyházak, lélekszám mennyiségi renddel írva 1856. óta.

60. Jegyzőkönyv, tartalma: Melegh Dániel esperesi körbeli naplója 1856. óta egyes egyházak s belhivatalnokokra vonatkozólag.

61. Jegyzőkönyv, esperesi táblás jelentések 1859. év óta.

1. Táblás kimutatás a h. h. nagybányai egyházvidékbeli ecclesiák állapotáról 1859/60-on kezdve.

2. Esperesi tudósítás a h. h. nagybányai egyházvidékbeli belső hivataloskodókról 1860-ik éven kezdve.

62. Jegyzőkönyv. Díjlevelek 1858-tól kezdve.

63. Egyveleg csomagban.

64. Jegyzőkönyv. 1857-iki díjlevelek.

65. Hátrányok.

66. Jegyzőkönyv. A többfelől érkező levelek naplója.

67. A tiszántuli ref. egyházkerület 1860—1866. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei egybekötve.

68. számtól **133**-ig különböző egyházkerületi és egyházmegyei jegyzőkönyvek, egyházmegyei pénztárnoki számadások, püspöki leiratok, esperesi körlevelek, ügyiratok, vegyes jelentések, folyamodványok, épület rajzok, iskolai értesítők s. a. t.

Czél szerűnek tartottam ezen leltár felvételét azért, hogy úgy a történetkutatók, mint az érdeklődő egyháztagok ismerjék meg annak tartalmát s ha netalán egyik-másik okmányt tanulmányozni óhajtanák, megtalálhassák azt levéltárunk tömegében.

A nagybányai egyházmegye reformációja.

Szatmármegyében a reformáció korán tért foglalt; az egyházi történetírók állítása szerint már 1527-ben ismeretes volt. Következtetni lehet ezt abból, hogy a Nagybánya városában elmagyarosodott szász lakosok, kereskedők és bányászok szoros összeköttetésben éltek az erdélyi szászokkal, a kik Németországgal folytonos érintkezésben voltak s ezek útján az ottani nagyjelentőségű vallástisztítás eseményeiről csakhamar értesültek. Nagy jelentősége és befolyása volt a reformáció terjesztésére Erdődnek, hol a hatalmas Drágfi Gáspár és neje Báthori Anna pártfogásukba vették a megtisztított vallás követőit és annak hirdetőit. 1530. táján már Váralján és környékén a róm. kath. főpapok üldözték a protestánsokat, bizonyítja ezt Erdősi János esete, kinek jószágait elvették s magának menekülnie kellett. Drágfi udvarában több reformátor megfordult különösen 1536. után, a kiket a főúr oltalmába vett és munkálkodásaikban támogatott. Általánosságban állitható, hogy a XVI-ik század első felében egész Szatmármegyében s még inkább az Erdőd közeli vidékét képező későbbi nagybányai egyházmegye egyházaiban a reformáció teljesen bevezetett tény volt.

A reformátorok, kik közül többen Wittenbergában tanultak, előbb a Luther nyomdokain haladtak, de később a Kálvin reformációja mellé állván annak szellemében munkálkodtak.

Szatmármegye reformátorai voltak: Batizi András, Bogáti Demeter, Radán Balázs. A Drágfi környezetében munkálkodtak: Derecskei Demeter és Boldi Sebő, de ezek működése inkább az Erdődhöz igen közel fekvő Kraszna- és Közép-Szolnokmegye területére szorítkozott.

Fel van jegyezve, hogy 1562-ben a reformáció elterjedése következtében Szatmármegyében csak három római katolikus plébánia volt.

A reformáció ezen rohamos terjedése különösen ama birtokos világi családoknak köszönhető, a kik azt pártfogásukba vették s példájukkal a népet is buzdították a megtisztított vallás követésére. Ilyen családok voltak: Drágfi Gáspár s neje Báthori Anna, — Erdőszáda, Nagypalád, Kispalád földes urai Chaholyi Anna s férje Brebiri Melith György, a ki különösen kitűnt a pártfogásban. A rozsályi uradalomban Kunok, Rhédeiek, Teleki, Lónyai és Mándy családok, a kiket protestáns meggyőződésükből sem fejedelmi kegy, sem a klérus befolyása többé ki nem téríthetett. Az 1687-iki országgyűlésen panaszozzák a róm. katolikusok, hogy az ecsedi és szatmári erősséget kivéve, az egész megyében sehol sincs róm. kath. pap. Kétségtelen, hogy az ily nagy mérvben elterjedt és megerősödött reformáció legfőbb támaszát a független és szabadelvű erdélyi protestáns fejedelemségben találjuk fel.

Bár biztos adatunk arra nincs, hogy nagybányai egyházmegyénk, mint ilyen, mikor alakult meg, de alaposan következtethetjük, hogy, ha előbb nem, már az 1545-ben tartott első erdői zsinat alkalmával szervezkedett. Ezen zsinatot Drágfi Gáspár hívta össze, de ő meghalván, neje Báthori Anna tartotta meg. Elnöke volt Kopácsi István reformátor. A hitvallás, mely XII. cikkelybe foglaltatott, szorosán sem lutheri sem kálvini álláspontot nem foglalt el, hanem melanchtoni irányzatú volt. Ezen hitvallásnak 29 reformátor irt alá.

Ezután következő időben gyakran tartattak zsinatok részint a protestáns elvek tisztázása, részint a tisztított vallásban való erősödés végett. Az erdői II. zsinatot 1555. február 24-én ecsedi Báthori György védelme alatt tartották meg, ennek végzései XX. cikkelybe foglaltattak. Luther és Kálvin követői még mindig egy testületben voltak. A Szatmármegyében különböző helyeken tartott zsinatok közül jelentőségével kiemelkedik az 1646-ban Rákóczi György által összehívott és védelme alatt állott szatmárnémetii zsinat. Elnöke volt Geleji Katona István, Erdélyből is 24 képviselő jelent meg itt, — a bihari, érmelléki, debreczeni, borosjenői, szabolcsi, közép-szolnoki, ugocsi, beregi, mármarosai, nagybányai, szilágyi, makói, turi és szatmári egyházmegyék lelkeszei és képviselői. A Tisza mellé-

kéről zempléni, ungi, borsodi, gömöri, kishonti, abauji, tornai egyházmegyék küldöttei. Ezen nagy zsinat végzései XXX. pont alá foglaltattak; ekkor készültek a Geleji Katona-féle kánonok, melyek a XIX-ik század közepéig teljesen érvényben voltak, azután azok hiányait egyes egyházkerületi végzések és szabályok pótolták, míg végre az 1882-iki zsinati törvények léptek életbe.

Egyházmegyénk területén még kisebb jelentőségű zsinatok voltak Avasujvárosban 1686-ban és Felsőbányán 1714-ben. Ezek után ugynevezett közszinatok nem is tartattak, részint azért, mert a protestantizmus helyzete az erdélyi fejedelemség megszűntével még tűrőttnek is alig volt nevezhető s a gyülekezések is betiltattak, részint, mert később Debreczen nőtte ki magát központtá s a generalis synodus nevezete alatt addig tartott gyülekezések helyét az egyházkerületi gyűlés foglalta el.

A reformáció itteni terjedését első ízben Martinuzzi György igyekezett megakadályozni, de mikor Drágfi és a Báthoriak hathatós pártfogásukba vették, annak többé gátat vetni nem volt képes. Majd később az erdélyi 1557. és 1564-iki országgyűlés a vallás szabadságát proklamálta, a róm. kath. püspöki javak szekularizáltattak s ezen intézkedések az egész szatmármegyei reformáció terjedésére és békés fejlődésére kedvező befolyással voltak. Az e vidéken tartott zsinatok gyülekezései, a nagyszámu világi és egyházi tagok részvétele bizonyítja, hogy a protestantizmus e vidéken már a XVI-ik században nem csak elterjedt, hanem virágzott is. De a XVII-ik század elején Básta hadai nagy pusztítást vittek véghez e környéken és habár ezen pusztítás nem közvetlen a protestantizmus, hanem általában a magyar lakosság ellen irányult: lehetetlen, hogy a vallásos élet és reformáció fejlődésére is káros befolyással ne lett volna. A pusztulás Bocskay István alatt megszűnt, Bethlen Gábor és utódai alatt ismét teljes vallásszabadság élvezetében volt az egész Szatmármegye, különösen pedig a Rákóczy György fegyveres közbelépésére a linczi békekötés bizonyos ideig nyugodt vallásgyakorlatot biztosított.

Az erdődi első zsinat szelleme szigoruan orthodox volt. A II. zsinat kimondotta, hogy Isten igéjének nagyobb tekintély tulajdonítandó mint bármely emberi, püspöki, vagy zsinati rendelkezésnek. A transsubstantiatio ellen tiltakoztak. Eddig sok tekintetben megegyeztek az ágostai hitvallással, de már ekkor

kezdték határozottabban a kálvini irány felé hajlani. Előhírnöke volt e tannak Dévai Biró Mátyás, határozott és legerősebb tanítója Meliusz (Juhász) Péter; a helvét irány általa teljes győzelemre jutott e megyében. 1567-ben a debreczeni zsinaton irták alá a helvetica confessiot s a csengeri zsinat is ez alapon nyilatkozott az unitáriusok ellen.

Nem csodálkozhatunk rajta, hogy a századokon keresztül megszokott katolikus szertartások nem lettek a reformáció által azonnal teljesen kiküszöbölve a protestáns egyházi életből; fokozatosan tiltják el a gyónást, képek tiszteletét, ünnepek tartását. A mise szertartásai is lassankint hagytak el s a gyülekezeti tanításra, szószéki predikálásra lett a főszó fektetve. A hitnézeti forrongásnak természetes következménye volt a vallásos erkölcsi élet két szélsősége. A rajongó hit a lelkiismeret jogai ellen támasztott üldözésben nyilvánult; a hitetlenség és közöny szintén sokaknál tért foglalt. Mindkét irányu tévelygés bő táplálékot talált ama politikai viszonyokban, melyek e korban uralkodtak.

Kormányzás és egyházi belélet.

Az 1555-ben tartott II-ik erdődi zsinat kijelölte a superintendens hatáskörét, meghatározta az esperesek teendőit, elrendelte az egyházlátogatást; ennek következtében bizonyos az, hogy már ezen időtájt a tractusok szervezve voltak. A zsinatok generalis és partialis jelzőkkel neveztetnek; amaz egyházkerületi emez egyházvidéki, tractusi, később egyházmegyei gyűléssé lesz. A gyűlések hatásköre azonban nem volt szorosan körvonalozva, egyik a másik hatáskörébe tartozó ügyekben is rendelkezett. Egyházmegyei gyűlések gyakorolták a helyosztást, lelkészek, tanítók vizsgálását, többször a felavatást is; — válópereket, egyházi fegyelmet s. a. t. Az egyházlátogatás alkalmával felmerült kérdésekben és perekben többször végleg döntöttek, de megtörtént az is, hogy a felek az egyházkerületre fellebbeztek.

Az iskola ügyét is felkarolták a reformátorok. Egyházmegyénkben Erdődön, Nagybányán, Felsőbányán felsőbb iskolák állítottak, a két elsőben lelkészképzéssel volt a tanítás összekötve. Elsőben magok a lelkészek tanítottak és irtak tankönyveket, minden egyházban különös gondot fordítottak az ifjú nemzedék nevelésére; alig volt falusi iskola melyben az akkor nagymérvben

használt latin nyelvet is ne tanították volna, úgy, hogy még a XIX-ik század iskolázott öreg emberei majdnem kivétel nélkül ismerték a latin nyelvet.

Bocskay és Bethlen intézkedései szerint a lelkészek és azok utódai a nemesi osztályba soroztattak. Általában a reformáció első századában mind a reformátorok, mind azok lelkész utódai nagy tiszteletben és méltánylásban részesültek.

Eleinte nagy gondot adott az alakított egyházak lelki gondozása és kormányzása, mert a papi és tanítói pályán csak kevesen voltak. Szerencsésnek érezte magát az a gyülekezet a melyik lelkészt nyerhetett. Ebben a korban vehette már kezdetét az ugynevezett papmarasztás, a mikor a presbyteriumok ígérekkel, javadalmazásokkal igyekeztek lelkészeiket továbbra is megtartani, de ezen marasztási rendszer később, a mikor már elegenden voltak a belhivatalnokok, egészen elfajult és igen sok vizsálynak lett forrásává. A lelkészek változásánál vagy ők, vagy a presbyteriumok voltak a kezdeményezők, de a változás mindenkor csak az esperes és egyházmegyei gyűlés jóváhagyása mellett történhetett meg.

A XVIII-ik század elejéig a polgári hatóságok, különösen az erdélyi fejedelmek nagy pártfogásban részesítették a protestánsokat s ezen előnyök birtokában háborítatlanul foly egyházi életök; később azonban a polgári megyei hatóság intézkedései gyakran összeütközésbe jöttek a protestáns egyház érdekeivel; ezek lelkészeit, gyülekezeteit zaklatták, törvénytelen terhekkel rótták meg. Mely intézkedések ellen sok panasz emeltetett s a panaszok csak részben orvosoltattak, legtöbbször elhallgattattak és akárhányszor méltatlan bántalmazásokat eredményeztek.

1731. táján s utána az országos kormány is ellenséges magatartást tanusított a protestánsokkal szemben. A Carolina Resolutio több rendbeli sérelmes rendeleteket tartalmazott. A nyilvános vallás gyakorlás korlátoztatott; több rendbeli templomok elvételtek, protestáns válóperek a róm. kath. papi törvényszék előtt folytak; az áttértek szigorúan büntetettek; a katolikus ünnepeket meg kellett tartani, processiókban résztvenni; a protestáns tisztviselők szentekre és szűz Máriára tartoztak esküdni. Mindezen jezsuita forrásból eredt zaklatásoknak és kényszerítéseknek végcélja az volt, hogy minél többen térjenek vissza a kath. egyház kebelébe.

A megpróbáltatások legnehezebb idejét a XVII-ik század vége és a XVIII-ik század hozta el, a mikor a pusztító hadjáratok, ellenséges indulatu kormányok s főként a legfelsőbb hatalmat is befolyásoló és irányító jezsuita erőszak több egyházunkat elpusztította, templomainkat, egyházi javainkat elvette; községekünkben a protestáns magyarokat elűzte, helyökre őseink örökébe oláhokat, svábokat telepített. Régi okmányaink bizonyítják, — alább látni fogjuk — hogy a nagybányai egyházmegyének sok népes egyházát megsemmisítették, azok lelkészeit, tanítóit elűzték s most ezen községekben hírmódónak is alig akad egy-egy odatévedt református család. Nem csak egyházunk és vallásunk, hanem nemzeti létünk ellen elkövetett bűnnek és hazazaárulásnak nevezhető az a brutális erőszak és pusztítás, melyet különösen a XVIII-ik században szenvednünk kellett s a késő nemzedék átka nehezül azok emlékére, kik a reformátusoktól egy Erdődöt így elrabolni segítettek.

Mindezen törvénytelenések és sérelmes rendeletek ellen Zoványi György superintendens tiltakozott, a protestánsok részéről felterjesztés küldetett a legfőbb hatósághoz, — de sikertelenül. Majd nagy küldöttség ment a kormányhoz, külfországiak is támogatták a magyar protestánsok érdekeit, — de eredménytelenül. Mind a panaszok, mind a zaklatások csak a jezsuiták háttérbe szorítástól kezdve szűnnek meg, s II. József császár türelmi parancsára multak el. Jöttek ugyan még ezután is rendeletek melyek jogsérelmet tartalmaztak: de azoknak már az alattomos jezsuita szellem sem tudott érvényt szerezni. Az 1790/1 XXVI. t. cz. kedvezőbb időket hozott a protestáns egyház életére. Ujra fellángolt ezután az elnyomatás nehéz idejében szunnyadozó és reménytelen vallásos buzgóság, s az elvesztett templomokat ha vissza nem nyerhették is, azok helyett újakat építettek, iskolákat alapítottak és szent lelkesedéssel igyekeztek a multak szenvedéseit orvosolni, veszteségeit kipótolni.

Ekkor azonban az egyházi és világi elem között keletkezett viszály. Eddig nem volt szabályozva a világiak befolyása az egyházkormányzatban. Gyűléseinken számosan megjelentek ugyan, részvételüket, ottani szereplésüket nem kifogásolta senki, sőt elismeréssel fogadták azok közreműködését: de az egyházmegyei tanácsban nem foglaltak helyet. Ebben az időben állítólag a világiak az egyházkormányzás terén minden jogot magukhoz akartak ragadni; Sinai Miklós debreczeni tanár pedig éppen

ellenkezőleg, a papi uralom kizárólagos jogát pártolta s oly területet alakított a papok között, hogy superintendensnek is megválasztották, a miért az egyházkerületi gyűlés nem csak püspöki hivatalától mozdította el, hanem tanári állásától is megfosztotta. S bár az 1791-iki budai zsinat meghatározta az egyházi és világi elem paritását az egyházkormányzatban, mégis majdnem három évtizeden keresztül folyt a versengés. Nem zárattak ugyan ki a világiak a tanácskozásból, de az egyenranguságot csak az 1821-iki Convent állapíthatta meg, mely elrendelte, hogy az egyházmegyékben világi assessorok is választásának az egyháziakkal egyenlő számban.

Hogy coadjutor curátorok mikor lettek először alkalmazva rendszeresen: azt régi okmányaink ki nem mutatják; de az bizonyos, hogy már a coordinatio előtt jóval, a gyűléseken mint társelnökök szerepeltek egyházmegyénkben.

A régiebb nagybányai egyházmegyében következő egyházak voltak:

(Series ecclesiarum Submontanarum a Nicolao Hodászi 1643.)

Nagybánya (Rivuliensis)	Váralja
Felsőbánya (Medio montensis)	Szamostelek
Gerődtótfalu	Apa
Kékes	Patóháza
Dobrovicza	Görbed
Jóseflápos (Magyar)	Aranyos-Megygyes
Domokosfalva	Sárköz-Ujlak
Berkesz Kővárval.	Adorján
Kótó Katalinfalvával	Sárköz
Hagymáslápos	Jósefháza
Szazar	Ujváros
Felső-Misztótfalu	Remete
Alsó-Misztótfalu	Vámfalva
Erdődszáda	Parlag
Iloba	

Hosszufalu is ide tartozott, udvari ecclesia volt. 1752-ben gróf Teleki Sámuel generalis, Isten dicsőségére, szent vallásunkhoz való buzgóságból állíttatott fel itt udvari templomot. Predikátorát az udvar fizette.

Elenyészett egyházaink.

1. *Gerődtótfalu*. Ezen egyházban a mi szertartásunk szerint való isteni tisztelet két rendben akadályoztatott meg a Nagybányán lakó Minorita-barátoktól; először 1685-ben, másodszor 1713-ban. Ekkor a templomot a harangokkal, papi házzal és hegyi dézmával együtt elvették és a maguk hasznára fordították. Predikátorai voltak: 1626. Gönczi János, 1656. Egrespatéki András, 1660. Tarcsai Gergely, 1666. Olaszteleki Máté, 1687. Diószegi Sámuel, 1704. Tatéri Mihály, 1708. Dézsi János, 1711. Técsi Mihály.

2. *Magyar-Kékes*. A nagybányai jezsuiták ezen egyházat minden jussaitól megfosztották, csak azért, mert a pénzverőházhoz adnectált fiscalis jószágok közül való volt; így a templom, papház, mezei földek és egyéb papi birtokok elfoglaltatások után elpusztult az ecclesia mintegy 1700. táján. Nevezetesebb predikátorai voltak: 1632. Somosi Gergely, 1635. Bányai György, 1641. Mogyoródi Mihály, 1652. Szentiványi Gergely.

3. *Dobrovicza* mint fiscalis jószág, ha szintén a magyar-kékesinél népesebb volt is, de csakugyan a nagybányai jezsuitáktól mindaddig szorongattatott, míg annak tagjai idestova elszéledtek és így az isteni tiszteletnek vége szakadott, a szép kőtemplom az oláhoktól elfoglaltatott, nem sokkal a kékesi ecclesia elpusztulása után. Az urasztalához való készletei 1780-ban Berkeszen egy Dobroviczáról oda költözött embernél a poháron kívül megtaláltattak. Nevezetesebb predikátorai voltak: 1630. Vályi Mihály, 1642. Bányai István, 1662. Jánki János, 1702. Tarpai András, 1704. Kölyködi János, 1731. Kovásznai Boldizsár.

4. *Szazar* ecclesia megszűnt lenni 1714-ben, a mikor a reformátusok nagyon kevés számuk miatt a megsaporodott oláhok által a templom, parochia, harangok, mezei örökségek és a dézma elfoglaltattak, a possessor Kornis méltóságos urak egyetértésével. 1630-ban Héczei István volt predikátora.

5. *Erdődszáda* református ecclesia a tatárok miatt elpusztulván és a helység az oláhok által megülettetvén, minden ecclesiái bonumai azoknak kezekre mentek által 1700. táján. Nevezetesebb predikátorai voltak: 1632. Sepsi János, 1639. Székelyhidi Péter, 1652. Szendrei Mihály, 1655. Bányai Mihály, 1656. Szatmári Mihály.

6. *Iloba* hasonlóképen a tatárok által elpusztítván, az oláhoktól templomával, papi házával és mezei örökségeivel együtt felfogattatott. Az ecclesia malmát pedig a nagybányai jezsuiták csakhamar azután 1712-ben a venerabilis tractustól — a mely felfogott volt rajta — elfoglalták. Predikátorai közül: 1622. Szalacsi Gergely, 1641. Kisvárdai István, 1624. Almási János említettnek.

7. *Szamos telek*. Ez az egyház is valószínűleg a tatárok pusztítása után enyészett el s megmaradt kevés hivei Apához csatlakoztak, oda jártak templomba s az odavaló papnak és tanítónak fizettek. 1633-ban predikátora volt Apai István.

8. *Görbed* is anyaegyház volt 1748-ig, ekkor Aranyos-Megyeshez affiliáltatott. Predikátorai voltak: 1655. Sárdi Mihály, 1731. Németi József, 1733. Veres János.

9. *Parlag* ecclesia a kurucz és tatár revolutiók miatt 1700. elején idestova elszéledett hivei nagyobb része Ujvárosba költözött lakni. Predikátorai: 1634. Bányai Simon, 1643. Hiripi Miklós, 1646. Borzási János, 1659. Dabóczi Mihály.

Erdődről tudjuk, hogy az 1711-ben lezajlott szabadságharc után mint Rákóczi birtok confiscáltatott s a Károlyi családnak adományoztatván, új birtokosai a magyar református lakosokat elűzték, kiknek nagy része a szatmári hegyre menekült, helyökre s birtokjukba svábokat telepítettek.

Igy a régi nagybányai egyházmegyében összesen 20 kis egyház maradt; a két Bánya, Váralja, Ujváros voltak népesebbek, de az összes lélekszám nem érte el a 10 ezret.

A reformált egyházi élet fejlődésének akadályai.

A kis népességű 20 egyházból álló egyházmegye nem birta viselni a — bár abban az időben is csekély — közigazgatási adózást; másfelől nehezítette az egyházmegyei közigazgatást az a körülmény, hogy 7 egyház politikailag Kővárvidékéhez tartozván, az erdélyi statútumok szerint kormányoztatott. Mikor a házassági elválasztás joga a magyarországi egyházaktól a Carolina Resolutio által elvétellett, az erdélyi részen továbbra is meghagyatott és így az egyházmegye egy részében a válóperek rendszeren folytak.

Ha egyrészt a Bátor, Bocskai, Bethlen és Rákóczi uralom kedvezett is a református egyházi életnek, de másfelől éppen ezek alatt folytak a pusztító kurucz, labancz, tatár hadjáratok, melyek a magyar nemzetiség pusztulását s így hiveink számának csökkenését eredményezték. Az előbb reformátussá lett földes urak közül sokan fejedelmi kegy, hivatal, birtok adományozás által megszedítette, ismét a római katolikus egyházba tértek.

Akadályozta az egyházi élet fejlődését a belhivatalnokok csekély fizetése, mi miatt az első időkben alig tudtak lelkészeket és tanítókat találni. Ebből kifolyólag látjuk a kisebb egyházak belhivatalnokainak gyakori változását, úgy, hogy alig 2—3 évi szolgálat után már más helyre kívánczoltak vagy rendeltettek. Ezen hivataloskodási szakgatottság miatt még a legodadóbb buzgóság és hivatali képesség sem kormányozhatta úgy az egyes gyülekezeteket, hogy a folytonos fejlődés, anyagi és erkölcsi emelkedés szemmel látható bizonyítékait fedezhetnők fel azokban.

Hátrányos volt az egyházi élet virágzására az ugynevezett papmarasztás is. Míg eleinte a kényszerűség idézte elő e gyakorlatot, mert mint jelzém. szerencsésnek érezte magát egyik-másik kis egyház, ha belhivatalnokot nyerhetett és azt megtarthatta: később, a mikor már a belhivatalnokokban szükségét nem szenvedtek, a papmarasztás elfajult, mivel bármelyik befolyásosabb egyháztag kezdeményezésére vagy bujtogatására pártoskodás állott elő az egyházban, melynek eredménye az önértékes és a hivatali kötelesség teljesítésében hű egyéneket elkedvetlenítette, kevésbé önértékeseknél fizetési engedményeket csikart ki a marasztás, ebből ismét panaszok, surlódások származtak az egyházi élet nagy hátrányára.

Jellemzi a belhivatalnokok helyzetét az alábbi gunyos versezt:

Pro Futura Cautela.

Sok faluk bánnak úgy érdemes papjokkal,
A mint nem kén bänni borju pásztorokkal:
Ha a legjobb papra egy-két előkelő
Megharagszik, sokszor ott ki nem telet ő,
Mert ezek ellene boron voksot vésnek,
S kis karátson napján kitolói lesznek.

Mikor nagy sereggel gyűlnek a templomba,
 Kell-e tovább a pap? kérdi egy goromba.
 Nékem nem kell, mond ez, mert már két tehene,
 Négy diszna van, sok az, annyi nem kellene.
 Felhízott már köztünk, azért beszél fennyen,
 Fogadjunk mást, szegényt, ő dolgára menjen.
 Más mond, hogy oly jól tart mindenféle munkást,
 Hogy miatta nem kap sem kapást, sem kaszást.
 Más, hogy dorgálódzik, más, hogy a papnénak
 Drágább szoknyája van, mint a birónénak.
 Más, hogy mikor felül a kar tetejére
 Gyenge szava, hangja, lassan hat fülére.
 Ezek egyhez, azok más rosszakhoz kapnak,
 Végre dictum factum, menni kell a papnak
 Akkor két nagy rovást, — mert nints köztük író —
 A szűr ujjból kihuz egy botskoros biró.
 A kitoló vokst metszi az elsőre,
 Megesik, hogy nints is szüksége kettőre.
 Másutt fehér s veres tengerivel élnek,
 Melyet sok bölts faluk még szebbnek ítélnek.
 A kimaró vokstra a biró rőt szemet
 Ereszt a szűr ujjba, másikba fehérret.
 A tengerit osztán együtt felszámlálják,
 S ha a veres szemet számoshbnak találják:
 Akkor a jó papnak, ha nincs is mit enni,
 Őt s hat gyermekével ki kell onnét menni.
 Ha mond, hogy ártatlan, senki nem hajt arra,
 Könyvét, fiát, magát, hordják a határra.*)

Az egyházmegye alakulása. Esperesek.

Egyházmegyénk alakulásának és első berendezésének bizonyos esztendejét megállapítani nem tudjuk, de kétségtelennek tarthatjuk, hogy már a XVI-ik század közepén csoportosítva lettek egyházaink, mert 1551-ben Hevesi István szatmári lelkész első superintendensnek említettik; ha ezt választottak, bizonyosan az esperesi hivatalok is be lettek töltve. 1555-ben az erdődi II-ik zsinat körülírja az esperesi teendőket, tehát már akkor egyházmegyénk meg volt alakítva.

A reformáció első egy pár évtizede bizonyára az alakulás, szervezkedés és a hitelvi kérdések megállapításának korszaka

*) Ezen gunyoros, de sok igazságot tartalmazó verszet el volt terjesztve az egész vidéken s több helyen a lelkészek meg is örökitették egyházuk jegyzőkönyvében. Bár a tanítókról benne említés nem tétetik, de azok is hasonló elbánásban részesültek. — Szerzője ismeretlen.

volt. Az első esperesek neveit nem ismerjük, egészen 1590-ig, a mikor:

1. Gönczi Gergely nagybányai lelkész volt esperes.
2. 1597. Felsőbányai Pál Szinérváralján.
3. 1603. Szinérváraljai Mihály Szinérváralján.
4. 1606. Liszkai Demeter Aranyosmegyesen.
5. 1629. Lévai János Nagybányán.
6. 1630. Szántai Mihály Nagybányán.
7. 1633. Hodászi Miklós Nagybányán.
8. 1651. Gönczi Mátyás Felsőbányán.
9. 1663. Kazai János Misztótfaluban.
10. 1680. Szécsi István Nagybányán.
11. 1684. Gyöngyösi István Aranyosmegyesen.
12. 1687. Pányoki Mihály Sárosberkeszen.
13. 1699. Felsőbányai Péter Sárosberkeszen.
14. 1708. Füsi Lőrincz Nagybányán.
15. 1715. Bodoki István Misztótfaluban.
16. 1729. Técsi Mihály Sárosberkeszen.
17. 1738. Miklósvári János Misztótfaluban.
18. 1749. Kolosvári István Nagybányán.
19. 1780. Fóris Ferencz Avasujvároson.
20. 1805. Sályi Mihály Felsőbányán.
21. 1806. Kis Mihály Apában.
22. 1819. Técsi Dániel Avasujvároson.
23. 1832. Lugasi József Felsőbányán.
24. 1843. Tarczali Sámuel Kispaládon.
25. 1856. Melegh Dániel Avasujvároson.
26. 1870. Csanálosi György Nagybányán.
27. 1881. Bencsik István Nagypaládon.

A tiszántuli ref. kerület 39 püspöke közül négy volt nagybányai lelkész u. m.: 1595. Hunyadi Benedek, 1618. Gönczi József, 1642. Szántai Mihály, 1649. Hodászi Miklós.

Jegyzőkönyveinkben 1806-ig coadjutor curátorokról nem tétetik említés, habár egyházmegyei gyűléseinken a világi elem mindenkor nagy számmal volt képviselve; az egyes egyházak küldöttei, főcurátorai és curátorai bizonytalan számban és arányban részt vettek a közigazgatási tanácskozásokban.

Egyházmegyei gondnokok és pártfogók.

1806-ban az erdélyi részben Sarvasági István nagybányai lakos, a szatmári részben Gáspár Pál apai birtokos.

1820. Szirmay Lajos egri lakos és birtokos.

1838. Darvay Gábor krassói lakos és birtokos.

1841. Csabay Antal szamoskőródi lakos, földesur.

1856. Ujfalussy Miklós remetemezői lakos, földesur.

1869. Mándy Bertalan színérváraljai lakos, birtokos.

1881. Ujfalussy Miklós másodizben.

1884. Ujfalussy Sándor Szatmármegye főispánja.

1895. Gróf Degenfeld Sándor erdőszádai lakos, nagybirtokos.

Az egyház kormányzásában, vallásos buzgóságban és áldozatkészségben kitűntek a Báthori, Bethlen, Wesselényi, Lónyai, Vay, Rhédei, Ujfalussy, Degenfeld, Teleki, Darvay, Boross, Maróthy, Gáspár, Böszörményi, Csabay, Kölcsey, Egey, Benkő Nagy, Mándy, Márton, Kovács családok.

Régibb egyházmegyei jegyzőkönyvi bejegyzések a coordinatioig.

Czim: *Protocollum in quo quaestiones et casus varii cum decisionibus; item, deliberationes et constitutiones ecclesiasticae, in synodis partialibus subortae, continentur. Quae omnia ex prioribus quoque protocollis collecta, comportata et conscripta a Stephano S. Vásárhelyi not. eccl. Anno regis θεανθρωπου 1645.*

Ezen jegyzőkönyvben 1604. és 1605-ről csak némely házasság-választási és belhivatalnoki fizetések ügyében hozott végzések vannak feljegyezve.

1616. Generalis synodus tartatott Nagybányán superintendens Gönczi József előlülése alatt. Végeztetett: hogyha szinte házat és telket vesz is a predikátor azon helységben vagy városban a hol lakik, de azért a parochiáról ki ne menjen lakni, hivatalból való felfüggesztés terhe alatt.

1621. Liskai Demeter esperességében Sárközujlakon végeztetett, hogy: a kik uri szent vacsorával nem élnek, minden temetési tisztesség nélkül, az az számár temetességgel temettessenek.

A idők mostohasága miatt nem kötelezheti a tractus a józsefháziakat, hogy rektort és iskolát tartsanak, de ha azt akarják, hogy mind a templomban, mind a temetésen a predikátor énekeljen: fizessenek kivált a halott felett való éneklésért vagy 12 pénzt, vagy pedig egy tyukot és egy jó buza kenyeret.

Ugyanakkor, mivel a nagybányai gymnaziumban levő számos diákoknak nincs miből élni, a magistrátus azt határozta, hogy a diákok számára a két malomból minden héten 4 köből buza adódjon és új hold napján 10 forint.

Ebben az esztendőben Liskai Antal patóházi predikátor a hivatalától felfüggesztetett, hogy 18 esztendő leányt vett feleségül, sőt az öt megeskető Czeglédi István apai predikátor is.

Nagybányán tartott partialis gyűlés emlékezik meg a ge- 1630.
rődtótfalusi, ilobai, váraljai és mogyorósi egyházakban felmerült
fizetési panaszos ügyekről.

1. Valamint más belső személyek, úgy a harangozók is 1633.
főképen az esperesektől, azután pedig a predikátoroktól függ-
jenek.

2. Minden reggel és déleste a harangozás végett a predi-
kátornál megjelenjenek, a predikátor által kiadott éneket az
éneklő mester tudtára adják, a templom és czinterem ajtait
kinyissák, az isteni tiszteletre illendő harangozással jelt adjanak
és magok is — hanem ha nagy akadályoktól elvonatnak — az
istenti tiszteleten jelen legyenek. Végbe menvén az isteni tisztelet,
templom és czinterem ajtait bezárják, a templom és czinterem,
tisztaságára vigyázzanak, seperjék.

3 Halott alkalmatosságával a megholtnak is a felállított
mód szerint napjában háromszor illendőképen harangozzanak.

4. Kereszteléskor a bábák által gyakoroltatni szokott ba-
bonák eltávoztassanak és a szent keresztség tisztasága megtar-
tassék, a keresztelő edénybe tiszta vizet vigyenek, végződven a
keresztelés, a földre kiöntsék.

5. Minthogy az adózás és egyéb terhek alól kivétettek,
valamire kívántatik, a predikátorok körül szolgáljanak.

6 Midőn vagy tisztelendő püspök uram, vagy a tiszteletes
esperest urak az ecclesiák dolgában levelet bocsátanak, szor-
galmatosan vigyék és hűségesen kézhez szolgáltatassák.

Ha valamely harangozó ezen tiszteket nem teljesitené,
elsőbb tiszt. esperest ur, másodsor a szent partialis által megin-
tetvén, ha tovább is megátalkodik, mint vakmerő, engedetlen
és az ecclesia jótéteményire méltatlan, hivatalából kivettessék.

Kölcsey Magdaléna Ladányi Zsigmondné egy szép megara- 1635.
nyozott ezüst pohárral ajándékozta meg a szamostelki ref. ec-
clésiát. (Pohár és ecclesia oda van.)

Tractusi gyűlésen felmerült azon kérdés, vajjon kereszt- 1643.
atyáknak és anyáknak lehet-e bevenni a más vallásukat u.
m. róm. katolikusokat, lutheránusokat és az oláhokat? Ha
kivált a szülék közül valamelyik idegen vallásu, nem lehet a
más vallásu keresztszüléket eltiltani, annyival inkább, mivel a
mi hazánkban igen kevés helységek vagynak, a hol csak csupán
hitünk sorsosi lakoznának, a hol pedig egyelesen laknak a több
vallásuak egy helységben, azoknak egymással külsőképen is atya-

fiságuk, sógorságuk lévén: keresztszülei kötelességöknek annál inkább eleget tehetnek. NB. De ezen végzésnek csak elkerülhetetlen szükségben lehet helyet adni.

1644. 1644-ben megállapított a tandíj. Logica vagy sytaxisért 1 frt 50 dénárt, gramatisták 1 frtot, donalisták 50 dénárt, ábéczisták 25 dénárt tartoznak fizetni.
1645. Már a 17-ik század elején is sokszor találtatván akadémiákra menendők közül, kik a pátrónusoktól önként ajánlott beneficiumot hiábavalóságra vesztegetvén, visszajövetelökkel nem akartak egyházi szit. szolgálatot viselni, sőt a mellett holmi hiábavaló Haeresistől megengedvén magokat vesztegettetni, azt alattomosan nem szégyellették hintegetni; ezekre nézve a Bátorban 1635. szept. 7. tartott generalis synoduson ilyen végzés hozatott, hogy: írásban kötelezzék magokat visszatérésekre az egyházi szolgálatra, legelsőben ebben a tractusban. A fentebbi reversalist Margitai Miklós mint váraljai rector és académiái candidatus 1645. márcz. 18-án írta alá.
1646. 1646. A kővári ecclésiának egy ládát Róti Orbánné kolosvári Flistik Karolina asszony csináltatott, ugyanott egy szép gyolcs abroszt Ns. Zólyomi Dávid akkor ott rab ur adott az Ur Isten tisztességére 1646.
1686. Ujvároson Nógrádi Mátyás superintendens előlölése alatt generalis synodus tartatott.
1699. A krasznai synodusban végeztelett, hogy: 1. valamely diák a collegiumban a ministeriumnak le nem köti magát, celebris ecclésiába ne exmittáltassék. 2. Minden predikátor mester és deák hosszú ruhát viseljen.
1706. Az ilobai malom a confoederatus statusoktól (értsd ezek alatt a kurucz Rákóczi clienseit) és a fejedelemtől s herczegtől expediáltatott Ts. Ns. commissarius urak által rehabeáltatván, adtuk azt árendába két ilobai oláhoknak 25 forintokért, száz pizstrángért és egy őzéért, mely pénzt két izben adnak meg. NB. Ekkor már elpusztultak volt a magyarok Ilobáról, csak a Tractus birta a malmot, de majd annak kezéből is a váraljai plébánus számára csikarják.
1708. 1708-ban a kurucz és labancz világ miatt nagy nyomorúság volt.
- Becsületes felsőbányai uraink minthogy ecclésiai canonok ellen nem a mi társaságunkból hivtanak predikátort, hanem kívül valót, a szent generalis akaratjából minden ecclésiai func-

tio suspendáltatott vala Felsőbányán, mely suspensioval nem gondolván, holmi alkalmatlan embereket protráhtak kit predikálásra, kit egyéb szent funciora. Minthogy az eő kegyelmek sok rossz cselekedetek mind Isten dicsőségével, mind a szent ministeriumnak becsületivel, mind a szent ecclesiái canonokkal ellenkezett és ennek a szent társaságnak becsutelségére esett, tetszett tiszt. superintendens Kocsi János urunknak, eő kegyelmének intimatiojára és kérésére ilyen deliberatumot tenni: 1. A nemes város elei kövessék meg ezekről a szent partialist. 2. Több poenára méltók lettek volna, de mostan az időnek mostohaságához képest fizessenek 15 forintot. 3. Ha Gyalai András uram közülök elmegyén, mást ne hijjanak, hanem a tractusból. Ezeket acceptálták és kéz beadással kötelezték magokat és a szent partialist is megkövették. Esperest Felsőbányai Péter idejében.

Mivel Adorjánban Ns. Váraljai István az 1711. szept. 18-án 1711. Patóházán esett partialis gyűlés végzéseinek nem engedett, mely a volt, hogy a szent tractust egy ebéddel jó szívvvel látja, de nem hogy fogadása szerint cselekedett volna, sőt inkább az egész társaságot rutul szidalmazta, hamis tudományuaknak, eretnekeknek, tudatlanoknak, ebeknek s. a. t. kiáltotta mind feleségestől, sőt az adorzáni malomból való szabathálét is elrontotta, a predikátor fizetését egy néhány esztendő alatt eltartotta: tehát ezért egész háznépestől excommunicáltassék a templomból.

Mivel Szatmári János felsőbányai kántor megbecstelenítette 1713. odavaló predikátor Gyalai uramat: annálfogva ottvaló kántorságától megfosztatik és ebből a szent társaságból excommunicáltatik, keressen magának kenyeret a hol talál.

Felsőbányán synodus tartatott Veresegyházi Tamás super- 1714. intendens elnöklete alatt.

Nagy pestis volt. 1719.

Ismét baja volt a tractusnak a felsőbányai egyházzal, Kö- 1721. peczi János predikátor beviteléért; meg is büntette 25 frtig, minthogy consensus nélkül cselekedték.

Sok panasz tétetett a felől, hogy Tővissi Márton, egyik 1732. nagybányai predikátor catholicizálni akarna. Az akkori tractualis előljárók investigálták a dolgot és nevezett a nagybányai templom közepén megeskették. A kinek csakugyan arra ment ki a dolga és azután Nagybányán úgy élt mint secularis, sok ideig senátorságot és bíróságot is viselt.

1735. Nagy perpatvar támadt a nagybányai rektor és kántor között a felől, hogy melyik menjen előbb az Ur asztalához.
1741. Nagy pestis uralkodván nem lehetett visitálni, be is tiltott felsőbb rendeletre.
1753. A színérváraljai kőtemplom elvételét a reformátusoktól bethleni Érsek János predikátorságában.
1754. A szatmári collegium tolláltatott, akkor két pap tartástól is megfosztatott, de 1805-ben ismét kettőt kezdtek tartani és az oskolát is megint jó lábra kezdték vinni, holott épen akkor állított fel a szatmári pápista püspökség; első püspöke báró Fischer István volt.
1755. Megfosztatván a nagybányai ecclesia a két predikátortól és az egész ministerium csak egyre hagyódván, igen sok baj volt a rectoraik exmissiojával. Sőt még azon esztendőben panaszol esperest és nagybányai predikátor Kolosvári István, hogy a jezsuiták miatt visitatoria sem mehet.
1761. Rendelte a superintendentia, hogy a predikátor atyafiak minden ecclesiában egyformán, keresztelestért 24 krt, az esketésért 51 krt és a temetésért 51 krt vegyenek stólának.
1762. Hallatott az a tatár hír, melytől az egész magyar haza megrettent és a melyet az öregek most is úgy emlegetnek, mintha valóságos tatárjárás lett volna.
1769. Elvételét Mária Terézia uralkodó királynő által a magyarországi predikátoroktól a választásbeli jus, még 1790-ben is próbálták a felséges II-ik Leopoldtól visszanyerni predikátoraink, de nem engedődött. Az erdélyi részen levő tiszt. atyafiak pedig most is ususában vagynak.
1772. Rendeltetett a templombeli háromszori publicáltatások a házásoknak, királyi felséges parancsolat mellett és a pénteki, szombati, vasárnapi esketés megtiltatott.
1773. Tolláltattak a jezsuták, az a fatalis szerzet, a mely mindenfelé nagy károkat tett a protestánsoknak, templomaikat, jószágait és jövedelmeiket elfoglalván, a mint ez különösen meglátszik a nagybányai ecclesia históriájában.
1779. Minthogy ezekben az időkben az esperest Kolosvári István ki nem mehetett visitálni Nagybányáról, a notarius pedig felsőbányai predikátor Bartók Ferencz köszvényes lévén nem írhatt: egyházi protocollumunknak nagy hiánya van egész 1779. esztendeig, a mely tetemes fogyatkozások alkalmatosságot szolgáltatott a tractusnak arra, hogy 1779. ápril 9-én Hosszúfaluban

tartott egyházi gyűlésen azon tanácskozzanak, hogy a mint a kifejezés tartja, az esperesi hivatalt a bányai falak közül kivigyék.

1791-ben esett a debreczeni professor Sinai Miklós superintendenssé tétele a predikátorok által, kihagyódván belőle a secularis urak, melyből is hogy mennyi perpatvar támadott, bizonyosságot tévesen arról az ugyanazon esztendőről szóló superintendentialis rendeletek jegyzéke. 1791.

Ugyanezen esztendőben tartódott a felséges II. Leopold engedelméből a budai nemzeti synodus. Ekkor készült az ugynevezett diaetalis 26-ik articulus, mely a vallásunkat patrocinálta.

Csakugyan ebben az esztendőben végeztetett az is, hogy a mi ecclesiáink részekre teendő inprotocollatiok magyarul jegyeztesenek fel (egyházkerületi határozat).

Végeztetett, hogy mivel azelőtt az a szokás volt a 1794. tractusban, hogy az ide bejövő tiszteletes férfiak a partialis gyűlésnek egy asztalt adjanak: tehát az töröltessék el és minden predikátorok, a kik a venerabilis tractusba bejönnek, 10 frtot fizessenek.

Nagy bajok volt Csengeri István váraljai és Csákai Mihály 1797. aranyosmegyesi predikátoroknak a Tttes Hováth György urnak a Tiszt. Toldi Miklós ur leányával karácson előtt való pénteken tett megesketésekért, a mely példa, hogy szokásba ne menjen, keményen megtiltatott.

Szinér-Váralján végeztetett, hogy a currenssek a tractus 1798. pecsétjével megerősítve copertába zárva currentáltassanak. Hogy a tractusba senki be ne vétessék, míg a tractust illető 10 frtot le nem fizeti. Hogy ezután a gyűlésen megjelenendő assessor uraknak minden napra 10 garas diurnum adassék.

Görbeden végeztetett, hogy mivel sok ecclesiákban a belső 1801. személyek épületei hibásak, sok helyen se kutak, se istállók, se kerítések nincsenek: hogy ezek iránt rendelés tétessék és currentáltassék.

Hogy ennek utánna az olyas predikátor és oskolamester, a ki más tractusban illetlen cselekedetért a hivatalától megfosztatott: be ne vétessék ezen kerületbeli társaságba.

Sárközi gyűlésen odavaló Nztes Rátonyi László 12 frtig 1802. megbüntetődött, hogy a predikátorát megkárosította és a mikor

ezen cselekedetért a tractualis gyűlés elibe citáltatott, nem engedelmeskedett.

1804. Az aranyosmegyesi gyűlésen rendeltetett az esperestnek Debreczenbe való menetelre 15 ezüst forint, a mellett minden gyűléskor napjára 1 forint diurnum. A notariusnak egy napra 15 garas, az assessoroknak 10 garas és esztendő alatt a debreczeni két seniornak 2 forint.

1806. A kótói ref. szent ecclesia a tiszteletes egyházvidék rendelése ellen hibázván, a mennyiben annak megegyezése nélkül hozott bé papot, olyast, a ki a maga rendeletlen magaviselete által mind Rettegen, mind B. Follyánban s másutt is nagyon megbélyegezte magát: papi törvényünk IX. és XXII. cikkelyei szerint a megnevezett papot vagy Foglár eő kegyelmét a t. egyházi vidék nem ismeri teljességgel papnak, sem a vidéki tiszteletes urak szolgatársuknak, a kinek is a parochialis házból leendő kihányattatása a tekintetes kővárvidékbéli coadjutor curator Sarmasági István urra bízott. Az egyház engedtelenségeért azzal büntettetett, hogy pap nélkül hagyatott és a papi szolgálat az ecclesiában egészen felfüggesztetett, sőt megtiltatott, hogy egy szomszédban lakozó tiszteletes urnak is az egy keresztelésen kívül ottan semmi szolgálatot vinni nem lészen szabad. Következő év február havában azonban megbánván a kótói egyház törvénytelen cselekedetét, három követet küld az egyházvidéki gyűlésre, kik a venerabilis tractust megkövetvén, papot kérnek s az egyházvidék megengedvén, predikátornak rendelte Adorjából tiszteletes Fegyverneki Ferencz urat.

Esperest ur kötelezte az oskolamestereket és kántorokat az examen adásra, a subscribálásra s annak minden taxájának letételére, mely 30 krból áll.

A mely ecclesia ezután exmittáltatni akarja predikátorát vagy rectorát, tegyen le előre exmissionis taxába hat r. forintot. Mind a seniornak, mind a notariusnak és az assessoroknak, a hány napon azon dologban fáradoznak, a rendes diurnumokat fizesse meg. Az exmissiora összegyűlendő tiszteletes uraknak adjon egy tisztességes ebédet.

Ezen határozathól az tűnik ki, hogy az exmissiot nem kizárólag az esperesi hivatal adta ki írásban, hanem az egész assessori kar az illető egyházban összegyűlvén, ünnepélyes módon állítatott ki annak okmánya.

Az eddigi jegyzőkönyvek a közérdekű tárgyak felvételével csak kivonatilag lettek beírva a protocollumba; 1806-tól már egészen rendszeres jegyzőkönyvek vannak bevezetve, a melyek legnagyobb részben a belhivatalnokok ügyes-bajos dolgait, egyházak vagyoni viszonyait, fizetések változtatását tárgyalják. Változások a lelkeszi és tanítói karban igen gyakran fordulnak elő. A gyűlések rendszeren a papi lakon tartattak, több ízben csak 4—5 assessor jelenlétében. Még ekkor a pap marasztás gyakorlatban lévén, erőszakos pap hívások, belhivatalnoki tisztes állással össze nem férő tények napi renden voltak és szigoruan is büntetettek.

Ebben az időben az egyházmegyének két coadjutor curátoráról tétetik említés; a magyarországi részen Gáspár Pál, a kővárvidéki részen Sarmasági István. Nehézkessé tette az egyházmegyei kormányzást az a körülmény, hogy egy része Erdélyhez tartozott, a hol más egyházi közigazgatás volt; a miért a főtiszteletű superintendens ur azt javasolja, hogy a Nagybánya vidéki esperes urak a magok erdélyi ecclesiáikban cselekedjenek mindeneket úgy, mint erdélyi esperestek, hozzátéve azt, hogy házások választása alkalmával az assessor urakkal mindenkor abba az ecclesiába menjenek, holott az ügyes-bajos ember lakozik, mivel magyarországi ecclesiában erdélyi pert folytatni nem lehet, a tekintetes nemes vármegyéké lévén itten a választásbeli jus. Minthogy pedig a választásra megkivántató instructio nélkül a tiszteletes egyházi vidék szűkölködik; azt egy küldendő tisztességes levele által a t. notarius ur az erdélyi főtiszteletű superintendens urtól instálja. Ez úgy tétetett kötelességévé, hogy tisztelendő esperest ur is a levelet subscribálja.

Rendeltetett, hogy a predikátorok két, vagy legfeljebb 1807. három hónaponként jelentést tegyenek az oskolákról.

Az uri szent vacsorából maradni szokott kenyérrel és borral, — úgy tapasztaltatik, hogy az előljárók sok helyeken illetlenül bánnak. A megmaradt kenyér és bor, mint oltáron maradt, a papokat illeti, szabadságukban lévén, hogy a curátorokat, rektorokat és egyházfiakat részeltessék belőle, de úgy, hogy minden illetlenséget távol tartsanak, hogy az urvacsorában alkalmaztatott pohárból sem egyik sem másik ne merészeljen inni a communion kívül; az elosztást a papi háznál kell végezni.

Mint kevés ecclesiából álló tractusnak majd semmi cassája nincs, pedig terhes szükségei vannak, ezért esztendőnkint egyszer adakozás végett az egyházi vidék szükségei hirdettetnek ki.

A drágaság miatt kevés lévén azon 15 r. forintból álló diurnum, mely az esperestnek a debreczeni utra eddig rendelve volt: ezután egy utra 30 frt állapittatik meg, a második ut csak azon esetben tétetik, ha a főtiszteletű superintendens határozni fogja.

A házások elválasztásának díjja generalis synodus határozata szerint: 1. jobbágyos nemes ember 50 frt. 2. egyházi nemes ember 25 frt. 3. paraszt ember 12 frt.

1808. A visitatio oly csendességben és békességben találta az ecclesiákat, hogy a nagy drága időben az egyházi vidék költsége ne szaporodjon, a partialis gyűlés elmarasztatott. Minthogy pedig a nagy drágaság miatt sok tiszteletes atyafiak hogy nem subsistálhatnak, panaszt tesznek a főtiszteletű superintendencián fizetéseknek nagyon kevés volta miatt, a honnan is a főt. superintendencia 1807. ápril 18-án 39-ik czikkben egy hathatós intést tevén az iránt a kebelében levő ecclesiákhoz, ezután többnyire minden t. egyházvidékek az ugynevezett stólák feljebb való vitelét kezdték munkába venni; ez a mi t. egyházi vidékünk minthogy a többinél kisebb s szegényebb, a t. assessoratus megegyezéséből ilyen rendelést tett az iránt, hogy:

1. A templombeli keresztelés taxája az eddig ususban volt 12 kr. helyett ezután 20 kr. legyen.

2. A háznál való keresztelés taxája 1 vft.

3. A házasulandók templombeli összeesketésök az eddig ususban volt 1 vft helyett legyen 4 máriás.

4. A ki pedig a házban kívánja a predikátort esketni, az tartozik 3 frtot fizetni.

5. Az eskető levél taxája 34 kr.

6. A keresztséglevél 34 kr.

7. A halott felett való predikálás 4 máriás, a kibucsuztatás is kérve 2 vft.

8. Az oskolamesternek stólája akár predikációs legyen a halott, akár énekszós, akár koporsóba tételre szólíttassanak, egy—egy huszas.

9. A ki énekszós halott temetésén a pap megjelenését is megkívánja, tartozik fizetni 30 krt.

10. A tractus deliberatumának párban leendő kiadattatásának taxája 30 kr. fele a notariusé, fele a tractusé.

Az ecclesiáknak tőkepénzeik veszedelemben forogván, 1809. kötelességökké tétetik a lelkészeknek és előljáróknak, hogy jó contractusokra adják, coramisáltassák, minden ingatlan és ingó jószágok lekötve legyenek. A mit kiadnak, arról az egyházi vidéki gyűlésen mindenkor számot adjanak.

Gyakorlatba vétetett az előbbi gyűlés rendelkezéseinek végrehajtására vonatkozó jelentések tárgyalása.

Ez évben 11 lelkész és 3 tanító változik és ez a hivatali hullámváltás majd minden esztendőben egyforma.

Pénzváltás állván elő a stola ügyben ismét újabb rendezés történik. 1812.

A belhivatalnokok épületeinek elhanyagolása vagy szüksége folytán, volt eset reá, hogy a mulasztó ecclesiák előljárói affiliatióval fenyegettek. 1813.

A vizitálások ősszel legyenek és az ecclesiák forsponttal segítsék a vizitátorokat a rendes diurnum mellett. 1814.

Az egyházi vidék a reformáció 3 százados jubileumát decz. 7-én ünnepelte, a mikor superintendens Benedek Mihály, főcurator Péchy Imre, esperest Kis Mihály, magyarországrészi coadjutor curator Szeniczai Gáspár Pál, erdélyrészi Katona Zsigmond volt. Ekkor 20 lelkész volt a tractusban. 1817.

Emlékezetnek okáért feljegyeztetett, hogy 4—5 év óta rendkívüli esőzések és árvizek a földet oly terméketlenné tették, hogy 1817-ben aratás előtt a buza köblének ára 80 forint, a tengerié nem sokkal volt kevesebb, úgy, hogy a szegénység málé-kocsányból, szilva és hársfa hajból és sarjuból készített kenyérrel táplálkozott. A szükség uralkodott egész Európában, kivéve Lengyelországot és Galicziát. 1817-ben már áldott föld-termés volt.

Ez évben az egész tractusban van 20 rendes lelkész, két lévita Görbeden és Mogyoróson. 1819.

A superintendenstől jött hivatalos levelek költséges kiváltása helyett, miután Erdélyben portómentes volt az ily küldemény, határozatott, hogy az erdélyi Méltóságos consistorium levelét ezután ne Bányára, hanem Szakálasfaluba czimezze, honnan a kótói lelkész kivévén kézbesítendi.

Az erdélyi Méltóságos supremum consistorium megkeres- tetni határozatlik, hogy főbíró Ujfalvi Sámuel elfoglalván Domo- 1820.

koson a Bethlen familiától pium legatumként hagyatott decimalis quartalist és Magyarlápóson egy telket, hogy azokért nevezettet intse meg.

Az egyházvidék ládájában minden haszon nélkül hevervén az elpusztult ilobai és szazari ecclesiák némely urasztalához tartozó készletei, vagy ruha darabjai, ezeket átadja a sárközi ref. ecclesiának, mint a melynek ezekre a többi ecclesiák felett nagyobb szüksége van, 3 az ilobai, 3 a szazari egyházból való XVII-ik századbeli abroszokat.

A venerabilis tractus archivumában találtatott mindennemű irásokat, leveleket, documentumokat, donationalisokat, királyi parancsolatokat, intimatumokat, superintendensi rendeleteket etc. jó rendbe szedvén és néhány darabokba he is kötve, mint egy könyv formába: Nt. esperest ur ezen gondos szorgalmatosságával a milyen hasznos szolgálatot tett egyházi vidékünknek, épen olyan mértékben lekötölte maga iránt egész társaságunkat a háládatossággal elegyes tiszteletre és felőle való jó emlékezetre.

A coordinatio.

Egyházmegyénk életében és történetében nagyfontosságú esemény volt az új berendezés. Az 1821-ik esztendőben októberben felséges királyi megegyezéssel végrehajtódván ezen túl a tiszai helyvét hitvallást követő superintendentiában levő tractusok vármegyék szerint való elosztása és akkor ezen nagybányai tractustól is az ahhoz tartozott erdélyi ecclesiák elvételödvén, — azonban a szatmári és ugocsai tractusokból 29 ecclesiák adódván által: ezen újonnan összeszerkesztett és hat egyházi, hat secularis előljárókkal felékesített tractus közgyűléseinek végzése is azért kezdődnek ezen régibb jegyzőkönyben íródni, hogy a következő előljárók tractusunk régibb történeteit az ezen könyvben található jegyzésekből megolvastatván, annak ösmertére juthassanak.

A tractusoknak helyesebb felosztását a 20,263/1821. számú királyi leirat rendelte el. Ugyanakkor meghagyatott, hogy a coadjutor curator segítségére és a tractualis törvényszékeknek jobb rendbe való szedésére, hittel kötelezendő világi assessorok tevődhessenek és a consistoriumokra az egyháziakat az esperesek, a világiakat pedig a coadjutor curátorok hívják meg. — Superintendentialis consistoriumok Debreczenen kívül most itt, majd amott, a mint a körülállások kívánják, tartódhassanak. A mint tudjuk azonban arra példa nem volt, hogy egyházkerületi gyűlések ezután Debreczenen kívül más helyen tartattak volna.

Az 1821-ik év október 1-ső napján a convent által a tractusok subdivisiojára kinevezett deputatio Méltóságos vice palatinus és főcurator péchujfalusi Péchy Imre ur előlülése alatt egybegyült. A 13 tractus beosztása végrehajtatott s ezen beosztás ma is érvényben van. A mikor a máramaros-ugocsai tractusban 35, beregiben 65, felsőszabolcsiban 89, nagykárolyi-

ban 33, érmellékiben 38, bihariban 41, alsószabolcs-hajduvárosiban 22, szatmáriban 64, nagybányaiban 43, szalontaiban 42, békésiben 23, heves-nagykunságiban 24, debreczeniben 25 anyaház volt, — összesen 544.

A nagybányai tractus újabb alakításának végrehajtása a Szatmár vármegyei ecclesiákban Isaák Sámuel szatmári coadjutor curátorra bízott, miről Budai Ézsaiás generalis notarius 1821. november 2-án a nagybányai tractus esperesét hivatalos levelével értesíti.

A rendezés alkalmával a venerabilis tractustól elvétellett erdélyi ecclesiák: Magyarláros, Domokos, Sáros-Berkesz, Kótó Katalinfalva filiával, Hosszúfalva, Hagymásláros Kolczérral.

Igy a nagybányai tractus következő 43 egyházból állott:

A régebbi tractustól megmaradtak: Felsőbánya, Nagybánya, Misztótfalu Mogyoróssal, Szinerváralja, Ávas-Ujváros. Vámfalu, Kőszeg-Remete, Apa Szamostelekekkel és Apahegygel, Patóháza, Aranyos-Megyes Görbeddel, Jósefháza, Sárköz, Sárköz-Ujlak, Adorján 14.

Az ugocsai tractusból átadattak: Nagy-Palád, Kis-Palád Uszka, Magosliget 4.

A szatmári tractusból átcsatoltattak: Krassó, Nagy-Kolcs, Kis-Kolcs, Szamos-Kóród, Hirip, Szatmárhegy, Amacz, Dobrács-Apáti, Pettyén, Ombod Pálfalvával, Szentmárton Kaakkal, Udvari Berenddel, Batiz Vasvárival, Lázári, Kis-Peleske, Méhtelek, Rozsály, Tisztaberek, Kis-Hodos, Nagy-Hodos, Garbolcz, Szárazberek, Homok, Mikola, Egri, 25.

1822. január 14-én Isaák Sámuel deputátus értesíti a tractust, hogy a járhatatlan út miatt személyesen el nem mehet a január 15-én Egriben tartandó gyűlésre, azért levélben tudatja küldetésének célját, egyszersmind azokat a teendőket, melyek az ujonnan alakítandó nagybányai tractusra várnak. Menti elmoragását a rossz út mellett betegségével is, mely már utközben megtámadta. De mindezen akadályokat leküzdvé, egyháza iránt érzett buzgósága által indítatva mégis megérkezik a gyűlésre s ott már előszóval ékesen elmondja, miért jött s miként tegyen a gyűlés eleget a felsőbb rendelkezésnek.

*Nagytiszteletű Egyházvidék!
Tekintetes és Tiszteletes Gyülekezet!*

Minapi közhirdető levelemnek következtében semmit inkább nem óhajtottam volna, mint a mostani a végre kihatározott összevgyűlés alkalmatosságával ezen Nagytiszteletű egyházi vidékbeli gyülekezetet személyesen tisztelni és a Főtiszteletű Superintendens által reám bízott kötelességet a nagybányai traktus összeszerkesztésére nézve is színről-szinre és szájról-szájra teljesíteni.

Elindultam egészségem változása mellett is, még pedig idejekorán házamtól és ime szinte másfél nap alatt, küszködve a majd csaknem járhatatlan utak nehézségeivel, Kis-Naményig jöhöttem. Látom előre, hogy ha semmi reménytelen történet s akadály közbe nem jönne is, holnap estvére is alig vagy alig sem vergődhetném el Egribe. Hogy tehát azon sok érdemes Tiszteletes lelkipásztorok s ekklesiái előljárók, kiknek ott megjelenni kötelességek, ily kedvetlen téli időben hiábavaló időtöltéssel és az egész Nagytiszteletű gyülekezet bizonytalan függő várakozással miattam ne terheltessenek: azt a mit személyesen kelle s óhajték vala teljesíteni, sokkal tanácsosabbnak ítélttem ezen hivatalos levelem által egyszersmind végezni s teljesítésbe hozatni, hogy sem mint vagy az utánam várakozás által az egész Nt. gyülekezetnek alkalmatlanságot, vagy az odéhbra halasztás által a közkormányban, különösen az ekklesiák visitatiojára és szokott papi elrendelésekre, ugy az ezen új elrendelések eránt a Ft. Superintendensnek teendő hivatalos tudósításra nézve akarmely zavart vagy fogyatkozást okozni.

Tudva vagyon már eddig is az egész Nt. gyülekezet előtt kiküldetésemmnek célja s ezen összegyűlésnek szent tárgya. De a majd felolvasandó több rendbeli írás darabokból annál bővebben meg fogják azt érteni. Az tudniillik, hogy minekutánna a Ft. Superintendens s továbbá a generalis Conventus is jónak találta (a mit jónak nem látni nem is lehet), de már maga a királyi Felség is kegyelmesen helybehagyta s rendelte, hogy a több vármegyébéli ekklesiákból összeállott traktusok ujabban és ugy szerkeztessenek össze, hogy az ekklesiáknak több s kevesebb számához képest, azon egy megyebéli ekklesiák ugyanazon egy megyebéli traktushoz vagy traktusokhoz tartozzanak; és már ennélfogva ezen T. N. Szatmár vármegyében 3 traktusok u. m. a szatmári, nagybányai és nagykarolyi állittatván

fel: ezeknek új elszervezésére az illető T. T. Senior és Coadjutor Curator urakkal egyetemben s egyetértőleg a Ft. Superintendia által én küldtettem ki.

Ezen kiküldetésnek következtében tartatván már a szatmári traktus részéről még november hónap utolján a gacsályi tr. gyűlés is: azon ekklésiáknak T. lelkipásztorai s érdemes előjárói, melyek a szatmári traktustól elszakasztódván, a nagybányai traktushoz kapcsoltatni rendeltettek, ott azon gyűlésen megjelenvén, a felsőségnek ezen rendelkezését nemcsak megértették hanem annak következtében azon szatmári traktustól rendes jelességgel el is bocsáttattak.

Nincsen tehát most már egyéb hátra, hanem, hogy ezen hivatalos levelem által (fájdalom, hogy személyesen nem tehetem) a Ft. Superintendia nevében itten ujabbán kinyilatkoztassam, hogy az akkor elszámolt és a most felolvasatandó irásokban újra elszámolándó ekklésiák, melyeknek követői s Tiszt. lelkipásztorai általam ezen egri tr. jeles gyűlésre is meghivattattak, máttól fogva magokat a nagybányai traktushoz tartozandóknak tartsák; azoknak az érdemes előjáróknak, kik már eddig is ezen nagybányai traktus egyházi kormányát viselték s viselik és viselni fogják, nevezetesen pedig most ezen időben Tettes Nemzetes vitézlő Szirmai Szirmay Lajos urnak, ezen T. N. Szatmár vármegye főszolgabírájának, mint Coadjutor Curatornak, Nagyt. Técsi Dániel urnak, mint rendes és törvényes tr. Seniornak hivatalos rendelkezései eránt illendő tisztelettel, függéssel és engedelmisséggel legyenek A mindkét részről egyesülendő s most ugyanazon egy anya ölébe jutott ekklésiáknak minden tagjai s Tiszt. lelkipásztorai pedig egymással barátságos kezeket fogván, egymást atyafiságos öröm csókokkal köszöntsék s testvéri szeretettel szeressék. Mindnyájan pedig együttvéve ezen T. N. Szatmár vármegye felsőbb és alsóbb magisztrátusának, minden igazügyökben, hivatalos készségére s szíves pártfogására továbbá is bizodalmas számot tartsanak.

Egyébiránt nehogy a további halogatás az egyházi köz-kormányra nézve, a mint feljebb is érdeklém, valamely hátramaradást vagy fogyatkozást okozzon, a Ft. Superintendia által reám mért köteleiséget én már e szerint, minthogy személyesen lehetetlennek látom, ezen hivatalos levelem által teljesítvén: nincsen egyéb hátra, hanem, hogy azon Nt. gyűlekezethez T. T. előlölőjét s kormányzóit egész tisztelettel arra

utasítsam, hogy a Ft. Superintendentia által ezen tárgyban kiküldött mindennemű írás-darabokat s felső rendelkezéseket most ezuttal felolvastatván, kihirdettétvén: azoknak értelméhez s foglalatjához képest mind azon írás-daraboknak minden ekklesiák számára leendő hiteles leiratása, mind, a két részen levő Assessorok elválasztatása eránt a szükséges rendelkezéseket megtenni s tétetni ne terheltesse.

Én azonban nagybölcsű szíves jó indulatjukba ajánlott, megkülönböztetett barátságos tisztelettel állandóul vagyok Kis-Naményban 14. január 1822.

A Nt. egyházi vidéknek, Tettes és Tiszt. gyülekezetnek
tökéletes igaz szívű szolgája
Isaák Sámuel mp.

Ord. V. ispán, mint superint. Deputatus.

*

Kisdobronyi Isaák Sámuel superintedentialis Deputatus beszéde a nagybányai egyházmegye Egriben 1822. január 16-án tartott gyűléséhez.

Nagytiszteletű egyházi vidék! Tisztelendő Tettes Nztes és Ns. urak!

Valamilyen szomorú érzéseket okozhatott minden jó gondolkozású férfinak szívében azon kedvetlen hasonlóság, mely a közelebbi esztendőknben ezen túl a tisztai Superintendentiának, némely gondatlan és netalán önnön felhevült indulatjaiknak inkább, mint a szinlett közjó czélzásának áldozni kívánó tagjai által gerjesztetett; többek által pedig vagy a dolog valóságának nem értéséből, vagy netalán csalatkozva tántorodott ártatlan együgyűségből is támogatott volt: épen olyan buzgó szívbeli örömmel tölthet el mindnyájunkat annak tudása, hogy már a káros hasonlóság elenyészett, a mérges vetélkedések megszűntek, a hevült indulatok elcsillapodtak, a tévelygők igaz utra vezettetek és szent vallásunknak czimere és koronája, a szelid békesség ezeknek helyére állott. Tulajdonítsuk e szerencsés változásnak eszközlését ama nagy oszlop férfiaknak, kik vallásunk ügyében a törésen állanak. Köszönjük pedig teljesítését jobbágyi háládatos szívvel s fiúi mély tisztelettel Felséges koronás jó Királyunknak, a ki mint bölcs fejedelem a vetélkedő kérdéseket egy királyi szavával elhatározta, — mint közös jó atya az elvált sziveket egy szelid atyai intéssel egyesítette.

Mik voltak tárgyai a vetélkedéseknek és miképen intéztettek legyen azok el, elsőben ugyan a legfelsőbb királyi parancsolatnak következtében, tulajdon a négy Superintendentiákból összeállott gen. Conventusunk által, majd azután az ennek intézeteit megerősítő K. K. parancsolat által: a most ezennel felolvastatandó írás-darabokból bővebben megfogják érteni a Nagyt. egyházi vidéknek minden renden levő érdemes tagjai.

Első helyet fog azon tárgyak között ezen Superintendentiában eddig fennállott 13 traktusnak újabb felosztása s elrendelése. Mely szerint t. i. a több különböző vármegyékben helyheztetett ekklésiákból eddig összeállott traktusok elosztattatván, oly móddal szerkeztettek össze, hogy ugyanazon egy vármegyében fekvő ekklésiák, ugyanazon egy vármegyében felállítandó annyi számú tractusokba foglaltassanak, a mennyit az ekklésiák száma s helyheztetése kíván. Ezen rendelkezésnek hasznos és idvességes voltát csak az nem látja által, a ki csak maga szemetjén kapargálni szeretvén, a távolabb levő dolgokba belátni vagy nem tud, vagy nem akar. Mert hiszen ha egyebet elhallgatok is, avagy nem könnyebbíti s nem elősegíti-e az a közkormányt, ha az egyházi igazgató székeknek s előjáróknak akármely előadandó esetekben, a hol a polgári törvényhatóság segedelmére szükség van, nem két, három s több idegen vármegyékhez, vagy megyebeli tisztviselőkhöz kénytelen, hanem ugyanazon egy megyéhez és ismerős megyebeliékhez, melyben maga is lakik, lehet folyamodnia? Vajjon nem könnyebbíti és sok költségektől meg nem kiméli-e az a magános ügyes bajos személyeket, kivált pedig a gyakran efféle világi tisztviselők segedelmére szorult egyházi személyeket? De én ennek további vitatásába nem ereszkedem, elég az, hogy ezen újabb elrendelésnek hasznos és szükséges voltát a négy Superintendentiák már együtt elismerték, a királyi Felség pedig kegyelmesen jóváhagyván, teljesítésbe venni parancsolta. És épen ezen újabb elrendelésnek e Tettes Ns. Szatmár vármegyében megállapított 3 tractusra nézve leendő végrehajtására vagyok én is a Ft. Superintendia által kiküldetettve. Egyetértőleg Tettes Coadjutor Curator s Nt. Senior urakkal épen ezen célra kívántam az ezen most ujonnan összeszerkeztetendő nagybányai tractushoz a felsőség által kapcsoltatni rendelt ekklésiáknak Tiszt. lelkipásztorait és ekklésiai érdemes Curátorait is e mai napra meghívni.

Hány és mely ekklesiák legyenek azok, melyek az eddig fennállott szatmári tractustól elszakasztódván, ezen nagybányai tractushoz adattattak? a most mindjárt felolvasandó írott intézetekből megfogják bővebben érteni azon Ns. ekklesiáknak itt megjelent érdemes Tiszt. lelkipásztorai és előljárói. Meg fogják érteni azt is, hol s kikben kellessen ennek utána mind egyházi, mind polgári előljárókat keresni s tisztelni. Jelen vannak azon érdemes uri férfiak, Tettes Nztes és vitézlő Szirmai Szirmay Lajos ur, ezen Tettes Ns. Szatmár vármegyének főszolgabírája, mint ezen nagybányai tractus több részének eddig is érdemes Coadj. Curatora; Nt. Técsi Dániel ur, mint ugyanazon nagybányai tractusnak eddig is érdemes Seniora. Ezen jeles nagyérdemű uri s tiszteletes férfiakat tehát mint kétségen kívül való törvényes előljárókat ezen nagybányai egyházi vidéknek most ezennel egyesülendő minden ekklesiáira nézve is, a Ft. Superintendencia nevében a közkormányra a midőn ezennel jelesen beiktatom: az ezen nagybányai ujonnan összeszerkeztetett tractushoz mátol fogva tartozandó minden ekklesiák előljáróinak és Tiszt. lelkipásztorainak a tartozott tiszteletet, illendő függést és engedelmességet hivatalosan ajánlom s szívekre kötöm. Szívekre kötöm s ajánlom ugy a helyben maradott mint a szatmári szomszéd tractusból most ezennel ide kapcsolt ekklesiák minden renden levő tagjainak általában is a kölcsönös barátságos egyességet, az atyafiságos egyetértést s igaz testvéri szeretetet. Fogjanak kezet mindnyájan és köszöntsék egymást atyafiságos örömcsókokkal. Tartsák szerencséseknek magokat, hogy ama hasznos szent célnak első eszközei s elősegélői lehetnek, mely a tractusoknak ezen új szerkeztetésből és a széjjel ágazásoknak a középponthoz közelebb összehozásából, az ekklesiái közkormányának sokszoros könnyebbitését nem csak arányozza, hanem bizonyosan közelíteni is fogja.

Ti is nagyérdemű Tettes és Tiszt. uri férfiak, kik az eddig is viselt egyházi közkormányt most rész szerint együtt kijebb terjesztitek, rész szerint újabb szoros kötelékkel egyesítitek: egyessétek mint hajdan Mózes Áronnal szíveiteket s értelmeiteket is a jó rendnek fenntartásában, a törvénynek teljesítésében s az igazság kiszolgáltatásában. Tartsatok pedig számot mindnyájan ezentul is ezen Tettes Ns. Szatmár vármegye felsőbb és alsóbb magistratusának minden igaz ügyekben hivatalos készségére s pártfogására.

A Tractusok coordinatioja alkalmatosságával a szatmári Nagytiszteletű Tractusból a nagybányai Nagytiszteletű Tractushoz rendeltetett Predikátorok képében mondott beszéd Gacsályban 1821. eszt. november 22-ik napján.

Nagytekintetű és Nagytiszteletű gyűlés!

Megesmerjük ezen mostani változtatásnak, ezen tractusok coordinatiojának nem csak hasznos, hanem régtőlfogva szükséges voltát mi is. A jó rend minden dolgoknak sőt minden társaságnak a lelke. A reformatio egyik főczélja, a mint tudjuk, e volt: hogy az a hatalom, melyet a papi rend magának foglalt, a világi renddel, a secularis statussal közöltessék s mintegy felosztassék. Az első reformata ekklesiák állapotja, igazgatás módja, a consistoriumok tüstént lett felállíttatása ezt nyilván bizonyítja. Tudták azt a mi reformátoraink, hogy a társaság fundamentoma ez a kettő: a vallás és a törvény, melyek nélkül a társaság fenn nem állhat és ha ezek közül valamelyik hibázik, a másik is összeroskad. Tapasztalták, hogy ez a kettő együtt a vallás szolgáltnak kezekben nem a legjobb helyen van és hogy a csupa hierarchia alatt a társaság bődög sohasem is volt s nem is lehet. Tapasztalták, hogy a csupa papi kormány alatt az igazság nem csak szenved, hanem annak prófétája még keresztfára vagy tüzre is ítéltetik. De tapasztalt dolog az is, hogy még a mózesi bölcsesség is elégtelen arra, hogy bíró is, pap is lehessen; hogy mind a vallástanítás, mind a törvény kiszolgáltatás terhére csak maga hordozza. Egyforma szükség van Mózesre és Áronra. De kit is el ne rettentene az idegen tüzzel való áldozástól a Nádáb és Abihu szerencsétlen példája? Melyik Dávid volna az, a kit az Uzza szomorú esete el ne rémitene az Ur ládájához való vakmerő nyulástól? Vagy melyik Uzziás volna az, a ki hivatalán kívül a füstölőhöz merne nyulni, hogy a belpoklossággal való megbüntettetéstől ne félne? Megosztották hát a boldog emlékezetű reformátorok egymás között az evezőket a Szt. Péter hajóján, nem csak általengedvén, hanem még magok híván segítségre a világ erőseit, a külső hatalommal bíró urakat, hogy egyesített erővel még a szélvészeken között is bátorsággal evezhessenek; hogy a vallás a törvényt mind

támogassa, mind annak keménységét mérsékelje; a törvény és hatalom pedig a vallásnak tekintetet és méltóságot szerezzen. Ha valaki ezt a kettőt csak egy kézbe akarná ragadni, az egészen a reformatio célja ellen dolgozna és a mi ekklesiáinknak sok vérontások közt meg állapított igazgatása módját igyekezne felforgatni.

De ezen elegyes igazgatás módja által is az óhajtott célt csak úgy lehet szerencsésen elérni, ha ezen egy célra dolgozó két hatalom egymástól távol nincsen; ha ugyanott a hol az ekklesiák magoknak vallástanítókat nyerhetnek, feltalálhatják a magok ügyes bajos dolgaikat eligazító törvényes hatalmat is; ha nem kényteleníttetnek mintegy más tartományba futni, hogy segítséget kérjenek a támadott botránkozások elhárítására, vagy sérelmeik megorvoslására. Megismerjük hát mi is Nagytekintetű s Nagytiszteletű gyűlés! hogy bölcsen lett a körülöttünk levő tractusoknak a vármegyék szerint való mostani elrendelése vagy coordinatiója és az ekklesiák igazgatásának elegyes hatalomra lett bízása. Hogy így nemcsak testi, hanem lelki dolgait s bajait is minden megye a maga kebelében eligazithassa.

Mindazonáltal érzéketlenek nem lehetünk, midőn egy olyan testtől szakasztatunk el, a melynek eddig tagjai voltunk; midőn egy olyan anyától választatunk el, a kinek kebelében mindeddig tápláltatást, gondviselést és oltalmat találtunk; midőn olyan igazgatóinktól, olyan előjáróinktól és bíráinktól fosztatunk meg, a kiket avagy csak nagy érdemeik, sokak előtt való tekintetek és a tudomány s hosszas tapasztalás által szerzett bölcsességek is előttünk kedvesekké tehettek. Valóban fájlaljuk ezen veszteségünket. Mert noha a minket elszakasztó főhatalom ezen sérelmünket az által kívánja orvosolni, hogy minket egy más hasonló testhez ragaszt, egy más anyának kebelébe s más bölcs bírák gondviselése alá rendel; de egy olyan testtől, melyhez eddig tartoztunk s hozzászoktunk, elszakasztatni s más idegenhez köttetni, — egy régi szeretett anyától, a magunktól választatott s esmeretes bíráinktól elválasztatni és a még előttünk esmeretlen kéz igazgatása alá esni: nem lehet hogy kedvetlenséget ne szerezzen mi bennünk.

De nagyon szomorít bennünket ez is, hogy attól a tractustól szakasztatunk el, a melynek javaihoz mind szolgálatunk, mind tulajdon költségeink által just szerzettünk magunknak. Ezen megyébe való bevételésért már legelső belépésünkkor

kiki közülünk a kiszabott faxát lefizetvén, ezt mintegy pénzünkön vett hazánkká tettük magunknak. Midőn pedig azután az előregedett és elnyomorodott predikátorok, vagy azoknak gyámoltalan árváinak számára ezen Nt. tractusban is segítő cassa gyűjtetne, örömet tette közülünk kiki ezt az áldozatot, reménylve, hogy az által magunknak vagy maradékinknak az elkövetkezendő nyomorúság idejére istápot készítünk. Just szerzetünk hát még vénségünkben s megeshető nyomorúságinkban is ezen Nt. tractushoz magunknak.

Ezen szent czélra adott segedelmet, ezen deficiensek caszába adott pénzünket visszaadni nem kívánjuk, de az ahoz való jussunkat magunkra és gyermekeinkre nézve kívánjuk fentartani annyival inkább, mivel vannak köztünk olyan predikátorok is, a kik életöknek jobb részét, a magok ifjabbkori esztendeiket ezen megye szolgálatjában már el is töltötték. Tudjuk pedig mindnyájan, hogy valamint rendszerint kedvességben van ekklesiáinkban az ifju predikátor, a kinek még mind mejje, mind tüdeje elég erős a hangos beszédre, a kinek még sem nyelve, sem szemei nem hibáznak s a kinek beszédét a kihullott fogak sem tisztaságától, sem kedvességétől meg nem fosztották: úgy szomoruan tapasztaljuk, hogy az elerőtlenedett öreg predikátor, a kit a vénségnek bajai, a reszketés, a köhögés s a betegeskedés megleptek, a kinek fogait már az idő kiszedte, emlékező tehetségét meggyengítette, a ki már négy szemmel sem lát úgy, mint hajdan csak kettővel, szomoruan tapasztaljuk mondom, hogy milyen kedvetlenséggel fogadtatik, milyen unalommal tartatik s mely örömet tovább bocsátatik az ilyen megvénhedett szolga még a kisebb ekklesiáktól is. Az ilyen öreg predikátorok sorsát várhatjuk mi is magunkra nem sokára. És az ilyen megöregedett szolga várhatja-e tápláltatását az idegenektől? Óh azoknak többnyire ez a szokott eligazítás formájok: menjen oda a jó öreg, a hol eddig, a hol ifjabb korában szolgált.

Ha hát ez a mi mostani elválasztatásunk még ezen öregségünk reménységétől is megfosztana bennünket, — ha ezen tractushoz, melyben ifjuságunk erejét elköltöttük, többé semmi jussunk nem lehetne: óh így a coordinatio nekünk nagyon sokba kerülne, nekünk olyan véletlen csapás lenne, mely minden vétségünk nélkül a legterhesebb, a leggyalázatosabb bűntetést csapná fejünkhöz.

Nagytekintetű s Nagytiszteletű gyűlés! Midőn egyéb veszteségeinknek kipótoltatását az időtől s az isteni gondviseléstől reméljük: az említett jussaink eránt való aggodás az, melyet csak ti verhettek ki Nagyérdemű előljárók elménkből az által, ha megigéritek és emlékezetnek okáért neveinkkel együtt a tractus jegyzőkönyvébe is beiratjátok: hogy mi ezen Nagytiszteletű tractushoz s annak javaihoz mig élünk szintolyan just tarthatunk, mint a mi itt maradandó tiszteletes predikátor társaink. És minthogy nem akarattunkból válunk el, a mi vissza-jövetelünknek, ha úgy kívánnánk, s valamely ezen tractushoz tartozó ekklésia kívánná, semmi akadály ne tétessen.

Melyért is mi a nagybányai Nagytiszteletű tractushoz rendeltetett predikátorok egész alázatossággal esedezünk.

Mondotta: Szabó János,
lázárii predikátor.

*

A szalmári Nagytiszteletű tractustól búcsutvevő beszéd a nagybányai Nagytiszteletű tractushoz rendeltetett predikátorok képében Gacsályban 1821. november 22-én.

Nagytekintetű s Nagytiszteletű gyűlés!

Nagyérdemű előljárók! s

Tiszteletes predikátor társaink, kedves barátink!

Háládatlanok lenni, háládatlanul tőletek elválni nem akarunk, mert úgy sem nálatok felőlünk jó emlékezetet, sem jövődöbeli tractusunk előtt magunknak kedvességet nem remélhetnénk. Köszönjük hát, érzékeny szívvel köszönjük Nagyérdemű előljárók! azt a hűséges gondoskodást, mellyel irántunk viseltettetek; azt a szives törekedést, mellyel boldogításunkra igyekeztetek; azt az oltalmat és pártfogást, melyet szárnyaitok alatt mutattatok; azokat a jó tanácsadásokat, melyekkel kétségeskedéseinkben, vagy veszedelmes állapotunkban rajtunk segítettetek, azt a békességes türést, melylyel gyarlóságból esett hibáinkat néztétek s mind azt a jót, melyet eddig velünk közlöttetek.

Szomoruan jut eszünkbe, hogy lehettek hibáink, melyek által nektek fáradtságot, nyughatatlanságot, kedvetlenséget vagy talán bosszúságot is okoztunk. Kérünk felejtsetek el azokat; tudjátok; hogy a más emberek hibáit feddő predikátorok is csak emberek, hibázható s hibázó emberek. Ha volt olyan idő, mikor a ti

egy vagy más dolgotokba, a ti igazgatástok módjába beleszóltunk; ha annak a mit a mi csekély elménk meg nem foghatott, vagy talán nem helyesnek látott, okát tudni kívántuk, vagy megorvosoltatását kerestük: legyetek meggyőződve Nagyéremű előjárók! a felől, hogy azt sohasem valamely viszketegségből, annyival inkább nem valamely lázasztást szerető s kereső indulatból, — hanem mindenkor jó czélból, használni kívánó czélból cselekedtük. Sohase legyetek olyan vélekedésben Nagyéremű előjárók! hogy az a predikátor a ki a ti dolgotokba, a ti igazgatástok módjába beleszól, az által titeket sérteni vagy gyalázni akarna. Gondoljátok meg, hogy azok a kiknek ti bírái vagytok, bírák magok is. Azt mondotta hajdan Plato: az az ország boldog, a melyet philosophusok igazgatnak. Sőt az ő képzelt respublicájában nem csak az igazgatóknak kellene philosophusoknak lenni, hanem azoknak is a kik igazgattatnak. Az ilyen társaság talán örökösen csak a képzelődésben maradna, ha a vallás szolgálai egy különös társaságot nem formálnának; de már e szerint elmondhatjuk, hogy boldogok vagytok ti Nagyéremű előjárók! a kik olyanokat igazgattok, a kik közt minden tag philosophus, legalább annak kellene lenni, — a kik közt minden tag szeret és akar philosophus lenni. Philosophusnak gondolkozását határok közé szorítani s száját, mikor az igazság mellette kikél, mocsokkal bedugni, a legméltatlanabb erőszak. Óvjátok Nagyéremű bírák! óvjátok ezen erőszakától magatokat! Mert arra bizonyosan számot tarthattok, hogy ha még meg újra egy coordinatio tartatna is közöttetek: az ilyen predikátorok nem fognak kiírtódni közületek. Nézzétek úgy inkább a ti bíróságtok alatt levő, de a közdologba beleszóló predikátort, mint egy olyan okos kulcsárt, a ki az állás miatt megnyulósodott bört megzavarja, hogy nyulósságát elűzze. A háboru szüli a csendes békességet. Néha a legszebb nóták dismonián kezdődnek.

De hova ragadtok buzgó indulatok? Mi nem tanácsot adni, hanem bucsuzni akarunk. Engedjétek meg nekünk Nagyéremű előjárók! hogy ebben is hasonlók vagyunk a több elbucsuzókhoz, a kik elváló szerelmeseiket kérik, tanácsolják s intik egy-szersmind, hogy vigyázzanak magokra. Várjuk, kérjük s kedvesen vesszük ezt az oktatást mi is ti tőletek. A ti atyai gondoskodástok buzditott fel ezen bucsuvétel közben ennyire bennünket.

Tiszteletes predikátor társaink! kedves barátink! az a hátralevő, melyet a Nagyméltósági Consilium közöttünk huzni méltóztatott, éppen nem arra való, hogy a mi barátságunknak is hátrált vessen. Sőt inkább mondjátok utánunk ti is, hogy a mi barátságunkat sem a hely sem az idő el nem szakasztja, hanem fenn fog az közöttünk maradni mindörökké. Köszönjük barátságokat; köszönjük, hogy terheinknek vállaitokat ottan-ottan alávetvén, azokat nekünk szenvedhetőbbekké tenni igyekeztek. Köszönjük, hogy kedvetlen napjainkat barátságos nyájaságtalakkal gyakorta megédesítettétek. Kérünk kedves barátaink! legyünk ennekutána hasonlóak a szemekhez, melyek mentül távolabbról nézik a szeretett tárgyat, annál inkább erőlködnek látni azt.

Magunkat Nagyérdemű előljárók! gráciátokba, szívessegekbe s nektek kedves barátink! szeretetetekbe ajánljuk.

Mondotta: Szabó János,
lázárii predikátor.

*

Beköszönő beszéd

a nagybányai Nagytiszteletű tractushoz a szatmári Nagytiszteletű tractustól elszakasztatott huszonöt predikátorok képében Egriben 1822. január 15-ik napján tartatott gyűlésben.

Nagytekintetű s Nagytiszteletű gyűlés!

Nagyérdemű előljárók! s a régibb nagybányai tractusnak Tiszteletes tagjai!

Jöttünk hozzátok a szatmári Nagytiszteletű tractustól, a mi Anyánktól elszakasztva és a minket igazgató főhatalom által hozzátok rendeltetve.

Jöttünk hozzátok nem úgy mint számkivettetett pártütők, vagy mint hazájokból kirekesztetett gonosztevők: hanem jöttünk hozzátok mint egy felettébb népes háznak gyermekei, egy kevés számból álló háznéphez, hogy a szatmári és bányai tractusok, ezek az ugyanazon egy idejű és testvér anyák, a magok házok-népét egymás közt felosszák, hogy aztán annál jobb móddal és jobb renddel igazgathassák. Új vallást, szokatlan törvényeket s idegen szokásokat hozzátok nem hozunk. Mind vallásunk,

mind törvényünk, mind szokásaink mint két testvér és szomszédok gyermekeinek egyformák. Nem szükség, hogy magunk magunkat sok szóval ajánljuk. A mi vezérünk, megyénk Nagytekintetű legkedvesebb ordinarius vice ispánja, a tractusok elrendelésére a felsőbb hatalomnak kiválasztott megbízottja, Tekintetes kisdobronyi Isaák Sámuel ur vezérel hozzátok bennünket. Egy ilyen nagyérdemű hazafi pártütőknek, gonosztevőknek vezére nem lehet. Számot tarthatunk hát az illő tisztelettel s kedvességgel való fogadtatáshoz, avagy csak fővezérünkre nézve is. De tisztetek, megannyi alsóbb vezérek vagyunk mi magunk is, a kik ezen nevezetes gyűlésre meghivattattunk. Ekklésiáink Curátorai mint meghatalmazott követek jöttek hozzátok velünk Tanítókkal együtt. Egy-egy egész sereg követ mindenikönket, hogy veletek egy társasággá formáltassunk. — Ha a népesség minden társaságnak, minden tartománynak a legfőbb kincse, a legfőbb gazdagsága: örömmel fogadhattok hát Nagyérdemű tractus előljárói minket azért is, mert jöitünk sok ezereddel magunkkal, hogy megnépesítsünk, meggazdagítsunk benneteket. Örömmel fogadhattok Tiszteletes predikátorok bennünket, mert hozzuk magunkkal együtt házunkat, házunk népét s mindenünket. A mennyi predikátor, megannyi ekklésiát hozunk hozzátok. Ezek mind megannyi fundusok, megannyi capitálisok, melyekből kenyeret várhattok magatoknak s házatok népének ti is. Örömmel fogadhattok nemes ekklésiák, mert jönnek velünk együtt hozzátok tekintetes és olyan érdemes uraságok, a kik nagy tapasztalások és a hazai törvényekben jártas elméjek által, mind a tractus közönséges dolgaiban, mind a ti megeshető magános bajaitokban sokat segíthetnek s könnyíthetnek. Hozzuk mi is eddig szereztett tudományunkat. Csekély ugyan ez, de hasznavehető. Mert valamint a sck emelő rudakkal, ha a teréhnek mindenik végét feszegetjük, bár nagy tereh legyen is, az, nemcsak kimozdítjuk, hanem oda is tesszük, a hova szükséges: így a sok tudományos emberek, egyik egy, másik más részében lévén inkább jártas a tudományoknak, egyező értelemmel fontos kérdéseket is eligazíthatnak. Ha hát nagy szerencséje a társaságnak az, mikor tanult emberekkel szaporodik: nagy örömmel fogadhat ezen Nagytiszteletű tractus bennünket, midőn sok bölcs törvénytudók, vallást és erkölcsiséget tanítók, még pedig többszöri próbákat kiállott és a Főtiszteletű Superintendensia diplomájával a vallás tudományában mintegy doctorizáltatott Tanítók és az oskolákban

jövendőre sok jó polgárokat formáló Mesterek jönnek velünk közitekbe. De hozunk magunkkal egy olyan birtokot is, a mely felette becses azok előtt, a kik azt használni tudják, ugymint: nyílt szívet a barátságra. A társaság csinál barátokat. Új társaságba lépven, új barátokat reménylünk, bár ha a mellett le nem mondunk a régi barátságról is. A nyájas barátság sava az életnek

Egy szükségünk vagy fogyatkozásunk van. Az ezen Nagytiszteletű tractussal való egyesíttetés által régi kedves és megszokott biráinktól s előljáróinktól megfosztattunk. Jöttünk hát hozzátok ezen tractus Nagyte tekintetű s Nagytiszteletű előljárói! hogy bölcs vezérlések s atyai gondviselések alá adjuk magunkat. A ti bölcsességek bizodalmat, szelidségek reménységet nyujt nekünk a felől, hogy igaz, de nem kegyetlen biráink lesztek s mikor hibázunk, — mert hogy hibázni is fogunk az bizonyos — akkor békességestűrő, szánakozó s inkább jobbulásunkra, mint veszedelmünkre igyekező atyai indulattal fogtok irántunk viselkedni. Azért jöttünk, hogy ezen régi törzsökbe, a nagybányai Nagytiszteletű tractusba most mintegy beóltassunk. Ennek az így terepéllyé lett fának ti vagytok Nagyérdemű előljárók az őrizői. Oltalmazták ezt a pusztító férgekétől s a mennyire lehet az időnek ártalmaitól is. Így az ágak szépen gyümölcsözni fognak és a gyümölcsért is a törzsöké s annak gondviselői fog lenni a dicsőség,

De szükségünk van Tiszteletes predikátorok a ti barátságtokra is. Mindnyájan egy Urnak szolgálói, egy Urnak szőlőjében munkálkodók, sőt mindnyájan atyafiak vagyunk az Urban. A milyen illetlen és csufos, sőt káros dolog volna hát, ha az irigység és az abból származó gyűlölség és versengés uralkodna közöttünk: oly illő és hasznos lesz reánk nézve is, ha az az atyafiui szeretet, az az egyetértés vagy az az egyenesség és békesség fogja összekötni sziveinket, a melyről még ama régi kegyes próféta is azt énekli, hogy az szép és nagy gyönyörűség az atyafiak közt. Legyünk hát Tiszteletes predikátor társaink olyanok, mint az élő fának összefont ágai, melyek úgy összeforradnak, hogy csak a halál fejszéje választhatja el őket.

Ezzel az édes reménységgel Nagyte tekintetű s tisztelt előljárók! a ti erántatok való tiszteletre és engedelmességre, — hozzátok Tiszteletes predikátor társaink! atyafiságos és barátságos szeretetre; erántad pedig bölcs vezérünk, Nagyte tekintetű Commissa-

riusunk, vármegyénknek mindig kedves vice ispánja! a ki érdemmeddel nyert, de igen terhes hivatalod bokros foglalatossági között is, hogy vallásod eránt való szeretetedet, melynek már sok szép próbáit adtad, ez által is bebizonyítanád, minden magad haszna keresése nélkül, ezt az unalmas és fáradságos hivatalt, a tractusok rendbeszedését is felvállaltad s a legszebb móddal véghez is vitted, hogy így megyénknek mindenben boldogítója lehess: holtig való háládatosságra magunkat ezennel lekötelezzük.

Mondotta: Szabó János,
lázárii predikátor.

*

A szatmári és ugocsai tractusoktól elszakasztott ekklesiáknak a nagybányai Tiszteletes egyházi vidékkel Egriben 15. és 16-ik januáriusban 1822-ik eszt. tartott tractualis gyűlésen lett összeköttetések alkalmaságára készített beszéd.

Nagytiszteletű s tekintetű Szenszék!

Minekutánna a felsőbb rendelkezéseknél fogva, a jó rend azt kívánván, a minket szeretett s velünk híven dajkálkodott jó anyáinktól, azon tractusoktól, kikkel eddig egybekötöttünk, elszakasztattunk: meghódolunk ezen ránk nézve még új, de hasonló nyájas szeretetével magunkat előre kecsegtető anyának, a nagybányai T. egyházi vidéknek; úgy mindazonáltal, hogy egész alázatossággal s teljes bizodalommal kikérjük, hogy netalán, mint valamely megvetett fiak s haszontalan tagok úgy nézetessünk s olyan velünk való bánásra találjunk; mert mi úgy ítélünk s azt hisszük, hogy ítéletünkben meg sem csalatkozunk, hogy valamilyen szükségünk van nekünk a mi kormányozó székeinktől lett elszakasztatásunk után arra, hogy ismét egymás kormányozó társasághoz köttetnénk, a melynek mi is tagjai lévén, törvénnyel és igazsággal vezéreltetnénk és ítéltetnénk: szinte olyan szüksége van a nagybányai T. egyházi vidéknek a mi velünk leendő összekapcsoltatásra, minekutánna a maga számos tagjaitól megfosztatott, hogy magát ismét kiegészíthesse s tractusi fényét fenntarthassa. Vajha azért a mi leendő társaságunkban olyan szeretettel egybekötött igazságos kormányzásra találhat-

nánk, a melyet ugyan hisszünk, reménylünk és várunk, hogy minél előbb felejtkezhethnénk el a mi volt társasági igazgattatásunkról! Vajha a most behozatandó új igazgatás formája a mi reformata ekklesiáinknak oly hasznos és mindenekre nézve kedves és jóízű gyümölcsöket teremne, hogy azokkal élván, mind az ekklesiák csendességben s virágzásban lehetnének, mind pedig nekünk egyházi szolgáltnak hivatalunk folytatására megkívántató kedvünk s vidámságunk ne csüggedne, hanem inkább nőtön nőne! Ekkor fognák ezen boldogságra czélzó új ekklesiái igazgatás Nagytekinetű végrehajtóinak fejeiket már életekben is a háládatosságból font koszoruk keríteni; elhunytok után pedig sirjaitkat a sok megelégedetnek áldása halmozni.

Mi kezdjük el szerelmes hív szolgatársaim ezen társaságra nézve, a melyben mi most összeköttetünk, ezt a boldogságot munkálódni, a mi egyetértésünk, szives összevonszódásunk és kölcsönös szeretetünk által. Ne neveztesen közlünk senki Pálénak avagy Apollósénak, mivelhogy egy a mi Mesterünk t. i. a Jézus Krisztus. Ne vesse senki közlünk egymásnak netalán dicsekedésből vagy kissebbitésből: ez szatmári, ez ugocsa, e pedig bányai vidékbeli, minthogy egy czélra munkálódó tagokból álló testet fogunk mi ettől a szem pillantástól fogva formálni; hanem legyünk szerelmes atyafia, hív szolgatársak, miképen hív az a ki minket is elhívott és a kinek szolgálatjában állunk t. i. a Jézus Krisztus. Ne legyen köztünk az az iskolai pedántság, hogy ez ebből ama pedig más kutfőből meritett, ez ebben, ama pedig más iskolában tanult, mert hiszen mi mindnyájan a Krisztus iskolájában tanultunk, hogy az ő tudományát szólanánk avagy hirdetnénk. Mindenek felett tartsuk szemünk előtt a mi hivatalunknak méltóságát és ahoz képest járjunk. Melyre nézve kerüljük a hiuságot, hitvány s alacsonyságokra való vetemedéseket, a szemtelen hízkelkedéseket s csapodárságokat, melyekkel vagy a magunk szerencsáját munkálódnánk, vagy pedig más szolgatársunknak megbukásán törekednénk. Nemes lélek, tudomány, egyenesség, illendő maga rátartás, igazságnak szeretete és követése, egy erkölcsitanítónak a megesmertető jele. Ezekben kelletik tehát nekünk is szerelmes hív szolgatársaim fénylenünk, amazokban pedig megsetételnünk; ezekben kelletik a mi érdemünket és ha még valami külső jóra is nézünk, keresnünk; ezeket becsülik mi bennünk a mi valóságos nemes s józan gondolkozásu előljáróink és patrónus uraink, — amazokat pedig

utálják és megvetik. Jaj, de nem tagadhatjuk egy általjában, hogy az említett hitvány s alacsonyságok a mi egyházi társaságunkba is beférkeztek, úgy, hogy nekem úgy látszik mintha a közép századokat béborított setét fellegetek látnám a mi református egünkre feltolulni. Meg ne botránkozzatok bennem Nagytiszteletű s tekintetű előjáróinak! mintha ezen kifejezéssel a mostan béhozatandó elegyes ekklesiái kormányozásra volna valamely czélozásom; távol legyen, mert az én ítéletém szerint egy áldott és soha eléggé meg nem köszönhető találmány és igazgatás módja lesz ez, csak hogy a czél el ne tévesztődjön benne, csak hogy a vallás eránt való tisztelet és szeretett ültesse bé a mi leendő biráinkat az igazgató székbe, csak hogy a valódiság vagy serium, és a személyt nem válókatósság tartassa velek az ítéletben a mérő serpenyőt. Felette sokat fog ez által nyerni a mi vallásunk mind külső fényére, mind pedig erősödésére. Erősödésére nézve ugyanis, a midőn a mi nemes szívű patronus uraink égvén mintegy a vallásnak szeretetétől, kívánnak a vallást illető ekklesiái igazgatásba befolygni és a mi választott tiszteletes előlölőinkkel összevetett vállakkal annak gyenge falait támogatni. De fénye is fog ez által nevedni a mi vallásunknak, mert ebből fogják elesmerni a tőlünk különböző vallásbeli felekezetek, hogy nem csupán csak erőtelen papok és együgyű köznép vallása ez a mienk, hanem olyan, a melyet a külső méltóságba helyeztetett uraink is tisztelnek és szeretnek és annak pislogó tűzét, mint hajdan a boldog reformációkor, patronusi lelkekkel ébreszteni kívánják. Mely igen fog együgyű hitünk sorsiban is ébredni a buzgóság, midőn látják azt, hogy az ő külső földi uraikban nem csupán csak erő, hatalom és parancsolás, hanem vallás, kegyesség, szelidség, isteni félelem is lakozik (mert ezeket felteszik s fel is kell tenni kívált azokról, kik a a vallást illető dolgokban igazgatói és birói tekintettel bírnak). Sőt sok vallás eránt hidegvérű egyházi szolgáltnak is oldalaikban is hegyes ösztön fog ez lenni a magokra való szorosabb vigyázatban és a vallás körül magokat szent esküvéssel lekötelezett forgolódásaikban, midőn látják azt, hogy a mi külső hitünk sorsosi, a méltóságos és tekintetes uraságok, mennyire rendbe szedik magokat, mennyire kívánják sziveiket s kezeiket megtisztítani, mikor a vallásnak szentségei körül forgolódnak és illetni kívánják; mely nagy tisztelettel szólnak azokról, mennyire elkerülik azokat az éretlen vetélkedéseket, disputációkat, me-

lyekkel a vallásnak vagy ez, vagy amiaz ágazatját nevetségessé tévén, annak gyaláztatjára lennének. Ugy tetszik mondom nékem a mint említém, mintha a közép századokat béborított setét fellegeket látnám a mi református egünkre fetolulni, a mikor az egyházi szolgálkból vagy papokból teltek ki az udvari komédiások, mulattatók; és szégyenlem említeni, az egyházi statusnak gyaláztatjára s annálfogva a vallásnak is némi nemű kissebbségére micsoda hitványságokra s kicsiny lelkekhez illő szolgálattételekre ereszkedtek le. Miből származhatott ez Nagytiszteletű s tekintetű szent szék s kedves egyházi szolgatársaim? a papoknak mélységes tudatlanságokból, a kiknek nem lévén semmi érdemek belsőképen, külsők által kívántak magoknak, ha érdemet nem, legalább kedvességet szerézni, milyen a csapódárság, hízeltetés, magoknak nevetségre s játékokra való kitételek és más több efféle alacsony lelküségnek által. Ne fogadjatok el s ne adjatok helyt ti magatoknál az ilyen vallás mocskainak, a vallás körül tisztelettel forgolódnó külső belső Nagytiszteletű s tekintetű előljáróink. Ne igyekezzetek azoknak hitványságukat a nekik való kedvezés által táplálni (mert, hogy ilyenek mi közöttünk is találkozhatnak a mai időben, tagadni nem lehet, tisztelet legyen a vallásnak és annak szolgálainak becsületek meg nem sértetett), mert ez által sok belső érdemekkel ékeskedő egyházi szolgák, kik ezt a mesterséget nem tanulták s nem értik, de magukhoz s szent hivatalokhoz illetlennek is tartják, könnyen elmellőződhetnek, a kik is annálfogva neki szomorodván, a bennök levő s a közjóra világolható tüzet magokban megfojtják. Azoknak kedvezetek inkább, azokat bocsássátok magatokhoz, a kik tisztelnek, szeretnek benneteket, de nem valami külsőért, nem valami jutalom várásért: hanem egyedül a ti vallás eránt viseltető buzgóságtokért; meglátogatják a ti nagyérdemű uri házaikat, de nem a helytelen időöltésért, hanem azoknak istenes életekért. Meg ne ítéljete Nagytiszteletű s tekintetű előlülőink s Tiszteletes egyházi szolgatársaim! én úgy szólok a mint érzek, a mint a tapasztalás mutatja, a mint a dolog van és a mint következhetik. A vallás egy olyan felséges és szent dolog minthogy isteni eredetű, mely minden józan s megvilágosodott elméjű embernek a legdrágább java és a legfőbb szempontja lévén, kíván attól minden mocskot elhárítani, hogy azt annál tisztábban nézhesse. Ugy, hogy valamint a nap körül forgó s fényeket onnan kölcsönözött égi testek vagy

plánéták, bátor másfele is vessék világokat, de csakugyan a napot nézik azzal főképen s oda hányják azokat vissza : ugy az Istenségtől jött józan és tiszta értelem, bátor egyéb dolgok körül is vizsgálódjon, mindazáltal az Istenség az ő szemlélődésének fő tárgya. Ha tehát ily felséges dolognak, milyen a vallás, mi vagyunk kiváltképen való szemlélői és szolgálói, szerető hív szolgatársaim ! távoztassunk el minden afféle alacsonyságokat, melyekkel annak tiszta fényét meghomályosíthatnánk. Soha sem vethetjük mi el szemünk elől annak tiszta szentségét a magunk megszegyenülése nélkül, bátor azzal mások szemtelenül pajkoskodjanak s abból nevetséget űzenek is ; mi — mondom — a kik magunkat annak tiszteletben való tartására lelkiismeret szerint hittel köteleztük és azt másoknak is oktatásokra, vigasztalásokra hirdetjük.

De nem akarom hosszas beszédemmel a mi munkában levő Nagytiszteletű s tekintetű előlülőinket felfüggeszteni, melyre nézve azt kívánom rövideden, hogy legyen ennek a mi mostani egyesülésünknek oly áldott következése, melyből mind mi ez idő szerint, mind a következő maradék csendességet, meglegedést és boldogságot vehessen. Legyen csendessége, békessége és virágzó állapota mindenkör ezen mi T. egyházi vidékünknek, annak nemes szívű, nagytudományu, igazság-szerető külső, belső előjáróinak igazgatások alatt. Éljen ezt a mi mostani egyesülésünket csendes és szelid maga mérséklésével, okos és bölcs tanácsával jó célra vezérelni kívánó Nagytekin-tetű férfit, mint a Ft. Superintendenciának kiválasztott Deputátusa, Tettes Ns. Nzt. és vitézlő kisdobronyi Isaák Sámuel ur, ezen Tettes Ns. Szatmár várm. ord. v. ispánja ! Éljen ezen T. egyházi vidéknek mostani igen érdemes coadjutor curátora, Tettes Ns. Nzt. és vitézlő Szirmai Szirmai Lajos ur, mint ezen Tettes Ns. vármegyének igen érdemes fő sz. birája ! Éljen nemkülöm-ben ennek Nt. és tudományu esperestje T. T. Técsi Dániel ur ! Éljenek ennek Tiszt. egyházi szolgálói ! Legyen virágzások ő alattok az ekklésiáknak, terjedjen ő alattok a jóság, kegyesség, az isteni félelem napról-napra időről-időre !

Szigetközi János
mikolai predikátor.

Az esperest Técsi Dániel beszéde.

Tekintetes és Nagytiszteletű Consistorium!

Ha azokat a csodálatos utakat és módokat megtekintjük, a melyeken által tetszett a fő bölcsességnek a maga anyaszentegyházát vezérelni, legkissebbet sem csodálkozhatunk azon a változáson, a mely közelebb Nagytiszteletű egyházi vidékünkben esett. Mert ha ama maroknyi zsidó nép között csak a prófétaknak az ő próféta-lások is nem az emberek tanácsából esett: hát már ma az elszaporodott, a külömb-külömbféle neveltetésű, gondolkodásu, indulatu és hajlandóságu nemzetek között a közelebb elmúlt századok kedvetlen homályaiknak eltöröltetések és a Jézus erkölcsi országának nagyobb-nagyobb virágzásba lehető hozása végett, ha az ekklesiái régi rendtartásokba valamely változás esik, vajjon nem annak a mennyei Felségnek csudálatos igazgatásának tulajdoníthatjuk-e, a ki az ő szent Fia által kegyelmesen megígérte azt, hogy az ő anyaszentegyházával fog lenni mind a világ végezetéiglen? Sőt minthogy a mi életünk is csupa változások és viszontagságok közé van helyhez-tetve, vajjon nem méltán minden tiszteletre és szeretetre méltónak ítéljük-e az Istennek azon csudálatos igazgatását, mely szerint a mi életünkhöz alkalmaztatott változásokban akarja a mi hasznunkra megdicsőíteni a maga hatalmát és bölcsességét? A ki tehát az anyaszentegyházban magokat előadható változásokot hideg vérrel vesszi, annyival is inkább azokért zugolódik és békétlenkedik: az azt mutatja, hogy ő nem kedvelli olvasni csak a mi 1822. esztendői újabb egyházi történeteinket is, annyival inkább a régibbeket.

A mennyei Felség csudálatos igazgatásából esvén a Tekintetes ordinarius viceispány és superintendentialis deputatus ur által e mai napon által ajánltatott nemes és szent ekklesiáknak a bányai Nt. egyházi vidékhez való kapcsolódások, a midőn azokat részszerint a Felséges királyi Resolutiohoz, részszerint a Nagyméltóságu és Főtiszteletű Conventus rendelkezéseihez, részszerint pedig a Főtiszteletű Superintendencia azokhoz szabott végzéseikhez viseltető teljes tisztelemből én magam is a reám bízott hivatalnak kötelessége szerint szeretettel elfogadom: akkor egyszersmind bizonyossá tészem azon Ns. és Szt. ekklesiák Tiszteletes predikátorait és minden felsőbb és alsóbb rendű

tagjait azon tiszta szeretetemről, mellyel viseltetem én az egész emberiséghez, különösen pedig a mi hitünknek sorsosi között a bányai Nt. egyházi vidékhez kapcsolandó gyülekezetekhez, azt kívánván, hogy az a mennyei Felség, a ki össze akar bennünket plántálni, a tiszta, szinesség nélkül való szeretetnek és egyetértésnek olyan megmozdulhatatlan alap fundamentomát vesse meg közöttünk, hogy azt sem az irigységnek, sem a gyűlölségnek, sem az interessentiának maszlaga soha is meg ne zavarja, azonban mind közöttünk, mind a mi maradékaink között parancsoljon állandó békességet és minden boldogságot.

Tekintetes ordinarius viczeispány és superintendentialis Deputátus ur és Tekintetes Coadjutor Curátor ur! Nem akarok én élni a régi írók hizelkedő ecsetjeikkel, annyival is inkább, mert nem meghóltaknak tetteiket kell leírnom, hanem élőkkel vagyok szerencsém beszélni. A mikor én a Tekintetes urakat hozzánk önként leereszkedni és velünk egyenes szívvél tanácskozni szemlélem: úgy tetszik mintha látnám, hogy már is teljesedni kezd nálunk az Idvezítőnek ama jövendőlése: hogy eljő az az idő, hogy leszen egy akol és egy pásztor, azaz eljő az az idő, melyben a nemzetek fejei azoknak közrendeivel, az urak a szolgálakkal, a tudósok a tudatlanokkal, egy tiszta isteni és emberi szeretettől lelkesítettén, együtt fogják munkálódni az Istennek dicsőségét és az anyaszentegyháznak építését Engedjék meg azért a Tettes urak, hogy a midőn én a Tettes urak szent vallásunk eránt való buzgóságokat szemlélem, akkor a bányai Nt. egyházi vidék kebelében eddig volt és most ahoz kapcsolandó sz. ekklésiákat az én szeretetemnek karjaira felvévén, továbbra is a Tettes urak kegyes öleikbe letehessem, azt kívánván, hogy a kegyelmes egek a Tettes urakat a mi hazánknak, nemzetünknek, vallásunknak és anyaszentegyházunknak ékességekre, sok számos esztendőig éltessek, hogy ezután is tudhassanak bölcsen előttünk bémenni és kijönni.

Tiszteletes predikátori Rend! a kiket a főpásztor hívnak ítélte a szt. szolgálatnak munkájára, ti vagytok az új testamenti anyaszentegyház apostoli követői, hát nem tudjátok-e, hogy a követség sok változásokkal van összeköttetve, ne zúgólódjatok mindjárt tehát Pállal, ha szinte Korinthusból Efézusha kell is mennetek a ti reátok bizattatott köteleesség teljesítésére. Ha azért ezen bányai Nt. egyházi vidék ma lett felépítettése innepét velem egyenlő akarattal kívánjátok meginnepelni, jertek

egyesítsük a mi indulatainkat és kívánságainkat, azonban megfontolván azt, hogy nem mind predikátor az, a ki predikátori nevet visel és predikátori öltözetbe öltözködik, — hanem csak az, a ki Jézusnak erkölcsi tudományát tisztán, az embereket a jó cselekedetekre ösztönzőleg bölcsességgel és mértékletességgel összeköttetve tanítja és hirdeti, — a ki botránkozás nélkül való jó lelkesmerettel keresvén az Isten s emberek előtt való kedvességet, az ő gondviselése alá bízottatott nyájjal csendes és békességes életet kíván élni minden isteni félelemmel és tisztességgel. Erősítsétek meg magatokat ezeknek a virtusoknak gyakorlásokban, így minden időben dicsekedni fog veletek a Nt. egyházi vidék, melynek ma fiaivá lettetek.

Végezetre kiterjesztvén karjaimat a ti öleléstekre, az én hozzám való szereteteteknek és a többször tisztelt egyházi vidékhez vonzó tiszteleteteknek megerősítésére, a ti jobb kezeteiket által kérve, áldást, békességet, ép elmét és Isten s hallgatóitok előtt való állandó kedvességet óhajtok.

*

Az ugocsai egyházmegye átirata a nagybányai egyházmegye s. gondnokához és espereséhez.

Tekintetes Coadjutor Curator ur s Nagytiszteletű T. T. Esperes ur!

Halmi mezővárosában 1821-ik esztendőnek december 4-ik napján Tettes Coadjutor Curator, Homoród-szentpáli Szentpály Gábor ur praesidiuma alatt traktualis gyűlés tartatván, hol az vidékbeli egyházi Tiszteletes predikátor urak személyes jelenléte és több Tettes Nemes vármegyék nagyérdemű fő táblabírái és minden vidékbeli ekklesiáinknak akármely titulussal tisztelő érdemes Curator urai jelenlétekben, Felséges Királyunknak a tractusok coordinatiojáról szóló kegyelmes resolutioja és Méltóságos Péchy Imre ur vice palatinus ő nagyságának ezen nevezetes tárgyban tett bölcs intézetei felolvastatván: Felséges Királyunk és Méltóságos vice palatinus ő nagyságának, mint bölcs czéljának tökéletességre való vitelében semmit nem ellenkezünk.

Melyre való nézve a nagypaládi ref. szti. ekklesiát Tiszt. Gáti Gedeon urral és iskola rektorával Kádár Józseffel; Kis-

Paládot Tiszteletes Szekeres Bálint urral és Kovács Józseffel, mint gyermekek tanítójával; Uszkát Tiszteletes Vásárhelyi Sámuel urral és oskolamesterével Szabó Imrével; nemkülömben Magosligetet Tiszteletes Nagy János urral kebelünkben atyai felvigyázásunk alól szánakozó szívvel elbocsátjuk. Nemcsak, hanem mind Tettes Coadjutor Curator urnak, mind Nagytiszteletű tudós esperest urnak és minden egyházi vidékbeli Méltóságos, Tettes Nemes és Tiszteletes érdemes uraknak oly atyai felvigyázásuk és bölcs intézetek és vezérlések alá ajánljuk, hogy általuk Isten dicsősége, szent vallásunknak pedig hova tovább való terjedése legyen. — Kiadta: Kovács István M. Sz. tractusnak notariusa és a t.-ujhelyi ekklésia Tanítója.

*

Tettes szirmai Szirmay Lajos Coadjutor Curatornak az egrii 1822. jan. 16-án tartott egyházvidéki gyűlést berekesztő beszéde.

Nagytiszteletű egyházi vidék, Tiszteletes, Tudós, Tettes, Ns. Nztes urak, ekklésiai előljárók és curátorok!

Az előttünk felolvasott gen. conventusi és superintendentialis határozatokat, bölcs elrendeléseket magában foglaló irományokból s diszes magyarsággal előadott fontos beszédekből a környülállások, következésképen ezen egybegyülekezésnek oka is már tudva lévén, mindenekelőtt nem kívánom feleslegvaló szükségtelen előadásokkal a jelenlevő Tiszt. tud. férfiaknak, Tettes Ns. Nztes uraknak, ekklésiák előljáróinak, curatorainak figyelmetességeket sérteni, röviden mondom el a mit akarok, teljes szívemből örvendvén, hogy ezen nagy tiszteletet érdemlő jeles gyülekezetet hajlékomban tisztelnem szerencsém lehet. A mely alkalmatossággal egyszersmind kiterjesztett ölelő karokkal fogadhatjuk el a felsőbbség által a Nagytiszteletű szatmári tractustól a bányai egyházi vidékhez csatolni rendelt Ns. ekklésiákat, azokkal együtt azoknak Tiszteletes tudós férfait, kiknek midőn barátságos kezeket nyújtunk, szeretetünket is ajánljuk, szives hajlandóságukat mi is viszont kérvén. Én részemről szívem szerint óhajtom, hogy ezen ugynevezett nagybányai tractushoz csatolt ekklésiák Tettes patronusai, ekklésiák előljárói, curátorai, legkülönösebben pedig lelki tanítói egy testté formá-

lódván, lélekben is összeköttessenek, amint ugyanazonegy mindenható Istennek hív szolgálai; s ezen időponttól fogva kiapadhatatlan szeretettel viseltessenek egymáshoz, a mely szerint a bányai tractusban eddig virágzott atyafiúi szeretet, egyetértés és csendesség ezután is fent tartasson. De kétséget sem szenvedhető erős bizodalommal is lévén a felől, hogy ezen coordinationnal nagybányai tractus nevezete alá jött Ns. ekklésiák nagy-érdemű Tettes patronusai, ekklésiák előjárói, curátorai, annyival inkább kettős tiszteletet érdemlő Tiszteletes tudós férfiai, ezen ven. tractus elébbeni csendességét becsben s kedvességben fogják tartani: kérjük meg bizvást superintendentialis biztos, Ns. várm. szeretett o. v. ispányját, Tekintetes kisdobronyi Isaák Sámuel urat ahoz illő tisztelettel, hogy a Főt. Superintendentiára, különösen pedig Mélt. péchujfalusi Péchy Imre főcurator és v. palatinus ur ő nagyságának, vallásunk nagy oszlop emberének, — kinek (legkegyelmesebb urunk, Felséges apostoli magyar Királyunk által is megerősített) jó elrendeltetésünkért hálaadó tisztelettel alázatos köszönetet teszünk, — egybeszerkesztésünk, összekapcsolódásunk idején megbizonyított engedelmes voltunk felől való feljelentést tenni méltóztasson, kezességet bátran igérvén ezen számos ekklésiákkal gazdagított nagybányai tractus mindenkor engedelmeskedése, a törvényes rendelkezések hiven leendő betöltésekre való készsége eránt.

Mi pedig mindnyájan a kik itt egybegyűlve vagyunk Tettes o. v. ispány és superintendentialis biztos urnak pártfogását továbbra is kikérvén, biztossága kívánt végrehajtása, értünk tett fáradozása jutalma jeléül alázatos köszönetet teszünk, egyszersmind egyeztetett szívvvel felkiáltunk: Vivát!!! Továbbá jegyezzük fel ezen napot magunknak, tartsuk meg e mai napon tett fogadásunkat, egyedül arra törekedvén, hogy a hozzánk való igaz bizodalom soha semminemű tekintetben bizalmatlansággá ne változzon.

Bezárom beszédemet a régi szent atyák követést érdemlő bölcs tanításokkal, intésekkel: fiaim szeressétek egymást állhatatos szeretettel, hogy Istennek áldása mindenkor rajtatok maradjon!

Én pedig az ezen venerabilis tractus gyűlésén megjelent Tiszteletes, Tudós, Tekintetes, Nemes, Nemzetes uraknak egybejövéseket illő tisztelettel megköszönnvén, viszont kikérem, hogy az idő és alkalmatossághoz képest jövendőre nézve is

készségeket, ezen egyházi vidék eránt való jó hajlandóságokat, szereteteket megbizonyítani méltóztassanak, — magamat pedig nagybecsű jóvoltokba, szeretetekbe ajánlom.

*

A coordinatio nálunk nem folyt le egészen simán, mert habár az illető átszatolt egyházak nagyobb ellenállást nem tanúsítottak is, következtetni lehet az elégtelenségre a nagybányai egyházmegye esperesének beszédéből és az ugocsi átszatolt egyházaknak ama kérvényéből, melyet az egrői egyházmegyei gyűléshez intéztek, a melyben arra kérik a nagybányai egyházmegyét, hogy »sok vizekkel környülve egyházaikban a communicatio terhes lévén, a szatmári egyházi vidékhez való csatoltatásukat kieszközölni és pártfogolni kegyeskedjék.« Azonban a gyűlés ezen kívánságukba nem elegendhetvén, folyamodók irásukkal a superintendentialis deputatus urhoz utasítottak, de mint tudjuk, ezen kérelmet a felsőbb egyházi hatóság nem teljesítette.

Az egrői gyűlés rendelte el először a világi assessorok választására vonatkozó szavazást.

Coordinatio után 1860-ig.

Az új tractus esperese Técsi Dániel 1822. február 19-én indítja utnak első körlevelét, melyben márczius 20-ra Ujvárosba egyházmegyei gyűlést hirdet. Érdekes a körlevél záradékának következő három pontja:

1. A mi nagybányai egyházi vidékünk eleitől fogva gyakorlott szép rendtartása szerint mi predikátorok mindnyájan azon ruháinkban fogunk megjelenni, a melyben szoktunk az Ur házában szolgálni, annyival is inkább, mert a nélkül a gyűlésen senkinek is közöttünk helye nem adódhatik.

2. Erre a gyűlésre T. nagy jó uraiméknak mindeniknek bé kell hozni azokat a voxokat, alamizsna pénzeket, sőt azt a conscriptiót is, a melyet a közelebbi visitator urak köteleességeké tettek.

3. Ezt a currenst mutassák meg T. uraim a Tettes földes uraságoknak és az ecclésiai érdemes előljáróknak, sőt iskolamestereknek is, úgy kívánván a mi Nt. egyházi vidékünk bévett rendtartása. Azonban pedig magoknál teljességgel ne tartóztassák, hanem pecsét alatt sietve küldjék elébb, felírván reá mikor vették és mikor bocsátották el. s. a. t.

NB. Azok az oskolamesterek, a kiknek bajok nincsen, elmaradhatnak a gyűlésről.

A Főtisztelt Superintendensia coordinatioja szerint egyesült nagybányai Nt. egyházi vidéknek *első gyűlése*, mely tartatott A. M. Ujvárosban a parochialis háznál 1822-ik esztendőben márcziusnak 26-ik napján Nt. esperest Técsi Dániel és Tettes coadjutor curator Szirmai Szirmay Lajos urnak előlülése alatt, jelen levén az újabb coordinatio szerint három járásokat magában foglaló ezen Nt. nagybányai egyházi vidékből a következő predikátor urak:

I. A nagybányai járásból:

1. Zsolczai Sámuel józsefházi predikátor és tractualis assessor.

2. Lugasi József felsőbányai pr. és tract. notarius.
3. Tóth László sz.-váraljai pr.
4. Ladányi Pál k.-remetei pr.
5. Szarvadi József apai pr. tract. perceptor.
6. Pásztor József aranyosmegyesi pr.
7. Isák József patóházi pr.
8. Erdélyi Sándor misztótfalusi pr.
9. Sárkány József sárközi pr.
10. Dudás József sárköz-ujlaki pr.
11. Katona József vámfalusi pr.

NB. Megjelent a nagybányai predikátor és volt vidéki assessor Csányi József ur is, de a ki Técsőre obligálván magát, ezuttal valedicált.

II. Tul a szamosi járásból:

1. Győri Péter hiripi predikátor és tractualis assessor.
2. Bodola Ferencz szatmárhegyi pr.
3. Tóth Benjámin krassói pr.
4. Pongrácz György szamoskőródi pr.
5. Fejér Pál nagykolcsi pr.
6. Kovács Zsigmond kiskolcsi pr.
7. Varga István dobrácsapáti pr.
8. Gyalai Pál pettyéni pr.
9. Muhi János ombodi pr.
10. Váradi János amaczi pr.

III. A szamosközi és turhádi járásból:

1. Szabó János lázárii predikátor és tractualis assessor.
2. Vásárhelyi Sámuel uszkai pr. és tract. assessor.
3. Szigetközi János mikolai pr.
4. Nagy János magosligeti pr.
5. Gáti Gedeon nagypaládi pr.
6. Szél György méhteleki pr.
7. Árokháti István szárazberki pr.
8. Nagy József rozsályi pr.

9. Balla János garbolczi pr.
10. Váradi Imre egrii pr.
11. Kovács István kipeleskei pr.
12. Kádár Ferencz tisztaberki pr.
13. Kőröczki János homoki pr.
14. Gál István batizi pr.

sőt jelen voltak ezen gyűlésen a rozsályi, sz.-kóródi és szentmártoni ecclásiákba itten exmittáltatott Beregszászi József, Szűk József és Kis József urak is.

A secularis részről jelen voltak: Tekintetes táblabíró Marótegyházi Maróthi Pál, a ki vidéki assessornak is esketődött. Táblabíró Nagy Gábor és Gáspár Antal, esküdt és commissarius Szeőke Lajos ur Károly öcscsével, Tolvaj Gábor, Méltóságos Lónyai Gábor ur vámfalusi tisztje, Nzts és vitézlő Boross János, Katsó Zsigmond, Böszörményi Lajos, Görög János, Sejjebi István urak és mások nagy számmal.

Ezen gyűlésen, melyet Nt. esperest Técsi Dániel ur egy az alkalmatosságához illő rövid, de gyökeres beszéddel nyitott meg,

1-ór felolvastatott viceispán és superintendentialis deputatus kisdobronyi Isaák Sámuel urnak a Nt. egyházi vidékhez intézett üdvözlő becses levele és hogy a tisztelt superintendentialis deputatus urnak a gyűlés actáiról hivatalos tudósítás tevődjön, — jóváhagyódott.

2-or. Az üressen levő assessor székének betöltésére czélozó voxok minden ecclésiából beszédődvén és egy különös mixta deputatio által felbontatván és számba vevődven, az egyházi rendből assessornak feleskettetett lázárii predikátor Szabó János ur nyervén 32 votumokat. Uszkai predikátor Vásárhelyi Sámuel urat, minthogy az ugocsai Nt. egyházi vidékben már különben is assessor székét nyert, úgy nézi az egyházi vidék mint valóságos assessor, ezt az egyet megjegyezvén, hogy az assessorságáról való bizonyosság levelét az ugocsai egyházi vidéktől minél előbb elvárja egyházi vidékünk.

A világi részről voxokat nyertek szám szerint négy Tettes uraságok, ugymint Tettes szolgabíró csabai Csaba Antal ur 35-öt, Tttes várm. notarius Mándy Péter ur hasonlóképen 35-öt, T. Táblabíró Maróthi Pál ur 26-ot, T. Táblabíró Darvai Gábor ur 25-öt, kik közül Maróthi Pál ur személyesen jelenlétén, azonnal fel is eskettetett, a többi elegendő votumokat nyert

nyert uraságok pedig, hogy tractualisi assessorságra lett elválasztatások felől hivatalosan tudósíttassanak, meghatározatott.

3-or. Proponálta Nt. esperes ur, hogy mivel azok a Főtiszt. Superintendentia rendeletei, melyeket a parancsolat szerint külön-külön minden ecclesiák kötelesek volnának a magok számára leírni vagy leiratni, — több ivekből állók, úgyhogy azoknak leiratása kivált némely ecclesiákra nézve nagyon bajos és terhes volna: tehát kérje meg a Nt. egyházi vidék a Főtiszt. Superintendentiát, hogy említett végzéseit adja inkább Typus alá, hogy így az ecclesiák könnyebben hozzá juthassanak. Mely feladás helyben hagyatott és teljesítése meghatározatott.

Továbbá elhatározatott, hogy a tractualis gyűlések rendes isteni tisztelettel kezdődjenek, valamelyik Tiszteletes férfiú közönséges tanítást tegyen. Az is elrendeltetett, hogy ha valamelyik lelkész elhal, Bánya vidékén két és a Tur vidékén is két lelkész szinte készen legyen.

Mindenkor visszatetszést szült, midőn valamelyik egyház más egyházmegyéből akart lelkészt hívni, s ez eljárás ellen többször tiltó végzések hozattak; mind a mellett megtörtént, hogy az idegenből hívott lelkészt egyik-másik egyház önhatalmulag beállította, miből gyakran elkeseredett per támadt a tractus és engedetlenkedő egyház között.

Ezen gyűlési alkalommal 14 lelkész és 13 tanító változás volt, méltán nevezhető tehát helyosztó gyűlésnek, mely nevezet a tavaszi egyházmegyei gyűlésekre ruháztatott.

Az egyházmegye lelkészeinek egyharmada változván, esperes ur azok beiktatását assessoroknak és idősebb lelkészeknek elrendeli, egyszersmind az eljárásra nézve instructiót ad, a beiktató beszéd szövegét leírás végett közli.

Instructio.

Elvégezvén a Tiszteletes predikátor a maga úgy nevezett beköszönő predikációját és leszállván a cathedrából, álljon ki a templom piaczára háttal a cathedra felé, hogy mind az összegyülekezett férfiak és asszonyok láthassák az ő személyét. Ekkor így szól a beiktató Tiszteletes ur:

N. N. Ref. szent ekklesia! különös hálaival tartozunk mi a pásztorok fejedelmének, a Jézusnak azért, hogy ha szintén emberi teste szerint eltávozott is mi tőlünk, de mégis a maga Szent

lelke és igéje által az Ő választottinak seregével kíván lenni mind e világ végezetéiglen, a midőn azoknak legeltetésére a keresztyén vallás felderülésétől fogva, melynek sarkalatos igazságait maga tanította, evangelistákat, apostolokat és pásztorokat rendelt, hogy azok által az Ő titkos teste, az anyaszentegyház építődnék és az Ő lelki országa terjedne.

Hogy a boldog reformatio után mindeddig ezen szent ekklesiához is megmutatta legyen Isten Ő felsége e részbeni kegyelmét, arról senki is közölünk nem kételkedhetik, sőt a mint eddig, úgy ma is különös atyai kegyelmességgel viseltetik ehhez, mivel a mint egyfelől ennek eddig volt érdemes s Tiszt. lelkipásztorát más gyülekezetbe kívánta által rendelni, úgy más felől más őrállót kívánt ezen szent ekklesiába annak helyébe berendelni, hogy ennek a népnek vezérlését arra bizná jövőre, — ez az előttünk álló érdemes és tiszteletes férfiú az, a ki már az Urtól lett követségének főcélját mostani közelebbi tanítása által ti elöttetek ki is nyilatkoztatta.

Tiszteletes férfiú, kedves Szolgatársam s jó barátom! úgy remélem s hiszem is, hogy te esmeretes voltál az egyházi szent szolgálat kötelelességeivel, a midőn azoknak hiven és igazán leendő folytatásokra hittel is elkötelezted magadat, de nem is lehet nem esmerned a midőn azokat a te kezeden forgó egyházi törvények vagy Cánonok az apostol Szent Pál tanítása után a 3-ik czikktől fogva a 86-ikig pontosan elődbe terjesztik; igyekezzél azért azoknak mindenképen ezután is úgy megfelelni, hogy a te épületes tanításaidban, illendő magadviseletben, nyájas társalkodásodban minden időben kívánt örömet találhassa ez a Nt. bányai egyházi vidék, melynek esperestjétől én most hivatalosan vagyok kiküldetve, hogy tégedet ebben a szent gyülekezetben az egyházi szolgálathoz béiktassalak; a Jézus beszédét a hallgatókat a jóságos cselekedetekre ösztönözőleg bölcsességgel és mértékletességgel összekötve tanítsad és hirdessed, a szent sacramentumokat igazán kiszolgáltassad, a mennyország kulcsait illendően forgassad, emellett szüntelen szemed előtt tartsad, hogy egy mennyei Felségnek követségét viseled, a ki téged korántsem az emberek hanem a maga szolgájává tett. Ha azért illetlenül jársz a te reád bízott hivatalban s igazán meg nem felelsz a mennyei Felségtől elődbe szabott szent szolgálat kötelelességeinek, mint Nádáb és Abihu vagy más hitetlen szolgák, ítéletet várhatsz a te fejedre; ha pedig ezen elődbe adott rendszabásoknak

igazán és hűségesen megkivánsz felelni, add be a te jobb kezedet én nekem.

N. N. Nemes és szent ekklésia! ennek Tekintetes földesurai érdemes előljárói! mindkét renden levő buzgó tagjai! látjátok micsoda nagy és főben járó hivatalt kell vinni egy lelkipásztornak, még is az a baj, hogy a mai légymeleg emberiségnek nagyobb része kevésre becsüli ezt; egy földi királynak az ő követjéhez illendő tisztelettel tartozik viseltetni az ember s óh fájdalom! a mennyei Felségnek, kinek még a földi királyoknak szívek is az ő kezében vagyon és ő hajtja azokat a hova akarja, számba sem veszi az ő követjét. Sőt ha némelyek olykor hizelkedésből Hozsánnát kiáltanak neki, többen vannak olyanok, a kik feszítsd meg, feszítsd meg alacson kifejezésekkel illetik.

Távol legyen az ugyan én tőlem. hogy én ezen szent ekklésia Tekintetes Nemes birtokosairól s mindkét renden levő tagjairól ilyen balul gondolkodnám, annyival is nagyobb bizodalommal ajánlom tehát ezen általam e mai napon beiktatandó tiszteletes férfitok iránt ezen szent gyülekezeten nézve:

1-ör a szeretetet. Ha tartozunk szeretni embertársainkat, még ellenségünket is, mennyivel inkább tartozunk szeretni azokat a kik által az Isten magához vezérli az embereket. Ugy szerették a Galaczia-beliek Szent Pált mint az Isten angyalát, sőt mint magát a Jézust Galat. IV. 14. 15. De tartozik minden jószívű hallgató az ő lelkipásztorához:

2-or tisztelettel; a Felséges Istennek követe ez és az ő képében szól, azért tisztelni kell minden jószívű hallgatónak kik köztetek munkálódnak 1. Thess. V. 14. Továbbá viseltetni kell minden jószívű hallgatónak az ő lelkipásztorához:

3-or engedelmisséggel; engedjete — azt mondja az apostol — a ti előljáróitoknak, mert azok vigyáznak a ti lelketekért Sid. XIII. 14.

4-er. Minden jószívű hallgató köteles viseltetni az ő lelkipásztorához jó gondviseléssel; kicsoda vitézkedett ugyanis a maga zsoldján — azt mondja az apostol — kicsoda legeltet nyáját hogy ne egyék annak tejében, és kicsoda plántál szőlőt, hogy ne igyék annak borában? De

5-ör a jó erkölcsű hallgató nem üz nevetséget az ő predikátora erőtlenségéből is, mert tudja azt, hogy ő is erőtelen és könnyen eleshető ember mint mások, — ha lehet azért segítő karokat nyújt az ő felemelésére, ha pedig nem lehet, a

helyett hogy azt üldözné és a nem marasztás által lelkesmeretét terhelné, hányná, vetné, — általadja az egyházi előjáróknak, a kik bizonyosan az ő hibáját bémunt szemmel el nem nézik.

Hogy pedig a mennyi Felség ezen ujonnan előállított lelkipásztornak olyan kegyelmeket adjon, hogy ezen szent gyülekezelnék szeretet, tisztelet és engedelmességbeli jó szivességét minden időben megérdemelhesse, jertek könyörögjünk ő érette így szólván:

Felséges Isten, mi Urunk és mi Istenünk! a ki a Te kegyelmességednek megbizonyítása végett közinkbe ezen új lelkipásztort rendelted, esedezőnk Te előtted ő érette, tartsad meg az ő erejét, egészségét és kedvességét, hogy minden időben felemelt fővel hirdethesse a Te igédet és terjeszthesse a Te anyaszentegyházadat. A midőn ő a Te tiszteletedre rendeltetett házban, a mi hazánknak és nemzetünknek lelki és testi békeségeért esedezik, hallgasd meg és légy kegyelmes mi nekünk. A midőn ő áldást és termékeny időket kér a mi földünknek, mind az emberek, mind az oktalan állatoknak tápláltatásukra, vedd füleidbe és megnyitván egeidet, szállíts áldást onnan felül az egekből. Midőn ez penitentiát tart az ő hallgatóiival egyetemben, fordítsd el minden ítéletidet, az éhséget, döghalált, ellenséget, háborúságot. Mikor ez imádkozik a Felséges uralkodó házáért, a tisztviselőkéért, földesurakéért, törvénybírákéért, hallgasd meg és cselekedjed, hogy a békesség és igazság egymást csokolják a mi földünkön. Mikor ez esedezik a szegény özvegyekéért, árvákéért, betegekéért és minden segedelem nélkül szűkölködőkéért, vedd kegyelmes füleidbe, mivel Te vagy mindeneknek gondviselőjük. Midőn utoljára ez sóhajtoz a Te anyaszentegyházadért, a vallásnak és oskoláknak virágzásokéért, a Te szolgálidért, tekintsd meg az ő buzgó sóhajtasait és ne engedd megszegyenülni az ő reménységében. Áld meg a szent gyülekezeteket is, ne bocsáss el senkit áldás nélkül a Te házadból, a ki tiszta szivből imádta Felségedet, hogy minden hivek örvendezzenek a jóban és békességgel lakozzanak ez helyben, melyet örökségül adtál ő nékiek. Ámen.

Végezetre, szerető édes atyámfia! ezen szent ekklesia ölébe letévén tégedet, áldást, békességet és az Isten házában sok ideig való kellemetes virágzást kívánok tenéked. Ezt a szent gyülekezetet ajánlom továbbra is a mennyi Felség kegyelmes gondviselésében, légyen ennek mindvégig belső szege-

letköve a Jézus, hogy ez az igaz hitben és kegyességben mint a Sion hegye megálljon s ne ingadozzon. Ámen.

*

1823. A templomok körüli temetkezés ellen intézkedés tétetik, több egyházakra nézve megyei hatósághoz folyamodik a tractus temetőhely kiszakittatása végett.

A garbolczi gondnok panaszolja, hogy az egyházi restanciákért zálogolván, az adósok a szolgabíróhoz folyamodtak, a ki a zálogokat kiadatta. Ez ellen az eljárás ellen a tractus tiltakozik és privatim felkéri a szolgabíró, hogy efféle hivatali körén kívül eső dolgokba magát ezentul ne avassa, hanem inkább az ilyen közjóra célzó dolgokhoz segítő kezeket nyújtson.

A kis fizetésű ekklésiák arra figyelmeztettetnek, hogy a belhivatalnokok fizetését javítsák meg, mert különben a szomszéd egyházakhoz fognak affiliáltatni.

A fizetések behajtására határidőül a canonica visitatio tűzetik ki, ha különben nem lehetne boldogulni executione mediante is; ha akkorra az előljárók be nem hajtják, rajtok exequaltassanak.

Az iskola ügy fejlesztésére minden esztendőben conscribáltassanak az iskolások a lelkész és presbyterium által; a hanyag szüléken is vétessék meg a tandíj; a szegényeken, kiket a presbyterium ítél meg, semmi tandíj ne vétessék. Az examenek rendes időben megtartassanak és az arról való ítéletet a szomszédból meghívott lelkész hallgató a protocollumba jegyezze be.

A szatmári egyházmegyéből átjött ekklésiák fundusait, javait és szolgáló belső személyek fizetését magában foglaló inventariumot a szatmári tractus megküldi és levéltárba tétetni rendeltetik.

Ekkor van nyoma annak, hogy egyházkerületi szükségekre való költség felől javaslat tétetik; az esperest magától — mint-hogy gyűlés tartására nem várhatott — 130—135 forintot ajánlott, ezt a tractus kiutalta.

A lelkészek, tanítók megvizsgálása gyakorlatban volt.

Eddig több példa volt reá, hogy lelkész vagy tanító a községi jegyzői tisztet is végezte, — ettőlfogva az illetők eltiltattak.

1824. Sok helyen a curátorok, egyházfiak nincsenek az adózás, főportio fizetés s egyéb effelé szolgálatok alól kivéve; a tractusi consistorium a vármegyéhez fordul kérelemmel, hogy mivel

más felekezetbeli egyházfiak ilyen terhet nem viselnek, méltóztassanak a hitünk sorsosai között levő curátorokat és egyházfiakat ugyanazoknak hordozása alól felmenteni.

Templomi székek felett gyakran és több helyen versen- 1825. genek. A tractusi gyűlés küldöttség által szokta ezen székpereket, ellátni, rendesen két papi és két világi kiküldöttel.

Legtöbb helyen három napos ünnepeket tartanak; ez ellen is végzések hozattak s az erre vonatkozó királyi rendeletek currentáltattak.

Felhozódott a többek között a t. egyházvidéki consistorium előtt, hogy némely predikátor atyánkfiai az ugynevezett beköszönés és kibucsuzás alkalmával holmi illetlen, helytelen és vallásunk kisebbségére szolgáló kifejezésekkel szoktak élni. A kibucsuzás és beköszönés egyházi törvényünkben sehol sem találtatván, csak mint egyházi rendtartás úgy gyakoroltatik, a melyre talán, ha pontosabban megtekintenénk, szükség nem volna; mindazáltal, minthogy ahoz már hozzá vannak szokva ekklesiáink, igyekezzék azt a köteleiséget mind a kibucsuzó, mind a beköszönő atyánkfia oly szelid és a Jézus evangéliomához illendő kifejezésekkel tenni, hogy senkinek abban botránkozása ne légyen, mivel különben ha egy szeretet evangéliomának predikátora másoknak megsértésével viszi véghez, az egyáltalában mint botránkoztató a maga érdemlett büntetését ki nem kerülheti a XXIII-ik canon szerint.

A gyűlések régebben egyes világi urak, gondnokok és assessorok meghívására tartattak, később egyházak látták el, de annak még nyoma sincs, hogy az egyházak meghívásra vagy egymás utáni rendbe lettek volna besorozva.

Megtörtént több alkalommal, hogy egyik gyűlés rendelkezését, ha a felek nem voltak benne megnyugodva, a következő gyűlés ujabbán tárgyalás alá vette. Legtöbbször az ilyen alkalommal az előbbi végzések ismét helyben hagytak, a miből hosszas perlekedés, engedetlenség, huzavona származott, — de a békésebb természetű egyházak rendesen megnyugvással fogadták.

A helyosztás ellen több prediktorok kérelmeztek, hogy eddigi helyökön maradhassanak, de a consistorium szigoruan ragaszkodott rendelkezéséhez.

Püspöki visitatio 1825.

Ezen folyó 1825-ik esztendőben visitálta meg Főtiszteletű superintendens Budai Ézsiás ur a mi nagybányai egyházi vidékünkbeli ekklésiákat július hónapjának az elein, segéd társa lévén ezen visitatióban Nagytiszteletű generalis notarius Nagy István ur, a secularis részről pedig Tekintetes főtáblabíró és tractualis secularis assessor Darvay Gábor ur, Tettes főszolgabíró Mándy Péter ur, Tettes táblabíró Gáspár Antal ur és tiszteletbeli esküdt Selyebi István ur és a predikátori rendből is több Tiszteletes predikátor uraktól is kísértetvén. Minden ekklésiánk teljes igyekezettel ezen Főtiszteletű visitatiót a magok tehetségek szerint megtisztelték harangoztatással, szép köszöntésekkel, ágyuzásokkal és egyéb vigasságtevő szerszámokkal. Megmutatták magok a Méltóságos és Tekintetes birtokos urak is Főtiszteletű urunkhoz vonzó tiszteletöket, a midőn a magok lakozásaik helyén szép traktákkal fogadták a canonica visitatiót, mint p. o. Tettes Darvay Gábor ur Krassón, Tettes Csabay Antal ur Sz.-Kóródon, Tettes Gáspár Antal ur Apában, Tettes Péchy István és Várady Ferencz urak Nagybányán, Tettes Rettegi János ur Felsőbányán, Méltóságos gróf Teleki Ferencz őnagysága Aranyos-Megyesen, Méltóságos gróf széki Teleki Imre őnagysága Pálfalván, Méltóságos L. B. Vécsey Miklós ur ő excellentiája Tettes Szatmár vármegye főispánja (bátor róm. kath.) Sárközön, Tettes coadjutor curator Szirmay Lajos ur Egriben, Tettes főszolgabíró Mándy Péter ur Mikolában, Tettes Rhédey Ferencz ur Tiszta-berken, Tettes Maróthy Ferencz ur Rozsályban, Tettes Nagy Gábor ur Lázáriban, sőt még Nztes Károlyianus tisztartó róm. kath. Szláv György ur is jeles ebéddel fogadta a visitatiót Misztófaluban; az avasujvárosi ekklésia maga fogadta.

Ez a visitatio, hogy annál könnyebben véghez mehessen, a tractus bizonyos stációkra felosztatott, a mint ez az 1825-iki superintendentialis acták protocollumából megtetszik; sőt az is, micsoda feltételeknél fogva vitte véghez ezen kötelességét Főtiszt. superintendens urunk. nem több, hanem épen 13 napok alatt a mi tractusunkban és annak utána Ujvároshól a bércezen által kísérve általadódott Máramarosnak.

Ezen canonica visitatio alkalmatosságával július 8-án felszentelődött a színérváraljai uj kőtemplom is, mely még 1796-ban

kezdett volt építtetni, predikálván belől Tiszteletes tractualis assessor és lázárii predikátor Szabó János ur, kívül pedig Tiszt. Tóth László sz.-váraljai predikátor ur, felszentelő könyörgést tartván Nt. tractualis esperest Técsi Dániel ur, communiot administrálván Nt. generalis notarius és h.-böszörményi predikátor Nagy István ur és keresztelvén Tiszteletes tractualis notarius és felsőbányai predikátor Lugasi József ur. Emlékezetben hagyja a késő maradéknak Técsi Dániel esperest.

*

Meghatározatott, hogy a kik partialis gyűlések alkalmával 1826. bármínemű panaszokkal vagy kérelmekkel folyamodnak az egyházi vidéki consistoriumhoz, memorialisaikat a gyűlést megelőző napon, vagy ha még előbb is, adják be Nt. esperest urhoz vagy Tettes coadjutor curátor urhoz. Ezen meghatározás currentáltatott.

A dislocationalis gyűlések minden tavasszal márczius hóban, a partialis és consistorialis gyűlések pedig nyáron tartattak.

Curiosum. Hitelesen értésére esvén a Nt. vidéki consistoriumnak, hogy a Tettes Ns. vármegye a nagyvárad oláh püspök hivatalbeli megkeresésére a protestáns statusnak kihallgatásán kívül, olyan végzést méltóztatott hozni, mely szerint lelkipásztoraink, úgy a hallgatók is, polgári fenyték terhe alatt az ó-hitű parochusoknak a protestáns lelkeknek számát feladni köteleztetnek. A mennyiben ezen lelkek felszámlálásának rendi iránt a Főt. Superintendentia maga útján egyházi vidékünknel a szükséges rendelést megtette, ezen hazai törvényekkel ellenkező kötelességet a maga rendes útján kívül teljességgel el nem fogadhatjuk.

Az egyházak ötfele osztva, lett a visitatio úgy végrehajtva, hogy az esperesten és adjunctusán kívül egy-egy világi assessor is jelen legyen.

Két tanácsbírói állás nem általános, hanem csak viszonylagos többséggel lesz betöltve. 1828.

Abból a tapasztalatból kiindulva, hogy igen sok gyermekek iskolázatlanul maradnak, elhatározatott, hogy kerestessék meg a vármegyei hatóság valamely olyan foganatos eszköznek feltalálása és munkábavétele iránt, mely által az ilyen megátalkodott szülék engedelmességre hajtathassanak. 1829.

1830. Felolvastatt az a királyi leirat, mely azt rendeli meg, hogy a superintendentialis synodusok nem mindig egy helyen, hanem tractusonként tartassanak. Ebből kifolyólag egyházi vidékünk a tisztelt superintendentialis synodust alázatos tisztelettel meghívja s kész örömmel való fogadására magát ajánlja.

Hogy mi okból nem lett a meghívás elfogadva s miért nem tartattak vidékenként az egyházkerületi gyűlések: arról jegyzőkönyvi emlékünknél nincs.

Először választatott világi jegyző, Szeőke Zsigmond ur.

Határozatott, hogy egyházvidéki gyűlésünkre a szomszédos tractusok idejekorán levelünkkel kerestessenek és hívassanak meg, a kölcsönös jó hajlandóság kimutatása jeléül viszont egyházmegyénkből a Tettes coadjutor curátor és Nt. esperest urak egyetértéssel, mind a világi, mind az egyházi assessorok közül egy-egy neveztessek ki a szomszéd tractusokban tartandó gyűléseken leendő megjelenésre.

Más egyházmegyéből bejönni kívánó tanítók a kért belső szolgálatra fel ne vétessenek, valamig példás erkölcsi magokviselkedésüket minden kifogáson kívül való bizonyosság levéllel be nem bizonyítják s valamig a tanításra alkalmas voltukról a köz helybenhagyást megérdemlő szoros vizsgálatot a szokott forma szerint ki nem állják.

Nagybánya városának csizmadia czéhbéli ref. lakosai panaszozzák, hogy közös pénztárukból a róm. kath. ceremóniákra szükséges mennyiséget tiltakozásuk ellenére kiadják s így őket megrövidítik; ez ellen orvoslást kérnek. A városi tanács megkerestetni határozatott, hogy a czéhbéli evangélikus mester embereket is közösen illető summa pénzből semmi se fordíttasson a fáklyák vételére; ha a katolikusok áldozatot akarnak, más kutfőt keressenek.

1831. A múlt évi gyűlés ama rendelkezését, hogy világi jegyző választatott, többen megtámadták és törvénytelennek nyilvánították, mivel előzetesen erre nézve a superintendenciánál kérdést sem tettek. Hosszu vita után abban állapodtak meg, hogy az ügyet a superintendencia elé terjesztik, de erre szükség nem volt, mert Szeőke Zsigmond ur önként lemondott.

1832. Az egyházmegye egyik legjelesebb esperese, Técsi Dániel meghalt; helyére Lugasi József tractualis notarius választatott meg.

Az egyházmegyei pénztári számadásokról mindeddig emlí- 1833.
tés sem tételezik; nagyon valószínű, hogy pénztár is alig létezett,
mert 20 kis népességű egyháznak elég volt a legszükségesebb
kiadásokat s a legszerényebb napi díjakat fedezni, tőkésítésről
szó sem lehetett. Ez évben látjuk legelőször betérjesztve az
egyházmegyei pénztárnok számadását a coordinatio első évétől
kezdve, a mikor már 43 egyház járulékaírói rendelkezvén az
egyházmegye, némi eredmény mutatható fel. Szarvadi József
pénztárnok 1822—24. évekről számol, négy év alatt bevétel
470 vft 27½ kr, kiadás 494 vft 30 kr volt s így a pénztárnok
sajátjából 24 vft 2½ kr tulkiadást tett, melyet megtéríttetni nem
is kíván. Utána Szabó János pénztárnok 1825-től—1832-ig ter-
jedő nyolcz évről számol. hiteles bizonyítványokkal igazolt 2474
vft 14½ kr bevételt és 2070 vft 49 kr kiadást mutat fel s így
403 vft 25½ kr pénztári maradékot tüntet ki; ez összeg ké-
pezte az egyházmegyei pénztár első tőke alapját. Ugyanekkor
a pénztár növelése szempontjából az a határozat hozatott, hogy
az agentióból évenként 100 vft benmarasztatván, a tractus szük-
ségének pótlására fordíttassék.

Abból a tapasztalatból kiindulva, hogy a tractualis gyűlés 1834.
házába minden felől betódult alkalmatlan emberek ok nélkül
idő előtt megjelennek és ott illetlen magaviseletet tanusítanak:
maga coadjutor curátor indítványozza s a gyűlés határozatilag
kimondja, hogy minden ekklesiái követek várják meg kívül
míg a sor reájok kerülván behivattatnak a tractualis gyűlés
elébe, rend nélkül senkinek sem engedődik meg az idétlen be-
tódulás, fennmaradván azonban az illető T. predikátoroknak és
megkülönböztetett sorsu világiaknak benmaradhatásra való jussa.
Ezen határozat megokolásáért fel kell jegyeznünk, hogy a gyű-
lés magán házaknál vagy a parochián tartatván, a szük helyiség
nagyszámu gyűlési tagok befogadására alkalmatlan volt s külö-
nösen a peres egyházakból, már csak tüntetési szempontból is
nem egy-két tagu küldöttség, hanem különösen közeli helyről
egész tömeg jelent meg a gyűlésen.

A nagyobb ifjaknak vasárnapi oktatások sok helyeken
megszűnteknek találtatván, — azon Felséges királyi rendelések,
melyek az ifjak oktatását tárgyazzák, újra kihirdetődjenek és
azoknak terjedésbe hozásokra minden ekklesiái előljárók ser-
kentődjenek.

1835. Az egyházmegyei gyűlésen mint érzékeny sérelmet hozta fel az esperes azt, hogy a szatmári egyházmegye coadjutor curatora Isaák Gáspár a Főt. superintendentia elé terjesztett egyik irományában ezen kifejezést használta: »a nagybányai tractusból ide bitangolt ostoba emberek.« Mándy Péter világi assessor megbízott, hogy kérdezze meg Isaák urtól, kiket értett ama nevezet alatt? s az illetők majd a sértést a maga útján orvosoltassák. A válasz levél egészen illetlen, gunyos kifejezésekkel teljes, az egyházkerület ellen szól, ebbe aztán nem elegyedett a tractus.

A matricullák szabatos vezetése birság terhe alatt elrendeltetik. Az iskolákban minden tanító készítsen bizonyos libellust, melybe a tanítványok névjegyzéke beirandó, a szaporodás vagy fogyás oka kitüntetendő és a visitoroknak bemutatandó.

Több rendbeli tapasztalat igazolván, hogy néhol még szokásban van az u. n. papmarasztás és lelkész elnöklete nélküli gyűlés tartás: az előbbi mint az egyházkerület által is kárhozottatott eljárás megtiltatik, az utóbbi pedig mint érvénytelen, minden határozata megsemmisítettik.

A gondnoki számadások sok helyen rendetlenek és el van mulasztva azok megvizsgálása; az egyházlátogatás felfedezvén az eseteket, küldöttségekre bizza az egyházmegye.

Hogy mily alaptalan torzsalkodások történtek némely egyházban, mutatja a kispaládi eset, hova a vizsgáló küldöttség kiszállván, három napon keresztül vizsgáltak békéltettek, míg aztán meggyőződtek a perlekedők, hogy méltatlanul keltek fel a pap ellen s tulajdonképen nincs semmi okuk ellene támadni.

Helyosztó gyűlések alkalmával az egyházmegyei gyűlés rendelte el a lelkészek és tanítók változását; figyelembe vették ugyan az egyházak kérelmét is és ha méltányosnak találták, teljesítették is; de a helyosztás fő elve az volt, hogy az érdemes, képzett belhivatalnokok jobb állásokra rendeltettek, a hanyagok és megrovottak büntetésből kisebb egyházakba küldettek, Ebből aztán sokszor per keletkezett, a mit az egyházmegyei gyűlés többször évekre kiható tárgyalásaival csak elmérgesített. Az egyházi ügyek menetének hátrányára szolgált mindenkori az ilyen perlekedés. Ha bujtogatók nem voltak, a szép szó, atyafiságos intés és tanács kellő eredményt szült; de legtöbb elégtelenségnek szítója az alattomos bujtogató volt, e miatt kellett aztán sok helyen szenvedni az egyházi életnek.

Az adorjáni predikátor, Tasnádi Sándor, tehetetlensége 1836. miatt kénytelen volt hivataláról lemondani, kérvén az egyházmegye pártfogását ezutánra is. A gyűlés kimondja, hogy esztendőnkint egyszer a szószékből kihirdetett segélyezéssel gyámoltatják és az egyházkerület recurrencek pénztárának segélyezésébe ajánltatik.

Néha megtörtént az is, hogy helyosztás alkalmával egyik vagy másik belhivatalnok, különösen tanító, hely nélkül maradt. Az ilyen előjegyzésbe tétetett és üresedés alkalmával elhelyeztetett.

Határozatilag kimondatott, hogy a hol tagosítási per folyik, 1837. a belhivatalnokok földjei fordulónként vétessenek ki.

Valószínűleg a lemondott adorjáni lelkész előző évi esete adta a lelkészi gyámintézet felállításának eszméjét Meleg Dániel avasujvárosi lelkésznek, a ki erre nézve indítványt terjesztett az egyházmegyei gyűlés elé s e ténye által is mint kezdeményező, nevét megörökítette és sok papi özvegynek, árvának hálás emlékezetére tette magát méltóvá. Az egyházmegyei gyűlés magáévá tette az indítványt s körlevél által felhivattak az egyházak és lelkészek ezen nemes intézmény támogatására; a következő évben a lelkészi gyámintézet tényleg meg is alakított.

A halottak 48 óra előtti eltemetése szigoruan megtiltatott. 1838.

Több egyházakból panasz adatott be abból az okból, hogy 1839. tagosítás alkalmával a belhivatalnokok részére a törvény által meghatározott földmennyiség nem adatott ki, sőt még az addig birtokolt és használt mennyiségből is levontak. E sérelem az egyházkerületre terjesztetett fel, de semmi sikere nem lett, mert az erre vonatkozó országos törvény világosan nem rendelkezvén, annak utasítását különféleképen lehetett magyarázni.

Szoboszlai Pap István generalis notarius kezdeményezé- 1840. sére az elnyomorodott és elszegényedett belső emberek részére az egyházkerület jótékony intézetet akarván állítani, az egyházmegyéket véleményadásra és támogatásra felhívja. Minthogy egyházmegyénkben már 3 év óta papi gyámintézet alakult s annak minden lelkész tagja: a gyűlés kötelezőleg senkire nézve nem határoz, hanem kinek-kinek szabad akaratára bizza, hogy a központiba belépjen. A következményekből ugylátszik, hogy a Pap István indítványa meg nem valósított és valószínű, hogy a többi egyházmegyékben is a gyámintézetek felállítására törekedtek a lelkészek.

1841. Szatmár városa a végett keresi meg egyházmegyénket, hogy Szatmárhegy, mint a városhoz tartozó testület, egyháziilag bocsáttassék ki az egyházmegye kötelékéből és csatoltassék a szatmári egyházmegyéhez. E kérelem ellen erős érvekkel lép fel egyházmegyénk, jogában sincs megengedni az átkebelezést, még az egyházkerület sem teheti ezt, mert conventi coordinatio útján csatoltatott ide és feltűnő, hogy ez ügyben eddig semmi lépést nem tettek 19 év óta. Szükség sem volt ugyan reá, mert nyugodtan fogadta az ide tartozást úgy Szatmár mint Szatmárhegy: ennél fogva az egyházkerületen sem javasolja a kérelem pártolását.

A gyermekek szorgalmas iskoláztatása ügyében erélyes határozat hozatott mind a szülőkre, mind az egyházi előljárókra, mind a tanítókra nézve. Ez utóbbiaknak meghagyatott, hogy az Edvi Illés Pál és professor Brassai Sámuel gyermekek nevelésekről írott könyveit beszerezzék, azokból egyházlátogatáskor meg fognak vizsgáltatni.

Az erdődi plébános az erdődi hegyen lakó reformátusoknak a róm. katolikus ünnepeken való dolgozást megtiltotta; ezen sérelem ellen tiszti ügyész orvoslás keresésre utasított.

Az egyházmegye által választott vizsgáló küldöttség előtt a segédlelkészek képességi vizsgát tettek s a vizsga eredményéről a küldöttség az egyházmegyei gyűlésnek időről-időre jelentést tesz.

A stola ügy ismét rendeztetik. Keresztelési díj templomban 12 kr., templomon kívül, még a paplakon is 24 kr. Esketés templomban 1 frt, templomon kívül 2 frt. Predikációs halott templomban 1 frt, templomon kívül akárhol 2 frt, ha bucsuztató kívántatik a predikáció mellé — melynek versbe foglaltatása canonainkban kemény büntetés terhe alatt tiltatik — 2 frt. Mindenik papi szolgálat tekintetében az így kiszabott díj előre lefizetendő lévén.

1842. Az egyházmegyei helyosztó gyűlések tartására egy küldöttség — megbízásából kifolyólag — az egyházakat hármanként összefoglalva javasolja köteleztetni. Elfogadtatott.

A Szatmár város által, Szatmárhegynek a szatmári egyházmegyéhez csatoltatása ügyében, az egyházkerülethez intézett kérelemre a superintendentia azt rendeli, hogy egyetértve a szatmári egyházmegyével, mindkét részről neveztessek ki egy küldöttség a szatmárhegyi ekklesiának kikérdezésére. Azonban

egyházmegyénk a küldöttség kinevezését megtagadja, egyszersmind erélyesen tiltakozik az egyházkerületi végzés ellen; nem ismervén el abbéli jogát, hogy a coordinatioval elintézett hova tartozandóság felett ítéletet tegyen s ha ezt az egyházkerület tovább sürgeti, a conventen keres orvoslást. Ez ügyben az egyházkerületre tiszteletteljes, de erélyes hangú tiltakozó felirat küldetett.

Egyházkerületi felhívásra a kilátásban levő zsinat tartás idejére egy küldöttség választatik javaslat készítésére, hogy a szükséges módosításokról s új törvényekről adjon véleményt. A küldöttség tagjai: elnök Lugasi József esperes, tanácsnokok: Melegh Dániel, Tarczali Sámuel; világi részről elnök: Csabay Antal; tanácsnokok: Mándy Péter, Katona József, Darvay Ferencz és nagybányai predikátor Csanálosi György. Hely: Nagybánya; egyszersmind a Nagybányán lakó lutheránus atyafiakat is a tanácskozásban részvételre felhívják. Az e tárgyban előlegesen készített munkálatai Mándy Péter és Győri Péter egyházvidéki tisztviselőknak a választmány számára kiadatni rendeltetvén.

A munkálat ismeretlen, nem is volt reá szükség, mert a zsinat tartás elmaradt.

Bár a papmarasztás eltöröltetett, de mégis igen gyakori esetek a pap elmozdítását kérő folyamodások; a legtöbb surlódást a fizetési nehézségek s egyesek önkénye okozták; mind a mellett feltűnően alább szállott az elhelyezés alá került lelkészek száma.

A szatmárhegyi egyház ügyében a kerület nem enged, 1843. megróvja az egyházmegye engedetlenségét, de az egyházmegye határozottan ragaszkodik álláspontjához s miután az egyházkerület a szatmári részokról egy küldöttséget biz meg ez ügy megvizsgálásával, a tractus az ügyiratok megismertetését kéri, hogy előre készen legyen a küldöttségnek adandó feleletekre.

Az örökösök nélkül elhalt lelkészek csonka évi fizetése a gyámintézet javára adatott. A lelkészi könyvtár keletkezésének ideje nincs feljegyezve, de már 1843-ban jelentetett annak oly mérvű gyarapodása, hogy egy théka vétele szükséges lett és könyvtárnok választatott.

Segéd esperesség szokatlan hivatala állítottott fel Lugasi József lemondásával, a ki főesperesnek meghagyatott.

Az egyházkerület megrója az egyházmegyét, illetve a helyettes espereset azért, hogy a szatmárhegyi egyház szabad

paphivási jogát meggátolta, a mennyiben a consensust arra meg nem adta. Az egyházmegyei gyűlés részletesen kifejti a consensus megtagadásának okait, helyesli a helyettes esperest eljárását. Később azonban miután a megválasztandó lelkész a követelményeknek eleget tett, a consensus részére kiadatott.

Eleitől fogva féltékenyen őrizte az egyházmegye azt a határozatát, hogy a megüresedett egyházak csak az egyházmegye területéről hozhatnak lelkészt és így a szabad hívási jog korlátozva volt. Ha egyik vagy másik egyház esperesti beleegyezés nélkül a tractuson kívülről választott lelkészt, az meg nem erősítettett, sőt az illető lelkész kiutasítottván, az egyházi előjáróság meg is büntettetett. Idonkolva volt ezen féltékenység azzal, hogy több érdemes lelkészek kénytelenek lévén kis egyházakban szolgálni, ha egyik vagy másik nagyobb vagy jobb jövedelmű egyház megüresedett: méltónak tartotta a venerabilis tractus, hogy az ily egyházak az itt szolgáló alkalmas, képzett egyének közül válasszanak lelkészt. És e szabály egyes kivételes eseteken kívül késő időig fentartatott.

Több helyen megtörtént, hogy a földes urak az egyház földjeiből több-kevesebb részt elfoglaltak; ez ellen az illető egyházak a tractualis gyűléshez folyamodtak, a mely előbb mindig megkísérlette barátságos uton intézni el az ügyet, de ha így nem sikerült, birtokjogát per útján is érvényesíteni igyekezett.

Gyakori eset volt, hogy egyes egyházak megkísérlették a belhivatalnoki fizetés lejjebb szállítását és bár a tractus a méltányos rendezést nem kifogásolta, de azért rendkívüli fontos ok nélkül nem engedte meg a leszállítást.

A későbbi időben is volt reá eset, hogy a viszálykodó házasságok panaszaikkal az egyházmegyei gyűlésre folyamodtak; a tractus természetesen az ilyeneket a világi bíróság elé, való perlekedésre utasította.

Egész a legujabb időig gyakorlatban volt, hogy a gyűlési beadványok legnagyobb része csak gyűlés alkalmával terjesztett be, a mi nehézkessé tette a tárgyalást és igen sok időt rabolt el. Külömben a gyűlések tárgyai még ekkor is az egyházlátogatási jegyzőkönyvekből vétettek, mert leginkább egyházlátogatás alkalmával a szokott kérdésekre adott feleletek és keresetek hozták ki mintegy az egyháztag vagy belhivatalnok

sérelmeit, melyeknek elintézése aztán a gyűlés teendői közé tartozott.

Ezen évről az az örvendetes jelenség van bejegyezve, hogy jelenleg egyetlenegy pap változás sincs és így papi részről ez évben helyosztásra szükség nem volt. De már a következő évben ismét 9 lelkész változtatott helyet.

Az erdődi zsinat 3 százados ünnepe egyházmegyei gyűlé- 1845.
sen megtartatott, alkalmi beszédet Melegh Dániel notarius mondott, felolvastván ama zsinat vázlatos történetét. Ekkor a papi gyámintézetre való adakozásra az egyházak felhivattak.

Feljegyzésre méltónak találom mint a felekezeti testvériességek bizonyítékát, hogy az ez évben Nagybányán tartott gyűlésen az egyházi tanácsbírói kar nem jelenvén meg kellő számban, a szokásos helyettesítésnél Theisz Ferencz ágostai hitvallásu lelkész választatott be és eskettetett fel.

Végre az egyházkerület a szatmárhegyi egyházat a nagy- 1846.
bányai egyházmegyében meghagyja.

Ismét szükséges volt intézkedni az egyházmegyei gyűlések 1847.
tartásának mikéntjéről és határozatott, hogy helyosztó gyűlések az első osztályu egyházakban, a consistorialis gyűlések pedig a másod rendűekben fognak ezután tartatni. Ha azonban önkéntes szivességből egyik vagy másik egyház meghívja a gyűlést, hálával fog vétetni.

Az esperestnek az az eljárása, hogy a papi ülnökség be- 1848.
töltésére adott szavazatokat egyházlátogatáskor összeszedve, annak végén egy önkéntesen alakított bizottságban bontotta fel, mint szabályellenes megsemmisítettelt s újabb szavazás rendeltetett.

A sajtószabadság üdvös intézményének országos érvényre emelése alkalmából felkérletett az egyházkerület, hogy jegyzőkönyveit ezután nyomtatásban küldje meg. A perczenként óriás léptekkel haladó polgári mozgalmakból kifolyólag czélszerűnek, tanácsosnak, sőt mulhatatlannak tartja a közgyűlés a kor igényeihez illeszkedve nem hosszas, de annál hatályosabb szavakkal, jézusi lelkületben rövid felszólítást intézni egyházi vidékünk predikátoraihoz következőkben:

Kedves rokonaink Jézusban, ti béke jelenkori apostolai! Jézusi lelkületetökre, emberiség szent ügyéért fendobogó kebletekre, felhivunk, kérünk. szent kézszerítással kötelezünk, most, ha valaha erélyesen fellépni a közbéke szent ügyében. Béke

jelszava mozgassa nyelveteket. Béke szelid modorban ajánlata s keresztyénség lelkével összhangzó s épen szerénysége által ajánlkozó sürgölési szózata lengje által minden szentségi működéseket, minden magány társalgástokat. Legyenek imádságok Istenhez, az atyafiak egyetértésében gyönyörködő menyeyei atyához, hogy adjon népünknek a békés átalakulásra szent lelket. Szóval igyekezzetek, szívünk, lelkünk mélyéből könyörögve kérünk titeket, mindennemű szelid modorban eszközöljétek, hogy legyen tornyaitokban és falaitok között csendesség és jó békesség!

1848. május 23. népképviselési alpra fektetett közgyűlés tartatott Szatmáron, hol az esperest, segédgondnok s az egész tisztkar lemondását bejelenti. Korszerűnek jeleztetik ugyan a lemondás, de, hogy a kormányzásban fennakadás ne legyen, az érdemleges intézkedés a jövő gyűlésre halasztatott, addig is a képviselési közbizodalom felkéri az egész tisztkart a kormányzásnak az idők kimutatandása koráig szigorú s felelős pontosság föltétele alatti folytatására, mitől a tisztkarnak nem is lehetend addig visszavonulni. Minek következtében a jövő rövid napok alatt tartandó és fejlettebb képviselési alapon egybesereglendő gyűlésnek feladata leend a tisztkarnak lemondási eseményét tetszés szerint megoldani.

E gyűlésnek legmagasztosabb célja önként merülvén fel mind miniszteri felhívás következtén lett összehívásából, mind a jelen polgári s vallásos nagyszerű mozgalmak célzatából a leendő budapesti követeknek öntájékoztatásra s irányzat adásra működni, — határozatott: a jelen vallási tárgyban felmerülhető eszmék tisztába hozataláról ezennel mindenki felkératik a jövő gyűlésig gondolkozásra s gondolatainak írásba tételére.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter ez év augusztus első napjára vallás és nevelés ügyben tartandó tanácskozásra meghíván a tiszántuli egyházkerületet, egyházmegyénk egy képviselő választásra hivatik fel. Mivel a jelen gyűlésben nem minden egyház van képviselve, esperesti körlevél által az egyházak felhívandók szavazataik beadására, még pedig, hogy a legterjedelmesebb alpra legyen fektetve a nép képviselés, 15 első osztályu egyház 3—3, 17 másod osztályu egyház 2—2 és 12 harmad osztályu egyház pedig 1—1 szavazati joggal bir. A budapesti képviselőre adandó szavazatok áldozó csütörtök utáni pénteken délelőtt 9 órakor a Kőszeg-Remetén tartandó gyűlésen

fognak felbontatni; ha többséget senki sem nyerne, minden egyház küldjön képviselőt e gyűlésre oly felhatalmazással, hogy esetleg a gyűlésen szavazással választassék meg a felküldendő követ.

Márczius 10-én Tarczali Sámuel esperes, Balla László, 1849. Szikszai Ferencz, Mándy Imre, Mándy Péter és Boross Józsefből álló küldöttség a lelkészi fizetések értékét készpénzben következőleg állapította meg:

	Adorján	150	pf	—	kr.
	Apa	151	»	—	»
	Amacz	127	»	—	»
	Dobrács-Apáti	125	»	24	»
5	Batiz	145	»	36	»
	Felsőbánya	312	»	—	»
	Nagybánya	231	»	—	»
	Berend	81	»	12	»
	Szárazberek	273	»	36	»
10	Tisztaberek	163	»	12	»
	Egri	266	»	36	»
	Garbolcz	129	»	—	»
	Hirip	219	»	—	»
	Kishodos	167	»	10	»
15	Nagyhodos	137	»	44	»
	Homok	129	»	24	»
	Kiskolcs	224	»	—	»
	Nagykolcs	174	»	12	»
	Szamoskóród	158	»	44	»
20	Krassó	310	»	12	»
	Lázári	211	»	12	»
	Magosliget	121	»	24	»
	Aranyos-Megyes	92	»	36	»
	Misztótfalu	68	»	—	»
25	Mikola	297	»	32	»
	Méhtelek	191	»	48	»
	Szentmárton	75	»	36	»
	Ombod	208	»	24	»
	Pettyén	145	»	32	»
30	Kispeleske	207	»	52	»
	Patóháza	137	»	12	»
	Kispalád	365	»	28	»

	Nagypalád	410	pfrt — kr.
	Rozsály	129	» 24 »
35	K.-Remete	219	» 24 »
	Szinérváralja	443	» 32 »
	Szatmárhegy	258	» 40 »
	Sárköz	122	» 48 »
	Sárközüjlak	114	» 48 »
40	Udvari	168	» 48 »
	Uszka	212	» 32 »
	Józsefháza	114	» 16 »
	Avasujváros	324	» 48 »
	Vámfalu	123	» 56 »

Tehát a 44 lelkészi állomás javadalmazása pénzürtékben tett 8441 pengő forint 37 krt.

A földnek köblöse 1 pfrt — 1 frt 50 kr, keresztes buza 1 pfrt 50 kr, köből buza 3 pfrt, szekér széna 1 pfrt 40 kr, egy öl fa 1 pfrt 50 kr, egy szekér fa 24 kr értékben vétetett fel. Ezen értékelés míg egyfelől azt mutatja, hogy a terménybeli fizetések abban az időben mily csekély összeget képviseltek, másfelől lehetetlen, hogy fájó érzést ne költsön fel annak meggondolása, hogy a hosszas és nehéz iskolai pályát megfutott lelkészi testület tagjai ily alamiznaszerű javadalmazásban részesültek. Hogy ezen készpénz értékelésnek tulajdonképpen micsoda célja volt, jegyzőkönyveink arról felvilágosítást nem adnak, de valószínűnek tartom, hogy felsőbb rendeletre készült és az 1848-ki XX. t.-cz. életbeléptetésének terve szükségelte ezen adatokat.

Már az 1848. május 23-ki gyűlés határozatának végrehajtásáról sem emlékezik meg jegyzőkönyvünk; nem tartom lehetetlennek, hogy az ide vonatkozó feljegyzések a Bach-korszak minden forradalmi emléket kutató és megsemmisítő hivatalnokai révén pusztultak el. Bizonyítja ezen gyanu alaposságát az is, hogy 1849. márczius 21-én tartatott még egy tractualis gyűlés, de ennek jegyzőkönyvéből is hiányoznak az 1—7-ig terjedő számok s a 8. számtól kezdve csak közigazgatási helyi ügyek elintézéséről van bejegyzés.

*

A forradalom lezajlása után a leigázott nemzeti szabadság reményvesztett aléltságában egyházi életünk falai közé menekült a hazafiui bánat, itt keresett vigasztalást, hitet egy jobb jövő

íránt. S habár nyilvános gyűléseink megtartása eltiltatott s 6 éven keresztül egyházi életünk folyását csak egyházlátogatási jegyzőkönyveink örökíthették meg: az egyházmegyei előjáróság barátságos összejövetelemben éber szemmel kísérte az egyes egyházak ügyeit s örködött az erkölcsi vallásos élet felett. Még csodálkoznunk kell azon, hogy az absolut hatalom be nem tiltotta az egyházlátogatást; ez intézményünk volt ekkor hivatott az egyházmegyei gyűlések teendőit végezni, de ez természetesen csak egyes egyházak felmerült ügyeire terjeszkedhetett ki.

1849. szeptember 20-án 1865. sz. a. superintendensi felhívás érkezett a lelkészekhez, hogy nyujtsanak kezet a béke megszlárdításának keresztül vitelére. Az ifju császári apostoli király különbséget a felekezetek lelkészei között nem fog tenni, ha a jobbhágyi hűségnek, engedelmességnek és ragaszkodásnak, ugy szintén a rend és béke helyreállításának munkájában közreműködnek.

1861. sz. a. A volt ugynevezett honvédek, ha csak a császári királyi katonaságtól elbocsátó levelet nem nyertek, meg nem eskethetők.

1869. sz. a. Az egész országban mindennemű gyűlekezesek tartása tilos és így az egyházi gyűlések is.

Minden olyan ügyek, melyek eddig az egyházi gyűlekezesek előtt tárgyalattak, elnökileg tárgyalandók.

Mindazon tárgyak, melyek eddig a Helytartó tanács elébe terjesztettek, további rendelkezésig függőben tartandók, az elhalasztást nem szenvedők a superintendenshez küldendők.

Az 1849/50-ki januári egyházlátogatáskor felsőbb rendeletre a küldöttség kiváló gonddal szerez tudomást arról, hogy a lelkészek és iskolatanítók a felsőbb rendeletek s főleg a császár és császári ház iránti hódolati ünnep megtartásában s minden ide vonatkozó más hivatali köteleességekben hiven és pontosan eljárak-é? Miután még presbyteri gyűléseket sem volt szabad tartani, az egyházlátogatásnak minden terhe és felössége lelkészre és esperesre nehezedett.

Ez évi egyházlátogatáskor a küldöttség szigoruan utána 1851. járt, hogy a forradalmi rendeletek és minden arra emlékeztető iratok az egyház levéltárából megégettettek-é? s hol elmulasztották, azonnal fogamatba vétessék, hogy még emléke se maradjon a forradalmi időszaknak.

1852. Bár más időben is sok bajt s munkát adott az egyházlátogatóságnak a belhivatalnokok fizetésének nagy hátraléka és különösen a terménybeli fizetéseknél elkövetett megrövidítések, a mennyiben a díjlevélben biztosított tiszta buza helyett kétszerest vagy éppen rozst akartak a hivek fizetni: de különösen ezen időszakban feltűnő sok helyen, majdnem minden egyházban fordultak elő egyházlátogatáskor ilyenmű panaszok. Mindig volt reá eset, de ez időtájban még is gyakrabban felmerül már a nagy és méltánytalan egyházi dózás elleni panasz, zugolódás; belhivatalnokok részéről pedig a fizetés csekélyisége s apadása képezi az elégtelenség alapját. Pedig másfelől tagadhatatlan, hogy a politikai nyomás befolyása s az ennek következtében előállott erkölcsi szelidülés hatása nyilvánul abban a jelenségben, hogy majd minden egyházban nyugalmat és békességet jelez az egyházlátogatás, holott a régi papmarasztás halvány maradványának tekinthető amaz egyházvizsgálati kérdés, hogy »a belhivatalnokok és hivek kölcsönösen meg vannak-e elégedve egymással«; ezt minden egyházlátogatóság már kezdetben felvetette. Ha merültek is fel panaszok egyik-másik belhivatalnok ellen, legtöbbször kicsinyes és személyes alapon emeltettek azok. Hogy még 1858-ban is mily nyegleség nyilatkozott a lelkész ellen való felháborodásban, jellemző példa reá Krassón az Egri Pál esete, ki mint templomkerülő jelentetett fel az esperestnek; meghivatván, azzal mentette templomkerülését, hogy azért nem jár — ugymond — templomba, mert ott a lelkész a lekönyöklést és alvást tilalmazza. Az egyházlátogató küldöttség ítélete szerint »a vád a lelkésznek csak becsületére válik, miután e tekintetben az itteni egyház mind inkább-inkább ékes és szép rendnek örvend.«

A fizetések kérdésénél bizony a szegény belhivatalnokoknak kellett engedni, ha békességben akartak maradni.

Az iskolázás eredménye legtöbb egyházban kevés sikert mutat fel, minek oka részint a kortól elmaradt tanítók tudatlanságában és hanyagságában mutatkozik, részint a rendetlen iskoláztatásban keresendő s különösen abban, hogy a hosszabb és alkalmasabb tavaszi és nyári hónapokban legtöbb egyházban nem volt iskola, csak a rövid, alkalmatlan setét téli hónapokban járatták a szülék gyermekeiket, pedig már az abszolút kormány is figyelemmel volt a rendszeres iskoláztatásra s felsőbb rendeletet adott ki iskola felügyelőségek felállítására.

Szeptember 5. 1526. sz. a. 1. Az ostrom állapot megszűn- 1854.
tettetett, az 1791. 26. t.-cz. végleges rendezéséig a presbyteriumok
a lelkész meghívására és előlülése alatt gyűlhettek össze.

2. Összes községi gyülekezetek csak országos fejedelmi
biztos jelenlétében tartathatnak, a kit a megyei hatóság főnöke
nevezett ki.

3. Egyházmegyei gyűlések szintén így tartathatnak.

4. Superintendentialis gyűlésekre országos fejedelmi biz-
tost a helytartósági osztály főnöke nevezett ki.

5. Az országos fejedelmi biztosnak a felett kellett őrködni,
hogy csak egyházi ügyek tárgyalassanak.

6. A biztos nélküli gyűlés tartás a fenálló büntető törvény
szerint fog büntettetni.

7. Az esperességi és superintendentialis consistoriumokat
az illető esperest és superintendens vagy helyettese elnöklete
alatt tarthatták.

8. A superintendens választásának módozata végleges
megállapításáig a jelenlegiek hivataloskodnak.

9. A fő- és kerületi felügyelők úgy a reformátusoknál mint
az evangélikusoknál hatályon kívül maradnak.

10. Lelkész és tanító hivatalba iktatása superintendens ut-
ján bejelentendő a helytartóságnak, a mely csak a politikai
aggályok felett ítélkezik.

11. A magyarországi mindkét hitvallásu evangélikusok az
1791-ik 26. t.-cz. 4. §-a utmutatása szerint egyházi ügyeiknek
végleges elintézése végett még az 1854-ik év folyamán meg
fognak hallgattatni.

Az egyházmegyei könyvtár szépen gyarapodik, már ekkor
243 mű van benne s az eddigi 40 kr. járulék 1 frtra emeltetett.

Hogy gyűlések tényleg csakugyan nem tartathattak, bizo- 1855.
nyítja az ezen év október 2-án tartott egyházmegyei gyűlés
jegyzőkönyvének 4-ik száma, hol hivatkozás van az 1849-ben
Sárközőn tartott gyűlésre, mely idő óta gyűlés nem tartathat-
ván, az 5 éven keresztül függőben levő ügyek felvétettek.

Az egyházmegyei tisztikar megalakított, de segédgond- 1856.
nok és jegyző még mindig hiányzott; ezekre való szavazás el-
rendeltett. A superintendens által meghagyatott, hogy a követ-
kező egyházkerületi gyűlésre az egyházmegye két elnökén ki-
vül még két képviselő választassék és küldessék, mert a mi-

niszterium kibocsátványa szerint igen fontos ügy fog ott tárgyalatni.

Ez év november 3-án tartott gyűlésen olvastatott az egyházkerületi gyűlés ama határozata, melyben az ő császári királyi Felségétől kért s megnyerni reménylett zsinat tartásra előmunkálat készítésére van egyházmegyénk is felhíva; erre nézve 6 tagu bizottság választatott.

A bizottság 1856. november 20-án Remetemezőn Ujfalussy Miklós segédgondnok urnál egybegyűlt értekezletre, még itt is fejedelmi biztos volt jelen, azonban az elfogadott teendők csak főbb pontokban foglaltattak össze a következőkben:

A helv. hitv. nagybányai egyházvidék folyó évi november hó 3-án Szatmáron tartott gyűlése határozatánál fogva az ő cs. kir. apostoli felsége atyáskodó jóságától reménylhető zsinattartás esetére szükséges adatok begyűjtése végett kinevezett választmány Remetemezőn f. 1856. évi nov. 20. és 21-ik napjain tartott összejövetelének

Jegyzőkönyve.

Megjelentek az egyházi	Világiak közül:
személyek közül:	egyházvidéki s. gondnok Tettes
esperes nt. Melegh Dániel	Ujfalussy Miklós
Balla László ülnök	gr. Degenfeld Pál ülnök urak
Széles Endre lelkész	

országos fejedelmi biztos lévén Tettes Pap Vincze cs. k. segéd-szolgabíró.

Irányadó vélemény.

1-ször. A protestáns két felekezet, részszerint a közös védelemért, részszerint, hogy az igazságnak, mely csak egy lehet, az előítéletektől megszabadulva, egyformán hódoljanak, eleitől fogva erre czéloztak a schwabachi, norinbergai, smalkaldi próbatételek, a marburgi colloquium, a concordia-Wittenbergensis, a lipsiai, a thorni colloquium, a casselbeni tanácskozás és a genevai professorok által az egyesülés eszközzésére megkért I. Fridrik porosz király általi kísérlet óhajtott uniója, egyesülése, a reformáció harmadik százados ünnepén annyira megközelítettén, hogy a református és lutheránus nevezet kihagyásával, protestáns és evangélikus közös nevet vettek fel: mi történt azóta a magyarhoni protestáns két felekezet egyesülésére nézve? mily

stadiumon vagyon az ma? annak kimutatását s a hit és szer-
tartási, nem lényeges dolgok mellőzésével, teljes bevégeztetését
a zsinati legfőbb tárgyak közé soroltatni kívánjuk, hogy mikép
Pál apostol mondja: azon egy uton járnának és azon egy lélek
által cselekednének egyetemben mindeneket. 2. Kor. XII. 18.

2-szor. A XVI-ik században az emberi hagyományoktól
megtisztított s papuralom alól magát kiküzdött és ennél fogva
a róm. kath. egyháztól ugyan elszakadt, de minden tanait az
isteni kijelentések szent könyvéből, a Bibliából — melyről írva
van Jelen. XXII. 18.: »Valaki ezekhez hozzátészen, e könyvben
megíratott csapásokat veti Isten arra« — meritő, egyházfőül az Ur
Jézus Krisztust — kiről Pál apostol Eféz. V. 23. világosan mondja:
»a Krisztus feje az anyaszentegyháznak« — ismerő, imádó evan-
gelica egyház, a századok tűzpróbái által megbizonyittatván azon
ház lenni, melyről Idvezítőnk azt mondja: »eljött az árviz, el-
jöttek a szelek, megütköztek a házba, de az nem romlott el,
mert kősziklán épített« Máté VII. 25.; nincs ugyan semmi
kétségünk, semmi aggodalmunk a felől, mikép, mint maga a
lélek, mint maga az igazság, mint maga az alapevangyéliom örök:
mindazáltal nem lehetvén nekünk, a multakon okultaknak,
figyelemmel nem kísérni a jelen idők jeleit, nem lehetvén feled-
nünk a Jézus által megjósolt »egy akol és egy pásztor« létezen-
dését, az emberi természettel, lélektannal ellenkező utakon s
módokon — mikép az őket egy értelemre kötelező philosophok
által kinevetett Gellius — egy vallásfelekezet által létrehozni
törekvő czélzatokat és kísérleteket: mint mindenkinek ugy
nekünk is legfőbb kincsünk, vallásunk s annak kinyomata,
isteni tiszteletünk, több, az európai fejedelmek által is biztosí-
tott békekötések s nevezetesebben a II-ik Leopold cs. és király-
nak örök becsületére váló 1790/1. 26. t.-cz. által kimondott,
szabad, minden idegen befolyástól ment gyakorlata védelmére,
ő cs. kir. apostoli Felségét legalázatosabban megkérendőnek
tartjuk; elvárván ő cs. kir. apostoli Felségétől, hogy — mint
»Isten nem személyválogató, kedves neki akár kicsoda a ki
őt felé és igazságot cselekszik« Csel. X. 34., — ő is, mint Istennek
földi helytartója, felülemelkedve minden felekezetiségen, mint
a jó és bölcs atya, korukra, arcvonásaikra, hajlamaikra nézve
különböző gyermekeit egyiránt szereti, — bennünket, másképpen
hívó ugyan, de szintugy hű alattvalóit a többi keresztyén fele-
kezetekkel egyiránt pártoland; annál is inkább elvárjuk és

okszerűleg kérjük ezt, mennyivel inkább tudjuk, hogy a török birodalomban lakó keresztyén alattvalók, egyiknek ő cs. kir. Felsége közremunkálásából éppen most emelkedtek a mohamed hitűekkeli egyenjogúság színvonalára. Vajjon lehetne-e ekkor nekünk keresztyén császár alatt élő keresztyén alattvalóknak nyugodtan s mint bizonyost nem várnunk azt, mikép hitünk s isteni tiszteletünkben mások sértegetéseinek, bántalmainak nemcsak kitétetve nem leszünk, de lehető sérelmeink legkegyelmesebben fognak orvosoltatni.

3-szor. Meggyőződve e szerint a felől, mikép ő cs. kir. apostoli Felsége — tudva azt, a mit a bölcs és nagy király Salamon mondott: »a kegyelmesség és igazság megőrzi a királyt« Péld. XX. 28. — viszonzóság, igazság elveiből indulva ki, orvoslandja azokat: felekezetünk megnyugtatósára s kielégítésére nézve mulhatatlannak tartjuk következő s ezeken kívül még felkerülhető kérelmeinket felterjeszteni. Ilyenekül ismerjük körünkben: felekezetünk, hitelveinkkel ellenkező némely ünnepek megülése polgári uton történt parancsoltatását; a vegyes házasságoknál új erőre kapott reversalisokat; az áttérési eseteknél reánk nézve első tekintetre nyereményes, de valósággal egyoldalú formásokat rendelő 1843/4. évi törvényczikket; az e szerint nem egészen biztosított s ennél fogva sok zavart és összeütközést előidéző vegyes házasságok körüli eljárásokat; a vegyes házasságokból származott megzatok vallásos neveltetéséből egyoldalúságot; azon intézkedést, miszerint protestáns ifjak kath. iskolában tanulhatnak, katolikus ifjak azonban s gyermekek protestáns iskolákban csak lelkeszi engedély mellett, mit megtagadtatni tapasztalunk; a mindkét protestáns felekezetnél helyettesek által vezetett szuperintendensi és sok helyen megszüntetett főgondnoki hivatal; és főképp még akkor is, midőn hivatásuk körén belől tartózkodó hivatalnokok küldetnek ki, mikép eddigelé mi nagybányai egyházvidékbeniek ezzel dicsekedhetünk, bennünket saját ügyeink elintézésére is elégséges időt ritkán nyerhetők lehangoló, kiskoruakká törpítő, legérdekesebb ügyeinkben hallgatagokká, visszavonultakká s így holt tagokká tevő, — eddigelé országfejedelmeink által igénybe nem vett azon 1790/1. évi 26. törvényczikben a védelmi és oltalmi kötelességből folyó »jus circa sacra«-nál fogva engedett, kikötött jognak »si alte fatae suae majestati ita visum fuerit, regium hominem, sine religionis discrimine, non quidem pro directione

aut praesidio, sed solum pro inspectione admittere teneantur» nyomasztó, sok helyeken a határvonalon túlvitt, sok helyeken nem csak a consistoriumoknál, mint az 1790/1. 26. t.-cz. 4-ik §-ában mondatik, de választmányoknál is alkalmaztatását.

4-szer. A birodalma szervezését szíven viselő s az emberi jogok igazságos alapján azt végrehajtani elég hatalommal s bölcsességgel felruházott császár és király ő apostoli Felsége legkegyelmesebb akaratából elkövetkezvén azon áltatalunk szíveszakadva várt idő, midőn az 1790/1. 26. t.-cz. 11. §-a kifejezése szerint »organisáltatnunk« kell: az ezen feltételhez kötött, ugyanazon paragrafusban kimondott, örökre áldott emlékezetű fejedelmi legkegyelmesebb szó »universae causae matrimoniales evangelicorum utriusque confessionis, propriis ipsorum consistoriis dijudicandae relinquantur« beváltatását sürgetőleg kérjük.

5-ször. Áttérvén választmányunk, mint minden társulat, testület, úgy a protestáns egyháznál is nélkülözhetlen kormányzatra. Minek utánna e tekintetben mind a budai, mind a fennálló Gelei cánonok, az akkori körülmények miatt egyoldalulag intézkedtek, amaz aristocraticus, emez inkább episcopalis elveket állítván fel; maga az 1790/1. 26. t.-cz. is e szavaiban: »eum stabilire ordinem, qui communi virorum ejusdem religionis tam secularium, quam religionis ministrorum confessione maxime congruus reputabitur« el lévén ismerve az evangelica egyház következő szentirási helyeken u. m. 1. Tim. V. 17., Róm. XII. 8., 1. Kor. XII. 28., Csel. VI. 3—4. alapuló presbyteri igazgatás formája: hitbeli alapelveinkhez képest a presbyteri alkotványt nélkülözhetlennek nyilvánítjuk, mint egyházi életünkre jótékonyan hatót; egyházunk alkotmánya minden ágain és fokozatain aképp akarjuk keresztülvitetni, hogy kezdve az egyházi községek képviselőtén, fokanként az eddigi szabad választásunk által előállítandó vegyes kormány s a vegyes kormányformából jogszerűleg keletkező társas (collegiale) elnöklet maradjon meg. Ezekből folyólag megérthető, miképp mi, legalázatosabb jobbágyi hódolattal elismerve ugyan a »salva alioquin in omnibus supremae regiae inspectionis potestate« szavakban biztosított fejedelmi jogot; elismerve legalázatosabban az országfő azon jogát, mely eképp fejeztetik ki ugyancsak az 1790/1. 26. t.-cz. 4. §-ában »via legalium regni dicasteriorum exercendae«: ragaszkodunk állhatatosan protestáns azon elveinkhez, melyeket maga a mindig áldva említett Leopold és vele együtt kebleink-

ben örök emlékü akkori országgyűlés így fogalmazott: »*Evangelici utriusque confessionis in iis, quae ad religionem pertinent, unice a religionis suae superioribus dependeant*« ; ragaszkodunk ehhez képest azon protestáns elveinkhez, melyek szerint csak magunk által választott felsőségnek engedhetünk a vallás dolgában. Mihez képest oda kívánjuk munkálni a zsinatot, hogy ő cs. kir. apostoli Felsége méltóztassék elkülönözní a »*jus regium circa sacra evangelicorum*« és az állam főfelügyelési jogkörébe tartozókat a polgári kormányra bízni, azokra nézve, melyek az egyház beléletére tartoznak, semmi akadályt nem vetvén, sőt megengedvén legkegyelmesebben, hogy magunk által annyiszor, a mennyiszor szükségesnek látjuk az 1790/1. 26. t.-cz. értelmében ő cs. kir. apostoli Felségének előlegesen benyújtandó jelentés mellett, szabadon, minden megakadályozás nélkül tartandó zsinat legyen legfőbb egyházi tanácsunk.

6-szor. A közigazgatáshoz idomítva, újból rendezni kell-é, lehet-é, szükséges és hasznos-é egyházkerületeket, esperességeket, vagy egyházvidékeket? e kérdésre bölcs Salamon ama szavaival felelünk: ne rontsd el a régi határt, melyet csináltanak a te eleid. Péld. XXII. 28. Ez a presbyteri elvekkel, a mennyiben mi nem területi, hanem társas rend szerint igazgattatunk, meg nem egyeztethető. De országlári vagy miniszteri gyakorlástól is és nevezetesen a legközelebbi eljárástól elűt, midőn itt éppen Szatmármegyében az eddig is létezett munkácsi és nagyváradí gör. kath. püspökségeken kívül egy harmadik, t. i. a szamosújvári keletkezett, akkor, midőn magyar- és erdélyhon nem is homogén országoknak látszik tekintetni a magas kormány által, jelenleg nevezetesen nem is érdekelvén az erdélyi protestánsok vallásügyét. Pedig erdélyhoni hitsorsosainknak, a két magyarhont boldogító reformatio ez ősfészkének a mienkhez hasonló igazgatás formájánál — canonaink is ugyanazok lévén — fogva is szükséges volna a figyelmeztetés, mit is mi ezennel komolyan kérünk, sürgetünk, követelenünk. A netaláni egyházkerületek s vidékek újbóli felosztását lehetetlennek véleményezzük azért is, mert a százados kapcsolatból bontakozás sokkal sajtóbb fájdalmat okoz egyházi, mint polgári tekintetben, ha nem említjük is a bizonyosan mindenkit közölünk legbensőbbben érdeklő iskolai s másféle p. o. könyv-, levéltár, gyámintézeti, maga a magas kormány által is nem megszüntetni, de a hol nem léteznének, életbeléptetésök legkegyelmesebben ajánlott, sürgetett ügyet.

7-er. Az egyház szellemi rendezésére nézve. Óhajtván a lelkészi és tanítói pályára magukat elhatározott ifjaknak már az iskolában oly szigorú neveltetésüket, miszerint kibocsáttatásukkor illető tanáraik, főképp jó erkölcs és tanulási hajlam tekintetében kimerítő bizonyítványt adhassanak: káplán rendszer mellett, az egyházi személyek meghívása körül tapasztalt visszaéléseket, kihágásokat, sokszor versengéseket megszüntető szabályok hozatalát elmulthatatlannak véleményezzük; Pál apostol is »gonoszoknak mondván a napokat, gonosznak az időt, melyben a nép az ő kívánsága szerint gyűjt tanítókat« 1. Tim. IV. 3. a csődöt, mint szerénységgel ellenkezőt, nem pártoljuk; a nem a nyers tömeg, hanem az egyház előjárói által gyakorlandó meghívás jogát, az egyházvidéki tanács helybenhagyásától feltételezván; a lelkész vagy iskolatanító elbocsáttatását — kivéven az előléphetést — soha másképp nem, mint ugyancsak az egyházvidéki, vagy ha a körülmények úgy kívánják, egyházkerületi tanács által olyannak ismert bűnesetekben engedvén meg.

8-or. Már az egyház, mint Krisztus által alapított erkölcsi intézet, nem másképp állhatván fenn s felelhetvén meg magas rendeltetésének, mint ha Pál apostol szavai szerint: »a magzatok az Urnak félelmében neveltetnek«, ha miképp a heidelbergai Catechismus tanítja CIII-ik kérdésben: »az anyaszentegyházban levő evangéliumi szolgálat és iskolák közöttünk megtartatnak«; az egyházzal eleitőlfogva oly szoros viszonyban, — hogy egyiket a másiktól elválasztani annyit tenne, mint házat építeni homokra — létezett iskolákat, felsőbbeket úgy mint az alsóbbakat, minden alapítványaikkal együtt, magának az 1790/1. 26. t.-cz. 5-ik §-ának szavaiban is számunkra fentartott, saját kezelésünk, igazgatásunk alá tartozó jogainknál fogva visszahelyhezteni multhatatlannak látjuk, ítéljük. Háromféle dolog tarthat meg — úgy mondá Szolimán császárnak a magyarokat törökké tenni szándékozott Jahiogles basa — valamely nemzetet a maga erejében: a nyelv, vitézség és gazdagság, e hármat kell tehát megrontani, ha az ember a nemzetet akarja elbontani. Mi is nemzeti és hitfelekezeti életünk tényezőjéül tekintvén az iskolákat, azokban saját elveink szerint meghatározandó felügyelet mellett, általunk szabadon választott s hivatalukba ugyancsak általunk beállított tanítók által, zsinat vagy egyházkerületi, avagy csak egyházvidéki gyűlés által kijelölendő könyvekből és nyelveken kívánjuk a tanítást meghatároztatni. És ezt annál inkább, mivel ő cs. k.

apostoli Felsége a »jus placetumot« kezeiből kibocsátotta, fájdalmasan látjuk iskoláinkban protestáns elveinkkel ellenkező katolikus szellemű könyvek használatát parancsoltatni; nem lévén semmi kétségünk a felől, hogy midőn az említett »jus placetum« megszüntetésével a más keresztyén felekezet teljesebb önállóságot nyert, tőlünk is, mint hű jobbágyaitól e kegyelmet — melynek százados használatában voltunk — az iskolaügyben igényelt önállást megtagadná ő cs. k. apostoli Felsége,

9-er. Eszmetársulatnál fogva feléledt lelkeinkben a Gelei Katona XCVII-ik cónonában tartalmazott és sok protestáns feleink kebleikben melengetett ama magasztos eszme: hogy vajha eljövendene azon boldog idő, midőn már ne csak fi-, de leány gyermekeink neveltetéséről is nézetünk szerint egyházkerületenkint legközelebb s idővel egyházvidékenkint is nőnőveldék állításával gondoskodva lenne.

10-er. Mennyiben már arra nézve, hogy az egyházi szolgálat a gyermekek és népnevelés nagy feladatának, mind az anyaszentegyházra, mind az államra nézve jótékonyan felelhessen meg, hogy egyrészt lelkészek és iskolatanítók az elélhetés nyomasztó gondjai által ne kényteleníttessenek sokszor hivataluk méltóságával is ellenkező, mindenestre a hivataloskodásnak nagy rövidségével járó foglalkozásra; másrészt ne lennének kitétetve az őket most közvetlenül fizető hivekkeli kikérülhetetlen összeütközéseknek s e viszonyból keletkezni szokott megaláztatásnak és a más vallású lelkészek fényjével szembe kirívó szegénységnek: az érmelléki és bihari egyházvidék által e tekintetben figyelmeztetett egyházkerület által 1847-ik évben minden egyházvidékekhez, azok között mi hozzánk is intézett felszólítása következtén készült véleményünket pártoltatni oly módon kérjük, hogy vagy az egész egyházkerületbeni belhivatalnoki fizetés összesítettén, abból a három osztály szerinti egyházak lelkészeinek 600—800—1000, iskolatanítóknak 300 frt fizetessék; vagy ha ezt kivinni nehéznek, vagy talán lehetetlennek tetszenék, a lelkek száma, műveltség és más körülmények szempontjából megtörténvén az egyházak classificatioja, ha a pénzre változtatott fizetés nem ütné a kívánt mennyiséget, vajjon e kegyelmet más hitfelekezetek lelkészeivel jótékonyan éreztető államtól nem bizvást elvárhatná-e három millió hű protestáns, hogy a második fizetési módnál felkerülhető hiányt lelkészeinek és iskolatanítóinak — kiknek szolgálatukat nem ke-

vésbbé veszi igénybe, kik az államra, annak jólétére, virágzására mindenkor, háttérbe nem maradva, híven, buzgón, fáradatlanul munkálnak — kipótolandja; mindenik esetben bizonyos deputatum és a földbirtók s stolárék fentartása mellett. Nem látjuk szükségnek más birodalmak, kormányok, államok példájára hivatkozni. Urunk ő cs. k. apostoli Felsége Európa szerete ismeretes, egyházi ügyeink elrendezésében is nyilvánuló lovagiassága minket e tekintetben sem enged kételkednünk. Ha mégis azon nem reménylett körülmény adná elő magát, hogy egyik módon sem lehetne sem javítani, sem a minden áron eszközlendő közvetlen fizetést az egyházi életből kitörölni: azon szomorú esetben, a belhivatalnokaikat tisztességesen és a vallás méltóságának megfelelőleg eltartani nem képes egyházak okos, bölcs körütekintésseli leányosittatásukat vagyunk kénytelenek kimondani.

11-er. Az egyház beléletére tartozó fegyelmi és szertartási korszerű javításokat, különösen a Gelei Katona XXIX-ik canónával s az eddigi azon intézkedéssel, miszerint iskolatanítók s tanuló ifjak köteleztettek elmondandó egyházi beszédeiket lelkésznek bemutatni, összhangzólag, a nem felszentelt papoknak, papjelölteknek megengedtetvén bemutatás mellett az eddigi mód szerinti predikálás, az iskolatanítók használatára egy oly kézi könyv készítettésén kívül, melyből szükség esetén csak az éneklő helyről tartsanak felolvasást — mulhatlannak látva a Helvetica Confessio, heidelbergi Catechismus, énekes könyv használata körüli oly intézkedést, mely a vallásosság élesztésére hatályosan fog működni — ajánljuk a zsinat figyelmébe.

12-er. Minden egyházi hivatalnokok teendőinek — superintendenstől le a harangozóig — kidolgoztatását szinte a zsinat teendői közé soroljuk. Megjegyezvén még e kettőt, mikép mi, épen most, midőn a magas kormány maga elv gyanánt látszik felállítani és követni, hogy minden bármely nemű hivatalnokok az előbbi tisztujtás eltörlésével állandósíttassanak: ez elvvel és pedig az eddigi gyakorlat ellenére, a superintendensek vagy esperesek ideiglenes előállittatását összeegyeztetni nem tudjuk, nem is pártoljuk, nem is pártolhatjuk. És megjegyezvén azt: mikép a rendes lelkészekül szükségesképen hivataloskodni köteles superintendens és esperesnek, mint ilyeneknek, külön fizetést adnunk méltányos és igazságos.

Jegyzette: Balla László msk.
választmányi tag.

1857. Ezen vélemény az 1857. márczius 18-án tartott egyházmegyei gyűlésen felolvastatván, elfogadtatott, csupán a 7-ik ponton tétetett módosítás, melynek paphívásra vonatkozó tartalmát oda kívánta változtatni, hogy e tekintetben a régibb törvényeken alapuló szokásos gyakorlat is megtartassék, mint a Geleji Canon XIV. és XIX. szakasza rendeli; a pap elmozdítás esetei azonban akként szabályoztassanak, hogy e tekintetben a lelkészek egyesek szeszélyei ellenében teljesen biztosítottassanak.

A nőnövelde eszméjének megtestesülése, mielőtt a zsinat által, mint hiszszük, eszközöltetnék, egyházvidékünk meleg pártolásával találkozott. Az előkészület megtételére, terv készítésére nézve Tettes Darvay Ferencz ur elnöklete alatt Katona József világi ülnök, Széles Endre és Szoboszlai István lelkész urak kiküldettek.

1858. A vasárnapi iskoláztatás és az egész iskolai ügy rendezésére szükség lévén, Demeter József lelkész terv készítésével megbízott.

1859. Márczius 24-én tartott egyházmegyei gyűlésre, habár ez 20 nappal előbb bejelentetett a polgári hatóságnak, országos fejedelmi biztos nem jelent meg. Ebből kétség támadt némelyeknél az iránt, hogy így megtartható lesz-e a gyűlés? De az egész gyűlekezeti a megtartás mellett nyilatkozott, utólagos jelentés lévén teendő az esetről úgy a megyefőnökségnek, mint a superintendenciának

Az egyházi domesztika korszerű eszméje felvettetett, még jelenleg csak a gyűlési tagok figyelmébe ajánltatott.

A nőnövelde ügye felkaroltatott, az egyháznak ajánlataikról szóló kötleveleiket be is küldték, a működött küldöttségnek eljárása tudomásul szolgál.

A debreczeni főiskola épületének helyrehozására égető szükség lévén, az egyházkerületi gyűlés az egyházakat adakozásra hívja fel, a miért az egyházmegye az egyes egyházaknak kéregetésre adott engedélyek korlátozását kéri, mert ezen szegény egyházmegye különben is a szatmári és szigeti iskolákat is segíyezi, pedig parányi egyházaiban az inség kiált inségre s egyik baj a másikat éri.

A Pátens és a legujabb kor 1860—1896.

Valamint a természeti események világában a hatás ellenhatást szül: úgy erkölcsi vallásos életünk terén sem maradhat legalább ellentállás nélkül minden oly intézkedés, mely a szabad akarat és meggyőződés nyilatkozását bizonyos mértékben és bizonyos célra lenyűgözni törekszik. Ha ez az állítás általánosságban alkalmazható, még kétségtelenebbnek bizonyul magyar protestáns egyházi életünk folyamában. Csak tekintsünk vissza egyházunk multjára, látjuk, hogy az önkényesen uralkodó hatalom sokszor el akarta nyomni a protestantismus terjedését, szabadságát; midőn ez nem sikerült, országos törvények és királyi rendeletek által törekedett az evangyéliomi vallás szabad gyakorlását korlátozni, sőt bilincsekben is tartani. De látjuk azt is, hogy még a legönkényesebb hatalommal szemben sem této-vázott, nem félt egyházunk, Istentől nyert evangyéliomi jogainak védelmére kelni és azokat ármány, cselszövény és erőszak ellenében is fentartani. Feltűnő, hogy míg országos politikai téren mint egy ősatok öröködött meg századokon keresztül a magyar haza népeinél az egyenatlenség és pártoskodás: addig vallásos téren protestáns egyházunk fiait mindig egy táborban találjuk, egy szívvvel, lélekkel ellentállva és küzdve a krisztusi örökség megoltalmazásában. A gondolkozó lelkeket maga ez a jelenség is meggyőzi arról, hogy az igaz protestáns szellem oly kapcsot képez a hívek érzelmében és gondolkozásában, a mely az egyház tagjainak úgy belső mint külső világában és cselekvényeiben egyetértést és összetartást teremt. Az egyházi élet terén különösen ki kell emelnem a magyar reformátusság egyetértő szellemét, melyet sem árulás, sem ingatagság nem bélyegzett meg soha, sőt a mely többször magával ragadta az egész haza hű

fiát mikor jogért, szabadságért küzdeni sikra szállottak. Vajjon nem azt bizonyítja-e e jelenség, hogy a tiszta magyar elem — melyet a reformátusság legjobban képvisel — tud és akar egyetérteni? és nem a polyglott elem képezi-e a visszavonás és egyenletlenség fészket?

Midőn nagybányai egyházmegyénk közelebbi 36 éves múltját személyes tapasztalatok és főként jegyzőkönyvi hiteles adatok alapján főbb mozzanatainak leírásában megörökíteni szándékozom: röviden meg kellett emlékezmem egyházunk szellemének és hivatásának régebbi képéről annyival inkább, mert épen ama küzdelem a legösszetartóbb kapocs az 1860-ik év előtti és utáni idők eseményei között s bár az egyetemes magyar reformált egyháznak csak kis részét képezi egyházmegyénk: de mint annak egyik szerves önálló tagja, hatáskörében nem maradt el igazainak védelmében és a protestáns szellem jótékony szabadelvűségének terjesztésében.

Az 1859. évi szeptember 1-én kelt császári *nyílt parancs* vagy Pátens protestáns egyházunk önkormányzati jogait akarta megnyirbálni s az egyház hivatalnokainak felajánlott alamiznaszerű csekély összegű évi javadalmazásért cserébe, a királyi főfelügyeleti jognak kiterjesztésével, egyházi önkormányzatunk életbe vágó szálainak az abszolút hatalom vallásügyi miniszterének kezébe átadását követelte. Ez a Pátens egyházunknak megkérdése nélkül az akkori kultuszminiszter gróf Thun Leo agyában szülemlett, ki meglepően vele a magyar protestáns egyházat, megküldte azt minden lelkészi hivatalnak s rendeletileg megparancsolta, hogy vasárnapi isteni tisztelet alkalmával minden lelkész olvassa fel a gyülekezet előtt. A meglepetés első idejében lelkészeink tájékozva nem voltak; a felsőbb egyházi hatóságnak vasút, távirda hiányában nem volt ideje utasítást adni; a lelkészi kar nagy része ugyan tisztában volt vele, hogy nem fog engedelmeskedni, de némelyek — kis rész — tétováztak, féltek s vagy engedelmeskedtek a rendeletnek, vagy az espereshez folyamodtak utasításért. Ily körülmények között nyílt meg az 1860-ik esztendő.

Az ezutáni évtized alatt egyházmegyei életünkön előbb a Pátens elleni küzdelem, később bizonyos ellenzéki szellem terjedésével belső pártoskodás uralkodott. Mig az abszolút kormányjal bajunk volt, senkinek sem jutott eszébe, hogy közigazgatásunk dolgaiban, esperesi intézkedésekben hibát keressen,

de mihelyt önkormányzatunk külső megtámadástól biztosítva volt, egyesek az egyházmegye kormányzásának menetére több figyelmet fordítottak. Jelszó az lett, hogy »az esperesi önkényes eljárásnak gátat kell vetni.«

Tudjuk, hogy egyházi cónonaink részint hiányosak, részint elavultak lévén, már ama korban nem voltak minden esetben alkalmazhatók. Egyes tanácsbírók azomban mereven ragaszkodtak azokhoz s ezekkel tartott az esperes is. Hozzájárult, hogy ama villongós időben maga az egyházmegyei gyűlés adott hatalmat az egyházmegyei tanácsnak mindenféle oly intézkedésekre is, melyek rendes viszonyok között közgyűlés tárgyai lettek volna; általában a politikai abszolút időszakban s azt megelőzőleg a régiebb korban tudjuk, hogy az esperesi hivatalnak, különösen az azt viselő egyének szelleme szerint igen kiterjedt hatásköre volt. A szabadabb szellem s közigazgatási reform iránti vágy teremtette meg egyházmegyénkben az ellenzéket, melynek első kívánalma a tisztujítás volt, mely tisztujítási harcnak végfejléménye az lett, hogy esperes és s. gondnok kevés szavazattöbbséggel újból megválasztattak ugyan, de szolidaritásban mindketten visszautasították pártjuknak arra irányuló törekvését, hogy az elnöki székhelyen megmaradjanak s így ujonnan alakított tisztikar vette át a kormányt.

Már a következő évtizedben 1870. után szelidebb lett az ellenzék, sőt lassankint elenyészett, mert nem csak, hogy az önkényes eljárások megszűntek az egyházmegye igazgatásában, hanem még tulengedékennyé is lett némely esetekben az elnöki intézkedés. Most az ellenzék férfainak az ujtás tere kínálkozott tevékenységek kifejtésére; különféle szükséges és czélszerű indítványokkal léptek elő, melyeknek keresztülvitele és alkalmazása semmi akadályra nem talált. Ilyen ujtások voltak: a zsinattartás többszöri sürgetése, a tisztujítás 6 éves ciklusának megállapítása, lelkeszi értekezletek tartása, tanácskozási szabályok alkotása, gyámintézetek czélszerűbb kezelése, külön levéltárnokság s. a. t.

De nem kedvező képet nyújt ez évtizedben a tanügy állapota; kevés helyen fejlődik, kevés tanító van áthatva hivatala magasztosságától; egy-egy tavaszon közgyűlés alkalmával tízen is csereberélik helyeiket, egyiket megunják, másikat elcsalogatják, harmadik ellen különféle panaszokkal állanak elő, negyediket már nem akarja elfogadni egyik egyház sem. Igaz, hogy a

tanítók fizetése is nagyon csekély volt, mert sok helyen 150–250 forint között vállalkozott, képzett ember minként vállalkozhatott volna ily állomásra? és ha képzett egyén volt, nem vette-e el az anyagi, családi gond minden lelkesedését vagy buzgalmát, különösen ha tapasztalta, hogy csekély fizetését is rendetlenül és silány minőségben kapja meg. Sok panasz merült fel a belhivatalnokok részéről fizetésök tetemes hátraléka miatt; másfelől a hívek elhordozhatatlannak jelentik be az egyházi terhek nagyságát. Ezen anyagi kérdések sok idejét veszik igénybe az egyházmegyei gyűléseknek és többször csak küldöttségek vizsgálata alapján lehet elintézni a vitás kérdéseket. Mindezek pedig az egyházi élet fejlődésének mind megannyi akadályai voltak kicsiny egyházmegyénkben s minél kisebb népességű volt valamelyik egyház, annál több panaszos ügye került fel.

Az új zsinati törvények alkalmazásával új korszaka nyílt meg egyházmegyei életünknek annyiival inkább, mert előzőleg egészen újonnan alakított s az ifjabb nemzedékhez tartozó tisztikar vette kezébe a kormányzást. Rendszeresebb eljárást kellett alkalmazni mind a közigazgatásban, mind a törvénykezésben, a mi kétségtelenül átmeneti nehézségekkel járt.

Később — azt lehetett mondani — országos feltűnést keltett a Krassó vidéki lelkészi kör amaz emlékirata, melyet az egyházkerületre kívánt az egyházmegye által felküldeni és a melyben már egyházkerületi ujitásokra is ki akarta terjeszteni indítványait. Az emlékirat hangja nyílt, önérzetes s a hibákat meztelenül feltáró szövegével sokaknál rokonszenvet, sokaknál visszataszítást szült, de az abban elmondott igazságokat és visszaéléseket megczáfolni senki sem tudta. Egyházi lapjaink is különféleképpen fogták fel lényegét, míg a budapesti egyházi és iskolai lap határozottan állást foglalt mellette, addig a sárospataki és debreczeni lapok annak bizonyos részét kárhoztatták. Végül is egyházmegyénk néhány szótöbbséggel elejtette az emlékirat felterjesztését, így a hivatalos térről le lett szorítva, nyoma és hatása azonban megmaradt, mert új egyházi törvényeinknek több szabálya a krassó vidéki lelkészi kör emlékiratának szellemében lett megalkotva.

Míg az egyházmegyei gyűlésnek egy részét az egyházi törvények megalkotása előtt a belhivatalnokok fizetése körül tanúsított hanyagságok, kifejtett viszályok, az egyházi adó nagy terhe elleni panaszok foglalták el: már az új törvények kedvező hatása alatt e bajok gyérülnek s újabb időben majdnem telje-

sen elenyésznek. De szomorító jelenség gyanánt tűnik fel, hogy a belhivatalnokaikkal versengő egyházak száma emelkedik, mert míg azelőtt csak az apai egyház volt hirhedt békételenkedéséről, most már annak példáját követik Sárköz, Kishodos, Józsefháza, Vámfalu, Mikola. A vámfalui háborgásnak és botrányos ügynek évekre kiterjedő elposványosodását előmozdította különösen az a szomorú körülmény, hogy az egyházmegyei gondnok, a kinek hivatalos állásából kifolyólag kellett volna oly körülmények között az ügyek élére erélyesen állani, éveken keresztül betegeskedett és távol lakott. Az esperes mit sem tehetett, miután ez ügyből kifolyólag éppen az ő személye ellen és hivatalos eljárása miatt roszakaratu hálátlanság támadt fel, mely meghurczolta a közvélemény előtt s nem maradt egyéb elégtétel számára annál a bizalomnál, mely az egyházmegye részéről ismételt megválasztásában nyilvánult. A nevezett egyházak ügyei többé-kevésbé törvényszéki vizsgálatokra és ítélkezésekre adtak alkalmat és anyagot s bár lehettek a vádak némely esetekben tulhajtottak, de bizonyára mindenütt merültek fel oly tények és jelenségek, melyek törvényeinkkel összeütközésbe jöttek s azok büntető alkalmazását követelték.

Közigazgatási téren kedvező fejlemények mutatkoznak; már az újabb időben rendszeresebb ügykezelés, az egyházak vagyoni viszonyainak tüzetesebb ellenőrzése, a segélyezendő egyházak, belhivatalnokok helyzetének elbírálása, az egyházlátogatás nagyobb sikerének biztosítása, általában egyházi törvényeinknek minden alkalommal szorosabb alkalmazása, legtöbb esetben óhajtott eredménnyel jár. A hiányt legtöbbször a tehetetlenség idézi elő.

Hogy iskoláink ügye nem elég kedvező eredménnyel fejlődik, annak is főoka egyházaink szegénységében rejlik; ez az oka, hogy oly kevés okleveles és igazolványos tanítónk van, nagy részök pedig messze áll attól a képzettségtől és belső hivatottságtól, melylyel a tanítónak munkálkodnia kell. Most azonban, miután legkisebb egyházaink is azon igyekeznek, hogy tanítóik fizetése az állam által 400 forintra kiegészíttessék és ezen segélyt okleveles tanítók alkalmazása mellett minden nehézség nélkül meg is kapják: reményleni lehet, hogy tanügyünk is kívánt haladást fog jövőre felmutatni.

1860. Esperes: Melegh Dániel, segédgondnok: Ujfalussy Miklós; egyházi tanácsbírák: Csanálosi György jegyző is, Veress Péter, Balla László, Sárkány Károly, Demeter József; világi tanácsbírák: Gróf Degenfeld Pál, Katona József, Kovács Lőrincz, Szeőke Károly, Böszörményi Antal. Január 5-én Sárközujlakon közgyűlés tartatván, esperes jelenti, hogy mint eddig, úgy most is bejelentetett e gyűlés tartás a polgári hatóságnak, de úgy látszik, császári biztos nem jelent meg; azért a gyűlés megtartatik s első sorban is felolvastatott az egyházkerületnek az 1859. szept. 1-én kiadott *nyílt parancs* és miniszteri rendelet ellen felterjesztett Emlékirata s miután mindaz feltaláltatott benne a mi vallási jogaink védelmére felhozható s mivel ezen felirat teljes egészében olyan, mintha a közgyűlés tagjainak szívéből fakadt volna: azt ünnepélyesen magokévé teszik s kinyilatkoztatják, hogy a Főtiszt, superintendentia haladjon a jog és igazság útján tántorithatatlan buzgósággal; kijelentik, hogy a vallásra tartozókban minden intézkedést csupán csak tőle, mint egyetlen törvényes felsőségtől kérnek és fogadnak el.

A közelgő debreczeni nagy fontosságú egyházkerületi gyűlésre képviselőül a két elnökön kívül a világiak közül Katona József, Kovács Lőrincz, Boross Pál, Gáspár Ferencz, Tóth László, Tarczay Sámuel, Tóth Lajos urak küldetnek; ezeken kívül mindazok, kik még csatlakozni akarnak, papjaink közül a kik csak elmehetnek, képviselőül tekintetnek. Ez intézkedés mutatja az ellenállási lelkesedést.

A márczius 28-án tartandó egyházmegyei közgyűlés Nagy-Paládra volt hirdetve, de ezt a községet ekkorára katonaság szállotta meg; a nagyszámu gyűlési tagok estve megérkezvén, be sem bocsáttattak. Ekkor az elnökök megkísérlették a bebocsáttatást kérni, de elutasították. Ily helyzetben éjnek idején elhatározták, hogy még is megtartják a gyűlést és sötétben, ár-vizen keresztül a 12 kilométernyi távolra eső Szárazberekre vonult a sokaság s ott hirtelen letárgyalta a sürgős ügyeket, mert a katonaság megrohanásától kellett félni.

Fájdalmas érzés szülte szavakban nyilatkozott az a kérdés: ki az oka, hogy vallásunk ügye ennyire összezilálódott, daczára annak, hogy mi békés polgárok vagyunk és megadjuk a császárnak a mi a császáré? Ismeretes, hogy minden bajnak szerző oka maga a kultuszminiszter gróf Thun Leo, ki megfoghatatlan makacsságból 3 millió protestánsnak vette el lelki nyugalmát.

Határozatba ment, hogy egyházmegyénk kérje meg legalázatosabb feliratban ő császári királyi apostoli Felségét a nevezett miniszter elbocsátása végett.

Már most az határoztatott, hogy a közeledő egyházkerületi gyűlésre minden egyház legalább egy-egy képviselőt küldjön.

Minthogy az ügyeket a sietség miatt nem lehetett egészen letárgyalni, május 8-ra Szinérváralja jelöltetett ki gyűléstartási helyül; ha azonban a gyűlést megtartani nem lehetne, a kormányzatot vigyék az elnökök és assessorok, míg legalább a reménylendő jobb napok bekövetkeznek.

Felemlítettett az a kellemetlen s a közgyűlést mély fájdalommal eltöltött esemény, hogy lelkipásztoraink közül némelyek a megpróbáltatás napjaiban gyengéknek találtattak és a tudvalevő *nyílt parancsot* és miniszteri rendeletet nemcsak elfogadták, hanem ki is hirdették; különösen pedig, hogy egy hittel szolgáló tanácsbíró is, az őshajdankori bíró Gedeonhoz hasonló szilárd jelleműnek ismert férfit, egy mindig hívnek tapasztalt őrtálló, a ki legközelebb is épen ilyen minőségben küldetett ki több egyházba, hogy az erőtlenekeket gyámolítsa, a félénk szívűeket igaz ügyünk mellett kitartó bátorsággal betöltse, — egy ilyen kitűnő emberünk Péter apostol bűnébe esett. Végeztetett: hogy Balla László és a többi lelkipásztorok, kik az ő példáján indulva a Pátens elfogadták, magok mentségét írásba foglalva legfeljebb 10 nap alatt küldjék be az esperesi hivatalhoz.

Báró Vay Miklós urnak, mint egy Bécsben ő Felségénél a Pátens visszavonását kérelmező küldöttség egyik elnökének köszönő. Balogh Péter helyettes superintendens urnak pedig erélyes magatartásáért üdvözlő felirat küldetett.

A nagyváradi császári királyi helytartótanáctól az esperesi hivatalhoz küldött csomag-levél visszaküldetni határoztatott annál az elvnél fogva, hogy valamint egyes egyházak lelkészei csupán saját egyházi felsőségektől tartoznak elfogadni vallásos ügyre vonatkozó rendeleteket: úgy az esperes is tartozik magát ezen törvényhez szigoruan alkalmazni. Felmutattatott egy német szövegű levél, melyben mint látszott, az foglaltatott, hogy a császári királyi *nyílt parancs* elfogadásából kiindulva, a célba vett kormány-segélyezésből mennyi ígértetik egyik-másik superintendensnek, esperesnek s. a. t. A gyűlés azt határozta, hogy efféle kísértéseknek valamint eddig ellene állottak, úgy ezután is nemes büszkeséggel ellent fognak állani lelkész-hivatalnokaink

s nem szeretnék hinni, hogy találkoznék közöttük egy is olyan, a ki ily uton akarna evangéliomi szegénységén segíteni.

Május 8-án Szinérváralján az egyházmegyei közgyűlésen a kormánybiztos megjelent és a gyűlés tartása ellen tiltakozott; ha pedig megtartatik, minden határozatát előlegesen is érvénytelennek jelentette ki. Midőn azonban az egész gyűlekezett egy szívvvel s lélekkel a gyűlés megtartása mellett nyilatkozott, a kormánybiztos jelen kívánt lenni és az egész tanácskozás alatt ott maradt. Ez a gyűlés tulajdonképen folytatása volt a katonaság által Nagypaládról Szárazberekre kényszerített gyűlésnek.

Érzékeny szív fájdalommal töltötte el közgyűlésünk minden tagját az a hivatalos értesülés, hogy egyházmegyénk elnökei a szárazberki gyűlésért mint csendháborítók törvénybe idéztettek s a szolgabírói hivatal által 14 napi börtönre ítéltettek, mely ítélet elleni fellebbezés ugyan még nem érkezett le. Az is köz tudomásra jött, hogy a szatmári elítéltesen kívül Nagyváradon is meg kell elnökeinknek jelenni mint közcsendháborítóknak és szent vallásunk érdekében tett lelkes szolgálataikért s törvényes uton járásukért hihetőleg perbefogadás és bűnvádi kereset alá vétel fog rájuk várni. Ily barbár eljárás még az egész magyar hazában egy tractusban sem fordult elő. — A közgyűlés indítatva érezte magát a két jeles férfiúnak osztatlan bizalmát és tetszését kijelenteni, egyszersmind a netalán rájuk következhető bajokban, büntetésekben osztozni, egyénileg és egyetemesen minden jelenlevők dicsőségöknek, egyszersmind erkölcsi kötelességöknek ismerendik s a felelősséget magokra, nem pedig az elnökségre kívánják Isten és emberek előtt háríttatni.

Az április 20-án tartott egyházkerületi gyűlés 8-ik számú határozata a lelkészeket és előljárókat figyelmezteti, hogy ne várjanak minden esetben újabb meg újabb utasításokat a valósággyi teendőkre nézve, hanem valamint eddig — Istennek legyen hála — csaknem mindnyájan helyes irányban működtek, ugy ezentul is találják meg a helyes utat.

Esperes ur jelenti, hogy Nagyváradról kelt parancs következtében az egyházmegye levéltárából némely irományok a szinérváraljai szolgabírói hivatal által, egy megbízott hivatalnok közbejöttével elvitetni rendeltettek; de ő azt felelte, hogy míg az egyházmegyétől, melynek felelősséggel tartozik, erre felhatalmazást nem veend, az okmányokat önkénytelenül elvitetni nem engedí s e nyilatkozata felől Nagyváradon is szemé-

lyesen kikérdezett. — Az esperes eljárása helyeseltetett s továbbra is oda utasított, hogy a legnagyobb kényszerűség esetében is igyekezzék az ily elkobzásra kirendelendő egyént arra kérni, hogy az eredeti okmányokat ne bántsa, hanem másoltassa le; így a czél el lesz érve, nekünk pedig kárt nem tesz.

Már a szeptember 5-én tartott közgyűlésen, miután az Úr jóvoltából az egyházunk és szent vallásunk egére feltornyosult felhők nagyjából eloszlottak, minden ellenőrködés nélkül lehetett tanácskozni a teendőkről; de nem vagyunk túl minden veszedelmen s jöhetnek napok, viharteljesek, melyek egyetértést, összetartást kívánnak; esperes ur azért felszólítja, inti, kéri a hitrokonokat, hogy a most említett kellékeket jelen tanácskozásban se tévesszék szem elől.

Az egyházkerületi gyűlés határozatilag utasítja a felső és alsó egyházi hatóságokat, presbyteriumokat, lelkészeket, tisztviselőket, hogy mindennemű egyházi és iskolaügyi eljárásokban az 1848. előtti törvényes szabályokhoz tartsák magukat és azokat mindenben hiven kövessék. E határozat közgyűlésünk tetszését is teljes mértékben megnyervén, az illetők figyelmébe ajánlással esperes ur ismét köröztetni fogja.

A Főtiszteletű egyházkerületre jelentés teendő arról, hogy a *nyílt parancsot* és miniszteri rendeletet visszavonó május 15-én kelt kegyelmes leiratot minden gyülekezet presbyteriumában felolvasták-e lelkészeink; miután még 12 lelkész tudósítást nem küldött be erről, ezennel utólagosan is szigoruan köteleztetnek arra.

Konventi előkészület tétetik s egyházmegyénk a két elnökön kívül több megbízottakkal is képviselteni szándékozik magát.

A debreczeni főiskola fedeleztetésére minden lélek után 5 kr. vettetvén ki, kötelességökké tétetett az egyházi előljáróságoknak, hogy ezen összeget tisztességes uton igyekezzenek beszedni.

A császári királyi nagyváradi országos törvényszék június 5-én kelt határozata következtében a többek között esperesünket és segéd gondnokunkat is feloldja a vizsgálat alól. Ez, mint az idők tanuja, emlékezet okáért jegyzőkönyvbe vezettetni rendeltetett s az okmány eltétetni határozatott.

Márczius 6-án Nagybányán tartott közgyűlésen esperes ur 1861. általános rajzát mutatja fel a közelmúlt viszontagságos időnek,

üdvözölvén a jelent, mint egy szebb jövődőnek előhírnökét, melyben tán a kegyelmes Gondviselés könyörülő szemekkel fog tekinteni nem csak hazánkra, nemzetünkre, hanem az oly sokat zaklatott protestáns egyházra is.

Az egyházmegyei gyűlések tavasszal ezután isteni tisztelettel kezdődnek, előre ajánlkozó fiatal lelkészek szolgálatával, a jelentkezők közül az első választatván.

A Pátenst felolvasó lelkészeknek és ülnöknek eljárása felett kifejezi ugyan a közgyűlés kárhoztatását: mindazáltal takaró fátyolt kíván borítani a tudvalevő eseményre s azt a feledésnek óhajtja átadni.

Olvastatott a császári királyi szatmári volt szolgabírósnak mult évi július 23-án 211. sz. a. kelt, Borsy nevű tollnok aláírásával kiadott végzése, melyben Melegh Dániel újvárosi és Ujfalussy Miklós remetemezei lakosoknak fegyelmi kihágás miatti büntetésök elengedtetett. Ily hitvány elsimítani akarása a vallási üldözéseknek a boszankodás bizonyos nemével tudomásul vétegett, jegyzőkönyvünkben megemlíttetni határozatván, hogy ama lakosok miféle emberek legyenek?! olyanok biz ők, kik mellett most már a tavalyi ítélő bírák lesütött fővel suhannak el, mint szokott a rossz lelkiismeret. A vallási üldözés örök emlékéül a jelen okmány is ezen határozattal együtt levéltárba tétetni rendeltetett.

Az egyházkerület utasította a gyülekezeteket a presbyteriumok népképviselőlet alapján leendő szervezésére; ebből három lelkész társ azt következtette, hogy az egyházmegyei tisztikar is újíttassék meg. Erre a tisztikar azonnal lemondott, de a közgyűlés egyhangulag kérvén annak tagjait hivatalok megtartására, a közóhaj szerint megmaradtak.

Az egyházkerület népképviselőleti kifejtett elvére nézve azt jegyzi meg közgyűlésünk, hogy nem akarja azt úgy értelmezni, mintha nem lehetne többé az egyházmegyének azokhoz az ügyekhez szólni, miket a superintendentián megjelenendő képviselők saját belátásuk szerint tárgyalni fognak, hanem hozandó határozataikon meg kellene nyugodni: sőt inkább az egyházmegyék régi jogait és ezek folytonos gyakorlását teljes épségben fentartani kívánja. Ez indítvány felterjesztetett s következménye valószínűleg az lett, hogy a nagyobb jelentőségű ügyek előbb, mintsem az egyházkerületen érdemlegesen tárgyal-

tattak volna, vélemény-nyilvánítás végett az egyházmegyékre leküldettek.

Az iskolákra felügyelettel 9 egyházi és 9 világi dékán bízott meg. Az egyházak a tractusi adó és katedrale fizetésének mellányos felosztása végett 3 osztályba soroztattak.

Indítványba tétetett, hogy a Főtiszt. superintendentia keressék meg a debreczeni főgymnáziumnak, általában az egész anyaiskolának a régi állapotra lenndő visszatételére, mert azok fentartási terhét egyesek és egyházak nem bírják; ha szinte kötelezvényt adtak is magukról, azt a tudvalevő veszélyes körülmények között jobb jövő reményében, sokan pedig vallás- és iskola ügyünk felőli kétségbeesés percében cselekedtek. A többség elfogadja az indítványt és felterjeszteni határozza.

Ez évben egyházmegyénk ötször tartott gyűlést; főként az 1862. egyházmegyei tisztikar lemondásának és újból megválasztatásának ügye forgott szőnyegen, a mennyiben egy tapintatlannak sőt kötőlőzködőnek jelzett felszólamlás következtében a tisztikar erkölcsileg lemondásra kényszerítettén, új választás rendeltetett el. Azonban az új választásban ismét a régi tisztikar nyervén többséget, hosszabb, elkeseredést szülő ellenmondások után is megmaradt s a világi tanácsbírák közé az 1861-ben elhalt Böszörményi Antal helyére Boross Pál választott be.

A lelkeszi gyámintézet ügyében egy világi ülnök által az az óhajlás nyilvánított, vajha egyházaink, mint más egyházmegyei gyülekezetek, segínyt nyujtanának ez intézetnek. Egy sziv, egy lélektől ihletve, világi előjáróink egymással mintegy vetekedének a buzgóságban és segédgondnok ur elnöklete alatt egy küldöttség tervet készít arra, miként lehetne ez óhajlást teljesíteni. A küldöttség jelentéséből hálás köszönettel veszi tudomásul a lelkeszi kar, miszerint az egyházak és egyes jótevők felkeresésére és segélygyűjtésre maga segédgondnok ur szándékozik Kovács Lőrincz tanácsbíró ural elindulni.

Az egyházkerület által tervezett egyetemes egyházi pénztár felállításának eszméjét egyházmegyénk pártolja és kész azt tehetségéhez képest segíyezni, adományaival támogatni. E célra a belhivatalnoki javadalmazások összeirattak s a lelkeszek összes fizetése 12813 frt 6 kr-ra, a tanítóké 7385 frt 84 kr-ra, együtt 20198 frt 90 kr-ra értékeltek. Kijelöltettek azok az egyházak, melyek a segínyt leginkább igénylik; felvették Sárközujlak, Felsőbánya, Józsefháza, Aranyosmegyes, Garbolcz,

Homok, Batiz, Rozsály, Tisztaberek, Berend, Dobrács-Apáti, Szamoskóród, Misztótfalu és Pettyén.

1863. Veress Péter egyházi tanácsbíró lemondván, helyére Széles Endre választott be; egy világi tanácsbíróságra Katona József és Gődény Imre egyenlő számú szavazatot nyervén, egyik sem akarta elfogadni, azért újabb választás rendeltetett.

Az egyházi épületek tűzkár elleni biztosítása felsőbb helyről ujjal ajánlatván, egyházmegyénk kötelezőnek fogadja el.

A Szatmáron felállított nőnövelde támogatására küldöttségek által kerestessenek meg az egyes gyülekezetek. A lelkeszi gyámintézet segélyezése ügyében az egyes egyházak megkeresésére küldöttségek neveztek ki s jártak el. Az előző évi nagy buzgóság úgy látszik lelohadt, a küldöttek megjelentek ugyan az egyházakban, de kevés eredménnyel.

1864. A jegyzői teendők szaporodván, segédjegyző alkalmaztatik. Lelkeszi értekezlet tartására tett indítvány kedvesen fogadtatott és az eszme tovább terjesztése, fejlesztése kimondatott.

A papi gyámintézet segélyezése ügyében ujjal működött kiküldöttek beterjesztik eljárásuk eredményét feltüntető jelentéseket, a mely szerint az egyházak — Kispalád és Egri kivételével, de később ezek is hozzájárultak — felajánlották az évi segélyt az egyházak osztályozása szerint 6, 4, 3 és 2 forint járulékkal.

Az egyházkerület által célbavett s életbeléptetni szándékolt egyetemes pénztár helyett a »református segélyegylet« ügyében kibocsátott főpásztori szózat felolvastatván, annak szívhez szóló s mindenkit megindító tartalma lelünkől vétetettnek tetszett elannyira, hogy midőn közgyűlésünk az eszme életbeléptetésének útja és módja felett tanácskozáshoz fogott volna, már több buzgó egyesek és egyházak jelentették be pártoláukat s 10 évig terjedő adakozásról kötelező nyilatkozatukat. Végzésileg kimondatott, hogy minden egyház saját körülményei és belátása szerint tegye meg kebelében az intézkedéseket arra, hogy a szabadakarat szerinti áldozatkészség nemes munkája nyilvánulhasson. Miután szomoruan tapasztaltatott, hogy egyházmegyénkben sok gyermek nem iskoláztatik: a tanító és helyi iskolai választmány minden 3 hónapban jelentést tegyen az az iskoláztatásról a körlelkésznek és ez ismét az eperesnek s minden lehető eszközt elő kell venni a szülők kényszerítésére gyermekeik iskoláztatása végett.

Az egyházmegyei tavaszi közgyűlések tartására az egyhá- 1865.
zak társítása és sorrendje megállapittatik.

A tanügy hanyatlásának okát a tanítók könnyű és gyakori 1866.
változásának tulajdonítván az egyházmegyei gyűlés elhatározta,
hogy csak alapos okra engedi meg a tanítók elmozdítását, illetve
változtatását.

Hazánk alkotmányának helyreállításában egyházi életünk 1867.
új korszakának kezdetét is látja az esperes és reményét fejezi
ki arra nézve, hogy az országgyűlés s az ott működő egyház-
megyei gondnokunk mint országos képviselő jövő munkálkodása
egyházi életünk jövőjére is kedvező befolyással lesz.

Az egyházmegyei aljegyzői állás szavazás útján töltetvén 1868.
be, Bencsik István vámfalui lelkész megválasztatott.

Fájdalommal tapasztaltatott, hogy több egyházban még
most sem iskoláztatnak a gyermekek nyárban; ujlag határo-
zatba ment, hogy az előjárók komolyan szólittassanak fel arra,
hogy ha másként nem, szolgabírói uton is utasíttassanak a szülők
legszentebb kötelességök teljesítésére.

A tiszántuli kerület által kiadott »Vélemény az 1848-ik évi
vallásügyi törvény részletezéséről« átvizsgálása egy küldöttségre
bízván, ez beterjeszti nézetét, mely elfogadtatott; csupán a
vegyes házasságra nézve tér el közgyűlésünk, a mennyiben az
egyetemes értekezlet megállapodását fogadja el, t. i. a fiuk az
atya, a leányok pedig az anya vallását kövessék. Mint tudjuk a
törvényben ez az elv érvényesült.

A debreczeni főiskola kiépítésére lélekszám után 10 évig
2 krajczáros adó kéretett, de az összeget az egyházmegyék
saját viszonyaik és belátásuk szerint vessék ki. Egyházmegyénk
adománya felszámíttatván, szegénységünket tekintve kielégítőnek
találtatott, a mennyiben egyházmegyénkre aránylag eső 400 frt-
ból egyszer s mindenkorra 165 frt, 10 évre évenként 254 forint
4 krajczár mutatkozik, nem említve egyesek nagyobb adomá-
nyát. Ezen ajánlat az egyházkerületi gyűlésre bejelentetett.

Egyik világi tanácsbíró indítványozása folytán az egész 1869.
tisztkar lemond s a közgyűlés egyhangu marasztaló kérésére
is megmarad nyilatkozata mellett; ennél fogva a lemondás az
egyházkerületre fölterjesztetni határoztatott. Az egyházkerület
a tisztújítási indítványt helybenhagyta s a választást elrendelte,
melynek folytán mind Melegh Dániel, mind Ujfalussy Miklós ur
általános szavazattöbbséggel megválasztatott, de a jelenlevő es-

peres lemondása mellett határozott állást foglalt el, segédgondnok ur pedig az esperessel szolidaritásban állapodván meg, szintén megmaradt lemondása mellett.

Ujabb szavazáskor esperessé Csanálosi György nagybányai lelkesz választatott meg, segédgondnok a szavazatok megoszlása miatt újból választandó lett. Ez éyben a tanácsbirói karból a szavazatok megoszlása következtében 3 egyházi és 2 világi egyén lett megválasztva, a többiekre újabb szavazás rendeltetett.

1870. A megválasztott segédgondnok Kovács Lőrincz ur bármennyire méltányolja is az iránta nyilvánult bizalmat, azt el nem fogadhatja; ezért új szavazás rendeltetett. Kérdés merült fel ez alkalommal arról, hogy a tényleg beküldött szavazatok többsége határoz-e a választásnál, vagy a beküldeni tartozott szavazatok száma? s végzésileg az mondatott ki, hogy minden gyűlés a viszonyokhoz képest dönt e kérdésben.

Lelkeszi pecsétnyomók készíttetése minden egyháznak kötelességévé tétetik, a mennyiben azok nem léte is mentségül használtatott fel.

Lengyel András a gyámintézeti pénztárnokságról lemond, helyére Szoboszlai István ülnök választatik meg.

Hét lelkesz aláírásával következő indítványok tétettek:

1. Gyűlésünk véleményezze és pártolja a Főtiszt. egyházkerületen a magyarországi protestánsok közös zsinatjának mielőbbi megtartása szükségességét; ez indítvány osztatlan tetszéssel fogadtatott.

2. Az elnökségre nézve 3 éves, az ülnöki karra 6 éves tisztujítás állapittassák meg. Általánosan a 6 éves tisztujítás fogadtatott el.

3. Lelkeszi egylet alakítása hozatott javaslatba. Mint következményeiben nagy horderejű és üdvös indítvány elfogadtatik és megerősítettik.

4. Házi szabályok alkotása javasoltatván, helyesléssel találkozott és annak javaslatszerű készítése küldöttségre bízott.

5. Az egyházmegyei közpénztárnok évi számadása közzétetni rendeltessék — és

6. külön levéltárnoki hivatal állíttassék fel az egyházmegyei okmányok őrzésére. E két utolsó indítvány szükségét még akkor nem ismerte el a közgyűlés, de későbbi években csakugyan mindkét indítvány elfogadtatott és érvényesített.

Továbbá indítvány tétetett arra, hogy »meggondolva a prot. lelkészi testület multját, jelenét és jövőjét, találja jogosnak, méltányosnak és szükségesnek közgyűlésünk a protestáns lelkészeknek állami segélyezését.« Ezen indítványt a közgyűlés elfogadja és a Főliszt. egyházkerületre terjeszti fel a végett, hogy az országgyűlésen ezen segélyt eszközölni kegyeskedjék; e határozat a többi egyházmegyékkel is közölni határoztatott.

Egyházmegyei tanítói gyámegylet alakul és szabályai megerősítettnek. Ez intézet azonban részint a pártolás hiánya miatt, részint a felállított országos tanítói nyugdíjintézet által feleslegessé téve, később sem fejlődött ki s ma is csak kisebb tőkével rendelkezik.

Következő egyházmegyei gyűlésen egyházmegyei gondnokká Mándy Bertalan ur választatott meg, két világi tanácsbiróságra 6 egyén jelöltetett, közpénztárnokká Lengyel András ülnök tétetett.

Az ujonnan készített házszabályok megerősítettek és kinyomatni határozattak. Kimondatott, hogy a főjegyzőség nincs ülnökséghez kötve és az aljegyző világi egyén is lehet.

Egyházkerületi gyűlésre rendes és pótképviselők választása ajánltatik, de költség hiánya miatt a kérdés a számvevőszék elbírálására és véleményezésére kiadatik.

Végre a sok rendbeli szavazások után a tisztikar egy világi ülnök kivételével megalakított. Esperes Csanálosi György, segédgondnok Mándy Bertalan, egyházi ülnökök Sárkány Károly főjegyző is, Széles Endre, Papp Bálint, Szoboszlai István, Lengyel András; világiak Boross Pál, Mándy Ignác, Márton Bálint, Kölcsey Antal; aljegyző Bencsik István.

Az egyházkerületi gyűlésre állandó két képviselő nevezetik ki.

Határozatilag kimondatott, hogy a határrendezések, tagosítások előtti belhivatalnoki földmennyiségért az egyházak tartoznak adót fizetni, a szaporulatért azonban — ha az egyházak önként el nem vállalják — a belhivatalnokok fizessék.

Egyházmegyei ügyészség felállítása hozatván javaslatba, elfogadtatott és Koós István szatmári ügyvéd megválasztatott.

Elnöki indítványra az egyházkerületi gyűlésre szabadon választott egy világi és egy egyházi képviselő küldése határoztatott. Feltűnő ingadozás, hogy az előbbi évben állandó képviselőség mondatott ki s már egy év múlva a gyűlés szabad vá-

lasztást állapít meg; ez a tétovázás is mutatja, mily nagy szükség volt az egyházi törvényekre.

Egyházmegyénk a zsinattartás szükségét ismét indokoltan terjeszti fel az egyházkerületre.

Az egyházmegyei gyűlések jegyzőkönyvének kinyomtatása elhatározott.

1873. Kérdés támadt arról, hogy munka felosztás és paritás elvé-
nél fogva nem volna-e célszerű, ha világi jegyzőségek is állí-
tatnának fel? azonban a közgyűlés csak az egyházi jegyzőséget
mondja ki fenntartandónak.

Egyházkerületi felhívás alapján egyházmegyénk a tanító-
képezdében az orgonálás tanulását kötelezőnek kívánja ki-
mondani.

Lelkészi értekezletek alapszabály javaslatának készítésére
küldöttség neveztetik ki. Számvevőszéki alapszabályok állapít-
tatnak meg.

Már a református segély-egylet jótékonyágát megkezdi s
egyházmegyénk a sárközujlaki és apahegyi egyházakat ajánlja
gyámolításra.

A lelkesi stóla díjak tüzetes rendezése kéretett az egy-
házkerületen.

Egyházmegyénk 14 iskolája anyagi és szellemi hiányok
miatt a tanfelügyelő által megintetett, ennél fogva az illető egy-
házi előljárók a hiányok fedezésére komolyan utasíttatnak.

Sárkány Károly nagypaládi lelkész meghalván, helyére
esperes ur választatik meg lelkésznek, Nagybányára pedig Gulyás
Lajos püspöki káplán hozatott. Koós István ügyész Szatmárról
eltávozván, lemond; helyére Bartha Endre ügyvéd választat-
ott meg.

1874. A lelkesi értekezlet alapszabályai megerősíttetnek, az egy-
házmegye 4 körre osztatik fel s minden kör önállóan értekez-
hetik; évenként egyszer egyetemes értekezlet tartandó. Bár ez
intézmény azóta fennáll, sok üdvös tanácskozásokat és értekezé-
seket mutat fel, de a nagy többség által nincs kellőleg felkarolva,
minek okát leginkább az összejövetelek anyagi akadályaiiban
kell keresni.

A belhivatalnokok által az egyházi belsőségeken és külbir-
tokokon tett beruházásokról s változás esetén azok kártalanítá-
sáról való szabályzat állapított meg. Ez által az elhalt vagy

eltávozott s ujonnan beállított belhivatalnokok között gyakran előforduló vitás kérdések könnyebb elintézését nyernek.

Az egyházmegyénk által megállapított 6 éves tisztujtás 1875. ideje lejárván, az egész tisztkar lemondott, de ugyanez év folyamán mindnyájan ismét megválasztáltak.

Az egyházkerület által felhivatnak az egyházmegyék, hogy 1876. a 24 ezer frt államsegélynek kiosztási módozatára nézve adjanak véleményt. Egyházmegyénk következő elosztási arányt véleményezi: A debreczeni főiskola javára az első levonástól számított 10 évig 4—4 ezer forint adassék; a 20 ezer forintból egyes egyházmegyékre eső összegek szabad rendelkezésre osztassanak szét a legszigorubb ellenőrzés és pontos számadás terhe mellett már csak azért is, mert mi magunk érezzük legjobban, hol vérzenek fájó sebeink. Azonban az egyházkerület sem ezen véleményt, sem az egyházmegyék többségének óhajtatását nem fogadta el, hanem évenként a debreczeni főiskolának 8 ezer forintot, míg arra szükség lesz, visszatart és a többi a szegény egyházak és belhivatalnokok aránya szerint osztja szét az egyházmegyék között. A főiskola szüksége meg volt mind- eddig és meg lesz úgy látszik ezután is.

Az egyházkerületre küldendő képviselők 3 évre választatnak.

A krassóvidéki lelkészi kör beterjesztett indítványára egy- 1877. házmegyénk a zsinattartás szükségét egyhangulag beismervén, ez ügyben alapos indokolással felterjesztést tesz az egyházkerületre.

Egy szolgabírói és megyei hatóság által elkövetett s egyházaink önkormányzati joga ellen intézett tulkapás jelentetett be Soltész János ombodi lelkész által, de a belügyminiszteri rendelet és ítélet az egyháznak adott igazat. Azonban a kultuszminiszter egyes egyházaknak azt a jogát, hogy saját kebelökben szabályokat hozzanak, azok jogkörén kívül esőnek állítván: a téves felfogás ellen mint autonomiánk legfőbb őre, a püspöki hivatal lép sorompóba. Mint tudjuk ez a jog egyházi ujabb törvényeinkben is biztosítva lett.

A tavaszi egyházmegyei gyűlésen egy világi képviselő in- 1878. dítványára felhívja az elnökség a világi tanácsbírákat a szerezett szavaival, hogy mint az egyházi ügyek hivatott intézői, jövőre saját aprólékos érdekeik háttérbe szorításával is nagyobb buzgóságot igyekezzenek kifejtetni. Ezen felhívásra okot az a

körülmény szolgáltatott, hogy a világi tanácsbíró urak kevesen jelentek meg a gyűlésen s az ügyek kis részének letárgyalása után eltávoztak.

1879. A lelkeszi gyámintézet ujonnan készített alapszabályai megerősítettnek, az új rendszerű kezelés nagy haladást eredményez s a tőkepénz az államsegélyből is juttatott osztalékkal évről-évre szépen növekedik.

A debreczeni egyházmegyének a vasárnap megünneplése tárgyában kelt átirata örömmel fogadtatván, annak tartalmát egyházmegyénk magáévá teszi s a szent ügy érdekének előmozdítására az egyházkerületet felkéri.

A zsinati előmunkálatok füzete birálatra s egyházmegyénk észrevételeinek megtétele végett egy küldöttségnek adatik ki; ennek terjedelmes munkálata tanácskozás tárgyává tételik és a küldöttség véleménye csekély módosításokkal elfogadtatván, az egyházkerületre felterjesztetett. Ime tehát egyházmegyénk gyakori zsinatsürgetése más egyházmegyéknél is viszhangoztatva, végre sikert eredményezett s az előmunkálatok megkezdettek.

1880. Ezen évben az egyházmegyei gyűléseken leginkább az egyes egyházakban felmerült helyi érdekű tárgyak kerültek fel. A zsinatra előkészület, a teendőik vitatása, egyházi lapjainkban jelesebb egyházi és világi férfiainktól tanulságos cikkeket eredményezett. Egyházmegyénk hivatott tagjai nem csak figyelemmel kísérték az előmunkálatokat, hanem munkásságukkal is igyekeztek közrehatni egyházi életünk megújításában.

1881. A tisztújítás 6 éves korszaka lejárván, a tisztikar lemond. A zsinati előmunkálatok folynak.

Az ujonnan választott tisztikar tagjai lettek: esperes Bencsik István, segédgondnok Ujfalussy Miklós, egyházi tanácsbírák Soltész János főjegyző is, Ferenczy Károly, Balogh István, Czelder Márton, Gulyás Lajos; világiak Márton Bálint, Lajos György, Szeőke Barnabás, Nagy Béla, Császy Bálint. Zsinati képviselőkkül választottak Bencsik István, Ujfalussy Miklós rendes, Soltész János, Nagy Béla póttagok.

Az egyházmegyei gyűlések tartásának helyéről és módjáról egy küldöttség véleményt ad; a kérdést az egyházak szavazása dönté el s a tavaszi vándor gyűlés megmarad.

1882. Az egyházmegyei levéltár, mely eddig az esperes kezelése és gondozása alatt állott, Nagybanyára tűzmentes helyre tételik át és Gulyás Lajos tanácsbíró levéltárnokká választatván, annak

rendezésére és őrzésére felkérletett. Egyházkerületre képviselőkké Soltész János és Nagy Béla választattak meg.

Egyházmegyei tanügyi bizottság alakittatik 5 lelkész, 5 világi és 3 tanító taggal.

Egyházmegyei közigazgatási célra egyházmegyei gondnok ur 150 frt alapítványt tesz. Rendes államsegély osztó bizottság szerveztetik a kérvényezők helyzetének és indokainak elbírálására. Az egyházmegyei tisztikar illetménye megállapittatik.

A zsinati törvények kihirdeltetnek s az egyházak ezen törvények utasítása szerint a presbyteriumok megalakítására felhivatnak.

Lelkészjelölő bizottság választatik, az egyházak osztályoztatnak, adókönyvek használata kötelezővé tétetik.

Az új törvények életbeléptetése természetéből kifolyólag az egész tisztikar lemond. Ugy az elnökök, mint a többi tagok ismét megválasztatnak, de Ujfalussy Miklós gondnok ur lemondása mellett aggkorára hivatkozva megmarad, ennél fogva a gondnokra új szavazás rendeltetett el.

A házszabályok revideáltattak. Az egyházak tisztviselőinek hivatali váltságdíjja az egyházak osztályozása szerint megállapittatott.

Az egyházak részéről belhivatalnoki fizetés leszállítása iránt beadott kérvények sokasága miatt, küldöttség neveztetett ki amaz eszközök megkeresésére, melyekkel az egyházak anyagi helyzetét javíttathatnók. Ezen küldöttség ajánlja az egyházi alapgyűjtést, melyre nézve eszközök lennének: a) takarékos magtárak, b) közös munkavállalatok, c) jótékonycélú összejövetelek rendezése, d) életbiztosítás és e) az államsegély egy részének tőkésítése. Ezek közül leginkább bevált a magtárak állítása; a közös munkavállalat néhány egyházban rendes évi gyakorlat, de hasznát a folyó szükségek fedezésére kell fordítani; a jótékony összejövetelek és multságok több helyen sikerrel rendeztetnek, az utóbbi eszközök azonban sehol nem alkalmaztattak.

Két egyházi és két világi jegyzőség állapittatott meg; egyházi aljegyzőnek Széll György, világi főjegyzőnek Lajos György, aljegyzőnek Böszörményi Sándor választattak.

Az időközben leányosított rozsályi egyház ismét anyaegyházzá lett lelkész-tanítóval.

Egyházmegyei gondnokká Ujfalussy Sándor ur megválasztatik. Szeőke Barnabás és Nagy Béla világi tanácsbírák e választásban, mivel a megválasztott egyházmegyénken kívül lakó egyén, a kebelbeli világiak iránt bizalmatlanságot látnak és tanácsbírói tisztokról lemondanak. Egyik helyére gr. Degenfeld Sándor ur még ez évben meg is választatott.

1884. Ujfalussy Sándor egyházmegyei gondnok ur ünnepélyesen beiktattatik hivatalába s a lelkészi gyámintézet javára 500 frtos alapítványt tesz. De ezen összeg be nem fizettetett és halálával elenyészett.

Az egyházmegyei számoltató szék alakítása ismét napi rendre jó, mert az eddigi rendszer nem találtatott czélszerűnek; most két vidékre osztva két küldöttségnek adatnak át a számadások vizsgálatra. — Majd később ezen intézkedés sem válván be, az egyházmegyei számadások vizsgálására 3 tagu bizottság választatott, a gondnoki számadásokat pedig az egyházlátogató küldöttségek a helyszínén vizsgálják meg; ez a rendszer áll fenn mai napig.

Az ujonnan választott lelkészek ünnepélyes beiktatása elrendeltetett; ezt majdnem azon módon, mint a hogy a coordinatio után megállapított — de a mely mód később egészen mellőztetett — vagy az esperes, vagy az általa kinevezett tanácsbírák és lelkészek végezik.

A növendékek konfirmálására az egész egyházmegye területén az áldozó csütörtöki ünnepnap állapított meg.

1885. Márton Bálint tanácsbíró elhalálozásával ismét egy tanácsbírói szék üresedvén meg, Szendy Antal és Böszörményi Zsigmond tanácsbírákká választattak.

Az egyházmegyei iskolák látogatási körökre osztattak fel s a tanügyi bizottság tagjai az iskolák látogatásával megbizattak.

Az ujonnan választott lelkészek beiktatásának rendszere alkalmazásba vétetik.

Egyházmegyénk a kölcsönös tűzbiztosítás intézményének felállítását javasolja az egyházkerületnek s a temetési énekek korszerűsítését indítványozza.

Czelder Márton tanácsbíró eltávoztával Gergely Károly választatott meg. A Vasárnap kellő megünneplése tárgyában az egyházkerületre vélemény küldetett.

Egyházmegyénk a konventi tagoknak az egyes presbyteriumok által leendő választása mellett már előzőleg egyhangulag

elvi álláspontot foglalt el, mégis egyházmegyei gondnokunk az egyházkerületen ellene szavazott s midőn tudomására esett, hogy ellentétes állásfoglalása az egyházmegyén visszatetszést szült, kijelenti, hogy meggyőződésének szabadságát mindenkorra fentartva, ezután mégis igyekezni fog azon, hogy egyházmegyéjének nézetével hasonló elvi ellentétbe ne jöjjön. Az egyházmegye nemcsak meglegedett ez ígérettel, sőt midőn épen ezen fontos kérdésben az újabb zsinaton is egyházmegyéje nézete ellen szavazott: a következő tisztujítás alkalmával nagy többséggel ismét gondnokká választotta s ekként e téren elvi álláspontját egészen feladta

Határozatilag kimondatott, hogy egyházak és lelkési hivatalok tömegesen készíttessenek pecsétnyomókat és hivatalos bélyegzőket egyöntetű körülírással.

Az iskolai nagy számu mulasztások ellen a megyei hatóságtól erőlyesebb eljárás kéretett.

Kimondatott, hogy az özvegy lelkésznet a kegyeleti év őszén tett vetés fele illeti.

A stóla rendezése az egyházkerületen kérelmeztetett. A presbyteriumok a belhivatalnokok fizetésének hátralékaiért felelőssékké tettek, esetleg, ha hanyagul járnak el, a polgári hatóság végrehajtása ellenők lesz alkalmazandó.

Gulyás Lajos tanácsbíró kisujszállási lelkésznek választat- 1887. ván meg, helyére Szél György választatott tanácsbíróvá. Nagy-Bánya lelkészévé Gergely Károly tanácsbíró lett s egyházmegyei pénztárnokká is megválasztatott.

A konvent kívánalma alapján egyházmegyénk missioi köréül kijelöltenek a felsőbányai, nagybányai és krassói kör; továbbá Avasujváros, Misztótfalu és Erdőd is ilyenekül jelöltenek ki.

Egyházmegyénk a szatmári gymnáziumnak VIII. osztályuvá emelését nem csak elvben pártolja, hanem támogatására az egyházakat felhivja. Következő évben pedig egyházmegyénk e célra 10 évig a lelkek száma utáni 1—1 krajczár évi segélyt megajánlja.

Egyházmegyénk a protestáns irodalmi társaság alapítói közé 100 frttal belép s hogy a külbmben is szük viszonyok között levő pénztárt ne terhelje ez az ajánlat, közadakozás útján vétetett tervbe az alapítványi összeg begyűjtése; azonban e terv fogatosítás nélkül maradt mindeddig.

Gyűlésünk az egyházkerületre — az esperesi kar 1882. évi ama megbízatásának érvényesítése végett, hogy általános hivatalos ágendát készítsenek — felírt, de eredménye mindeddig nem mutatkozik.

A faiskolák eredeti rendeltetésüknek megfelelő használatára az egyházak felhivatnak.

1888. Szél György helyére aljegyzőnek Tóth Dániel nagykolcsi lelkész választatott. Gergely Károly egyházmegyénk missioi térképét elkészítvén, bemutatja; az az egyházkerületre felterjesztetni határozatott; minek folytán Nagybánya, Avasujváros, Krassó és Erdőd missioi állomásokká tétettek.

A nagybányai nők néhai Csanálosi György esperes nejének sírját emlékkövel jelölik meg, az egyházmegye pedig nevezett esperesnek emel emlékövet.

Egyházmegyénk felsőbb felhívásra véleményt mond az egyházi közigazgatási peres ügyek kezelése és az egyházközségi bíróságok felállítása tárgyában. Külön bíróság felállítását nem tartja szükségesnek; az egyházi dékánságokra nagyobb egyházakban lehet szükség, de azok felállítását csak javasolja. A magyarországi ev. ref. lelkészek egyetemes gyám- és nyugdíjintézetének alapszabály javaslatára nézve azt a véleményét terjeszti be, hogy a nyugdíj eszméje egészen elejtendő, mert anyagi erőnk hiányában kivihetetlen; a gyámintézeti javaslat több szabályait módosítani ajánlja.

1889. A konventi tagoknak az egyes presbyteriumok által választását ismét sürgeti az egyházkerületen.

A stóla rendezésére vonatkozó egyházmegyei vélemény kéretvén az egyházkerület részéről — felterjesztetik. A kölcsönös tűzbiztosítás eszméjét egyházmegyénk ismét felveti és pártolását kéri. Vasárnapügyi bizottság választatik, azonban ennek sikeres működése előbb a polgári hatóság közönyén, később az ide vonatkozó országos törvények szellemén megtört.

Bartha Endre egyházmegyei ügyész szerencsétlen halála után helyére Helmecczy József szatmári ügyvéd választatott.

Minthogy az egyházi építkezéseknél részint az épületek czélszerűtlensége, részint a költségvetés hiányossága miatt egyes egyházak gyakran károsodtak: elhatározatott, hogy az épületi tervek elbírálására s a költségvetés helyességének megítélésére építkező bizottság alakíttassék.

Szendy Antal világi tanácsbíró lemondván, helyére id. Böszörményi Sándor választatott, ennek helyére világi aljegyzővé Torday Imre.

Közalapi segélyezések szükségességének kimutatása végett elrendeltetett, hogy a lelkészi állomások javadalmazása a presbyteriumok által értékeltesse s az egyházak anyagi viszonyait feltűntető munkálattal együtt felterjesztés végett minden egyházból küldessék be az esperesi hivatalhoz.

A belhivatalnoki fizetések az egyházmegyei osztályozás alapján kimutattatnak, mely munkálat szerint 900 frton felül: 7; 600—900-ig: 6; 300—600-ig: 26; 300 frton alól 3 lelkészi állomás van. A tanítói állomások közül 500 frton felül van: 6; 300—500-ig: 19; 200—300-ig: 18; 200 frton alól van: 5.

Egyházmegyénk részvétellel veszi tudomásul, hogy már évek 1890. óta gyengélkedő gondnokának betegsége súlyosabbá lett s így már több alkalommal nem elnökösködhetett gyűléseinken.

Az egyházmegyénk által felterjesztett kölcsönös tűzkár elleni biztosítás eszméjét az egyházkerület pártolja, de jelenleg kivihetetlennek tartja, mert a többi kerületek még évekig le vannak kötve; hanem tudatja, hogy előnyös ajánlatot kapott az eddigi biztosító társulattól s azt elfogadásra ajánlja. Egyházmegyénk ez okokat helyesli s a tervet elfogadja.

A faiskolák felállítására Soltész János főfelügyelő előterjeszti kiviteli véleményét s a szükséges teendőket. Az egyházmegyei gyűlés helyesléssel fogadja, a megyei hatóság erélyes közreműködésre fel is kéretett, de még válaszra sem méltatta egyházmegyénket. Miként lehetne így várni, hogy ezen igen fontos és anyagilag nagy hasznót ígérő közintézmény megvalósulhasson?

Esperes megbízott, hogy a belhivatalnokokról törzskönyvet vezessen; e végre felhivatalnak a lelkészek és tanítók, hogy életrajzukat az egyházmegyei levéltár számára küldjék be.

Egyházmegyénk elvben pártolja egy protestáns irányu 1891. napilap alapítását, de anyagi erő hiányában kivihetetlennek tartja; a népies olvasmányok terjesztését javasolja.

Az egyházmegyei közigazgatási adózás lélekszám után $1\frac{1}{2}$ krajczárban állapíttatik meg 15 frt legmagasabb összeggel; egyszersmind elhatározott, hogy a tűzbiztosítási évi jutalék közigazgatási célokra tőkésíttessék és növeltessék.

Egyházmegyénk azt a közigazgatási új törvényjavaslatot, mely szerint a 2 ezer lelken alól levő egyházaknak 1 szavazat, azon felül minden 2 ezer lélek után 1—1 szavazat adassék, úgy azonban, hogy a szavazatok száma 12-nél feljebb nem emelkedhetik — nem fogadja el, mert nem tartja méltányosnak.

A magyar református egyház új zsinattartásra készülvén, a törvények revideálásának szüksége felmerült s az egyházmegyék felhivattak véleményezésre. Egyházmegyénk egy bizottság által készített javaslatot fogadott el, mely több rendbeli módosítást és újítást ajánl.

Zsinati képviselőkké Bencsik István esperes és Ujfalussy Sándor gondnok rendes, Soltész János és Torday Imre póttagokul választatnak.

Ferenczy Károly tanácsbíró halálával megüresedett székre Molnár Lajos kispaleskei lelkész választatott meg.

1892. Az egyházkerület azt az indítványt, hogy ref. egyházunkban 6 kerület állíttassék fel a tiszántulinak kettéválasztásával, az egyházmegyékhez véleményezés végett leküldte; közgyűlésünk ez indítványt nem fogadta el.

Az egyházmegyei tavaszi közgyűléseknek egy megállapított központon tartására indítvány tételik; gyűléskezési helyül Nagybánya városa fogadtatott el.

Az egyházak viszonyait részletesen feltüntető egyházlátogatási új rovatos ívek készítettnek. Az egyházmegye államsegélyének felemelése kéretett.

Nyári közgyűlésünkön egyházmegyei gondnok ur két év után megjelenik, de gyengélkedése miatt most is idő előtt kénytelen elhagyni a gyűlést.

Egyházmegyénk feliratban keresi meg a vallás- és közoktatásügyi miniszter urat, hogy a készülőben levő felekezeti harczot gátolja meg s a vallásszabadság és egyenlőség elve szerint gyökeresen rendezze az egyházak helyzetét; az államvagyon vonja el a haza határain túl gravitáló hazafiatlan papságtól; bármely felekezetet csak a szerint az arány szerint részesítsen segélyben, a mint az a magyar haza érdekeit szolgálja; hasonlóképen a nemzetiségi agitációk ellen is lépjen fel erélylyel.

A tisztikar — tíz éves mandátuma lejárván — lemond.

1893. Az egyházmegye tisztikara nagyrészt a régi tagokkal megválasztatik. — Esperes Bencsik István, gondnok Ujfalussy Sándor; egyházi tanácsbírák Soltész János, Balogh István, Gergely

Károly, Szél György, Molnár Lajos; világiak gr. Degenfeld Sándor, Torday Imre, Böszörményi Zsigmond, id. Böszörményi Sándor, Szeőke Barnabás; ügyész Helmeczy József; főjegyzők Soltész János, Torday Imre; aljegyzők Hajdu Zsigmond és Jakó Endre.

Az egyházmegyei építészeti bizottság, megbízásából kifolyólag, több lelkészlak és iskolaépület tervrajzát és költségvetését készítette el a végre, hogy a hol építkezési szükség áll elő az egyházakban, anyagi erejökhöz mért kész tervet nyerjenek; ez által mind az épület czélszerűsége, mind a költség előirányzatának szabatossága elérhető lesz. Alkalmi felhasználás végett levéltárban őrizendő.

Az egyházak utasítatnak, hogy alkalmas levéltári szekrényeket készíttessenek, melyekben az egyházakra vonatkozó minden okmányok lelkészek által hiven megőriztessenek és rendben tartassanak.

Az egyházmegye ismét kéri a részére eddig juttatott államsegélyt 500 frttal felemelni.

Soltész János főjegyző hivatali lemondását beterjeszti, de a közgyűlés nem fogadja el; azonban, hogy az egyházmegye az egyházkerületen képviseletlenül ne maradjon, képviselőkül Szél György és Torday Imre megválasztattak.

A belhivatalnokok termény fizetésének sulymérték szerinti ^{1894.} beszédése határozottatott s következő évben az egyes életneműek sulya is megállapított. Ezen határozatra főleg az adott okot, hogy többfelől panasz merült fel az életneműek minősége ellen. Általában a belhivatalnokok fizetésének rendezésére, az egyházi adózásra és vagyonkezelésre vonatkozó tervezetet ad hę Ferenczy Gyula krassói lelkész. E tervezet oly gyökeres változtatásokat hoz javaslatba, hogy keresztül vitele csak hosszú éveken át lehetne kivihető és alkalmazható.

Soltész János főjegyző a már mult évben beterjesztett lemondását — melyet akkor a közgyűlés ugyan nem fogadott el, de azért helyette más képviselőt küldött az egyházkerületre — határozottan ismétli s minden egyházmegyei tisztségét köszönettel bocsátja az egyházmegye rendelkezésére. A határozott lemondás elfogadtatván, esperes ur az új választás elrendelésére felkérte.

Ez év folyamán főjegyzővé Gergely Károly, tanácsbíróvá Sátor Dávid választatott.

1895. Egyházmegyénk gondnoka Ujfalussy Sándor ur évek óta tartó súlyos betegeskedése után meghalt; családjához közgyűlésünk részvétíratot intéz s emléket kegyelettel örökíti meg jegyzőkönyvében, egyszersmind a gondnok választás elrendelésével esperes ur megbízott.

A halottak feletti harangozás szabályoztatik, minden egyházban bizonyos mérsékelt díj szedendő és harangalapra tőkésítendő.

- Gondnokká egyházmegyénk gyülekezeteinek igen nagy többsége gróf Degenfeld Sándor tanácsbíró urat választotta meg.
1896. Világi tanácsbíróvá Helmeczy József egyházmegyei ügyész választott meg.

Az állandó segélyezést igénylő egyházak és lelkészek névsora megállapított.

Gróf Degenfeld Sándor gondnok ur az egyházmegyei közpénztár javára 1000 frt alapítványt tesz s azt be is fizeti.

Hazánk millenniumi évében egyházmegyénkben több helyeken u. m. Apában, Aranyos-Megyesen, Patóházán, Udvariban, Misztótfaluban és Vámfaluban állami elemi iskolák állítottak fel, de mindenütt szerződésileg biztosított egyházunk arról, hogy egy tanító felekezetünkhöz tartozó leendő, ki az egyházi teendőkben a lelkésznek segédkezni köteles.

Az egyházmegyei közgyűlés egyházmegyénk történetének megírásával Gergely Károly főjegyzőt, az egyházak jelenlegi állapotának kimutatásával Soltész János lelkészt bízta meg.

Egyházkerületi képviselőül Gergely Károly és Torday Imre megválasztottak.

Egyházmegyénk államsegélye oly sok kérés után évi 300 frttal felemeltetett.

Ennek a nagybányai helvét vallástételt követő egyházi vidéknek tudóssai a kik a reformá-tziótól olta munkákat irtak.

1. *Sylvester* vagy *Erdős János* sz.-várallyai fi, a gróf Nádasdi Tamás udvari papja, de vénségére a hazájába jött s ott holt meg. 1539-ben kiadott ez Ujj-Szigethen egy grammaticát ily titulus alatt: *Grammatica Hungaro Latina in usum puero-rum recens scripta Joanne Sylvestro Pannonio autore.*

1541-ben csakugyan ő kiadta az *Ujj testámentomot* Ujj-Szigethen Abádi Benedek typographus által.

2. 1589-ben nagybányai academicus iskolamester *Ujjfalvi Imreh*, Boronnyából Szilvás-Ujjfaluból való. Halotti énekeket készített és azokat azután debreczeni predikátor korában ki is nyomtattatta 1598-ban.

Ez az Ujjfalvi Imreh volt az, a ki midőn a nagybányai iskola tanítására az akadémiáról meghívódott, a Rhenus mellé-kéről sokféle oltani való gyümölcsfa ágakat hozott magával, a mellyek közül egy körtvély nemét a nagybányai iskola udva-rán egy vad csemetébe beoltván, iskolai körtvélynek nevezte és az onnan sokfelé elterjedett Szatmár vármegyében és egyébütt is azon nevezet alatt.

3. *Gönczi György* nagybányai predikátor és vidéki esperest a ki is 1590-ben disputált *De Justificatione* és azt ki is nyom-tattatta.

4. Tul a tiszai superintendens és nagybányai predikátor *Hunyadi Mágioro Benedek* a Gregorianum Calendarium bé nem vételéről sokat irt, mellyért fogságot is szenvedett.

5. *Szöllősi Bedő János* nagybányai predikátor a ki heidel-bergai professor Paréus Dáviddal levelezett 1616. 25-a octobr. mely levél a Paréus munkáinak elején ki is van nyomtatva.

6. *Tornai Pásztori Gáspár* felsőbányai academicus iskola-mester 1621-ben sok szép tudományos kézírásokat készített, de nevezetes róla az, hogy debreczeni professor korában ő temette el Bátorban az iktari Bethlen István Krisztina nevű leányát 1631-ben, mely munkája ki is nyomtatódott.

7. *Szalacsi Gergely* 1622-ben ilobai predikátor nevezetes poéta volt és sok emlékeztető verseket írt.

8. *Kézdivásárhelyi Matkó István* kézdivásárhelyi születés és 1625-ben felsőbányai predikátor, két nevezetes munkát írt:

1. *Fövenyen épült ház romlása.*

2. *Kegyés lelkeket idvességre tápláló mennyei élő kenyér.*

3. Az *X: ut Tök* nevű vagy *Bányász Tsákán* nevű könyvét zilahi predikátorságában adta ki.

9. *Szántai Molnár Mihály* 1624-ben ar.-megyesi, 1629-ben felsőbányai, 1630-ban nagybányai predikátor, vidéki esperest és tul a tiszai superintendens írt egy munkát *Füstölő Csepű* nevezet alatt.

10. *Megyesi Pál* kevés ideig színérvárallyai predikátor, azután debreczeni professor s utoljára a Lorántffi Susánna udvari papja, mint nagy concionator miket írt légyen: megjegyzi Bod Péter a *Magyar Athaenasban* pag. 169 et 170.

11. *Nánási István* elsőbb nagybányai rector azután 1651-ben csakugyan oda való predikátor írt egy könyvet *Szü tilka* nevezet alatt, melyet a tanács ki is nyomtattatott.

12. *Buzinkai Mihály* 1662-ben nagybányai academicus rector írt *Logicát, Rhetoricát és Oratoriát.*

NB. Erről különös traditio az, hogy ő a Logicáját könyv nélkül akarván tanultatni a deákokkal, minthogy igen bajosan boldogulhattak vele, azt írták reája:

Megérdemli Buzinkai,

Hogy a kovács Toroczkai

Bé vesse a vas hámorban

És megörje apró porban.

13. *Szatmári Baka Péter* Aranyos-Megyesen a Lónyai Anna, erdélyi fejedelem Kemény János özvegye udvari papja 1666-ban írt két rendbeli munkákat:

1. *Simplicitates Ecclesiae adversus nonnullas quaestiones.*

3. *Defensio simplicitatis Ecclesiae.*

Csakugyan 1662-ben dobroviczai predikátor Jánki János, a német seregekkel Erdély felé indult és a dobroviczai mezőn

megtelepedett fejedelem Kemény Jánost Lónyai Ilona kedvessével egy predikációval megköszöntötte, — siettséggel menvén ekkor az említett fejedelem a törökre.

Sőt megjegyzésre méltó az is, hogy a mikor fejedelem Kemény János az Ali basától való félelem miatt Nagybányától az Avasban Bikszádra félre huzta magát és ott telelt Lónyai Anna feleségével és Boross Pál secretáriussával, az 1661-ik esztendő fogyta felé, ott sokszor isteni szolgálatot tett Dabóczi Mihály rósapallagi predikátor, a kinek predikációit a fejedelem ki is nyomtattatta volna, ha a másik esztendőben Erdélyben a nagyszőlősi harczon el nem esett volna.

14. *Gyöngyösi István* 1684-ben vidéki esperest és aranyos-megyesi predikátor híres poéta volt és sok versét ki is nyomtattatta.

Ugyanazon időben levelezett *Vajda Szentiványi Gergely* magyarkékesi predikátor azon helység földes urával Vay Péterrel a *Vallás igasságairól*.

15. *Szathmári Pap János* nagybányai academicus iskola-mester 1685-ben irt egy munkát *Philosophia prima seu Metaphysica brevibus aphorismis delineata*.

NB. Ez a Szathmári János volt székely-udvarhelyi professor is a nagybányai rector-sága után, azután zilahi, deési és kolosvári predikátor, a kinek fia volt Szathmári Pap Sigmond előbb kolosvári predikátor, azután erdélyi superintendens, ennek pedig ama hirrel névvel ékeskedett Szathmári Pap Mihály kolosvári theologiae professor, a ki a 19-ik század elején holt meg.

16. *Miskolczi Gáspár* nagybányai predikátor 1686-ban, e kiadta a Franzius Naturalis Historiáját *Vadkert* nevezet alatt.

NB. Hogy ez a Miskolczi Gáspár jó poéta is lett legyen, azt megjegyzí róla Kazinczi Ferencz az 1819-ik esztendőbeli Tudományos Gyűjtemény első darabjának 116-ik levelén.

17. *Füsi Lőrincz* elsőbb felsőbányai, azután nagybányai predikátor és 1693-ban vidéki esperest sok szép munkákat irt, mely manuscriptumokat egész thékájával együtt a nagyenyedi ref. collégiumnak ajándékozott.

18. Munkás predikátor volt 1714. és 15. táján felsőbányai predikátor *Szigethi Gyula István*, ki onnan a nagyenyedi collégiumban theologiae professornak vitetett és 1740-ben erdélyi superintendens lett.

Dicséretet érdemelnek még 1735-ben felsőbányai predikátor és vidéki prosenior *Rétyi Csiszér László*, annakutánna 1743-ban csakugyan ottan *Bartók Ferencz*, Nagy-Bányán pedig *Miklósvári János* és *Kolosvári István*, a kik sok erdélyi Mlgs urak felett tettek halotti actiókat.

20. *Csányi József* Borsod vármegyei vámosi fi nagybányai predikátorságában 1815-ben adott ki egy könyvet *Indiai bölcs* névezet alatt.

Utóljára megjegyzem azt is, hogy még a tudós Bod Péter is a 18-ik század elején a felsőbányai sz. ecclesia fiu iskolájában közönséges tanító volt. Sőt dicséretére szolgál a nagybányai egyházi vidéknek az is, hogy annak kebeléből Misztótfaluból származott ama híres betűmetsző és typographus Kis Miklós.

A következő idők tudóssait continuálják az érdemes successorok, jó emlékezetit ajánlva, tisztelettel és szeretettel kéri Técsi Dániel msk. 1821-ben.

Mutatványul néhány belhivatalnoki díjlevél a XVII-ik századból.

Proventus ecclesiasticus Szamos-Telekiensis.

Az kinek egy vetése vagyon, tartozik egy 26 kéve buzából álló kalongya buzával; a kinek több, tartozik másfél kalongyával. Cséplő ember három negyed buzával. Item a kinek szőlője vagyon tartozik urn. víni 2; a kinek nincs, a mint a bor jár annyi pénzt; e mellett minden ember egy-egy közönséges mezei boglya szénát, keresztelésért egy tyukot s egy kalácsot, esketésért szolgálégény dr. 40, halott felett való tanításért fl. 1. Item tartoznak tiz szekér fával is.

Vannak szántó földek is, két nyomásra vagyon kettő, egyik vagyon kis Romádba, szomszédi egyfelől Korodi János, másfelől Fejes István; másik az Megye nevű mezőben, egyfelől szomszédja Dobos István, másfelől Dobos Ambrusné. Az falu tartozik háromszori szántásával és behordásával is, de az Pastor buzájával vetik be s az Pastor takartatja fel is. Item vagyon egy Pastor számára való füzes darab erdő is.

Instrumenta sacri usus.

Vagyon egy ezüst pohár, melyet adott Ladány Sigmondné asszonyom, ismét egy nyolcz fejéres abrosz, egy szőnyeg, és egy fehér reczés abrosz, egy ón tányér, egy kanna, öregh és más, egy kicsiny, kereszteléshez való.

Testantib. iudice prim. Johanne Kórógy; assessorib. Michaele Sebes, Alberto Varga et aedile Michaele Visli.

Az 1807-ik esztendőben megjegyezhetni ezen filialis eccláról a következőket.

Hogy annak útjában levő papi telekét nem régen fogta fel a maga curialis telekéhez Nagy Ferencz főszolgabíró ur,

mindazáltal egy-két darab földjei ma is meg vannak úgy mint szám szerint:

1-o. Az első fordulóban a Tettes Tolnainé asszonyság majorság földjeinek szomszédságokban vagyon egy köblös szántóföld.

2-do. A második fordulóban a Krángánál a Ns. Katona István ur és contr. Varga Mihály szomszédjok vagyon egy három vékás föld.

3-o. Az harmadik fordulóban a Porondnál a Szamosra megy véggel az András Grigor és görög parochus Sztán Sámuel ur szomszédjokban van egy négy köblös föld.

Mely szántó földeket az apai szent ecclesia predikátorai szoktak használni. Mindezekről bizonyoságot tézen szamoselki birtokos Ns. Katona Sándor.

NB. Ezen földek megvoltak az apai lelkész használatában az 1860-as évekig, a mikor tagosítás által a falu végén egy darabban adatott ki ugyancsak az apai lelkésznek.

*

Annuus Proventus ecclesiasticus Teifeles, alias Gerőd-Tóthfalusiensis.

Az gerődtóthfalusi eccla tartozik esztendő által az egyházi szolgának az szőlőknek minden termésének igaz dézmájával, ismét az raj méhnek tizedével, ez mellett nyolcz kassai köből buzával. Item esketéstől akár kívül való, akár falubéli legyen dr. 30, keresztelestől dr. 3. Halott felett való tanítástól fl. 1. Annak felette vagyon egy rét is az eccla számára való, melynek mellette egyfelől egy Gordán nevű folyóvízecske foly, napkelet felől pedig Mészáros Bálint réte vagyon. Ez rétet az Pastor pleno jure birhatja, sőt füzest is senkinek rajta építeni ne engedjen. Az dézmát nem fizető emberek tartoznak az rétnak irtogatásával, széna gyűjtéssel és egyéb segítséggel is.

Salarium rectoris scholae.

A schola mester fizetése készpénz fl. 40. Az malomból 10 köből buza. Halott temetéstől dr. 16. Ha pedig az Minister az temetésen jelen leszen, nyolcz pénze eövé, nyolcz az mesteré.

*

Proventus ecclesiasticus Görbediensis.

Bethlen István urunk ő Nsága conferált keresztyéni jó akaratjából az görbedi Ministernek tiz kalongya buzát esztendőnként; ismét tiz kalongya zabot harminczkét kévéből állókat. Az Berenczei egy Bokor malomból sabbathalist, mely szombaton reggeltől fogva vasárnap reggelig jár az Minister számára, melyből az molnároknak 4-ta szokott járni.

A görbediek pedig az Ministernek így fizetnek: Ad minden ember minden exemptio nélkül, valakinek maga marhája után való vetése vagyon, ötven kéve buzát; a kinek pedig vetése marhája után nincsen, ad egy kassai köből buzát. A kinek szőlője vagyon, ad 3 köből bort, ha csak annyira való s több nem lenne is; ha pedig semmi nem lenne, tartozik adni fl. 1. Az kinek szőlője nincsen, vegyen másfél köből bort; ha pedig annyira szűk lenne az bor, hogy sehol nem találtnék, tartozzék adni dr. 50. Minden ember, minden személyválogatás nélkül egy-egy mezei boglya szénát ad, vagy özvegy, vagy házas, akár férfi, akár asszonyi állat legyen, ha maga tulajdon házában lakik. Fát minden ember, a kinek marhája vagyon, ad két-két szekérrel. Az buzát pedig és az bort magok minden kár nélkül tartoznak az Predikátornak betakarítani.

Adnak ezeken kívül minden fordulásra két-két hold földet, melyet magok buza alá tartoznak háromszor megszántani és az Predikátor magvával bevetni, melynek noha az Predikátor maga tartozik feltakarásával, mindazáltal behordásával a falu tartozik. Az Predikátor is pedig tartozik az falunak levelek írásával és olvasásával, valamikor az szükség kívánja. Haec sunt constituta tempore synodi generalis Szathmarini celebratae Anno D. 1643. Die 16. Juny.

Instrumenta s. sacri usus.

Vagyon egy aranyos ezüst pohár, egy ón kanna, egy szőnyeg az predikáló széken, egy abrosz, egy keresztelő kannácska.

Testibus provisore Nocolao Lát, giudice Balthasare Kovács, civib. Michaele Csáki, Johanne Gyarmati, Stephano Kovács, Michaele Aács.

Salarium oppidi Mediomontensis.

Az felső-bánjai Ministernek ad az Váras esztendőnként fl. 150. Item eötvenkét köből buzát és hetvenöt veder bort. Az várasbeli lakos emberek esketésétől d. 37. Az idegenyből fl. 1. Halott felett való predikálástól fl. 1. Kereszteléstől d. 6. Annak felette konyhájára fa elegendendő.

Vagyon egy rét is az ecclésiához való. Az raj méhnek tizede, melynek harmada az schola mesteré, a ki tizedet nem adhat, raj méh váltság den. 4.

Salarium rect. scholae.

Az schola mesternek esztendőre adnak fl. 60. Tizenkét köből buzát, fát elegendendőt konyhájára. Halott temetéstől d. 33, melynek nyolcz pénze az Pulsatoré.

Instrumenta sacra.

Vagyon az Ur asztalához két eöreg hoon kanna, egy kis keresztelő kanna, egy ezüst aranyos pohár. egy ezüst tányér, egy abrosz, egy varrott keszkenő, egy hoon tányér.

Testibus iudice primario Paulo Kovács, civibus Georgio Barát, Martino Janki, Stephano Veégh, Stephano Csiszár, Casparo Huszti.

*

Proventus annuus ecclesiasticus Szaszariensis.

Az ecclának Pastoráé az bornak minden dézmája, de csak az szín mustnak, miglen tudniillik az sajtó alá az törköly nem bocsáttatik; azonképpen a buzának is dézmája, melynek behordásával is tartoznak, hasonlóképpen a zabnak is dézmája az Predikátoré. Az ki pedig kalongya buzát nem adhat, avvagy nem dézmálhat, tartozik fél köből buzával, az ki buzát adhat, de bort nem, az borért tartozik adni d. 48. Az ki sem bort, sem kalongya buzát nem adhat, tartozik egy köből buzával és d. 48. Funustól, ha nem praedicál d. 12, ha praedicál fl. 1. Az kinek ökrei vadnak, tartoznak egy-egy szekér fával, a kinek nincsenek, tartozik d. 25. E mellett tartozik minden házas ember egy napi kaszálással, az özvegy asszony állatok egy napi gyűjtéssel s ugyan magok tartoznak az szénának behordásával is, vagy az egyház pénzéből, vagy pedig egyébként lészen, de Partialis de-

liberatuma szerint tartoznak vele. Az énekléstől is pedig tartoznak az Predikátornak cub. víni 2. singuli.

Az Pastor jövedelmének és dézmátskájának pedig kiszedésében magával együtt tartozik az Biró és az Egyházfi is az Partialis tettségéből. Vagyon pedig valami Egyház számára való pénz is, melyről ilyenképpen deliberalt az Partialis, hogy az új Biró arról is minden esztendőnként az ó Egyházfitól, ki annak gondviselője volt, szorgalmasan számot vegyen, hogy károk ne következék belőle.

Ezek felett vagyon két rét is eccla számára való, egyik Czatona domb allyának, másik Sigmond kertyének nevezetik. Vadnak e kívül három szántó földek együtt az Sz. Korind nevű domb alatt, melyeknek egy felől szomszédgya Andras Deák, más felől pedig Magyar György.

Az Ur asztalához való sz. edények.

Vagyon egy ezüst pohár, egy onn kanna, két onn tányér, egy arany szinnel festett keresztelő kis onn kanna, egy abrosz, egy keszkenő. Testibus iudice primario Michael Kovács, civib. Andrea Literato, Georgio Magyar, Andrea Bede, et Johanne Osvat. Vagyon ezeken kívül egy czifrázott onn kanna, coenához való, melyet conferalt Szakmari lakozó Micskei Balás.

(Milyen magyar előjárósága volt még akkor ennek a községnek! és most? . . . rágondolni is keserűség.)

*

Proventus ecclasticus S. Uy-lakiensis.

Minden ember, valakinek szántó marhája vagyon, ha csak kettő is, tartozik adni az Pdicátornak egy 32 kévéből álló kalongya buzát; az ki pénzért vettett ad manip. 16; a ki csépjével keresi, az falu vékájával egyet; e mellett tartozik minden ember fél-fél köből borral, ha annál több nincsen is; a kinek pedig bora nincs, tartozik adni d. 20. özvegy asszony 3 sing vásznat; a ki bért nem fizet, tartozik esketésért d. 40, keresztelésért két kalács, egy tyuk. Item közönségesen tartoznak fával elegendővel; sellér, ha ki volna örökség nélkül való, férfi vagy asszony állat, tartozik d. 15. Tíz pénze ennek az Ministeré, öte pedig az schola mesteré.

Az földes ur Uylaki György rend szerint semmit egyebet nem ad egy verő disznónál, ezt is pedig csak szabad akaratyából.

Vagyon az Eökörfő mezőn egy rét, szomszédja napnyugatról az falu, napkeletről Szilágyi Istvánné. Itt a gyalogszeresek tartoznak ebédig kaszálni, az feltakarásában pedig az özvegy asszony állatok segéte. Item mindenik nyomáson tartoznak két-két szántóföldet szerezni, azokat háromszor megh szántani és az Pdicator buzájával bevetni, melynek feltakartatása az Pastor gondgya.

Instrumenta s. sacri usus.

Vagyon egy varrott abrosz, egy on kanna, egy on tányér, egy réz pohár, egy keszkenő, egy darab zöld posztó, asztalra.

*

Proventus Ministri Uy-Varasiensis.

Buzának, zabnak, kölesnek és minden egyéb dézma alá való földi veteményeknek, ha mikor vagyon dézmája, éppen az Predikátoré. Bort mind házas és nőtelen ember ad másfél köblöt. Özvegy asszony, kinek szöleje nincs Tel. Uln. 3. Halott felett való tanítástól fl. 1. keresztelésért egy tyuk és kalács. Minden marhás embertől egy-egy szekér fa.

Insuper, vagyon egy kövő malom, abból decima jár a Pastornak. Vagyon egy rét az Mocsáron, melynek szomszédai napkelet felől Ispán Thamás, délről Czete Mihály, napnyugatról Thamás Deák, északról Domokos Bálint; annak kaszálásával, gyűjtésével és behordásával tartoznak.

Proventus rect. scholae.

Az schola mester mind az malomban, fában, buzában, zabban, kölesben tertarius, de ily conditioval, hogy az Pastorral együtt csépeltesse el az dézmát. Bort minden ember ad just. 12. Ha leánzó megh hal, temetéstől egy keszkenő. Az Pulsatoroknak minden ember ad just. vín. 4.

Instrumenta sacra.

Vagyon egy gyolcs reczés abrosz, egy ezüst pohár s egy aranyos réz pohár, három öreg ón kanna, egy ezüst, egy ón tányér, egy kis keresztelő kanna, egy szőnyeg a cathedrára.

Testant. jud. prim. Johanne Balogh; assess. Joh. Csaholczi, Georg. Manna, Joh. Szalai, Andr. Varga, Jos. Károlyi.

Lelkészi értekezéslet.

Ha egyházmegyei gyűléseink jegyzőkönyveit nem csak évtizedeken, hanem századokon keresztül átvizsgáljuk, arról győződünk meg, hogy a tanácskozásnak majd minden idejét egyes egyházak ügye s baja foglalta le. A tanácskozási gyakorlat ugyanis az volt, hogy az elnök-esperes elsőben is a gyűlésen előadta, az előző gyűlés intézkedései mennyiben és miként hajtottak végre. Azután az egyházlátogatás alkalmával bejelentett panaszok, észlelt hiányok és rendetlenségek vétettek elő egyházanként. Az ezek felett való tanácskozás, vita rendszeren több napokon át is tartott úgy, hogy magok a gyűlési tagok is belefáradtak és idő előtt elszéledtek; e miatt legfeljebb még az elodázhatatlan egyházkerületi felsőbb intézkedések vétethettek tárgyalás alá, egyházmegyei bel- és közügyek felett való eszmecserére egyáltalában nem volt idő s e körülmény miatt még ha egyik-másik lelkésznek gondolatában voltak is némely újításra, haladásra vonatkozó tervezetek, azokat alkalma sem volt közgyűlés elé vinni és ott tanácskozás tárgyává tenni.

Másfelől érezte a lelkészi kar, hogy az ő munkássága az újabb kor kívánalmainak úgy lesz megfelelő, ha egymással érintkezve, eszmét cserélve megvitatják az egyházak bajait, azok orvoslását, lelkipásztori teendőiket s általában az erkölcsi vallásos élet fejlesztésére vonatkozó kötelességeiket.

Ezen tapasztalatok adták többeknek azt az eszmét, hogy lelkészi értekezletek tartása által minél üdvösebb s az egyház közügyeit előmozdító tanácskozások és intézkedések tétessenek, hogy a lelkészi értekezletek adják az egyházmegyei gyűléseknek a tárgyalási kész anyagokat, hogy a gyűléseken hozott határozatok úgy egyes egyházak, belhivatalnokok, mint az egyházmegye és egyetemes magyar ev. ref. egyház érdekében jótékony hatással mozgítsák elő az anyaszentegyház anyagi és szellemi ügyeinek haladását.

Már 1870-ben több rendbeli indítványok között »lelkési egylet« alakítása hozatott javaslatba s az mint »nagy jelentőségű indítvány« el is fogadtatott, de az egyházmegyei kormányzás terén felmerült változások miatt csak 1873-ban bizatott meg Széles Endre, Papp Bálint, Czelder Márton és Soltész János lelkészekből álló küldöttség lelkési értekezlet alapszabály javaslatának készítésével és csak 1874-ben erősítették meg a küldöttség által készített alapszabályok.

Az értekezletek működése megkezdődött s a gyakorlat mutatta meg aztán, minő változtatásokat kell tenni az eredeti alapszabályokon, míg végre 1885-ben a következő, ma is érvényben levő alapszabályok lettek elfogadva:

A nagybányai ev. ref. egyházmegye lelkési értekezletének alapszabályai.

Az értekezlet célja.

1. §. a) Az erkölcsi vallásos életnek Krisztus szellemében való élesztése.

b) A keresztyén hitigazságoknak az emberi ész és evangéliom alapján való tisztább megismerése.

c) A gyakorlati lelkészet minden teendőinek vizsgálása, a szerzett tapasztalatoknak előterjesztése, megbirálása s ezek által a lekipásztori gondozás célszerűbb alkalmazása.

Az értekezlet tagjai s munkássága.

2. §. Az értekezlet természetes tagjai a nagybányai ev. ref. egyházmegye rendes és segédlelkészei, azonban az ügyszeretet s áldozatkészségről ismeretes tanítók és világiak is felvételhetnek.

3. §. Az egyházmegye 4 körre vagy vidékre osztandó u. m. váraljai, krassói, mikolai és nagypaládi vidékre.

4. §. Az egyes egyházak következőleg soroztatnak be:

Váraljai vidék: Felsőbánya, Nagybánya, Misztótfalu, Váralja, Apa, Patóháza, Aranyosmegyes, Józsefháza, Ujváros, Remete, Vámfalu.

Krassói vidék: Krassó, Nagykolcs, Kiskolcs, Kóród, Apáti, Hirip, Szatmárhegy, Amacz, Ombod, Szentmárton, Pettyén.

Mikolai vidék: Udvari, Batiz, Lázári, Homok, Szárazberek, Mikola, Egri, Sárközujlak, Adorján, Sárköz.

Nagypaládi vidék: Peleske, Méhtelek, Kishodos, Nagyhodos, Garbolcz, Tisztaberek, Uszka, Kispalád, Magosliget, Rozsály, Nagypalád.

5. §. Minden vidék évente legalább egy értekezletet tart, ezenkívül szeptember 10–20-ka közt egyetemes értekezlet tartandó.

6. §. Minden tag az általa választandó lelkészi vagy általában egyházi tárgyról akár előszóval, akár írásban értekezést tarthat, melyről gyűlés előtt egy héttel az elnökségnek jelentést tesz.

7. §. A tartott értekezésekre lehet előszóval megjegyzéseket, észrevételeket tenni; a fontosabb tartalmú s közérdekű írott értekezéseket önként ajánlkozó bírálóknak az elnökség kiadhatja, vagy ha ilyenek nem találkoznak, bíráló küldöttséget az értekezlet nevez ki.

8. §. Az egyes vidékek értekezleti jegyzőkönyve az egyetemes értekezleti elnökhöz beterjesztendő, a ki azt az egyetemes értekezletre beadja.

9. §. Az egyes vidékek értekezletén hozott határozatok és vélemények felett az egyetemes gyűlés minden vidékre érvényes intézkedéseket és határozatokat hozhat.

Az értekezletek hivatalnokai.

10. §. Elnököt és jegyzőt úgy a vidéki, mint az egyetemes értekezlet titkos szavazás útján 3 évre választ.

11. §. Elnökök és jegyzők minden körükhöz tartozó ügyekben az értekezletet képviselik.

12. §. Minden írott értekezés megőrzés végett utólagosan az elnökhöz teendő le s azok körözése vagy kinyomtatása felett az értekezlet határoz.

*

Igy lett egyházmegyei lelkészi értekezletünk megalakítva még abban az időben, a mikor e téren kezdeményezők lehetünk. Munka volt elég, mindenfelé csak a hiányokat, mulasztásokat, ujitani valókat találtuk. Míg a többi körök csak igen ritkán gyűltek össze, a krassói kör megalakulása óta egyetlen évben sem mulasztotta el az értekezlet megtartását. Megtartattak az egyetemes értekezletek is minden évben, de azokon sem oly nagy számban gyűltek össze a lelkészek, mint kívánatos

lett volna; minek okát részint az anyagi nehéz viszonyokban, részint egyházaink messze kiterjedésében és a közlekedési eszközök kényelmetlenségében kell keresnünk. De a megjelentek hiven igyekeztek az értekezlet feladatának megfelelni s minden egyházi életünket, lelkeszi testületünket érdeklő ügyek megvitatása, tisztázása napi rendre került. Elő lettek készítve a nevezetesebb kérdések az egyházmegyei gyűlésre; így alkalom nyílt a közügyekben teendő ujitásokra s az eddigieknél kor- és célszerűbb intézkedésekre. Lelkeszi értekezletünk volt az, a melyik már 1875-ben különösen sürgette az egyházkerületek unióját, a a zsinattartást, az állami segély felemelését és emlékiratot terjesztett fel ez ügyben az egyházkerületre egyházi helyzetünk hiányainak felmutatásával és azok orvoslásának javaslatával. Majd a zsinati előmunkálatokat vette vizsgálat alá s azokban több rendbeli alapos és a zsinat által is elfogadott módosításokat és észrevételeket tett. Általában sem egyetemes magyar reformált egyházunk életében, sem egyházkerületi és egyházmegyei ügyeink körében nem találunk oly nevezetes mozzanatot, a melyet lelkeszi értekezletünk figyelmen és beható tanácskozáson kívül hagyott volna mind e mai napig. Nagy súlyt fektetett értekezletünk eleitől fogva egyes egyházaink életében felmerülő kérdések tisztázására, a mutatkozó bajok orvoslására, a lelkeszi gondozás teendőinek mikénti gyakorlására s az egész hivatali működésre.

Lelkeszi gyámintézet.

A jótékonyági és segélyező intézetek bölcsője a XIX-ik század második fele volt. Ezt megelőzőleg, a nagybányai kicsiny egyházmegye még a század elején lelkeszeinek kicsiny száma, javadalmazásának csekélyisége miatt nem is gondolhatott arra, hogy özvegyeinek, árváinak segélyezésére intézetet alapítson; de mihelyt a coordinatio által számban és erőben nevedtek, testületi összejövetelek alkalmával egy lelkeszi gyámintézet alakítását megbeszélés tárgyává tették. Ugy látszik azonban, hogy nehezen érlelődött az eszme egész a kivitelig, mert csak 1837-ben állott elő határozott indítvánnyal Melegh Dániel avasujvárosi lelkész és egyházmegyei pénztárnok s eképen a kezdeményezés érdeme kétségtelenül az övé. Az egyházmegyei gyűlés helyesléssel és elismeréssel fogadta az indítványt s meg-

bizta nevezettet bizonyos szabályok készítésére. 1838-ban már az intézet életbelép, a mennyiben a tagsági díjak fizetése megkezdődik, de az alapszabályok csak 1841. mártius 18-án tartott lelkészi közgyűlésen fogadtattak el; ezek szerint a gyámintézet célja nemcsak a papi özvegyek és árvák gyámolítása, hanem a tehetetlen és szolgálatra képtelen lelkészek segélyezése is volt. A tagsági díj az ekkor három osztályba sorozott lelkészi fizetések alapján 3, 2, 1 forint volt. Az így gyűlt tőkének összes kamata szolgált segélyezésre; ki 5 éven át fizetett részvényt, egy részt, ki 10 vagy 15 éven át fizetett, 2 vagy 3 részt kapott a segélyből.

Egyidejűleg a tanítók részére is állított fel hasonló célú intézet 1, 2, 3 ezüst huszas évi befizetéssel, de mivel pártolás hiányában (4—5 tag mellett) ez intézet nem sikerült: megengedték a tanítóknak, hogy a lelkészi gyámintézetnek tagjai lehessenek ugyanazon évi díj fizetése mellett, melyet az illető egyházban levő lelkészek fizettek. Azonban ily kedvező feltételek mellett is csak 3 tanító lett tagja a lelkészi gyámintézetnek.

A fent jelzett befizetési és segélyezési kulcs mellett a segélyezést 1841-ben kezdve meg, krajczárt krajczárhoz téve működött gyámintézetünk minden más támogatás nélkül önerejére, vagyis erőtlenségére utalva egész 1862-ig, a mikor az alaptőke 2798 frt 14 kr-ra növekedett. A legelső támogatást Ujfalussy Miktós egyházmegyei gondnok ur nyújtotta, midőn alapítványképen 50 drb. császári aranyat adományozott. Az első befizetési rendszer 23 éve alatt 181 egyént részesített az intézet 1810 frt 20 kr segélyben. Még ekkor a segély természetesen csak alamizsnaszerű lehetett, mert az utolsó 1861-ik évben 4 frt 94 krtól 19 frt 76 krig terjed.

Az intézetnek kezdetben külön pénztárnoka sem volt, hanem csak jegyzője az indítványozó Melegh Dániel személyében, kihez segédül Balla László választatott, a ki már 1854-től 1859-ig mint gyámkezelő szerepelt, a mikor helyét Lengyel András foglalta el.

1862-ben az intézet a nagyobb mérvű fejlődés útjára lépett, mert közös megállapodás szerint a tagok között semmi fokozat nem állított fel, hanem jövedelemre való tekintet nélkül 6 forint tagsági évi díj állapított meg egyenlő segélyosztalékkal. Ezen 6 frtos tagsági díjat az 1864-ben módosított alapszabály kötelezővé teszi. Ugyanekkor egyházmegyei gyűlés határozatából

kifolyólag több világi assessorok felkértek, hogy személyes befolyásukkal igyekezzenek megnyerni az egyházak támogatását legalább oly mérvben, hogy 4 osztályba sorozottan 2, 3, 4, 6 forint évi díjjal járuljanak a gyámintézeti pénztár növeléséhez; Ezen eljárásnak oly kedvező sikere lett, hogy csak két egyház akadt a megyében, a melyik megtagadta a támogatást; később azonban megelégedve a példétlan szűkkeblűséget, ezek is követték a többiek példáját.

Ezen korszakban az özvegyek évi segélyezését kétféleképpen gyakorolta az intézet, nevezetesen az 1862 előtt elhalt lelkészek özvegyeinek évi gyámsegélye mindenkorra 25 frtban állapított meg, míg a 6 frt évi járulékot fizetők özvegyei és árvái részére esetleg a tőke igénybevétele mellett is 6 évig terjedőleg évi 50 frtban. De az alapszabály ez utóbbi intézkedése soha sem lépett életbe, mert könnyen veszélyeztette volna a gyámintézeti pénztár erejét s így 1864-től 1872-ig a segély egyformán 25 frt volt, 1872-től 1878-ig pedig némi ingadozással 75 frt.

Ekkor az eddigi házi kezelésnek vége szakadt s ezzel az intézet 2-ik korszaka — 1862-től 1878-ig — bezárult. Ez idő alatt gyámoltásban részesült 169 egyén 5209 frt 14 krral s az alaptőke 8849 frt 84 krra emelkedett.

1878-ban többek kezdeményezésére egészen új alapszabályt nyer az intézet, mely 5 tagu választmányt állít az ügyvitel élére. Biztos és fokozatos emelkedést nyer az intézet pénztára az által, hogy a befolyt jövedelem 25%-a tőkésítettik. Osztályba sorozással megállapítatják a lelkész-utódsági díj; minden új lelkész belépési díj czimén tartozott 50 frtot befizetni. Az évi kamat és részvénydíj 75%-a az özvegyek és árvák segélyezésére fordított. Az új kezelési rendszer már magában véve is az alaptőke növelésére irányult, ha szinte a segélyezendőek számához képest az évi gyámosztalék több vagy kevesebb lehetett; de nagy segélyre lett a gyámintézet gyarapodásának az egyházkerület által kiadott 557 frt évi államsegély úgy annyira, hogy az intézet 1898-ik évi bezárásakor alaptőkéje 32096 frtra növekedett. 1878-tól 1901-ig segélyezett 288 gyámoltat 26430 frttal s volt reá eset, hogy egy-egy gyámolt segélye 190 frtot tett.

Az országos gyámintézet életbeléptetése alkalmával felmerült az a kérdés, hogy megyei intézetünket továbbra is fenttarthatjuk és fentartsuk-e? Kétségtelen, hogy az országos intézet szabályszerűleg nem adhatott oly nagy évi gyámsegélyt,

hogy az özvegyen, árván maradt család fentartását biztosíthatta volna, így éppen nem lehetett felesleges intézetünk fentartása; de másfelől a lelkészek szigorú anyagi helyzete, csekély fizetése nem volt képes mind a két intézet évi járulékát fizetni. Mind a mellett gyámintézeti közgyűlésünk többsége a legnagyobb önmegtagadással is fentartotta volna ezen intézetet, hanem 5 újonnan választott ifjú lelkész egyáltalában nem volt hajlandó sem lelkész-utódsági, sem belépési díjat fizetni és így régi gyámintézetünknek nem is kívánt tagja lenni.

Ily körülmények között meggondolva azt, hogy megyei gyámintézetünk fenmaradását csak az itt működő lelkészek kötelezett tagsága és alapszabályszerű járuléka biztosíthatja; miután ezt az illetők megtagadták — kényszeritenünk pedig őket nem lehetett — kénytelen volt a részvényesek közgyűlése az egyházmegyei gyámintézetet bezárni s annál a természetes jognál fogva, mely főként a jelen nemzedék idején felnövelt gyámintézeti pénztár birtoklásában gyökerezik, méltányolva az újabb s részt nem vevő lelkészi nemzedéknek az ősök által már megalakított, de csak kis részben gyűjtött pénztárhoz való örökösödési jogát: az intézet további működésére és a pénztár végső felosztására következő, 1898. április 21-én egyházmegyeileg megerősített alapszabályszerű rendelkezést tette.

A nagybányai ev. ref. egyházmegye lelkészi gyámintézetének alapszabályai.

I. RÉSZ.

Czim, pecsét fenhatóság; az intézet célja, tagok, tartama, kilépés.

1. §. Az intézet czime és pecsétjének körirata: »A nagybányai ev. ref. egyházmegye lelkészi gyámintézete.«

2. §. Az intézet a nagybányai ev. ref. egyházmegye fenhatósága alatt áll és annak erkölcsi támogatásába ajánlja magát.

3. §. Célja az intézetnek az 1895. év végeig részvényessé lett lelkész társak halála után azok özvegyei s kiskorú vagy nyomorék árváinak évenként pénz segélyt nyújtani, ugyszintén a meddig az egyházmegye vagy az egyetemes egyház által a lelkészi nyugdíj kérdése megoldást nyerhetne, a szolgálatra képtelen lelkészeknek, mint tagoknak segélyezése.

4. §. Az intézet az országos gyámintézet életbe léptetése folytán bezárt intézménynyé alakul át s így új tagokat többé nem vesz fel. Tagjai egyedül csak azok, kik az 1895-ik év végéig a tagsági jogot mint kebelbeli lelkészek megszerezték.

Tartama az intézetnek azon időpontra szorítkozik, míg részvényeseivel s azok özvegyeivel és árváival szemben fenálló kötelezettségeinek eleget tesz, a mikor is a 31. § szerint vagyona felszámoltatik s céljaira fordítván, az intézet feloszlik.

5. §. Ha valamelyik tagja az intézetnek az egyházmegye kötelékéből kilép, saját személyére nézve minden kedvezményt, miben az intézet által részesült vagy részesülhetne, elveszít, de özvegye és árváinak segélyre jogosultsága a 28. §. korlátai közt épségben marad.

II. RÉSZ.

Jövedelmi forrás.

6. §. Az intézet jövedelem forrását teszik: a) a tőkepénz kamatai; b) az egyházak gyámsegélyei; c) esetleg az államsegély; d) jótékony adományok.

III. RÉSZ.

Tőke elhelyezés.

7. §. A tőkepénz pénztárba befizetés után azonnal kamatra adatik. Az intézet pénze után intézeti tagok és segélyt adó egyházak 6%-os, nem intézeti tagok 7%-os kamatot fizetnek.

Kölcsönt vehetnek: a) az intézeti tagok 200 frtig két kezes jótállása mellett, azon felül ingatlan birtokra a birtok becsértékének fele részéig;

a) az intézetet évi adományaikkal segélyező egyházak az összes presbyterek egyetemleges kötelezettsége mellett;

c) nem intézeti tagok betáblázás mellett, az ingatlan birtok becsértékének feléig, a mi a földadó 80—100-szorosa. Az intézeti kölcsön előtt betáblázott összeg kétszeresen számítandó.

8. §. A kölcsönt kérők között elsőség illeti az intézeti tagokat, azután jönnek a segélyt adó egyházak s végül a nem intézeti tagok. Kölcsönt kérők a választmány elnökénél tartoznak jelentkezni.

9. §. A 7%-os kamat félévenként előre fizetendő, az első részlet január 10-ig, a második részlet július 10-ik napjáig. Ki

a kamatnak e szerinti fizetését elmulasztja, annak a tőke megintés után felmondatik, tőke és kamat törvényes úton behajtatik.

10. §. Az év folyamában kölcsön kivett pénzeztől a kamat a kivételi hónap első napjától jár.

11. §. Kölcsönvevőnek jogában áll a nála levő összeget 3 havi előleges felmondás után bármikor visszafizetni; azonban a visszafizetés bármikor történik is, az azon félévre járó kamat vissza nem követelhető, illetőleg kifizetendő.

12. §. Tőke felmondást s bevételt, míg a részv. tagok száma 12-nél alább nem száll, a kezelő választmány, azután pedig az ezt pótló egyházmegyei bíróság gyakorol s ehez joga van: a) kamat nem fizetés esetén; b) a kölcsönt vett lelkész halála esetén, ha kellő biztosítékot nem lát a választmány; különben a kölcsön tőke az utódok évenkénti segélyéből részletenkint törlesztendő; c) ha a kölcsönt vett lelkész elhalt vagy lemondott keze helyet más nem állit; d) ha a kezelő választmány a tőkét veszélyeztetve látja.

IV. RÉSZ.

Kormányzás.

13. §. Az intézetet úgy egyesek, mint hatóságokkal szemben a kezelő választmány fenállása idején annak elnöke, azután pedig az esperes képviseli.

14. §. Az intézetet kormányozza a részvényesekből alakuló gyámintézeti közgyűlés és kezelő választmány, majd a részvényesek 12-nél kisebb számának esetén a részvényesek gyámintézeti közgyűlése és az egyházmegyei bíróság lelkész tagjai.

15. §. A gyámintézeti közgyűlés áll az esperes, vagy az általa helyettesített intézeti részvényes tag elnökle alatt, az intézeti részvényes tagokból. Tartatik évenként egyszer az egyházmegye tavaszi közgyűlése alkalmával; azonban ha a kezelő választmány, vagy később az ezt pótló egyházmegyei bíróság szükségesnek itéli, vagy a részvényes tagok $\frac{1}{4}$ -része írásbelileg kérelmezi, rendkívülieg és azonnal összehívandó. Közgyűlésen a jelenlevő intézeti részvényes tagok szavazattöbbsége dönt s a hozott határozat a meg nem jelent tagokra is kötelező. A közgyűlés jegyzőkönyvét a kezelő választmány jegyzője, illetve később a kezelő választmányt pótló egyházmegyei bíróság által megbízott egyén vezeti.

16. §. A gyámintézeti közgyűlés joga és kötelessége az intézet felvirágzását munkálni, a kezelő választmány, illetve később a kezelő választmányt pótló egyházmegyei bíróságnak az intézetre vonatkozó eljárását ellenőrizni; a pénztárosnak a kezelő választmány, illetve az ezt később pótló egyházmegyei bíróság által megvizsgált számadását felülvizsgálni s részére a felmentvényt megadni, vagy megtagadni; a választmány s az ezt később pótló egyházmegyei bíróság javaslatát elfogadni vagy elvetni; általában az intézetnek minden ügyeiben az alapszabályok keretén belül végérvényesen határozni. Alapszabály módosítás a jövőre nézve ki van zárva. A részvényesek kihaltával a közgyűlés jogai és teendői átszállanak az egyházmegyei bíróság lelkészi tagjaira.

17. §. A kezelő választmány áll az intézet pénztárosával együtt 5 tagból, kiket 10 évre az intézeti részvényes tagok az espereshez beküldött szavazatok viszonylagos többségével választanak. Ha a részvényes tagok száma csak 11 lesz, már akkor a kezelő választmány helyére az egyházmegyei bíróságnak lelkészi tagjai lépnek, míg bírósági megbízatásuk tart. Elnököt és jegyzőt a választmány, valamint az ezt pótló bíróság is saját kebeléből választ.

18. §. A kezelő választmány, illetve az ezt később pótolni hivatott egyházmegyei bíróság az intézet érdekében évenként legalább egyszer, az év első hónapjában ülést tart s ha a szükség úgy kívánja az év folyamán többször is. Üléseiről jegyzőkönyvet vezet s azt a gyámintézeti közgyűlés elé terjeszi. Semmiféle az intézetre vonatkozó ügy a kezelő választmány, illetve a később ennek helyére jövő egyházmegyei bíróság előkészítése nélkül a közgyűlésen nem tárgyalható.

19. §. Kezelő választmány, illetve az ezt később pótló egyházmegyei bíróság az év elején megvizsgálja a múlt évi számadást, megállapítja a folyó évi bevételi és segélyezési előirányzatot, kijelöli a kiosztandó segélyek forrásait, eshetőleg javaslatot nyújt a részvényesek helyett az országos gyámintézetbe fizetett évi tagsági díjak összegének leszállítása tárgyában; a kölcsönért jelentkezők kérvényét elintézi, a kölcsön kötvényeket s azok biztonságát felülvizsgálja; ha a pénzügyi viszonyok az intézet érdekében azt tanácsolják, a kamatlábat leszállítja vagy felemeli s általában a folyó ügyeket ellátja. A most alapszabályilag megállapított segélyt két részletben — április és

október hónapban — szabályszerű nyugta mellett pénztárnok által a jogosultak között kiosztja s így az intézet ügyeit felelősség mellett vezeti.

20. §. A kezelő választmány, illetve az ezt később pótolni hivatott egyházmegyei bíróság határozata ellen az illetőnek fellebbezési joga van a gyámintézeti közgyűlés elé, azonban ezen fellebbezés a választmánynak, illetve az ezt később pótolni hivatott egyházmegyei bíróságnak az intézet pénzei érdekében tett intézkedéseit fel nem függeszti.

21. §. Pénztárosnak joga és kötelessége minden az intézetet illető pénzeket kezelése alá venni, a választmány utalványozása után a kölcsön összegeket, segélyeket kiadni, a tőkék biztonsága felett őrködni.

22. §. Kötelessége minden bevételt, kiadást pontosan elkönyvelni; a választmány, illetve az ezt később pótló egyházmegyei bíróság előtt számadását évenként egyszer, a pénztár állását kívánatra bármikor felmutatni, annak határozatától önkényesen el nem térni, a tőkepénzekből 50 frtnál többet a pénztárban nem hevertetni. Köteles a tőke felmondását alapszabály szerint kedvezés nélkül végrehajtani, az ujonnan kiállítandó kötvényeknél adósok, kezesek névalírására, jótállási hitellességére felügyelni s a kötvényeket — miután a választmány, illetve később az ezt pótló egyházmegyei bíróság felülvizsgálta — választmányi elnök, később az ennek jogkörébe lépő esperes kezéhez juttatni.

23. §. Pénztáros az intézet iránt minden eljárásáért, hivatali visszaélés, kedvezés, vagy vigyázatlanságból esett kárért vagyoniilag is teljes jótállással tartozik, mit megválasztatásakor a gyámintézeti közgyűlés előtt esküvel fogadni köteles.

24. §. Az intézeti pénztáros állása 10 évre terjed. Irodai szerekre s tiszteletdíjúl pénztárost 100, azaz száz forint illeti évenként. A kezelő választmány, illetve később az ezt pótló egyházmegyei bíróság tagjainak gyűlés alkalmával 2, azaz kettő forint napdíj jár, fuvarbéreik megtérítése mellett. Jegyző irodai általánya állandóan évi 10, azaz tíz forint.

V. RÉSZ.

Segélyezés.

25. §. Az évi jövedelemből 1896. 1897. és 1898. években $\frac{1}{4}$ rész a részvényes tagoknak az országos ev. ref. lelkeszi

özvegy-árva gyámintézetbe fizetni kötelezett belépési járuléka törlesztésére fordíttatik egészben; az 1899-ik évtől kezdve pedig 500 frt ugyancsak a részvényes tagok országos gyámintézeti évi tagsági díjának törlesztésére fordítandó. A hiány fizetési százalék szerint állítandó elő, a mely fizetési százalék változás alá nem jöhet még a részvényes tagok elhalálozása esetén sem, kivéve a 29. §-ban jelölt esetet.

Az 1896. 1897. és 1898. években segélyezésre az évi jövedelem $\frac{3}{4}$ része, 1899-től pedig az évi jövedelemből 500 frtnak s mindenkor a kezelési költségekre 200 frtnak elvonása után fenmaradó összeg nyújtja a segélyezési alapot.

Ha azonban az eddig gyámintézetünk javára nyújtott évi 577 forint államsegélyt*) továbbra is kapni fogja gyámintézetünk, ugy ez az 1896. 1897. és 1898. években a részvényes tagok belépési járulékából fenmaradt hiány fedezésére, másod sorban pedig az egyházmegye összes lelkészei évi tagsági díjainak fizetés utáni $\frac{1}{2}$ szerint számítva, törlesztésére lesz fordítandó.

26. §. A segélyezés mindenkor a kegyeleti év letelte után kezdődő évvel veszi kezdetét, a mikor az illető özvegyek és árvák személyesen vagy megbízottjaik által választmányi elnök-nél, később az ennek jogkörébe lépő esperesnél kötelesek jelentkezni.

27. §. A segélyezésre joggal birnak:

- a) az elhalt részvényes tagok özvegyei és árvái;
- b) az élő részvényes tagok, ha testi vagy lelki gyengélkedés miatt hivataluk folytatására az egyházmegyei közgyűlés ítélete szerint képtelenné váltak és szegénységök miatt segédet nem tarthatnak.

28. §. Az évi egy egész segély 150, azaz egyszázötven frt; ez az 1897-ik évtől kezdve sem több, sem kevesebb nem lehet, kivéve azon esetet, hogy ha a tőkéből egy ezer forinttal megpólt összes jövedelem — az árvák segélye s egyéb költségek levonása után — nem lenne képes e 150 frtot egyénenkint kiadni.

- a) Az árvák évi segélye a fiuknál 20, a leányoknál 24 éves korukig személyenkint 20, azaz husz forint. Ugy azonban, hogy özvegy anyja nem létében a család árvái közül egy, egész segélyt kap, a többi fejenként 20 forintot; a hol egyetlen árva van

*) Ezen államsegélynek más rendeltetése lett.

özvegy anyja nélkül, az csak egy egész segélyre tarthat igényt; fenti életkoron túl csak keresetképtelen testi vagy lelki nyomorékok részesülhetnek kisebb vagy nagyobb segélyben.

b) Az özvegy férjhez menetele esetén segélyét önmagára elveszti, gyermekei azonban egész árváknak tekintetnek s közülök egy — anyja helyett — 150 frt segélyre jogosult, a többi 20 forintot kap személyenkint.

c) Habár az özvegy második férje nem intézeti tag is, ennek halála esetén mindazáltal az özvegy, ha anyagi helyzete második házasságával nem javult, a segélyezendők közé legfeljebb fél segélyig felvehető. E házasságból származott gyermekek azonban segélyt nem nyerhetnek.

d) Ha az özvegy második férje is intézeti tag, jogot ennek halála esetén is nem két, hanem egy segélyhez tarthat.

e) Ha az intézeti tag úgy hal el, hogy maga után segélyezendőt nem hagy, örökösei »temetési költség« czimen 100, azaz egyszáz forintba tarthatnak igényt.

f) Jó erkölcsű, szorgalmas fiú és leány tanulók, még ha segélyre jogosultságukat életkoruknál fogva elvesztették is, tanulásuk befejeztéig külön kérvény mellett a választmány, vagy az ezt később pótolni hivatott egyházmegyei bíróság ajánlatára a gyámintézeti közgyűlés által esetről-esetre meghatározandó segélyben részesíthetők.

29. §. Ha e segélyekre az évi jövedelemnek segélyezésre kijelölt része nem lenne elég, a tőkéből évenként 1000 azaz egyezer forintig megpótolható. Ha ez sem lenne elég fedezet, úgy az évi tagsági díjak törlesztésére fordítani kívánt 500 forintból egészítendő ez ki.

30. §. A segélyezés megszűnik, esetleg meg sem kezdődik: I. az özvegyre nézve: a) ha férjhez megy; b) ha az ev. ref. vallásból kitér; c) ha néhai férjétől különváltan élt, vagy attól törvényesen elvált; d) ha oly erkölcsi botlást követ el, mely az egyházmegye teljes bírósági ülésében ilyennek kimondatik; e) ha az intézeti tagtól örökölt gyámintézeti tartozásainak kiegyenlítését megtagadja; f) ha az intézet ellen pert indít; per lejárta után is a gyámintézeti közgyűlés határoz a felett, méltónak tartja-e a segélyezésre; g) ha meghal.

II. az árvákra nézve: a) ha a fiúk 20., a leányok 24. életévüket betöltik, vagy ha előbb férjhez mennek, esetleg önfen-

tartást nyújtó állást nyernek; b) ha az ev. ref. vallásból kitérnek; c) ha erkölcsileg botrányos életet élnek; d) ha meghalnak.

31. §. Midőn a gyámintézet összes kötelezettségeinek eleget tett, az összes meglevő tőkéből 8000 azaz nyolczezer o. é. forint elidegeníthetetlen gyámintézeti alapul adassék ki az egyházmegye lelkészi testületének; az ezután fennmaradó összeg $\frac{1}{4}$ részben két kebelbeli építkező egyház részére szolgáljon segélyezési alaptőkéül; $\frac{1}{4}$ részben az egyházmegyei közpénztár javára; $\frac{2}{4}$ részben kebelbeli lelkészek bárhol tanuló fi és leány gyermekeinek segélyezésére ösztöndíj alapul; azon esetre azonban, ha prot. lelkészi Árvaház állíttatnék fel, ezen $\frac{2}{4}$ résznek fele az Árvaház alaptőkéjéhez csatoltassék, fele pedig ösztöndíj alapnak maradjon. Árvaház létesülte esetén ennek $\frac{1}{4}$ rész jogát kivéve, a felszámolás utáni többi $\frac{2}{4}$ rész az egyházmegyei közgyűlés felügyelete s rendelkezése alatt álljon.

32. §. Az alapszabályok tudomásvétel végett s a mennyiben benfoglalt határozatai az egyházmegye megerősítését igénylik, egyházmegyei közgyűléshez felterjesztendők.

*

Ezen végrendelkezéssel van régi gyámintézetünk bezárva. A mennyire emberi számítás előre megállapíthatja, midőn minden kötelezettségének eleget tesz, valószínűleg legalább 32 ezer o. é. forintot fog az akkori lelkész-nemzedék a fentebbi különböző jótékony czélokra elosztani.

Egyházmegyei gyűlések házszabályai.

Abból a tapasztalathból indulva ki, hogy egyházmegyei gyűlések alkalmával sem a tárgysorozathban kellő rend, sem a tárgyalás folyamán egyesek felszólalásainak határa nincs, továbbá mivel a gyűlés tagjainak törvényes száma — a mennyiben egyes egyházakból 5—6 képviselő is küldetett — meghatározva nem volt, végül, hogy az elnökség és ülnöki kar hatásköre is szabályozva legyen: többen szükségesnek találták gyűléskezési házszabályok hozatalát, már csak azért is, hogy a tanácskozás rendszere rövidítse meg a gyűlés tartamát, mert az egyesek többszöri hosszas közbeszólása a tárgyalást sokszor annyira

terjengőssé tette, hogy ugyanazon nem is közérdekű tárgy felett gyakran órák hosszán át tartott a vitatkozás. Eddig semmi szabály, semmi megállapodás nem volt a gyűlésezéseken.

Ezen okokból kifolyólag 1870-ik évi tavaszi közgyűlésen indítványba tétetett a gyűlésezési házszabályok alkotása; e végre egy küldöttség választatott és Mándy Bertalan, Széles Endre, Papp Antal, Soltész János megbizattak a tervezet elkészítésével, kik is még ugyanazon év augusztus 18-ára elkészítették a házszabályok javaslatát, melyet az egyházmegyei gyűlés elfogadott, megerősített és életbe léptetett.

A nagybányai ref. egyházmegye gyűléseinek házszabályai.

I. RÉSZ.

Általános szabályok.

1. §. Minden tavaszon közgyűlésnek, aztán a szükséghez képest az elnökség, a tanács fele vagy tiz egyház kívánatára kisebb gyűléseknek kell tartatni.
2. §. A tavaszi közgyűlések az egyházmegye által elfogadott sorozat szerint tartandók meg, mely alkalommal megelőzőleg mindig istentisztelet tartatik. Az isteni tiszteletet elhagyni csak az illető egyház kellőleg indokolt kérelmére lehet.
3. §. Szónokló lelkészt a gyűlést tartó egyház választ, ha pedig az nem tenné, az esperes gyűlés tartása előtt legalább egy hónappal nevez ki.
4. §. Az elnökségnek kötelessége belátása szerint az isteni tisztelet előtt vagy azután előértekezletet tartani.
5. §. Minden kérelmi és kereseti ügyiratok gyűlés tartása előtt 15 nappal beadandók.
6. §. Kivételesen beadhatók azon keresetek, melyeknek tárgyai a gyűlést megelőző 15 nap eseményeiből merítvők.
7. §. Az indítványok gyűlés folyama alatt is beterjeszthetők, mindenkor írásban.
8. §. Az előértekezlet külön választja a tárgyalandó ügyeket természetök szerint közigazgatási és törvénykezésiekre.

9. §. Legelől mindenkor a közigazgatásiak vétetnek fel, előbb az egyházkerületet, azután az egyházmegyét s végül az egyes egyházakat illetők.

10. §. A közigazgatási ügyek lejárta után tárgyaltnak a törvénykezések.

11. §. Az egyes személyeket érdeklő kisebb fontosságú ügyek az illető felek beleegyezésével, a gyűlés által választott bizottság által, ülésen kívül is elvégezhetők.

12. §. Az ily bizottság eljárásáról a közgyűlésnek mindenkor köteles jelentést tenni.

13. §. Minden ügyek, bármily természetűek legyenek is, nyilvánosan tárgyalandók; kivéve azt az esetet, hogy ha valamely kényes természetű ügynél a közgyűlés is zártkörű törvénykezési tárgyalást óhajt.

II. RÉSZ.

Az elnökség.

14. §. Megnyitja a gyűlést és tárgyalás alá terjeszti az ügyeket az értekezlet által megállapított sorrend szerint.

15. §. Gondoskodik a szólni kívánók feliratásáról.

16. §. Joga és kötelessége a rendzavarókat, helytelenül szólókat vagy a gyűlés iránt tartozott tiszteletről megfélekedzőket rendre utasítani.

17. §. Az ítéletet vagy határozatot a közhangulat, többség akarata vagy szavazat általi eldöntés szerint nyilván és értehetően kimondani.

18. §. Az elnökség helyettesítését közgyűléseken mindenkor a közgyűlés illetékes tagjainak általános többsége eszközli.

19. §. Tanácsgyűléseken a helyettes elnökség mindenkor a legidősebb ülnököt illeti.

20. §. A körülmények szükségéhez képest az elnökség a gyűlést rövid idő tartamra felfüggesztheti.

21. §. Az elnökség joga a gyűlés bezárása.

III. RÉSZ.

Ülnökök.

22. §. Az ülnöki kar és elnökség képezik az egyházmegyei törvényszéket.

23. §. A távol levők közgyűlésen az illetékes többség által megválasztottakkal helyettesíttetnek.

24. §. Tanácsgyűlések alkalmával az ülnöki kar $\frac{2}{3}$ -ának kell együtt lenni, hogy érvényes határozatot vagy ítéletet hozhassanak.

25. §. A helyettes ülnökök gyűlés tartamára felesketendők.

26. §. Az ülnökök közigazgatási ügyek tárgyalásánál az egyházi képviselőkkel egyenlő szólás joggal bírnak.

27. §. Törvénykezési ügyekben mindenkor csak az ülnöki kar szavazat többsége bír döntő erővel.

IV. RÉSZ.

A gyűlési tagok.

28. §. Három osztályba sorozhatók u. m. a) egyházi képviselők, b) lelkészek, c) megbízás nélküli hallgatóság.

29. §. Az egyházi képviselőknek, lelkészeknek minden nyilvánosan tárgyalt ügyekben egyenlő szabad szólási joguk van; még pedig a közigazgatásiakban szavazati, a törvénykezésekben javaslati vagy felvilágosítási joguk. Két képviselőnél több egy egyházból nem lehet.

30. §. A megbízás nélküli hallgatóság mindenkor csak javaslati szólás joggal bír.

31. §. A szólni kívánók neveiket az illető elnöki megbízott által feljegyeztetik s kötelesek az ügy érdekéhez, a gyűlés méltóságához illő modorban beszélni.

32. §. Minden tárgyalás alatti ügghöz a gyűlés minden tagjának azon rendben van joga szólni, a mint nevét feljegyeztette.

33. §. A szólás a megállapított szabályzat nyomán mindenkinek egy ügy tárgyalásánál csak egy ízben engedtetik meg, kivéven azon esetet, ha személyes kérdés fordul elő, a mikor a sértett félnek szólni minden előforduló alkalommal joga van.

34. §. Ha a személyes kérdés azonossága felett kétség támad, a gyűlés ítélete dönt.

35. §. A rendzavarók, gyűlés tekintélyét megvetők vagy indulatos személyeskedők első ízben az elnökség által rendre utasíttatnak; második ízben a gyűlésnek van joga a szót megvonni és harmadizben kiutasítani.

36. §. Az indítványok tárgyalásánál az indítványozóknak elsőben és az indítvány tárgyalásának végén joguk van szólni.

37. §. Megidézés, kihallgatás nélkül senkit soha elítélni nem szabad, az ily ítélet mindenkor érvénytelen.

38. §. A vádlott az elnökség által mindenkor megidézendő s ha az idézvényt az illető megkapta és még sem jelenik meg, akkor a terhelő ítéletet önként vonta magára.

39. §. A tavaszi közgyűlés egy évre mindig rendes szavazat bontó bizottságot választ.

40. §. A választott bizottság minden előforduló esetekben a szavazatokat az egyházak nevének elhagyásával egész nyilvánossággal bontja fel, kivéven ha a szavazatok beadása egyházmegyei közgyűlésre esik, a mikor azok felbontása felett a közgyűlés határoz.

41. §. Közgyűlést feloszlatni csak a közgyűlés határozó többségének van joga.

42. §. A gyűlések jegyzőkönyvei minden ülés végén, vagy a következő ülés elején felolvasandók és hitelesítendők. Rendkívüli esetekben küldöttség is végezheti a hitelesítést.

43. §. Minden rendkívül előforduló gyűlési esetek felett határozni vagy szabályt alkotni csak a közgyűlés illetékes többségének van joga.

*

Habár ezen szabályok minden pontjai nem lettek is szigoruan betartva, de az kétségtelen, hogy a gyűlési tanácskozást rendesebb mederben tartották és a gyorsabb tárgyalást megkönnyítették.

Ezen szabályok az újabb időben is érvényben vannak ugyan, de egyházi törvényeink már ezeket nagy részben pótolják.

Beruházási és utódsági szabályok.

Régtőlfogva surlódásokra s perlekedésekre adott alkalmat a belhivatalnokok és egyházak között az a kérdés, minő lak- és udvar berendezéssel, takarítással tartozik minden egyház lelkészét és tanítóját ellátni, továbbá a belhivatalnokok által tett beruházások meddig terjedhetnek s elhalálkozásuk vagy eltávozásuk esetén ezen általok tett beruházások értékét kik állapítsák meg s mi uton kárpótoltassanak az utódok részéről. Szükség volt ezen esetek rendezése annyival inkább, mert belhivatalnokaink majd mindnyájan földbirtok javadalmát élvezték s épen ezen földek használata adott legtöbb alkalmat a vitás kérdésekre.

Más egyházmegyék példájára azért már 1874-ben hozattak az egyházmegyei gyűlés által beruházási szabályok, melyeknek intézkedései kívánt eredménnyel oldották meg az e téren felmerülő kérdéseket; de az idők folyamán arról is meggyőződtek az érdekeltek, hogy a szabályzat módosítása és pótlása szükségessé lett. E célból nem csak küldöttségnek adatott ki a szabályzat revideálása, hanem felhivatott az egész lelkeszi testület, hogy körözés útján kiki tegye meg e tárgyra vonatkozó észrevételeit s terjessze be módosítási javaslatát.

Ily előzmények után jelenti 1894. június 28-án a revideáló küldöttség, hogy a már kétszer köruton járt »beruházási és utódsági szabályzatokat« s azokhoz csatolt több rendbeli bírálókat, megjegyzéseket s a Soltész János által külön beadott e tárgyra vonatkozó munkálatot áttanulmányozta s megkísérlette oly javaslatot készíteni, melyet elfogadásra ajánlhat.

Az egyházmegyei gyűlés a beterjesztett javaslatot, a mely az eddigi munkálatoknak hátrányait mellőzve, minden előnyeit magába foglalva, elég röviden, de azért mégis világosan és teljes méltányossággal írja körül, — úgy az egyházak mint a belhivatalnokok, az elődök és utódok, az özvegyek és árvák jogait és kötelességeit — elfogadja és jegyzőkönyvében kinyomatni határozza következőleg:

*A nagybányai ev. ref. egyházmegye belhivatalnokainak
beruházási és utódsági szabályai.*

1. §. Minden egyház tartozik belhivatalnokainak tisztességes, jó, egészséges lakást adni, konyhával, kamrával, külső vagy belső sütő kemenczével, kályhakkal és egyéb szükséges felszerelésekkel ellátva; tartozik továbbá pinczét, kutat, fáskamarát s a termény és földbeli fizetéshez aránylag minden szükséges gazdálkodási épületet adni, az udvart és kertet állandó jó kerítéssel ellátni.

2. §. Tartozik az egyház az épületeket, kutat és kerítéseket, mikor szükséges, javíttatni, a lakóházat évenként kívül egyszer, belől kétszer kitakaríttatni, meszeltetni.

3. §. A belhivatalnokok kötelesek az épületeket úgy gondozni, hogy azokat ő általuk se gondatlanságból se szántszándékból semmi kár vagy romlás ne érje, mert az ilyen károk helyrehozása az ő terhők és kötelességök leend.

4. §. Kényelmi szempontból a belhivatalnok az épületeken változtatást saját költségén is tehet ugyan, de költsége visszatérítését csak abban az esetben követelheti, ha a változtatásba a presbyterium előlegesen beleegyezett, vagy ha az egyházlátogató küldöttség a változtatást czélszerűnek és szükségesnek nyilvánította.

5. §. Fényüzési és nem engedélyezett átalakításokért vagy építkezésekért sem az egyház sem az utód semmi költség visszatérítésére nincs kötelezve, sőt esetleg az épületeknek előbbeni állapotjukba való helyezését követelheti az egyház attól, a ki czélszerűtlen változtatásokat tett.

6. §. Belhivatalnoki tagos birtokot egészen körül, fordulást az országut vagy bárminő szekér ut mentén az egyház tartozik felárkoltatni; az árok további fentartásának terhe az utak mentén az egyházzé, egyebütt a haszonélvező belhivatalnoké.

7. §. A belhivatalnoki földeket a haszonélvező akár maga dolgoztatja, akár felébe vagy haszonbérbe adja, köteles évenként megfelelő részben trágyázás vagy más művelet által javítani. Minélfogva belhivatalnoki földekhez aránylag gyűlt trágya mennyiséget eladni, vagy más földek javítására fordítani nem szabad. Ugy, hogy ha a belhivatalnok a földjavítást egyáltalában elhanyagolná s trágyakészletét az ő gondviselésére bízott földtől elvonná: ezért egyházmegyei látogatási uton felelősségre is vonattatik és kártérítésre köteleztethetik.

8. §. Minden belhivatalnok erkölcsileg kötelezve van arra, hogy kertjében, annak terjedelméhez képest, hasznos gyümölcsfákat plántálni igyekezzék, úgy mindazáltal, hogy a zöltség termelésre szükséges helyet a fákkal be nem árnyékolassa.

9. §. Hivatalnoki változás alkalmával a kertekben, tagokban és szőlőkben minden fa és cserje ültetvényről leltár vétetik fel, s az elődnek vagy örököseinek joguk van szakértők becslése szerint kárpótlást követelni mindazokért, melyeket az illető belhivatalnok saját költségén ültetett avagy elődjétől megváltott.

10. §. Az eltávozó belhivatalnok vagy az elhalt jogutódai az általuk ültetett vagy megváltott fiatal fákat és cserjéket jogositva vannak kiszedni és maguknak felhasználni, de termő gyümölcsfákat már sem ki nem vehetnek, sem ki nem vágathatnak.

11. §. Évelő növényekért, takarmány füvekért és trágyázásért, ha első évesek, teljes értéket, ha második évesek, csak az

elvetett mag és trágyázási fuvar értékét köteles az utód megtéríteni; harmadik éves trágyázásért már semmi kárpótlás nem követelhető, luczernáért azonban a bevetett mag ára még akkor is megtérítendő, de negyedik évben már a luczerna is ingyen száll az utódra.

12. §. A kárpótlás mennyiségére nézve előd és utód szabadon egyezkedhetnek, de ha egyesség nem jött létre köztük, becslő bizottságra lesz szükség. A felek egy-egy becslőt magok választanak, harmadikat az esperes nevez ki. Ez a három tagu bizottság a becslést díjtalanul végzi s az általa felvett jegyzőkönyvet az egyházmegyei közigazgatási bírósághoz terjeszti be. Az egyházmegyei bíróság aztán az ügyben ítéletet hoz és ez ellen fellebbezésnek helye nincsen.

13. §. Az előd és utód közt a földbirtok használati aránya úgy állapittatik meg, hogy az eltávozáskor a változás évében a földeknek $\frac{1}{3}$ részéhez van joga, akár vetette azt be az előző év őszen, akár nem. Azonban a hol erről a belhivatalnoki díjlevél netalán másként intézkedik, ott a díjlevél intézkedése marad hatályban.

14. §. A lelkészi özvegyek és árvák a kegyeleti év őszen még jogosítva vannak a föld $\frac{1}{3}$ részének felét, vagyis az összes földmennyiségnek $\frac{1}{6}$ -át saját hasznukra bevettetni.

15. §. A kártérítést vagy visszafizetést 100 kor. értékig egy év, azon felül két év alatt tartozik az utód vagy az egyház teljesíteni.

16. §. Általában minden belhivatalnoki beruházásokból vagy utódsági ügyekből felmerülő kérdések, az egyházmegyei bíróság végleges elbírálása alá tartoznak.

A tanítói testület

Kétségtelen, hogy a XVI-ik század első reformált egyházaiban az igehirdetés és iskolai tanítás, különösen egyházmegyénk kis népességű szegény egyházaiban a predikátor tiszte volt; még a XVII-ik században is csak a megerősödött népesebb gyülekezetek állítottak fel külön tanítóságot és az alkalmazott tanítók nagyobb része a főiskolákból kibocsátott s lelkészi pályára törekvő ifjakból állott, kik aztán 3—4 évi tanítóskodás után a lelkészi vizsga letételével előbb segéd, majd rendes lelkészekké lettek. Sőt így találjuk a tanítósnak nagy részét egészen a XIX-ik század közepéig. De meggyőződött az egyház egyeteme arról,

hogy habár a lelkeszi pályára törekvő ifjak egy része kellő hivatottsággal és szorgalommal működött is a tanítói hivatalban, bizony nagy része annak tudatában, hogy ő magasabb élethivatást akar betölteni, csak kényszerűségből és fél sikerrel végezte a tanítói kötelességeket. Ezen tapasztalat állította fel a tanítóképezdéket, melyeknek növendékei, mint kizárólag tanítói pályán maradó hivatalnokok végezték az iskolai tanításokat s lassankint egészen elfoglalták a tanügy terét munkaságukkal annyira, hogy csak kevés állomás maradt a segédlelkész-tanítók működésére.

Egészen a XIX-ik század közepéig nem látjuk, hogy a tanítók fontos hivatali állásuk teendőinek rendszeresítésére, egymás tanítására, a tanítás módszerének helyesebb alkalmazására, általában az egész tanügy tökéletesítésére társultak vagy egyesültek volna. A XIX-ik század utolsó tizedeiben a művelt államok példája tanított meg bennünket arra, hogy nagyobb súlyt fektessünk a népnevelésre, iskolai képzésre, mert csak arra lehet, mint legbiztosabb alapra építeni a nemzet szellemi emelkedésének és anyagi erősödésének jövőjét. Különösen az 1860-as évek kezdték mintegy inspirálni a tanüggyel foglalkozó férfiakat egyletek alakítására, mely egyletek gyűlései, tanácskozásai eddig nem ismert fejlődését biztosították a tanításnak és népnevelésnek.

Egyházmegyénkben tényleg 1865-ben alakult meg a tanítóegyesület, a mikor beterjesztett alapszabályai következő évben egyházmegyei megerősítést nyertek. Első elnökei voltak: Csanálosi György, majd Szabó Lőrincz és Szoboszlai István lelkesek. Jegyzők voltak ez időszakban Szabó Albert és Tóth György tanítók; könyvtárnok Gecsei István.

Eleinte az egész egyházmegye két vidékre osztott u. m. fel- és alvidékre; mindkettő évenként külön legalább egy gyűlést tartott s ezen kívül a két vidék évenként egyszer egyetemes gyűlésre gyűlt össze. A felvidékhez tartoztak Szatmártól keletre, az alvidékhez pedig Szatmártól északnyugatra eső egyházaink tanítói.

Nevezett lelkesek már 1869-ben lemondtak az elnökségről, a mikor Szabó Albert apai tanító választatott elnökké, kinek ügybuzgalma, lelkes tevéysége maradandó nyomokat hagyott az egyesület életében.

Segélypénztár, magtár mind neki köszönheti létrejöttét s bár ezek közül a magtár nem vált be életképes intézménnyé,

még is bizonyos mértékben az is gyarapította később a segélypénztárt.

Az alvidék egyletezése a tagok közönye miatt nem lehetett sikeres, ennélfogva jókor fel is oszlott; ekkor az egész egyházmegye tanítósága egy elnök vezetése alatt kísérelte meg az egyesületté alakulást. Azóta czime: »Nagybányai egyházmegyei reform. tanító egyesület.«

1877-ben Nagykolcs községben egy holdnyi foglár telket vásárolt az egyesület 200 forint értékben, melynek megszerzéséhez 90 forint államsegélyt is nyert és a vett területet kertté alakította. Azután kertészházat építtetett reá s a kertet részben faiskolává, részben gyümölcsössé rendezte be, így annak mai értéke legalább 1600 korona lehet.

1885-ben Szabó Albert lemondott az elnökségről s a következő évben Sinka Lajos krassói tanító választatott elnökké, kit azóta három éves tisztújítások alkalmával mindig újból megválasztottak s jelenben is ő áll az egyesület élén.

A 80-as évektől számítva mozgalmas élete volt a magyar tanítóságnak s ezen mozgalmakban tevékeny részt vett egyesületünk. 1896-ban megalakulván az ev. ref. tanítók országos egyesülete, ezen egyesület elnökévé szintén Sinka Lajos lőn megválasztva, ki az egyházi és tanügyi lapokban közlött tartalmas szakközleményeivel széles körben elismeréssel találkozott. Tagadhatatlan ugyan, hogy egyházmegyénkben a tanügy fejlesztésére kedvező befolyása volt ez egyesületnek; de oly kiváló vezér méltó lett volna sokak sorakozására és követésére. Él és munkálkodik ugyan az egyesület, de alig 10—12 élő és munkálkodó tagja van ma is.

A magas minisztérium rendelete s egyházi felsőbb hatóság utasítása folytán az egyesület alapszabályait újból kellett szerkeszteni s jóváhagyás végett felterjeszteni; az alapszabályok miniszterileg is megerősítettek. Az egyesület, hogy tagjai könnyebben érintkezhessenek egymással, következő körökre oszlott: krassói, berendi, bányai, mikolai és nagypaládi körökre.

Az egyesület gyámpénztári vagyona, egyesítve a magtár behajthatóvá vált követelésével, mintegy 4000 korona, mely összeg kezesekkel ellátott kötvényeken vagy betáblázás mellett kamatozik. A kamatok 60%-át özvegyek és árvák segélyezésére fordítják. Gyámintézeti pénztáros Maák Lajos, ki legrégibb tisztviselője az egyesületnek.

Tisztviselők voltak az említettekén kívül még a múltban: Albert József, Török László, Kecskeméti Sándor, Csepei Miklós, Kádár János, Liszkai István. 1875-től társelnökök voltak: Katona Miklós, Egey Ferencz, ki végrendeletileg 200 koronát hagyományozott a tanítói gyámpénztárnak. Ilyen hagyományozó még boldog emlékü Márton Bálint egyházmegyei tanácsbíró volt, ki végrendeletében hagyatéka összes értékének 2%-át rendeli az egyesület pénztárába befizetni. A hagyaték azonban még kötvé lévén, az összeget számokban kifejezni nem lehet.

Az egyesület fenállása óta 82 nagy gyűlést, több kisebb körű gyűlést tartott, mely gyűléseken tanügyi, kertészeti és a tanítóságot érdeklő tárgyakkal bőven foglalkozott. Értekezéseinek, felolvasásainak és minta tanításainak száma meghaladja a 300-at, de míg a felvidék buzgósággal s ügyszeretettel igyekezik az egyesületi tevékenység mezején az egyház- és iskolaügy körében működni, addig az alvidéknek e munkában ugyszólván semmi része nincs.

A könyvtár darabszáma 120, körülbelül 260 korona értékben.

Az egyesület faiskolájából a lehető olcsón, legtöbb esetben ingyen adtak egyeseknek nemesített csemetéket. Az ezredév emlékére pedig lelkeszi, tanítói kertek befásítására, valamint egyes gazdáknak mintegy 400 db 4—5 éves oltvány osztott ki ajándékképen.

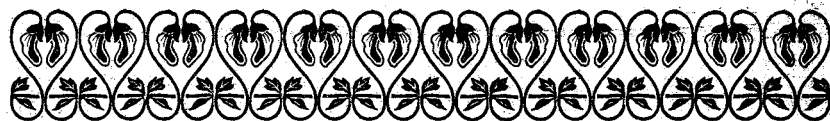
Tagok száma lenne jelenben 52, de ezek nagyrésze csak névleg szerepel. Tisztviselők: Sinka Lajos elnök, Imre Károly alelnök, Hajdu Ambrus főjegyző, Somogyi István aljegyző, Maák Lajos pénztáros.

Tagadhatatlan, hogy régibb időben a tanítói fizetések csekélyisége miatt sok képzetlen és hanyag egyén menekült a kis egyházak tanítói állására; a sors, a nép szeszélye s önhibájuk miatt aztán életök folytonos vándorlás volt. Ily módon a népnevelés és tanítás magasztos feladatának meg nem felelhettek, leginkább templomi szolgálatukért türeltek meg legtöbb helyen. Már újabb időben az országos törvények rendelkezése folytán legalsó fokozaton 400 frt fizetésök és lakhelyök van, az ötöd-éves korpóllék is tetemes segélyt ad. Reményleni lehet, hogy az ország pénzügyi helyzetének kedvező emelkedésével a tanítói fizetések minimuma magasabb leend, ennek következménye lesz, hogy többen fognak a tanítói pályára lépni s a méltányos

javadalmazás mellett odaadóbb munkásságot fejthetnek ki, mi-
helyt az anyagi gondok lenyűgözve nem tartják tevékenysé-
göket.

Az kétségtelen, hogy hazánk, nemzetünk jövője első sor-
ban az ifjabb nemzedéket nevelő és tanító testület kezeiben
van letéve.

Egyes egyházak története és 1896-ik évi állapota.

A nagybányai reformált egyházmegye területe Szatmármegye keleti részét foglalja magába mintegy 106 kilométernyi hosszúságban; északon határa Ugocsamegye, északkeleten és keleten Máramarosmegye, délre Szolnok-Doboka és Szilágymegye, nyugaton a szatmári ref. egyházmegye. Földje az északkeleti és keleti részen egészen hegyes-erdős vidék, nyugati fele pedig sík alföldi lapály, termékeny talajjal, különösen a Szamos folyó mentén.

A lelkek száma csak négy egyházban haladja meg az ezeret, a többiben 157-től 1000-ig váltakozik. Lélekszám emelkedés csak kevés egyházunkban mutatkozik úgy, hogy a közelebb lefolyt században csak egyetlen gyülekezet az, melyben 140%-kal szaporodott.

Népe a két Bányán és Váralján inkább iparosokból áll, a többi egyházközségek hívei mind földműveléssel és baromtenyésztéssel foglalkoznak.

Nemzetiség szerint a magyarság az egyházmegye nyugati felében van jobban tömörülve, hol a kicsiny egyházak sűrűn fekszenek egymás mellett, míg az északkeleti, keleti, délkeleti és déli részt majdnem egészen az oláhság foglalta el; e részen voltak elpusztult egyházaink is.

1. Adorján.

Alakulása évét adatok hiányában tudni nem lehet, de azt, hogy a reformáció első idejében már anyaegyházzá lett, következtethetjük részint belhivatalnokainak névsorából, részint az egyház birtokában levő szent edények között ama kisdéd czingtányérról, melynek kerületén az első pár ember esete képekben van kiábrázolva, közepén Nőé bárkából kilépte s oltári áldozattétele példáztatik ily aláírással: »Noe ging. aus. der. arch. getr.

osf. opi. erdt. Gótt. 1619.« A templomtetőt tartó gerendák egyikén ez a felirat olvasható: »Tr. Győ. R. Csi. Ado. Ezt az. Te. An. 1673.« Szájhagyomány van arról, hogy a tatárok a XVIII-ik század elején Adorjában is megjelentek, kik elől a lakosok értékesebb holmijokat a templom padlására rakták fel. A tatárok mint mindenütt, úgy a templomban is kereskedvén, felmentek a padlásra, közöttük a khán fia is. Egyszerre a padlás leszakadt, a tatárok leestek, de egynek sem történt baja, csak a khán fia halt meg. Ekkor bosszúból az egész falut felgyújtották, leégett a templom teteje is, de később kiépítették padlás nélkül s így maradt egészen 1792-ig. A fentebb jelzett feliratos gerendát vagy megmentették a tűzből, vagy ha égés után ujtották, a régebbi felírást is megújíthatták rajta. Ez időtől fogva semmi nevezetes esemény nincs feljegyezve az egyházi évkönyvekben sem, ezért valószínű, hogy mint a nagyobb forgalomtól félre eső helység békében élvezte az evangéliumi hitélet áldásait.

Temploma fatoronynyal a tágas utca közepén hihetőleg még a XVI-ik században épült, azóta több rendbeli alkalommal javításokon ment keresztül, különösen a tatár pusztítás után. A lelkeszi lak előbb a templom mellett volt elhelyezve, régi elavult épület lehetett; 1840-ben ugyanott fából paticsra ujonnan építették, az elavultat ólnak alakították. A tanítói lak és iskola szintén a templom közelében ekkor elkorhadt faoldalú, szalmás fedelű épület volt. Lelkeszi lak helyének 500 forintért a házak sorában telket vásárolt és arra 1879-ben alkalmas épületet emelt. Iskolának Sepsy Károly birtokos telket ajándékozott s arra 1000 frt közalapi tőkesegélylyel 1894-ben czélszerű iskolát épített. Elhasadt harangját újra öntette, magtárt alapított, a templomba 6 változatú orgonát vett, a régi parochialis helyiségeket kerteté alakította, körülkerítette és faiskolának rendezte be. A fentebb jelzett segélyen kívül mindezeket önerejéből, adakozásokból hajtotta végre e kis egyház.

A vallásos buzgóságban és áldozatkészségben előljáró családok a Sepsyek; közülök különösen kiemelendő Sepsy Gedeon, kiről fel van jegyezve, hogy az egyháznak a szó teljes értelmében jóltevője, gondviselője és gyarapítója volt; Sepsy Károly, a ki iskolahelyül nagy tágas telket adományozott. Továbbá a Gyarmathi, Tóth, Daróczi, Silke, Ráthonyi családok.

Harangja kettő van »Isten dicsőségére öntette az adorjáni ekklesia a maga költségén Tóth József kurátorságában Lázár

Áron által felirattal; e harang elhasadván újra öntetett 1855-ben. Másik: a Jakó László cs. kir. kapitány hagyományából 1836. Ez is elhasadván, újra öntette az egyház 1886-ban.

Urasztali készlete: Egy kis ezüst aranyozott pohár, egy ón kanna, két ón tányér. Egy sáhos és egy koczkás abrosz; sárga virágos selyem keszkenő, Ns. Gyarmati Klára ajándékozta 1812-ben Batizról. Selyem virágokkal kivarrott, arany csipkével körített keszkenő. Egy veres, másik zöld selyemmel kivarrott keszkenő, 12 darab abrosz és kendő. a kisebbekben kenyér és bor vitétt a betegeknek. Két avult virágos ón tányér, melyek a templomajtóban alamizsna gyűjtésre használtak.

Anyakönyve kezdődik 1777-ben, jegyzőkönyve 1809-ben.

Lelkészek a XVII-ik században: Apai György 1623-ban, utána Németi Ferencz, Mándi Benedek, Keresztesi János, Szentmártoni György, Pányoki Pál, Giródtótfalusi István, Nagybányai György, Kolozsvári András.

A XVIII-ik században: Krassai András, Csávási Dániel, Miszti András, Németi István, Debreczeni János, Kaszó István, Bányai Mihály, Kézi György, Ladányi Sámuel, Bogdán Ferencz, Sipos János, Szilágyi Sámuel, Nagy János, Petróczy János, Fegyverneki Ferencz.

A XIX-ik században: Bencsik József, Tanárki Sándor, Barkász Dániel, Győri András, Tardi Mózes, Lengyel András, Gaál István, Papolczy Károly, Gyarmathi Gábor, Barkász Albert, Lugosi Dániel, Szabó József, Sepsy Géza, Gál György, Pap József.

Tanítók a XVII-ik században: 1627-től Csaholczy N. János, Báthi Márton, Megyesi Sz. György, Jósepházi István, Séllei Mihály, Szentpéteri Miklós, Szentkirályi Ferencz, Kereszturi Márton, Kóródi Endre, Csengeri P. Pál, Vizaknai Pál.

A XVIII-ik századból csak három tanító van feljegyezve: Gábor Mihály, Balog Mihály és Mikefalvi József.

A XIX-ik században: Bogdán Antal, Kőrösfői Sándor, Bátori Sámuel, Csala János, Derecskei János, Takács István, Máté István, Baranyi Benjámin, Kovács József, Mándi Sándor, Ráthonyi Gáspár, Tóth Áron, Gönczy István, Kiss Lajos, Mészáros István, Gecsei István, Hajdu Ambrus, Tóth József, Gál Sándor, Somogyi Albert, Szabó Lajos.

Lelkek száma 330; önálló család 78; rendes tanköteles 43.

Született 25, meghalt 16; házasság nem kötött; konfirmáltak 4. Egyes család legnagyobb egyházi adója 25 frt, legkisebb 2 frt 60 kr.

Lelkeszi fizetés értéke 368 frt, tanítóé 400 frt, ebből 177 frtot az állam pótol.

Az egyház vagyona 6 hold szántó föld, 9 hold erdő, 174 frt tőkepénz, 141 véka magtári tengeri s egy 300 □-öl területű taksás telek.

Lelkész használ 9 hold szántó, 2 hold rét, 3 hold legelő földet. Tanító 6 hold szántó, 1 hold rét és 2 hold legelő földet.

Az egyház évi bevétele a belhivatalnoki fizetésekkel együtt 865 frt, kiadása 833 frt.

Az egyház adóssága 925 frt közalapi $1\frac{1}{2}$ %-os kölcsöntőkesegély.

Óhajtandó egy torony építése, melyre 3—4000 frt szükségeltetnék.

Állami és egyházi közadóba fizet évenként 96 frt 81 krt.

A hivek főfoglalkozása a földmivelés és szénégetés. Szorgalom, takarékoság, józanság jellemzi e népet; áldozatkészességét bizonyítja sok egyházi építkezése. Erkölcsi vallásos élete örövendetesen virágzik. Az iskolai tanítás, nevelés eredménye kielégítő. Irni, olvasni nem tudók csak az öregek közt találhatók.

Lelkész Pap József, tanító Szabó Lajos, gondnok Angi Pál.

Az egyházi élet jövőjéhez kötött remény egészen biztató. A hivek főtőrekvése a belhivatalnokok fizetésére kellő alapot gyűjteni össze.

Adorjánhoz tartozik a turtarebesi határban levő Ó-pusztahegy, hol Adorjából felköltözött hivek laknak és az adorjáni egyházzal mind teherviselésben, mind vallásos szükségleteik kielégítése végett fentartják az összeköttetést; számuk 42 lélek.

2. Amacz.

Adatok hiányában az egyház XVI. és XVII. századi helyzetéről semmi bizonyost nem tudunk; ha a községnek voltak lakosai, a közeli Szatmár és Erdőd befolyása alatt jókor bevehette a reformációt; de valószínű, hogy a kurucz-labancz háboru pusztításai alatt, mint község majdnem elenyészett. A XVIII-ik század eleje a mostani község helyén nagy erdőséget talált, a mikor a szájhagyomány két régi pusztuló templomról

emlékezik. Egyik a görög katolikusoké volt, melyet egészen 1870-ig használtak. A másik a reformáció előtti korból maradt fenn s római katolikusoké lehetett; de hogy az itteni magyarság kivétel nélkül bevette a reformációt, abból is következtethető, mert ezen templomot használták egész 1826-ig, a mikor annak köveit is beépítették új templomukba.

1700. körül szervezkedett újra az egyház, a mikor 17 családból állott; erejét összeszedve s megfeszítve, a pusztuló templomot — melynek környékén már medvék tanyáztak — kijavította s istentisztelet tartásra alkalmatossá tette, fából kathedrát készíttetett bele ezzel a homlok felirattal: »Katona Lukács csináltatott 1705.« Az egyház, mint leánygyülekezet a közelében levő ombodi anyaegyházhoz tartozott egészen 1735-ig, a mikor több évi kérelem és sürgetés után anyaegyházzá tétetett, de lelkésze csak 1747-ben kezdett lenni. A XVIII-ik század elején egyik földes ur, Eötvös Miklós parochialis fundust adott a Balkány viz északi partján lelkészlaknak s miután hitsorsosainknak alkalmatlan volt a falut ketté vágó Balkány nevű vizen az imaházba járni: a falu dombosabb terén kértek új földes uruktól gróf Teleki Imrétől új templom helyet. A kegyes gróf a kérelmet megadá s 1790. táján elbontván az eddig használt régi kis templomot, köveiből megkezdtek a mostani díszesebb imaházat építeni, melyet 1827-ben bevégezvén, nagy ünnepélyességgel, számos világi és egyházi személyek jelenlétében fel is szenteltek. Az 1705-ben nyert lelkészi lak az ujonnan épített templomtól távol esvén, az egyház ismét azzal a kérelemmel járult a kegyes grófhhoz, hogy távol eső lelkész-lakjuk telkét a templom közelében cserélné fel, mit is az egyház javára törekedő kegyes gróf teljesített. Majd midőn az egyház önállóságában erősödött, iskolahelyért is folyamodtak földes urukhoz, ki a templom közelében a régi templom helyért cserébe egy zsellér telket bocsátott az egyház birtokába. A nemes gróf építkezésekben is segélte az egyházat, az épületekre, tégláégetésre erdejéből elegendő fát adott, a templom építésre korcsmája jövedelmét átengedte; mindezekről eredeti okmányok tanuskodnak.

Az egyház 1864-ben iskolapénztárt alapít, 1866-ban magtárt szervez, ezt 1875-ben részvényekre alakítja át, jövedelme fedezi a belhivatalnokok failletményét. 1884. óta a jövedelem 10%-a az egyházat illeti; ebből gyűjtik a belhivatalnokok fizetési alapját, mely az iskola alaphoz csatoltatván 1895-ben 695

frt 17 krra nevededett. 1890-ben 54 hold birtokot vesz az egyház 4030 forintért; ebből a lelkészi föld $8\frac{1}{2}$, a tanítóé $3\frac{1}{2}$ holddal szaporított. Márton Bálint pettyéni birtokos mintegy 500, Katona Ferencz 100 frtot hagyományoz az egyház javára, esedéksé az özvegyek halála után lesz.

Mostani temploma 1827-ben pünköszt utáni vasárnapon szenteltetett fel, de fájdalom az új templommal együtt a székek felett versengés támadt a hívek között és folyt évtizedeken keresztül. Egyházmegyei küldöttségek, újabb és ismételt rendeletek jöttek intézkedni, de a rend helyre nem állott. Elhatározták tehát, hogy a templomot kitoldják s a megszorított székeket úgy osztják be, hogy a további rendetlenségnek elejét vegyék. 1875-ben 996 frt költséggel megnagyobbították ugyan a templomot, de a viszálykodás megmaradt, míg 1894-ben az egyházmegye beszüntette a családi székeket s kimondta a székek szabad használatát.

A régi lelkészi lak a régi templommal szemközt állott, az új templom építésével a lelkészi lak is, mint fentebb jelezve volt, a gróf szivességéből kicseréltetett mostani helyére s 1852-ben építettetett fel. Azóta sok javításon, alakításon ment keresztül, míg mai lakályosságát megnyerte.

Iskolája az 1817-ben cserélt telekre a templom állásfájából 1827-ben építettetett. 1874-ben már szűk lévén, kibővítettetett; ma már ez is szűk és a tanítói lakkal együtt újból való építésre vár.

Említésre méltók, mint az egyház jóltevői a Eötvös és gróf Teleki családok, Márton Bálint, a kik nem laktak ugyan itt, de folytonosan segítették az egyházat; helybeliek közül Gulya Istvánné és Katona Ferencz.

Az egyháznak van két harangja; a nagyobbik felirata: »Az amaczi refta ekkla öntette 1837. Szatmári Antal Fülelden«; a kisebbiken: »Az amaczi rfta sz. ekklesia a maga költ. Ao 1780.«

Urasztali szerelvények itt is ugy vannak mint más kisebb egyházakban, a hol sem tehetősebb, sem uri családok nem laknak. Vannak ugyan szép számmal, de sem értékkel, sem műbecsrel nem válik ki egy sem. Említésre méltóbb egy ezüst kenyér-osztó tál, ajándékozta Gulya Istvánné Katona Sára 1864-ben, értéke mintegy 40 korona; egy ezüst pohár, alsó és felső végén aranyozva, ezzel a belekarcsolt körirattal: »Seres János uramé«, évszám nélkül, 20 korona értékű. Egy cizin bor-

tartó kanna »Az amaczi ref. ekkl.« fölirattal; egy ezüsttel futtatott réz keresztelő kanna 10 korona értékű, Gulya Istvánné ajándéka. Több asztalterítő különböző minőségben.

Anyakönyve 1786-ban kezdődik.

Lelkészek a XVIII-ik században: 1747-től Gyujtó Tamás, Erdődi András, Szentpéteri András, Vecsei István, Pankotai Imre, ismét Gyujtó Tamás, Sipos János, Hiripi István, Gönczi János, Dombi Ádám, Vitéz István, ismét Pankotai Imre, Mándi István, Baranyi Mózes.

A XIX-ik században: Szabó András, Nánási Mihály, Váradi Gábor, Isák József, Gyalai Pál, ismét Váradi Gábor, Győri András, Oroszi Ferencz, Kádár Ferencz, Mády Sámuel, Nagy Károly, Kató Béla.

Tanítók csak a XIX-ik században vannak, addig a lelkész tanított. 1815-től: Király Pál, Mészáros Péter, Körösfői Sándor, Oláh Mihály, Mák Ferencz, Veres Ferencz, Pap János, Kemenczki Dénes, Török Benjámin, Ecsedi György, Kis Lajos, Pásztai József, Szeghy Ferencz, Bagoly Albert, Gecsei István, Zágonyi György, Rózsa Ferencz, Szabó József, Jánki Viktor Horváth Károly, Szikszai Albert.

Lelkek száma 333; önálló család 75; tanköteles 40.

Született 11; meghalt 8; házasult 3 pár; konfirmáltatott 1.

Legnagyobb egyházi adó 12 frt 61 kr., legkisebb 1 frt 62 kr.

Lelkeszi fizetés értéke 547 frt 20 kr, ehez járul a közalap 17 frt 50 krral; tanítói fizetés 311 frt.

Egyházi vagyon 52 hold föld, 1644 frt 49 kr. tőkepénz, 600 frt reménybeli hagyomány; a magtár jövedelmének 10%-a évenként 10—20 frt.

Lelkész birtoklásában van 17 hold föld, tanítóéban 7 hold.

Évi bevétele az egyháznak a lelkészi és tanítói illetményekkel együtt 2011 frt, kiadás 1744 frt. Földhitelintézeti adósság a vásárolt birtokon még 634 frt 75 kr.

Iskola építésre és melléképületekre szükséges 2000 frt.

Állami és egyházi közadóba fizet évenként 142 frt 15 krt.

A hivek főfoglalkozása földművelés. Munkásság, takarékoság, áldozatkészség kilégítő; erkölcsi, vallásos élet megnyugtató; iskolai nevelés, tanítás, valamint az értelmiség elegendő. Irni, olvasni tudók aránya kedvező.

Lelkész Kató Béla 1883 óta, tanító Horváth Károly 1895 óta, gondnok Gulya Ferencz egy éve.

Az egyházi élet jövőjéhez kötött remény teljesen megnyugtató.

3. Apa.

Az egyház alakulásának ideje bizonytalan, de hogy a körül fekvő helyiségekkel a reformáció után kevés időre tehető, következtetni lehet Szinerváralja közelségéből, hol Sylvester (Erdős) János buzgólkodott a reformáció terjesztésében. Bizonyítja az egyház erősségét a torony, mely 2 méter vastag fallal góthi stílusban épített még jóval a reformáció előtt, Romer Floris véleménye szerint a XIII. vagy XIV-ik században és így még a róm. kath. egyház idejében. Temploma, tornya az 1715-ik évi tatárjárás idején felégett, elpusztított, ezt bizonyítja egy 1723-ban a megyéhez intézett folyamodványa, melyben a templom és torony kijavítási költségének összegyűjtésére engedélyt kérnek, a mit meg is nyertek s hogy a tornyot tűzmentessé tegyék, az addigi fatetőzet helyett téglából épített kupolával látják el. A templomi kőkathedrát, mely meglepően szép és mesteri kézre valló kőfaragó munka, Dézsi Mezei Sámuel aranyos-megyesi udvarbíró, házastársával Derzsi Sárával csináltatta Isten dicsőségére 1759-ben.

1800-ban éppen templomból kijövet alkalmával villám csapott a toronyba s 3 öl hosszan a torony egyik szegletének faragott kőveit lesodorta; ezt aztán téglával pótolták. Ez időtől kezdve fél századig nevezetesebb események csak a kisebb rendű építkezéseknél folytak le. 1806-ban a templom mennyezete készítettetett, 1808-ban a fából épített régi papi házat befedik. 1810-ben Szeniczei Gáspár Antal egy szép faragványu kő urasztalát adományoz, ugyanekkor a község a kántorkorcsmáltatás $\frac{1}{3}$ -át az egyháznak ajándékozta. 1811-ben szőlőhegyet vesznek, a templomban a karzatot megfestetik és 250 frt költséggel orgona készítettik. 1821-ben templomát fedelezi, 1827-ben tanítói lakot, iskolát építettek fából. 1848-ban új orgonát vesznek 450 frtért, mely azonban azóta többször költséges javításokon ment keresztül. 1857-ben templomát kitoldotta.

Az 1862-ik év két ifjan elhalt lelkész után nagyon elhagyott állapotban találta az egyházat; iskolája szűk, zsúpfedeles viskó, lelkészi lakja rozszant, majdnem fedeleetlen fa rom volt, az egyház pénztára teljesen üres. Ekkor választott új lelkésze

Sóltész János legelső közgyűlésen iskolaépítést indítványozott és önkéntes ajánlattételre hívta fel a híveket; a jelenlevők 250 frtot azonnal megajánlottak, a többi egyháztagok is készséggel megadták az aránylag rájuk eső összeget; majd kő- és fafuvarozással tetemes pénzösszeget kerestek az egyháznak. Ily uton építettek 1864-ben iskolát, 1869-ben lelkészlakot, közben a templom belsejét kijavították és diszesítették. 1872-ben lelkészök Ombodra választatván meg, utána az egyházi élet — mely alatta virágzásnak indult és fejlett — hanyatlani kezdett. Majd az addig összetartó hívek között viszály tört ki s mondhatni két évtizeden keresztül folytonosan tartott, mely idő alatt az egyházi és iskolai élet csak tengett. 1895-ben egyetértéssel választott ifjú lelkésztől várható az óhajtott kibontakozás és a haladás biztosítása ott, hol négy annyi oláhság ostromolja a magyar felekezetet.

Temploma építésének ideje bizonytalan, a támpillérektől megfosztott ősfalak valószínűleg a toronynyal egyidejűek, a keleti felét 1857-ben toldották hozzá, szükség lévén a nagyobbításra. Közelebb tornya 1000 frt közalapi tőkesegélylyel kijavított.

A XVIII-ik században épített kezdetleges faalkotmányú lelkészlak teljes romlásával 1869-ben kényelmes lakot építettek. A szűk és szintén fából való régi iskola helyett 1864-ben emeltek újat. Melléképületekre még 4—500 frtra lenne szükség.

Az egyház pártfogói között találjuk az aranyos-megyesi főúri birtokosságot, a mit a kathedra adományozása, az urasztali terítők értékesebb része — melyek között Wesselényi Kata több aranyhimzésű terítői vannak — bizonyítanak; újabb időben a Boross, Sz. Gáspár, Katona családok, Szentiványi Gyula s neje Bernáth Berta, Gabányiné Peleskey Mária pártfogolták az egyházat.

Két harangjának nagyobbika mintegy 4 régi mázsa súlylyal, felirata szerint 1634-ben öntetett Eperjesen. A kisebbik készült a hívek adakozásából 1834-ben 300 frt költséggel.

Urasztali készlete: Báró Wesselényi Kata 4 drb kendője 1770. 1774. és 1776. évből gazdag arany és ezüst kivarrással; 16 drb asztalterítő Krassai Éva, Gáspár Erzsébet, Báthori István és neje Németi Éva, Gabányi Zsigmondné Peleskey Mária, Szentiványi Gyuláné Bernáth Berta adományai és több ismeretleneké.

Nagy czintányér Felsőbányáról 1763-ban Végh Annától; kis ezüst tányér aranyozva, Magyaródi Boross Sándortól 1760. Nagy czinkanna ismeretlentől, kisebb Végh Annától 1763. A XVI-ik századból ezüst kehely, belől aranyozva »Váraljai Mária« felirattal. Ezüst fedeles pohár, belől aranyozva, Gabányi Zsigmondné Peleskey Máriától. Asztalterítő Katona Józsefné Kölcsey Antoniától. Fekete posztóterítő kathedrára és papi székre a Katona családtól. China-ezüst keresztelő edény Székely Esztertől.

Anyakönyve 1782-ben kezdődik; rendszeres jegyzőkönyve 1847-ben; addig csak egyes fenmaradt avult jegyzetek vetnek világot az egyház multjára.

Lelkészek voltak a XVII. században: Czeglédi István, Helmeczy Pál, Varannai János, Szalkai Bálint, Zelizi János, Bogáti Pál, Pásztóhi Gergely, Békési Bajkor Márton, Diószegi Sámuel.

A XVIII-ik században: Bányai György, Horváth István, Uzoni Bartha István, Viski István, Vásárhelyi Sámuel, Bora Gábor, Főző József, Böszörményi Ferencz, Markusfalvi József.

A XIX-ik században: Remetei Dohi Sámuel, Kis Mihály esperes, Szarvadi József, Melegh József, Gyarmathi Gábor, Szabó Lajos, Mártha Pál, Soltész János, Szabó Lőrincz, Bartha Mór, Papolczy Zoltán.

Tanítók a XVII-ik században: Szentgyörgyi Demeter, Német Sebestyén, Bátori István, Jándi Márton, Radnóti Miklós, Apai Mátyás, Kolosi P. Dániel, Panyolai P. Pál, Csomai Bálint, Németi János, Diószegi Mihály, Szentesi Mihály, Szentelki Pál, Szentmiklósi Márton, Szalontai János, Gyalakuti János, Kecskeméti János, Helmeczy György, Hidvégi Ferencz, Szeredai János, Németi István.

A XVIII-ik században: Zsarolyáni Sámuel, Zsarolyáni István, Besenyei Dániel, Németi József, Sülhi Gergely, Magyarai János, Deák János, Juta István.

A XIX-ik században: Bányai Mihály, Bakos János, Tegze Pál, Balos János, Bene László, Árokháti István, Polyák László, Asztalos Pál, Batizi János, Mándi György, Baló András, Szabó Albert, Egyed Mihály, Kincses Dániel, Bozsó István, Ács János, Albert József, Ányos Miklós, Peleskey Dániel.

1895-ben Apa községében állami iskola szerveztetvén, az egyházi tanítóság beszünttetett ugyan, de szerződésileg egy tanító felekezetiünkbeli lévén, a kántor-organistai teendőket ez végezi.

Lelkek száma 520; önálló család 106; tanköteles 108.

Született 17; meghalt 18; házasult 3; konfirmáltatott 14.

Legnagyobb egyházi adó 16 frt 75 kr, legkisebb 2 frt 30 kr.

Lelkeszi és tanítói fizetés összes értéke 1406 frt.

Egyházi vagyon 6 hold föld, 340 frt alapítvány, magtárban 259 véka gabona és 161 véka buza.

Lelkész használatában $32\frac{1}{2}$, tanítóéban 17 hold föld van, ez utóbbit az államosítás óta az egyház használja.

Évi bevétel 400 frt körül van, kiadás ugyanannyi.

Állami s egyházi közadóba fizet évenként 120 frtot.

A hivek foglalkozása földmivelés. Takarékoság kielégítő, de az áldozatkészség csekély. Az erkölcsi vallásos élet gyenge lábon áll, a folytonos egyházi visszavonások miatt az egyháztagok vallásossága süllyedt. Az iskolai tanítás, nevelés eredménye a közel multban majdnem semmi. A hivek elég értelmesek, az írni, olvasni tudók száma tulnyomó.

Lelkész Papolczy Zoltán, állami iskolában tanítója Végh Gábor, mindketten 1895-ben jöttek; gondnok Varga Gábor.

Az egyház jövőjéhez kötött remény a multak alapján elszomorító.

4. Apahegy.

Apának népes leányegyháza, multja az anyaegyházéval össze van forrva; 5—6 kilométernyi távolban hegyek között szétszórni szegény szőlőmives lakosokkal, kikhez az anyaegyház lelkésze rendes istentisztelet tartás és urvacsora osztás végett évente csak 4 ízben megy, a három sátoros ünnepen 2-ik napon és szüretkor. Váralja hozzá közelebb lévén, vasárnapokon ennek templomát keresik fel a hivek, kisdedeiket is az utóbbi időig itt kereszteltették, a mi az anyakönyvezést nehezítette, mert a halottak és házasultak az előtt is az anyaegyházban irattak be. A hatvanas évek végén Soltész János apai lelkész szomoruan látva e népes leányegyház hiveinek elmaradottságát és azt a lelki szükségét, melyben a nép erkölcsi vallásos tekintetben szenvedett: egy előkönyörgő tanítóság felállítását kezdeményezte s e célra királyi, állami, egyházkerületi segélyekből és adakozásokból 1100 forintnyi összeget gyűjtött, az anyaegyház pedig templom és iskola helyet ajánlott fel. Lelkész utódja, Szabó Lőrincz ide-

jében iskolát tanítói lakkkal vásároltak s tanítót alkalmaztak; később önerejükből egy kisebbszerű imaházat építettek. A szőlő elpusztulásával még szegényebb sors várt a hivekre. A fizetés csekélysége miatt alkalmas tanítót sohasem nyerhettek, de legalább lelki szükségüket némileg kielégíthették. Ily helyzetben vannak jelenleg is; méltók volnának reá, hogy állami segélyvel rendes iskolájok legyen s ügyüket az egyházmegye felkarolja. Nem csak egyházi, hanem hazafias nemzeti érdek is követeli a leányegyház támogatását, mert közöttük még nagyobb számmal laknak oláhok, de a mieinknek szerencséjükre (!) azok még jobban el vannak hagyatva.

Lelkek száma 202; önálló család 52; tanköteles 32; más vallásu jár 14.

Született 8; meghalt 6; házasult 1; konfirmáltatott 5.

Az iskolán és imaházon kívül más vagyona nincs az egyháznak.

Jelenben is az apai lelkész gondozása alatt van; tanítója gyakran változik, a mi hátrányos a tanügyre és e miatt iskolája sokszor szünetel.

Jövője csak segélyezéssel és iskolájának az állam támogatásába adásával lehet biztosítva, de csak úgy, ha ev. ref. vallásu, egyházas érzületű előkönyörgő tanítója lesz.

5. Dobrács-Apáti.

Multjának ismerete csak a XVIII-ik századdal kezdődik, hihető azonban, hogy már az előtt is laktak reformátusok, mert a szomszédos közel eső helységek mindenfelől református magyar lakosokkal dicsekedhettek. Annyi bizonyos, hogy 1702-ben már anyaegyház volt s kétfelőli szomszédjai: Pettyén és Szamos-Kóród, mint leányegyházak hozzá tartoztak. Apáti a lelkész székhelyévé azért tétetett, mert középen feküdt; de megtörtént, hogy parochialis épületeinek romlásakor Kóródra ment a lelkész lakni. Végül Kóród 1732-ben, Pettyén pedig 1769-ben elvált tőle s mindenik anyaegyházzá lett.

Apátinak földesurai nagyobb részben római katolikusok voltak. 1706-ban Csoba István róm. kath. birtokos a dézmából bizonyos részt s a malom szabbathálóját örökösen felajánlotta, de utódai nem csak visszavették, hanem Csoba László 1726-ban a reformata parochiat a maga fejétől elfoglalta, a mikor a pap

Kóródon lakott; de a vármegye visszarendelte. Ugyanakkor az egyházlátogató küldöttség megrendelte, hogy parochiájukat és templomukat igazítsák meg s szent György nap után a pap, mint régebben, ismét Apátiban lakjék. E kisdied egyház, bár lélek száma a 200-at soha el nem érte, még is önállóan fentartotta magát egészen a legujabb időig lelkész-tanítóval. 1860 óta már elaggott, majdnem tehetetlen lelkész-tanítója alatt egész 1890-ig folytonosan gyengyült az egyház, hívei anyagilag és számban pusztultak s agg lelkészének ez évben történt halálával az egyház ideiglenesen leányosított, a kiskolcsi lelkész gondozására, bizatván. 1891-ben iskolát épített s azt melléképületekkel is ellátta. Előbb káplán-tanítója volt, most csak tanítója van ez elszegényedett kisdied gyülekezetnek.

Temploma haranglábbal régi avult faépület, építésének ideje bizonytalan; iskolája s tanítói laka a régi lelkészlak lebontásával 1891-ben építettett. Templomra, vagyis imaházra szüksége lenne 2000 frtra, de önerejéből nem tudja soha felépíteni.

Az egyházban birtokos családok nincsenek, a község határának legnagyobb részét róm. kath. urak birják, a kisebb részben református külbirtokosok is vannak, de ezek sem a multban, sem a jelenben nem támogatják az egyházat.

Két harangja van régi tornyos haranglábon, egyik mintegy 25 régi fontos; a másik 1½ mm., Kovács István egyházttag a maga költségén csináltatta 220 frtért, Aradon öntetett 1892-ben.

Urasztali kevés készlete közt van egy szép kis ezüst aranyos pohár következő felirattal: »L. K. M. M. E. 1678.« a mely tárgy az egyháznak már a XVII-ik században fennállását igazolja. Anyakönyve 1778-ban kezdődik.

Lelkész-tanítói voltak a XVIII-ik században: Pávai György, Solymosi József, Somogyi Mihály, Csengeri Pál, Szatmári Pál, Makai János, Vári József, Ungvári András, ismét Vári József, Kis István, Gyujtó Tamás, Solymosi József, Gönczi János, Szilágyi György, Viski Mihály, Kézi György, Szilágyi András, Pankotai Imre, Horváth József, Bartha Mihály, Bibarczfalvi János, ismét Pankotai Imre, Bibarczfalvi János.

A XIX-ik században: Kis Mihály, Sallai ?, Horváth Mihály, Kassai Sámuel, Szabó József, Béres Mihály, Cserte Márton, Zágoni Imre, Varga István, Nagyvárad Gábor, Kis Gábor, Gönczy Sámuel, Pongrácz György, Bencsik József, Eszlári Károly, Tardi

Mózes, Bartha Pál. Felügyelő lelkészek előbb Baltajhy Károly Kóródról, utóbb Balogh István Kiskolcsról.

Tanítók voltak az 1890-ik évi leányosítás óta Boltján Pál segédlelkész-tanító, Huszár Benedek, Rózsa Ferencz, Szabó József.

Lelkek száma 183; önálló család 32; tanköteles 23.

Született 11; meghalt 4; házasult 1; konfirmáltatott 1.

Lelkeszi fizetés felügyeletért közalapi segélyből 105 forint, tanítóé 314 forint.

Egyházi vagyon 6 hold föld.

Évi bevétele a belhivatalnoki fizetésekkel együtt 814 frt, kiadása 809 frt, adósság 200 frt.

Állami és egyházi célra fizet évente 50 frt adót.

A hivek foglalkozása földmivelés, de legtöbbben földjeiket már külbirtokosoknak adták el s így csak kevés maradt a a hivek birtokában; elég munkások ugyan, de csak részben takarékosak, részben könnyelműek. Erkölcsei vallásos élet közép-szerű, iskolai nevelés tanítás gyenge, a hivek értelmisége hiányos, írni olvasni többen tudnak.

Az egyház jövőjéhez kötött remény aggasztó.

6. Felső-Bánya.

Az egyház reformálásának évét habár bizonyosan meghatározni nem lehet, de kétségtelen, hogy már 1529-ben, mint a szomszéd Nagy-Bányán itt is ismerték a reformációt s számos hivei voltak; valamint az is nagyon valószínű, hogy ide is a szomszéd Erdélyből jött azon az uton, hogy a szebeni kereskedők érintkezvén a németországi Luther követőkkel, azok által adott könyvekből ismerkedtek meg a reformáció tanaival. Felső-Bánya lakosai ugyanis abban az időben nagyjából szászok lévén, mint bánya telepítvényesek szorosabb összeköttetésben voltak fajrokaikkal. Semmi sem bizonyítja jobban a reformáció itteni gyors elterjedését, mint az, hogy 1530-ban már nagy kőtemplomuk volt s ugy a bánya tisztség, mint a város többi lakosai közt egy róm. katolikus sem volt. Későbbi években mind nagyobb tért hódítván a kálvinizmus, 1567-ben ílt is a Kálvin értelmét fogadták el. Ez az értelem gyökerezett aztán itt meg s egyik előkelő virágzó egyház lett a felső-bányai reformált ekklesia. Igazolja ezt az egyház birtokában

levő nagy énekes könyv — Gradual — melyet 1636-ban I. Rákóczy György — sajátkezüleg irván bele nevét — erdélyi fejedelem korában a felsőbányai egyháznak ajándékozott.

Az egyháznak kora keletkezését és megerősödését mutatja igen szép és gazdag urasztali készlete, melynek több értékes darabjai a XVI. és XVII-ik századból valók.

A XVII-ik században sok ideig Erdély fejedelme és az osztrák-magyar király versengtek a két bányaváros birtoklása felett, mignem 1624-ben Bethlen Gábor, majd 1645-ben a linczi békekötésben I. Rákóczy György birtokává lett, minek következtében a buzgó protestáns fejedelmek pártfogása alatt itt és az egész környéken elterjedt és virágzott az evangyéliomi tiszta tudomány.

De 1687-ben a jézsuita rend Nagy-Bányán letelepedvén, megkezdte szörnyű munkáját, tüzzel-vassal irtani a gyűlölt protestánsokat. Hatásköre messze terjedt és mindenütt éreztette hatalmát. Ekkor fosztatott meg az egyház templomától, lelkészi lakától és iskolájától, fekvő javaitól és egyházi jövedelmeitől s a városi pénztártól addig élvezett javadalmazástól. Folyamodott az egyház I. Leopold királyhoz elvett javai és temploma visszaadása végett, de a protestáns ellenes és jézsuita befolyás alatt álló uralkodó a kérelmet meg sem hallgatta. Alig kaptak engedélyt arra, hogy félreeső helyre, az elvett kőtemplom helyett fa templomot építhessenek. Gr. Károlyi Sándor kir. biztos 1693-ban a városon kívül mutatott helyet templom építésre. Itt épült fel aztán az 1890-ig fennállott keresztalaku fatemplom, egy ideig minden padozat s mennyezet nélkül, csak 1734–35-ben láttatott el padozattal, mennyezettel és karzattal. Ezen ócska templomban használt papszék ereklje gyanánt megtartatott s az új templom egyik szegletében helyeztetett el.

Az 1693-ik évben épített templomra vonatkozólag 3 oklevél van az egyházi irattárban; egyik gr. Csáky Istvántól, másik gr. Károlyi Sándortól, a harmadik gr. Pálffy Jánostól.

Gr. Károlyi Sándor kir. biztos, mint említve volt, a városon kívül akart a Borkut-utca mellett a hegy alatt templom építésre helyet jelölni s a piactól minél távolabb szándékozott a ref. hiveket telepíteni; de az akkori gondos öregek, — mint egy szájhagyomány tartja — kijátszották a királyi biztos szándékát, mert előre kiválasztottak templomhelyül egy alkalmas dombot s a királyi biztost, mikor a hely kijelölése végett megjelent, a

Borkut-utcán fel s alá, a gyümölcsös kerteken keresztül hurczolták abból a célból, hogy a város közepétől minél lávolabb vive, egy fordulattal visszatérjenek az alkalmas fekvésű magaslatra, mire az elfáradt kir. biztos megengedte azon a helyen a templom építését, azt hivén, hogy a városon jóval kívül vannak; pedig a piaczhoz közel voltak, de a gyümölcsfák sűrűségétől a kijátszást nem vette észre. Az itt felépült fatemplom aztán 200 éven keresztül sokképen változtatta alakját a népesség száma szerint.

A XVII-ik század végén tehát ismét volt templomuk a felsőbányai hiveknek; de nyugalmuk, békéjük ezután sem, mert a szomszéd városban lévő jézsuiták nem elégedtek meg az elvett vagyonnal, a lelkeket is megakarták nyerni; az erőszakkal elfogottakat csak úgy engedték szabadon, ha a róm. kath. hitre tértek. Ekkor Felsőbányán a Templariusok és Veres barátok telepedtek le; a jézsuitáknak imaházuk volt. A mint a jézsuiták a plebánia alapítása után Felsőbányát elhagyták, imaházukat egy református család vette meg, kitől később több ízben visszaakarták venni, de perlekedés mellett sem sikerült s azóta mindig reformátusok birtokában van; jelenleg a Miskolczy Márton tisztii ügyész tulajdona.

A XVIII-ik század újabb háborgatásokat és sérelmeket hozott a ref. egyház hiveire. A város birája negyed magával elvitetett, katonaság ment executióra, több városi polgár fogságra vettetett. Majd az 1711-iki békekötés után nyugodtabb életet reményelve ismét csalatkozott az egyház, mert temploma, parochiája, iskolája elvétetett, harangja róm. kath. felirattal újra öntetett 1721-ben. Lelkésze Bartók Ferencz a klérus által több ízben zaklattatott s midőn betegsége miatt segédlelkészt tartott, a plebános perbe fogta az ekklesiát oly ürügy alatt, hogy a benignum mandatum ellenére két papot tart. Temetőjét színesítői együtt (mely színben szokott a nép halotti tanítások hallgatására egybegyűlni) elfoglalták. Már ekkor a városi tanács is a klérus befolyása alatt állott s a törvénytelen háborgatásokban segédkezett. Később a kegyes hagyományokat — ha ingatlanokból állottak — elárvereztették az alatt az ürügy alatt, hogy az egyház mint holt test, fekvő javakat nem örökölhet. Ebből a városi tanács és egyház között hosszas per keletkezett, mignem a magyar királyi helytartó tanács 1829. jan. 19-én hozott ítélete a városi tanácsot keresetével elutasította; de még ezután sem

szűnt meg a nagyobbbrészt róm. katolikusokból álló városi tanács a ref. egyházat háttérbe szorítani s megrögzött ellenszenvét minden lehető alkalommal kimutatni el nem mulasztá. Ma már ezt nem lehet mondani; a sötét századok köde eloszlott, felekezeties szűkkeblűség többé nem uralkodik sem a városi tanácsban sem a közgyűlésen, sőt a méltányos támogatásnak több bizonyítékával bír a református egyház.

Az egyház sok viszontagságai között is nem csak fentartotta, hanem különös gondozásban részesítette iskoláját, melyet különösen a XVIII-ik században oly magas színvonalra emelt, hogy abban a latin és görög nyelv, logika, theologia szorgalmasan tanítottak úgy, hogy a vidék képzett tanítói innen kerültek ki. Igazgató-tanárt főiskolából hozott, ki mellett alsóbb tanítók segédkeztek; ezek később vagy nagyobb tanítói állomásokra, vagy papságra hívtak meg. A felsőbb tanulók tanították az alsóbbakat, a tanuló ifjuságra felügyelt a senior. A felügyeletet az egyháztanács gyakorolta a lelkész elnöklete alatt. Az iskolai törvények bizonyítják az egyház szigorú őrökődését féltett szellemi veteményes kertje felett.

De már a század végén az egyház iskolája — nem tudni mi okból — valószínűleg a sok háborgatás, jog- és vagyonszétosztás következtében szűkebb mederben folytatja a nevelés és tanítás fontos munkáját; ekkor volt iskola-rector, kántor és két praeceptor. A rectorok rendesen segédlelkészi minőségben is szolgáltak s innen vagy mint megválasztott rendes lelkészek távoztak valamelyik egyházba, vagy pedig nagyobb segédlelkészi állásra hívtak meg.

Utóbbi időben különösen a bányamívelés hanyalása következtében a református hivek száma nagy mérvben csökkent úgy, hogy a három tanítóságra szükség nem volt s alkalomadtán 1892-ben egy állomás be is szüntettetett; azóta segédlelkész-tanító és kántor-tanító állomás tartatik fenn.

Jelenben Felső-Bánya egyik virágzó, rendezett egyháza megyénknek. Még a 60-as években a segélyezendő egyházak közé tartozott, ma képes egyházi adó nélkül is fennállani és virágozni. 1867-ben a városi közgyűlés az addigi 210 frt évi iskolai segélyt 420 frtra emeli, a vasárnapi iskolára ad évenként 42 frtot. 1872-ben az 1848-ban félben maradt templom építésére nagy mozgalom indul és engedély adatik országos segély gyűjtésre. 1877-ben a róm. katolikusok által elfoglalt templomi

pénztárból királyi rendelettel 15 ezer forint lett az egyház részére kiutalva. Az egyház elhatározta templomépítési tőkepénzét annyira nevelni, hogy ebből az egyház-fenntartás céljára tekintélyes összeg maradjon. S bár a felsőbb egyházi hatóság szigorúan elrendelte a templom építésének megkezdését, az előre számító egyházi előljáróság nem tévesztve szem elől fentebb jelzett célját, egyházmegyei küldöttség előtt feltárta helyzetét és küldöttségi vélemény alapján engedélyt nyert az építés halasztására s az építést csak 1888-ban kezdte meg. 3 év alatt elkészült az új templom, új orgonával ellátva s 1890. október 26-án felavattatott. A templomépítés költségeinek fedezésére a buzgó hívek igen szép áldozatkészséget tanusítottak, többen hagyományozásokkal, mindnyájan pedig adakozásokkal követendő példát mutatván más gyülekezeteknek és az utódoknak a valóságos buzgóság áldozattételeire.

Temploma román stílusban építettett 1888—1890-ig; összes felszerelésével, 12 változatu orgonájával, két harang átalakításával és nagyobbitásával mintegy 36 ezer forintba került.

Lelkészlak tisztességes, kényelmes 3 nagyobb, 2 kisebb szobával, kamarával, szilárd kőből álló épület, alatta tágas pincze van, utcai szobái bolthajtásosak, az épület pazarlásig erős, közfalai is méter vastagságúak; épült 1836-ban.

Az iskola építettett 1800-ban két tanteremmel fiúk és leányok számára, de külön udvarral s külön bejárattal. 1893-ban tetemes költséggel átalakított s a nagyobb fiúiskola helyiség most vallásos egyesületi célra használtatik.

Kántor-tanítói lak épült 1842-ben; jelentékenyen kijavított és rendeztetett 1891-ben.

Általában az egyház épületei mind szilárdak, jó karban vannak; e tekintetben ujításra semmi szükség nincs.

Az egyház régi és újabb jóltevőiről nagyon melegen emlékezik meg a mostani nemzedék, mert ezeknek áldozatkészsége, adománya és hagyományozása tette lehetővé közelebb a templom építést, a belhivatalnoki fizetések rendezését, általában az egyház fenntartásának biztosítását. Gr. Teleki Sámuel 500 frtot adott, ugyancsak ő alapítványt tett évi 20 véka buzáról 1812—1872-ig, amikor beszünttetett. Krassay József 1819-ben hagyományozott 6 ezer forintot és 2 darab rétet. Tóth Pál, Torday Erzsébet Aradi Jánosné, Borbély Mihály, Tóth István, ifj. Krassay József egy-egy darab rétet, Bartha József 2000 frtot érő ingat-

lant templomépítésre, Báthy Károly 2000 frtos alapítványt, Sinka Miklós 1000 frtott új orgonára, Szűcs Sándor és neje Nagy-Bányáról 1000 frtot, Bernovics Ödön 500 frtot és számosan kisebb-nagyobb összegeket adtak egyházi célra. Templomépítésre helybeli hivek adakoztak mintegy 3000 frtot, Lévay Sándor és neje 400 frtot.

Van az egyháznak 3 harangja; a legnagyobb 9,5 méter-mázsás, körirata: »Öntötte László Lajos és Egri Ferencz Ungm. Kis-Geőczben 1889.« Felirata: »A felsőbányai ref. egyház egy 1772-ben Dombhádi János költségén készült, azután megromlott harangját 1848-ban több jóttevők adakozásából újra öntette; ezen kis harangot s az 1790-ben Dombhádi János és más polgárok segítségével öntetett középső harangot egygyé öntette s megnagyobbította a nagy Isten dicsőségére.«

A középső harangon ez az írás van: »Idősb. Dombhádi János ur Istenhez való buzgalmából a nemes felsőbányai református ekklesia számára maga költségével öntette Anno MDCCXCI.« 5 mm. súlyu.

A kis harang körirata: »Öntötte László Lajos és Egri Ferencz Kis-Geőczön 1889. Az Atya, Fiu, Szentlélek Istennek tiszteletére a felsőbányai ref. egyház több buzgó tagja, Lőkös János és neje nagyobb mérvbeni hozzájárulásával.« 2,5 mm.

Urasztali készlete az egyháznak igen szép és értékes.

Van 2 tűzben aranyozott gyönyörű pohár, egyike különösen szépen kidolgozva és több értékes kővel ellátva, alján látható: »Gy. K. M. ur 1797.« A másikon semmi írás nincs. Egy aranyozott tányér 1798-ból ezen irással: »Ts. N. és N. K. M. ur.« Tehát a két poharat és tányért egy ugyanazon jóttevő ajándékozta, t. i. Krassay Márton. Egy ezüst urasztali tányér 1533-ból való; van egy szélén aranyozott, 1646-ban készült urasztali tányér; van külön betegekhez vitelre egy urasztali pohár ezüstből, aranyozva.

Számos urasztali abrosz és terítő. Egy 1647-ben készült nagy abrosz, másik 1593-ból. Különösen említést érdemel a két terítő, egyik kék színű habos selyemből, még ma is igen szép, körül diszesen arany szegélylyel kivarrva, középen a kivarrás közt ez olvasható: »Az Ur asztalára való keszkenő«; — kívül: »melyet özvegy Kiss Jánosné Bott Klára asszony Isten dicsőségére jó szívből adott 1798.« Nem kevésbé értékes, ugyancsak kék színű habos nehéz selyemből 1835-ben Rettegi Jánosné

szül. Tiboldy Zsuzsánna által sajátkezűleg készített s ajándékozott terítő, körül ez is arany csipkével szegélyezve, a négy szegletén egy-egy aranycsillag, közepén arannyal kivarrott szőlőfürtök s buza kalászkok. Varga Teréz ajándékozott egy fehér, ezüsttel szegélyezett urasztali terítőt ezen körirattal: »Anno Domini 1872. V. T.« Van egy selyem terítő ezüst szegélylyel: »A. F. B. Rfta szent ekkla. ajándékozta R. I. B. M. 1764.« Ezen már 137 éves terítő kissé szinehagyott ugyan, de azért még legjobb állapotban van. Aztán van még több egy-két százados terítő, melyek a régiség kedvelők előtt becsesek.

Az egyház ezen urasztali szerelvényeit 1884-ben be is mutatta a Magyarországi Kárpátegyesület keleti Kárpátok osztálya által Nagy-Bányán rendezett helyi kiállításon és a bíráló bizottság a felsőbányai ref. egyházat »régi egyházi tárgyak megőrzése és kiállításáért« elismerő oklevéllel kitüntetendőnek ítélte.

Anyakönyve 1702-ben kezdődik.

Lelkészei voltak: Gönczi János 1622. Vársányi István 1628. Szántai Molnár Mihály esperes 1629. Tolnai János 1640. Nagy-bányai Simon 1645. Gönczi Mátyás esperes 1650. Kézdivásár-helyi Matkó István 1661. Volt ez először karánsebesi predikátor, a holott oláhul tartotta az istentiszteletet, de ez elpusztítottván a törököktől, onnan ment Fogarasba csakugyan predikátornak, onnan jött Felső-Bányára, a kiről ott laktában megjegyzik az írók, hogy missionarius Sámbar Mátyással disputálván a Hit ágazatiról, azt határozták, hogy a ki a másikat meggyőzi, a győzöttnek feje vétessék; Sámbar meggyőztetvén, fejét hogy elvehesse, nem akarta Matkó, hanem két első fogát vakmerőségének czimeréül egy kovácsfogóval kihuzatta. — Kazai János esperes 1663. Sárközi Mihály 1666. Gyöngyösi István 1676. Szatmári István 1687. Füsü Lőrincz 1693. Ennek idejében vétetett el a piaczi kőtemplom. Gyalai András 1709. Szigeti Gyula István 1713. Ezt, valamint Füsü Lőrinczet is Szatmár-Németiből vitték a felsőbányaiak, ez a Szigeti pedig onnan vitetett a nagyenyedi collegiumba theologiae professornak és azután erdélyi superintendens lett. Szalontai Mihály 1714. Köpeczi János 1719. Bölöni Mihály 1724. Miklósvári János 1728. Rétyi Csiszér László 1735. Bartók Ferencz 1748. Fazekas György 1776. Katona Mihály 1779. Sági Mihály 1781. Lugassi József 1806. Demeter József 1853. Czelder Márton 1871. Nagy Lajos 1885.

Lelkek száma 854; önálló család 218; tanköteles 105.

Születtek száma 27; halottak 25; házasság 8 pár.

Egy család legnagyobb egyházi adója évenként 5 frt, legkisebb 10 kr.

Lelkesi fizetés 886 frt, fitanítóé 600 frt, kántor-tanítóé 596 frt.

Az egyház vagyona 97 hold föld és 19319 frt tőkepénz; adósság a debreczeni főiskola részére tett alapítvány 478 frt ez évben ki fog fizettetni.

Rendes bevétel 3800 frt, kiadás 3600 frt a belhivatalnoki fizetésekkel együtt.

Állami és egyházi adóba fizet évenként 200 frtot.

A hivek főfoglalkozása bányászat és iparosság.

A nép szorgalmasnak mondható, kényszerített adót nem örömmel fizet, de áldozatkész, mert ezzel teremtette az egyház különféle vagyonát oly alappá, hogy a mai viszonyok között minden egyházi adó nélkül is fenntartható az egyház. Vallásos erkölcsi élet kedvező, értelmiség kifejllett, olvasni, írni nem tudók száma igen csekély.

Lelkesz Nagy Lajos 1885 óta; segédlelkész-fitanító választás alatt van; kántor-organista Csonka József 1874 óta.

E gyülekezet jövője, mert a hivek számától nincs feltételezve, szép reményre jogosít; anyagilag mindenkor fenttarthatja magát a hivek megterhelése nélkül.

7. Nagy-Bánya.

A reformáció terjedése Nagy-Bányán a XVI-ik század közepe táján két nagyhirű magyar reformátor közreműködése következtében kezdődött meg. Az irodalomtörténethől ismeretes Sylvester vagy Erdős János Szinér-Váraljáról 1530 körül már eljuttatta ide is az evangéliumi vallás elveit s hogy azok itten kedvező fogadtatásra találtak, bizonyossá lett a városi tanácsnak ama határozata által, mely szerint 1547-ben Erdődről ide hívta a másik buzgó reformátort, Kopácsi Istvánt, ki aztán a reformált egyházat megalapította és két évig hiven gondozta.

Erdősről általánosan tudva van, hogy Szinér-Váralján született, a krakkói egyetemen tanult, onnan hazatérve reformátori elvei miatt elűzetett s jószágait is elvesztette; aztán Vasmegyébe Ujszigetre menekült, honnan a wittenbergi egyetemen töltött

másfél év s mintegy 10 évi tanítóskodás után a bécsi egyetem tanári székébe lépett; azonban onnan hét év múlva az egyetem jézuita kézre jutása miatt több protestáns szellemű tanártársával együtt kénytelen volt visszavonulni egy kis falusi jószágra, melyet Ferdinánd királytól nyert, hol az ellene fellázadt parasztoktól ismét üldöztetést szenvedett. De a nagybányai ref. egyházmegye régi protocollumában azt is olvashatjuk felőle — a mi a történet írók figyelmét eddig kikerülte — hogy *vénségére hazájába jött és ott halt meg*; sőt láthatunk ugyanott egy *hun-scytha* betűkkel írott Miatyánkot is, mely alá ez van oda jegyezve: »Ezt ekképen a régi Hunno-scythiai betűkkel leírta ama híres színérváraljai Sylvester vagy Erdős János. A következők gyönyörűségekre ide írta Técsi Dániel.«

Kopácsiról e régi protocollum egyéb jegyzetei között így szól: »Hogy nagy és nevezetes város lett legyen Nagy-Bánya, meg tetszik abból is, mivel alig hallatott meg a reformáció hire, legottan Erdődről a Drágfi Gáspár várából papjoknak és iskolatanítójoknak hívták Kopácsi Istvánt, a ki legelsőben is Veress Mihály akkori plébánost tizenegy káplánjával együtt reformálta s azután a népet.« A város egyik régi jegyzőkönyvének első lapján pedig ez a följegyzés áll: »1547-ben az erdődi már reformált ecclesiából Kopácsi Istvánt hívják Nagy-Bányára, ki is az itt való lakosokat reformálta, quod est certo certius, azaz: a mi bizonyosnál bizonyosabb.« E jegyzet alá későbbben más, alkalmasint róm. kath. jegyző ezt írta: »Hogy az fent megnevezett esztendőben *deformáltatott* az nagybányai ecclesia, vero verius, azaz: igaznál igazabb.« E két bejegyzés az időre nézve teljesen összevág, csak abban van köztük különbség, hogy ugyanazt a tényt az egyik *egyházjavításnak*, a másik *egyházrontásnak* nevezi. Az egyházmegye levéltárában van egy fapohár is, melyre tintával ezt írta fel régen valaki: »Ebből osztott urvacsorát legelsőbb Nagy-Bányán 1547-ben Kopácsi István, traktusunk reformátora.«

Ezek alapján kétségtelen történeti ténynek tarthatjuk, hogy a nagybányai református egyház 1547-ben alakult meg és pedig úgy, hogy a reformációt az egész város elfogadta. A róm. kath. egyház megszűnt; az ágostai evangélikusok külön egyházzá szervezkedése kissé később történt, bizonyos ez egyebek között abból, hogy a Kopácsi elnöklete alatt 1545-ben tartott erdődi zsinat hitcikkelyei, melyeket a nagy reformátor magával hoz-

hatott, a két protestáns testvér-egyház közt lényeges különbséget még nem tettek, sőt azoknak aláírói nyilván kifejezték, hogy az elő nem sorolt hitágazatokra nézve az ágostai hitvallással egyetértének. Ezek szerint az istentiszteleteket a város egész lakossága együtt tarthatta s a reformáció főbb elveihez alkalmazkodó pap és káplánok, mint Kopácsinak kartársai, hivatalukat tovább folytathatták.

Kopácsi Nagy-Bányán két évet töltött s mint már előbb Sáros-Patakon és Erdődön, úgy itt is *jeles iskolát* alapított. A városi lakosság és hatóság pártfogolta, a vidék buzgón támogatta úgy, hogy az iskola rövid idő alatt hat osztályu gymnasiummal összekötött akadémiai tanfolyammá, az az rendes főiskolává lett, hol lelkészeket és tanítókat képeztek. Ennek az iskolának régi jegyzőkönyve ma is meg van, czime: *Matrix Illustis Scholae Rivulinae*. Magában foglalja az igazgató tanárok, tanító és tanuló diákok névsorát; az iskolai könyvtárnak különösen theologiai művekben gazdag tartalmáról szóló katalógusát és az iskolai törvényeket, 1633-tól kezdve rendszeresen, az azt megelőző évekről töredékesen. Ebből fogalmat lehet alkotni az iskola szervezetéről, mely szerint az igazgató-tanár tanította a logicát, görög nyelvet és a theológiát; a praeceptorok az alsóbb osztályok tantárgyait. Az igazgatók közt nagy tudományu és tekintélyü egyházi férfiak nevei fordulnak elő, p. o. 1651-ben Horti István, ki itt pappá, aztán Erdélyben püspökké lett; 1646-ban Nánási István, kinek a *Szű Titka* cím alatt angolból átdolgozott predikációit a városi tanács saját költségén kinyomatta; 1666-ban Sárfői Mihály, kinek felsőbányai lelkész korából a *Szű Titka* írójához címzett szép latin verse ismeretes; 1667-ben Eszéki István, ki később Aranyos-Megyesen udvari lelkészi hivatalt viselt; 1704-ben Szigeti Gyula István, ki későbbben az erdélyi püspöki székre emelkedett; Szilvás-ujfalusi Ujfalvi Imre, a most is használatban levő debreczeni halotti énekes könyv jeles írója sat.

Az igazgatók és tanító-diákok fizetéséről, sőt a tanulók ellátásáról is a városi tanács gondoskodott. Az e célra tett kegyes hagyományok és a városi malom vámjövödelme, továbbá a szokásos ünnepi kántálások, meg az ugynevezett coquia vagy sorban főzetés jó ideig bőven fedezték a szükségletet. Az iskola épület a piactól délre, a Vár-utca szélén emelkedett. Egy része ujabbban átalakítva ma is fenn áll. Harácsek József ur ke-

reskedői raktárában most is látható a régi mestergerenda, mely jó mélyen rávésett feliratával az épület hajdani rendeltetése felől kétségtelen bizonytságot tesz.

Templomot az evangéliom szerint reformált vallás hívei a belső városban hármat találtak u. m. a Szent István királyról, Szent Mártonról és Szent Miklós konfessorról nevezetteket. Ez utóbbi a most is fennálló ispotályhoz tartozott s néhai Omechin János városi tanácsos 1408-ban kelt végrendelete értelmében Giród-Tótfaluval együtt a városi tanács igazgatása alatt állott. A Szent István templom villámsujtás és ellenségszűrés következtében megrongáltatván, jó ideig tetőzet nélkül volt; valószínű tehát, hogy Kopácsi és társai, meg hivatali utódai a Szent Márton templomban kezdték meg az ige hirdetést, de egyszersmind a városi tanács és a nép csakhamar hozzá kezdett a Szent Istvánról nevezett nagy templom javításához. A nagybányai kamaraház 1552-ki leltárában — mint Decsényi Gyula közli — említés van a falai bontásánál használt faltörő kosról. Ez azt bizonyítja, hogy a javítást már annak előtte megkezdték s hogy a tető alá a falakat is igazítani kellett. A munka abban a háborus időben lassan folyhatott; az 1588-ik évben lett befejezve. Ennek emlékére maradt fenn egy szép latin vers, melynek czíme: *Epigramma de templo restaurato Anno 1588.*

Akkorra már a reformátusok az ágostai evangélikusoktól külön váltak. Az ágostai evangélikusok a Szent Márton templomába helyezkedtek be, mely Vár-utcza hosszában a mostani róm. kath. templom helyén állott; a reformátusok pedig a kijavított Szent István templomot vették birtokukba. Ezt ők akkor igen természetesnek és jogosnak találták. Hiszen a templom-építtető ősöknek ők természetes és törvényes örökösei voltak; vallásukat pedig nem hagyták el, sőt az apostoli ős egyszerűséghez való visszatérés által javították. Így tettek akkor hazaszerte más városok és községek is. Szatmár vármegye egész területén 1562-ben már nem maradt csak három kath. plebánia; később ezek is átalakultak.

Nagy-Bányán a református egyház az iskolával együtt a jólét és virágzás magas fokára emelkedett. Városi tanács és egyházi előjáróság úgy szolván egygyé volt olvadva. A vallás és erkölcs tisztaságára egyaránt kiváló gondot fordítottak. Most is meg van a nagy biblia, mely a tanácsülések alkalmával az

elnök előtt a corpus jurissal együtt volt kitéve; rá van nyomva arany betűkkel: *Civitas Nagy-Bánya*. A városi jegyzőkönyvbe már 1578-ban be volt írva s 1699-ben újra beiratott az a nemes egyszerűséget, de tiszta lelki buzgóságot tanúsító magyar imádság, melylyel a tisztujító közgyűléseket kezdeni szokták. A tiszti eskü 1578-ban már így hangzott: »hogy mindeneknek előtte az isteni tiszteletre viselsz gondot« sat. A vásár- és ünnepnapok megtartására a városi hatóság kiváló gondot fordított; p. o. 1642-ben elrendelte, hogy vasárnap és ünnepeken a város két öreg kapui napestig felvonva tartassanak, hogy szekérrel, lóval, teréhvel ki s be járni ne lehessen rajtok, hanem a főbiró engedélyével.

Az egyház fentartására a város nem kimélte az áldozatokat; egyesek is sok alapítványt tettek, a kegyes hagyományok gyakoriak voltak; például Balázs Deák Ferencz egy fél malomrészt hagyományozott, mások szőlőt, telket vagy készpénzt. A szőlőhegyi bor-dézma, melyet 1347-ben I. Lajos király felerészben a templom építésre, felerészben a plebános tartásra rendelt, ugyancsak szép jövedelmet hozott; p. o. 1599-ben 6403 köbölre ment; 1642-ben a két református papnak járó felerész 3890 vedernyi volt, melyből Zana Mihály uramnak 1945, Hodászi Miklós uramnak szintén 1945 veder jutott. Az ispotályt és Miklós templomot is a város gondviselésére bízta Bocskai István fejedelem 1605-ben. Azzal pedig Giród-Tótfalunak, meg egy malomnak s több szőlőnek, rétnek és egyéb hasznos hajtó jogoknak egész jövedelme járt együtt. Az egyház fentartására szolgált továbbá Felső- és Alsó-Ujfalu, Lénárdalu és ezeken kívül több fekvő birtok, melyek szépen jövedelmeztek.

Lelkészt a reformátusok eleitől fogva kettőt tartottak. Ezek részére maga a város saját költségén vett telket és épített parochialis házakat ott, ahol most a gimnázium áll. A papok közt sok kitűnő jeles ember volt, kik tudományos hírokkal az egyházra és városra dicsőséget hoztak.

Gönczi József püspöksége alatt fedeleztette be a város a piaczi öreg templom tornyát; diszes tetővel, magas sisakkal s négy kisebb toronnyal látta el. A négy kisebb aranyozott gombot május 24–27 napjain, a nagyot május 29-én nagy ünnepélyességgel tették föl, Gönczi József a püspök maga tartott áldó beszédet, könyörgést pedig Hunyadi Pál, az iskola egyik kitűnő növendéke, E szép könyörgés és az emlékvész, melyet

Megyesi János és Megyesi Pál irt, a városi tanács akkori névsorával együtt ma is megvan. Az 1869-iki égés alkalmával a torony gombjában találták meg; igen érdekes emlék, mert azt tanusítja, hogy már akkor több jó magyar család meg volt a városban honosodva, kiknek ivadékai most is élnek, pl. a Nyirő, Diószegi, Vigh sat. családok.

A torony ekképen készen lévén, harangokat öntetett a város. A legnagyobbik 40 mázsás volt és külön fatoronyban állott, szép latin vers felirattal; a másik kettő a kőtoronyból hangzott le. Mind a hármat Eperjesen öntötték; órát is készítettek a toronyba az eperjesi óra mintájára.

Hogy minő volt a vallásos élet s a lelkeszek és hivek közötti viszony s milyen szép jelekben nyilvánult az áldozatkészség, azt jellemzően leírja a híres Nánási István 1670-ben a Szű Titka előszavában, a többek közt e néhány sorban: »Bizonyára senki sem tagadhatja meg tőletek ama szép *titulust*, melylyel illeti Szent Pál a Macedoniabeli szenteket, kik az ő erejek szerint és erejek felett is adakoztak az Isten tisztességére . . . Ebből vagy on fenn köztetek az anyaszentegyházi szolgálatnak bővsége; ebből öntözgetitek az Urnak élő s virágzó veteményes kertét, Scholátokat, nem segítettvén ebben e máj napig mások rend szerint való jótéteményével, holott e tettekkel majd mindenfelé élnek gyakorta; ebből vagy on sok idegen országban tanuló ifjakhoz nyújtott segítségtek mind e máj napig; a magatok Schola mestereiteknek taníttatások, melyet ez ideig el nem mulattatok, valamint tehettétek szerint« sat.

Nagy-Bánya környékén számos erős református egyház volt, melyek helyében oláhság fészkelte be magát; önként felmerül a kérdés, hogyan változtak át e községek oláh falvakká? miként enyésztek el az azokban hajdan virágzó egyházak? Nem nehéz reá megfelelni, nyilván tudva van. A jézsuiták által indított *ellenreformáció* elnyomta a ref. egyházakat, a ref. egyházak pusztulása pedig természetesen magával hozta a magyarság egy részének eloláhosodását, más részének más vidékre vonulását. Ilyen sors következhetett volna Nagy-Bányára is, ha ref. lakosai a nehéz megpróbáltatások közt erős kitartást és hithűséget nem tanusítottak volna, mert az ellenreformáció itt is nagy erővel lépett fel.

Az a törekvés, melyet a híres Pázmány Péter és az ő szándékát hatalmi erővel támogató *bécsi udvar* mindjárt a bécsi

békekötés után megindított, mely szerint a katolikus vallást az egész országban vissza akarták állítani, I. Lipót kormánya alatt már az erdélyi fejedelemség gyengültével Nagy-Bánya város rekatholizását is célba vette.

Nagy-Bányán az 1671-ik év körül, mikor a magyar protestáns egyháztörténelem az úgy nevezett *gyász tízed* kezdetét jelzi, csupán csak egy katolikus lélek volt, egy András Deák nevű harminczados szolga, de ez is a református templomba járt, mint ezt az egyházi levéltárban meglevő hivatalos vizsgálati iratok számos tanu vallomásával igazolják. De azért 1673-ban a szepesi kincstári kamara már felszólította a várost, hogy a piaczi kőtemplomot adja át a katolikusoknak. A következő évben pedig Spankau német tábornok fegyveres erővel behozott egy Borsi János nevű plebánost, kit azonban három év múlva 1677 november havában a Wesselényi Pál vezérlete alatt betörő kurucz had segítségével a reformátusok elűzték. E miatt a kormány 1687-ben vizsgáló bizottságot küldött ki gróf Csáky István országbíró elnöklete alatt s ez a bizottság — bár a tanu-vallomásokból a protestánsok jogairól győződhetett volna meg — mind a három templomot a katolikusokénak nyilvánította s mindeniket a magával behozott jézsuiták gondozására bízta. A jézsuita házfőnökök Ravasz Ferencz atyának hívták. Ez azonnal elkezdte a templomokhoz tartozó javakat fürkészni s foglalatni; a templomokra nem volt szükség, nem lévén kath. gyülekezet. A protestánsok ellene mondtak e foglalásoknak, különösen a bor-dézma és malmok ügyében; fölmentek folya-modásaikkal Bécsbe; a király meg is rendelte Karaffának, hogy a bor-dézmát adassa vissza; nem ért semmit. A Szent Miklós templomra a minoriták, a többiekre a jézsuiták kir. adomány-levelet szereztek s 1692-ben Markez Konstantin és Ravasz Ferencz jézsuita házfőnökök karhatalommal azoknak birtokába léptek.

A városi hatóság ekkor ő felségéhez a királyhoz folya-modott. A király bizottságot nevezett ki az ügy megvizsgálására. A bizottság megtartotta a vizsgálatot s a vizsgálatból kiderült, hogy tulajdonképen csak három katolikus van a városban, kiknek elég volna az ispotályi kis templom is. Mind nem ért semmit. A protestáns istentisztelet ki lett utasítva a városból s a Hid-utcán kívül egy mocsáros, vizenyős helyen mutattatott ki mind a két testvér felekezetnek templomhely.

Jellemzően megvilágítja a helyzetet gróf Csáky István országbírónak e tárgyban írt három levele, melyek a református egyház anyakönyve 1712-ben kezdődő első kötetének hátulsó lapjain olvashatók. Az elsőben 1692 márczius 11-én tudatja, hogy Károlyi Sándor ki fog menni és helyet mutatni. A másodikban írja, hogy a nála járt esedező követektől szóval is üzente, miszerint a főispánnak már elvégzett intézkedését helybenhagyja. A harmadik így szól a városi tanácshoz: »Szolgálok kegyelme-teknek. Kegyelmeteknek egy néhány rendbeli levelére hogy ilyen későn felelek, ne tulajdonítsa feledékenységnek, hanem hogy a Kegyelmetek vallását illető exercitium aránt olyat kíván tőlem, kire hatalmam nincsen, sőt már is *némely egyházi főrendektől pirongatást szenvedtem*, hogy eddig is Kegyelmetek megnevezett exercitiumát egyben commissionalis determinatio mellett az városhól ki nem igazítottam. Intem azért Kegyelme-tek, magát úgy alkalmaztassa, hogy a conditionnak be nem teljese-dése miatt nagyobb kárt ne szenvedjen. Maradván Kegyelme-teknek jóakaró barátja Lőcsén, 1. Sept. 1692. Gr. Csáky István.«

A protestánsok e szerint látván, hogy rajtok segíteni még az országbírónak sincsen hatalmában, a Hid-utczai kapun tul építettek fatemplomot. A reformátusoké már 1695-ben készen volt, mert az akkor megkezdett jegyzőkönyv bevezetése egye-bek közt igyszól: »jőlehet a városon kívül eléggé alacsony helyen fából rovátkolt, de még is vagyon immár istentiszteletünknek helye.«

II. Rákóczi Ferencz felkelése kissé változtatott a helyze-ten. A protestánsokra uj reménység kezdett mosolyogni. A föl-kező magyar seregek a jezsuitákat, névszerint Zurbrucken, Poth, Winter és Nettenstrein atyákat elűzték, a templomokat pedig a protestánsoknak az ispotálylyal, Giród-Tótfaluval, bor-dézmával, malommal és egyéb jogokkal együtt visszaadták, a Széchenyi-mezőn tartott gyűlésekben 1705. A jezsuiták elűzetése — mint Szirmay megjegyzi — »nem a hitnek gyűlölségéből történt, hanem hogy külföldiek voltak«. A templomok visszaadatásáról pedig az egyház régi jegyzőkönyve érdekes adatot tartalmaz. Nevezetesen azt mondja, hogy a reformátusok a templomhoz való jogukat azzal a felirattal igazolták, mely a templomban »a mint a velum van a schola felől, a szegletben egy fatáblán volt olvasható.« Ezt a scriptumot Jeremiás Eötvös István uram találta egyházfiságában. Tartalma magyarra fordítva ez:

»Mikor e városban Mészáros Lukács ült a bíró széken,
 Ki igazán ítél s hűségesen eljár rábízott tisztében,
 Akkor építette fel a néppel együtt a város tanácsa
 Ujból e templomot, melynek tűz által lett iszonyu romlása.
 Oh boldog az a nép, sokszorosan boldog, mely hű vallásához,
 Melynek az ő hite a legdrágább kincse s azért mindent áldoz.
 Boldogok ezek is, kik ezt a templomot újra építették,
 Hogy itt egybegyűlve a hű kegyeslelkek Krisztust dicsérhessék.
 Ezen kívül volt még a templom portikusának ajtaja felén is egy
 felirat: »Ao. Domini 1588. Domus mea domus precationis« (Az
 én házam imádságnak háza!) Ézsaiás LVI. 7. A harangok fel-
 iratai és öntésők évszámai is mind a reformátusok és ágostai
 evangélikusok jogai mellett bizonyítottak. Rákóczi tehát a kő-
 templomok visszaadását annyival inkább elrendelte, mert a
 fatemplomok az ispotályhoz tartozó malommal együtt le voltak
 égve s a város összes lakossága — három katolikus kivételé-
 vel — mind protestáns volt.

De ismét más idők következtek. A szatmári békekötés
 után azonnal visszatértek a jézsuiták s velök együtt a zaklattatá-
 sok. 1711. ápril 10-én már jöttek a szepesi kamara küldöttei
 intő levelekkel. Ápril 14. jött egy Puchalter nevű német, Lenkes
 jézsuita páterrel. Aug. 28-án a minorita atyák Károlyi Sándor
 főispán parancsával. Szept. 23-án Görgei Imre jézsuita Pálffi
 János katonai kormányzó meghatalmazó levelével. Ezeknek
 azonban a tanács és az esküdt polgárok egész testülete mind-
 annyiszor ellentmondott, a törvényre és arra hivatkozva, hogy
 ügyöket majd az országgyűlésre terjesztik. Október 14-én azon-
 ban már fegyveres erő jött. Steinville ezredes és Du Jardin
 báró három kompánia lovas némettel beszállásoltatták magokat
 a városba. A történt dolgokat a szemtanúk feljegyzései így
 adják elő:

»A mint beszálltak, mindjárt a megélemedett öreg predi-
 kátorunkra, tiszteletes Nánási István uramra hat vagy hét német
 katonát küldöttek. A szegény jámbor, valamit kértek tőle ét-
 ket, italt adott eleget; de még is arczul verték, csapdosták;
 haját, szakállát tépték, bajuszát perzselték, gyertyával sütöget-
 ték, éjszakának idején a cigányokhoz hegedűsért kergették.
 Két napi súlyos fenyegetések után okt. 17-én az városházán
 levő közönséges gyűlésből főbiránkat Hunyadi István uramat,
 Toldi István, Jeremiás István, Bányai Sámuellel és a notarius-

sal együtt egy corporall-allja némettel árestomba vitették a templom kulcsának ki nem adattatása miatt; az városházán pedig azt mondták, hogy ha 12 órára az templom kulcsa ki nem adattatnék, akkor az árestált rabokat halálra veretik, vasakban Eperjesre küldik. De már annak előtte kemény dőféseket némelyike vett volt.

»Mindezen fenyegetésekre is az templom nem assignálódván, az árestált rabok 12 órakor délben, a nagy harang megvonattatván, vitettek fegyver között a nagy templom portikusa eleibe, a hol sorban állott egy kompánia német. Kérték a kulcsokat. De ugyancsak kézhez nem adattatván, magokkal hozott lakatossal a lakatot leverették és bementek a templomba. Eljárván kijöttek, misét benne nem szolgáltattak. Onnét az augustánus atyafiak templomához menvén és annak kulcsát schola mesterek által elhozatván, bementek és misét szolgáltattak.«

Másnap okt. 18-án ugy látszik magok is észrevették meny nyire tul léptek a jog határán, mert voltaképpen semmiféle hatósági megbízó levelök nem volt. Tehát a colonellus a reformátusoknak a templomot birtokukba visszabocsátotta. Azok aztán az ágostai evangélikus testvéreket befogadván, felváltva tartottak istentiszteleteket 1712 január 11-ig s a diákok is az iskolában benmaradtak.

A nagy templom végleges elvétele 1712 január 11-én történt meg; akkor adta át a szepesi kamara megbízásából a templomot, iskolát és az azokhoz tartozó jogokat Grabovitz inspector Lenkes Pál jézsuita páternek. Ez aztán az ajtókat lakatossal felnyitvatván bement és misét szolgált déli tizenkét órakor. Az iskolából pedig Aszalai Sámuel rector vezetése alatt a diákok és gyermekek szép renddel »a sikátoron kijövé, szomorú éneket éneklettek; volt hét diák és gyermek igen sok.« »Ekkor már — ugymond a jegyzőkönyv — nem volt helye sem oppozíciónak, sem semminemű istenkedésnek.«

Aztán néma csendben áthordták a templomi székeket a városházához, ott predikált tiszfeletes Miklósvári János uram január 15-én reggel. Beszédének alapigéje ez volt: »Szól békeséget az Ur a pogányoknak és az ő birodalma egyik tengertől fogva a másikig lészen« Zak. IX. 10.

Az öreg Nánási az átélt szenvedések után beteg lett s még ugyanazon évben meghalt. »Igen jámbor és nagy tudományu

ember volt. Szolgált 28 esztendeig és szenvedett az Ur-házáért. Ezt jegyezte fel róla az egyház jegyzője.

A gyülekezet akkori népességét feljegyezve ugyan nem találjuk, de a keresztelési anyakönyv adataiból számítva körülbelül 2200 lélekre tehetjük.

A városházán istentiszteletöket soká nem tarthatták. Lelkészlakásokról, iskoláról s a diákok szállásáról is gondoskodniok kellett. Jövedelmi alapjok épen semmi sem maradt, még a Balázs Deák Ferencz hagyományozta negyed malomrész használatától is elestek; ezt csak későbbben sok utána való járással nyerték vissza. De megmaradt lelkők buzgalma, meg a jólelkű hitsorsosok nemes pártfogása; a jobb időkben másokkal közlött jótétemény haszna rájuk hárult. Sorsuk hazaszerte részvétet keltett. Különösen az erdélyi főnemességtől szép összegekre menő pénz- és terménybeli segélyt nyertek. A hadadi báró Wesselényi, széki gróf Teleki, gróf bethleni Bethlen, báró Korda és más családok, Debreczen városa, egyházkerületek és egyes buzgó hivek jelentékeny áldozatokat hoztak, melyeket előszámlálni hosszas lenne. Ezek segítségével 1715-ben hozzáfogtak a volt fatemplom helyén egészen újnak építéséhez s az új fatemplom 1711-ben már el is készült. Főgondnok gr. Teleki Mihály volt, ki 1721-ben elhunván, helyére gr. Teleki Pált választották és azután a főgondnokság a Teleki grófi családban ugyyszólván firól-fira szállott.

A fatemplomban töltött 92 év a reformátusokra nézve nehéz megpróbáltatások ideje volt. E korszakot a magyar protestáns egyháztörténelem *a néma szenvedések* korának, a politikai történet pedig *a nemzeti élet elhanyaglása* szomorú korszakának szokta nevezni. És hogyha másutt is sok küzdelmet kellett kiállani akkor azoknak, a kik sem katolikusokká, sem németekké nem akartak lenni: mennyivel többet szenvedhettek azok itt, hol a bányászat és pénzverő-ház útján sokkal több alkalma volt a bécsi kormánynak és a híres Helytartó tanácsnak a jézsuita törekvéseket támogatni?

A bányászati és erdészeti kincstári hivatalokat nem volt nehéz távolról ide rendelt kath. németekkel tölteni be. Ezek aztán a katolikus hitre térőknek különös kedvezményeket adtak, a városi tanácsban csakhamar helyet követeltek s ha nem választották be őket, felsőbb hatósági rendeletekkel állottak bosszút. Például 1694-ben egy tisztujtáson ilyen okból száрма-

zott zavargásért 1000 forint büntetést szabott ki a kamara a városra és egyesekre. Az efféle zaklattatások egymást érték. A plebános meg a jézsuiták csak úgy hatalmaskodtak a protestánsok felett, mint ha ők lettek volna a birák. 1772-ben egy kis csengettyücskének az iskola tornyocskájába való föltételét a plebános évekig megakadályozta s utoljára is 4 darab arany ajándék nyerése mellett engedte meg. Egyszer meg egy vegyes házasságból származott gyermek temetését tiltotta el, mi miatt aztán egy csoport asszony került bajba; mert az anya kívánságára a kis leánykát csupán csak asszonyok temették el s ezért a felséges Helytartó tanács az anyát, Békési Mihálynét börtönre, a többieket pedig — vagy 136-ot — 60 frt pénzbírságra ítélte. Az esetet a városi és egyházi jegyzőkönyvek igazolják.

A két lelkipásztor tartását 1775-ben királyi rendelet által betiltották. Ugyanakkor az iskolában a diákok taníttatását megszüntették. Temetések alkalmával az utcán nem volt szabad énekelni; a protestáns vallásu polgároknak is processiókra kellett járni; a szentek ünnepeit kénytelenek voltak megtartani; a plebánost épen úgy tartoztak fizetni, mint a katolikusok; sőt a többek közt egy kérvényökben érzékenyen panaszozták, hogy immár a városi tanácsból vallásuk miatt ki vannak zárva és a tőlök erőhatalommal elvett torony javítására a költséget a birtok adó alapján vetették ki, tehát reájok háromszor-négyszer több esik belőle, mint a katolikusokra. Ez a kérvény 140 frtjukba került, de nem érték el vele semmit.

Azonban erejük nem tört meg, sőt nevedezett mint a pálma a teher alatt. Az egyszerű, de elég tágas fatemplomban a magyar ének és imádság nem hallgatott el. Ha nem tarthatnak is már két papot, nem volt hiány, mert az ígét még talán nagyobb áhitattal hallgatták. Nem taníthattak diákokat, de gyermekeik tanítóit annál inkább becsülték és szerették.

Végre eljött a szabadulás ideje is. — A jézsuita rendet XIV. Kelemen pápa 1773-ban eltörölte. II. József 1781-ben kiadta a türelmi parancsot; II. Lipót összehívta az alkotmányos országgyűlést s az országgyűlés megalkotta az 1791-iki XXVI-ik törvénycikket, mely a vallás szabad gyakorlatát a bécsi és linzi békekötések alapján biztosította.

A nagybányai reformátusoknál mindjárt a türelmi parancs kiadatása után felébredt a vágy, hogy rozoga fatemplomuk helyett benn a városban kőtemplomot emelhessenek. Megkísér-

lették ismét hozzá jutni a piaczí templom romjaihoz. Több ízben felfolyamodtak érte, előadták, hogy e templom tornyát 1769-ben villám sújtá s akkor a templom is leégett; azóta nem építette fel senki, mert a kath. testvéreknek van más templomuk, melyet a jézsuita atyák a lerombolt Szent Márton templom helyén építettek. De a vallási türelem még akkor távolról sem volt annyira előhaladva mint manapság, nem kaphattak a protestánsok abból az azóta teljesen elpusztult templomból egy kövecskét sem még pénzért sem. Vettek hát templomhelynek telket s hordtak követ a *Jérikó*ból, egy jó távol fekvő hegyi bányából. Előbb azt a telket vették meg a piacz északi oldalán, a hol most gróf Teleki László emeletes háza, az ugynevezett *lánczos ház* áll. Gróf Bethlen Sámuelné Korda Zsuzsánna adta el nekik 3000 frtéért oly feltétellel, hogy, ha templomot építenek rá, elenged a vételárból 600 frtot. Később azonban a terv megváltozott; átadták a telket gróf Teleki Imre főgondnoknak a vételáron és a Hid-utczán a parochia mellett az iskolához közel több telek megvásárlása folytán szereztek alkalmas templomhelyet. A templom alapkövét 1792-ben tették le. Dolgoztak építésén 17 esztendeig. Kéregetőket indítottak el az egész országba. Gyűjtöttek is elég tetemes összegeket, különösen az erdélyi fő- és köznemességtől, de még is legnagyobb részben csak magoknak kellett a költséget fedezni.

Az építés nem volt ugyan még egészen befejezve, hanem azért a felszentelési ünnepélyt 1809-ben, épen szent István király napján, megtartották. Az istentiszteletet Kiss Mihály esperes és Villás János helybeli lelkész végezte. Nagy ünnepély volt ez a szentelés. Szatmármegye messze vidékéről több tekintélyes férfiak és nők megjelentek. »Meghivattatott sok uri rend, a városi nemes tanács is — írja a jegyzőkönyv — de a kiknek ünnepők lévén, igen kevesen jelentek meg.«

A torony falait egyelőre csak a templomfallal egyenlő magasságig vitték, a mostani magasságra 1836-ban emelték. Egy jegyzőkönyvi feljegyzés szerint csak a templom helye, falazata és tetőzete 70 ezer forintba került. Volt pedig akkor az egyház népessége 1700 lélek, a mostaninál csak 200-zal több; elgondolható mily buzgalomnak kellett bennök lenni, hogy ilyen nagyszerű épületet előállítsanak.

Harangokat 1814-ben, 1815-ben és 1847-ben öntették. A legnagyobb mintegy 13 régi mázsás; felirata: »A nagybányai re-

form. sz. ekklezsia saját költségén öntődtem, midőn a VÉRLEPTE
VILÁG s rég s nLŐDŐ népek a frÍgyes fellségek által IsmMét
épek.« Az egyik oldalán ez a vers áll:

»Jertek kegyes hívek szavam hallására
Az igaz Istennek magasztalására.«

Másik oldalán:

»Az élet és halál kapujában állok,
Itt élőknek, amott holtaknak szolgállok.«

A másik kisebb harangot az egyház öntette; felirata: »A
nagybányai reformáta ekklezsia tagjai öntettek közönségesen
1815.«

A legkisebbikről egy 1847-ben készült jelentés azt mondja,
hogy »elhasadván, helyébe új öntetett, de hibás volta miatt is-
mét újra fog ez évben öntetni;« más kézirással pedig utána
van írva, hogy »megöntetett.«

1892-ben egy új, 21 métermázsas súlyú harangot egy ke-
gyes özvegy nő, Szűcs Sándorné Borsos Erzsébet asszony
öntetett, kinek nevét a messze elhallatszó érczhangok hallatára
az utókor is hálás kegyelettel fogja emlegetni. E nagy harang
állványjával együtt 4500 forintba került. Walser Ferencz öntötte
Budapesten. Ajaka körül ez a bibliai mondat olvasható: »Dicsér-
jétek a mi Istenünket minden ő szolgálai és a kik féltetik őtet,
kicsinyek és nagyok.« Jel. XIX. 5. Oldalán ez a vers van:

»Ércz hangom ha imára hív,
Halandó emberek!
Az áhitatnak szárnyain
— Áldozni szent oltárain —
Istenhez jőjjetek.
Hozzá, ki az örök Való
Igaz tökély, eszményiség;
Példázza őt előttetek
A hit, haza, emberiség.«

Orgonát 1828-ban Diószegi Sára készíttetett a maga költ-
ségén. Ez is igen szép áldozat volt eme kegyes nőtől. Igen
szép s külső alakjával is méltán feltűnő jó hangú orgona. Leg-
közelebb 1891-ben javíttatta és bővítette ki az egyház közada-
kozásból 1026 forintnyi költséggel.

A templomi székek még a régi fatemplomból valók, akkor
áthordták és elég jó állapotban lévén, ma is használhatók. Arról

tesznek ezek bizonyosságot, hogy a fatemplom is jó tágas lehetett s a hiveknek is buzgó templomlátogatóknak kellett lenni, ha ennyi székre szükségük volt.

Urasztalát a régi helyett 1873-ban Szendy Antal buzgó főgondnok, a híres Nánásiak egyik kegyes lelkű utóda készíttetett, kinek nagylelkűsége a két testvér protestáns egyház iránt általánosan ismeretes. Hozzájárult az Ur asztala készíttetésének költségeihez László Károly gondnok, kinek nevét az Urasztala alján olvasható felirat szintén méltán mutatja, mint hű és buzgó egyháztagét.

A templomi szószék szintén újabb időben lett megújítatva és kifestetve a templommal s toronnyal együtt. Legközelebb őt kis leányka himzett és ajándékozott rá egy szép bársony takarót e felirattal: »Minden lélek dicsérje az Urat.«

A templom tágas, szép és magas; különösen merész, széles boltíveivel ragadja meg az idegenek figyelmét. A torony messzire ellátszik, rézkopulás fedele vörös rézgombjával, nagy vitorlájával méltán feltűnik minden utazónak. A debreczeni református nagytemplom tornyaihoz hasonlít, de azoknál kissé karcsúbb lévén magasabbnak, szebbnek és stílszerűbbnek tetszik. Messze vidéken ritkítja párját.

A torony alatt két oldalt vasajtós levéltárak vannak, egyik felől az egyházmegyéé, másik felől az egyházközségé. Mindkettőben becses régi okmányok, könyvek és egyéb gondosan őrzött emléktárgyak találhatók, melyek a történetbuvárt érdekelhetik s melyek az egyházközség és egyházmegye viszontagságos multjának tanulságos, becses emlékei. Legközelebb 1893-ban Széll Farkas debreczeni kir. ítélő táblai tanácselnök, ismeretes történetbuvár egyik régi jegyzőkönyv fedele belsejében *virágénekeket* fedezett fel.

A lelkészi lakást az egyház 1728-ban építette. Annak előtte a lelkészek bérelt házakban a Kőrös-utcán laktak. Láthatók a lelkészi lak irodájában az Urasztalához való terítők, arany és ezüst szentedények, melyek közül nem rég a magyar történelmi társulat itt járta alkalmából rendezett kiállításon 1889-ben sok régi remek himzés méltán megragadta a tudós történészek figyelmét, a legszebbeknek leírások a társulat akkori évkönyvében meg is jelent.

A kántor-tanító lakása a lelkészlakkal egyidejű lehet. Azóta bővítettett egy tanteremmel, melyben jelenleg a ref. felekezeti

kis iskola van. Kántor-tanítója az egyháznak a régi jobb időkben is volt, ki a leányokat tanította. A fiuk számára a főiskola megszűnte óta egy káplán-tanítót meg két praeceptort tartott az egyház; de mikor a város községi elemi iskolát létesített, a tanítványok száma lepadván, a praeceptorok feleslegessé váltak; sőt azóta a káplán-tanító iskolája is beleolvadt a községbe 1888-ban. Akkor kiadta az egyház az iskola emeletes kőépületét közös iskola helyiségül a városnak haszonbérletbe.

Az emeletes iskola épület a Hid-utcza sarkán 1860-ban épült, az alkotmány helyreállítása öröm éveiben. Hazafiui nemes lelkesedés hozta létre, párosulva az elődökről az újabb nemzedékre is átszállott vallásos buzgósággal, melyet Csanálosi György lelkész tapintatosan élesztgetett. Egy kegyes özvegy nő Bogdán Györgyné hagyományozott rá 4000 frt értékű vagyont. Ezzel kezdtek hozzá. Az egyház anyagi ereje ki volt merítve, tehát a költségeket nem fedezhette volna. Nem is fizetett rá az egyházi pénztár ugyszólván semmit, mindent a buzgó hívek fedeztek. Heteken át hordatták a követ, téglát, homokot, meszet, fát és egyéb szükséges anyagokat, fáradoztak a kőmivesek és ácsok mellett. Az erélyes és buzgó gondnok Szobonya Károly éjjelnappal lőtött-futott a munkások körül lankadatlanul. Volt a többek közt olyan egyháztág, ki egy jó nagy darab telekrészt adott ingyen a helyiség bővítésére. Volt egy derék iparos Szilágyi István, ki a vasmunkát saját anyagából egészen ingyen teljesítette. Voltak, kik jelentékeny pénzáldozatokkal járultak a költségekhez. Szóval a szép emeletes nagy épület két-három év alatt készen állott a kegyes lelkek buzgalmából.

A szegények menedékháza, melyet közönségesen ispotálynak neveztek, 1809-ben a feleslegessé vált fatemplom helyén, talán épen annak faanyagából épült. Nehány szegény nő nyert benne lakást, olykor tűzifát, néha élelmet is. Most az a kert már el van adva, a város szállításának érdeke tette kívánatosá az eladást. Azonban van helyette más ház, hol 3 szegény asszony békeességben ellakhatik és a keresztyéni szeretet áldásai-ban részesülhet. A volt ispotálykert tágas terén, a régi protestáns fatemplom helyén most Kádár Antal doktor szép háza áll. A rozzant viskó és a dűledező kerítés nem emlékezteti többé az utazót arra, hogy volt idő mikor az emberek vallási elfogultságukban annyira mentek, hogy egy monumentális nagy templomot, mely Nagy Lajos magyar király korából a legszebb mű-

emlékek egyike volt, pusztán hagytak a denevérek tanyájául s azután földig leromboltak; magyar testvéreiket pedig egy vizjárta alacsony helyre, fából rovátkolt imaházba szorították. Hadd lássa inkább a városba érkező utas azt a szép egyetértést, mely most az itt jó békességben együtt lakó vallásfelekezetek között fennáll s biztonnal fenn fog állani jövőendőben is.

Nagybánya egyházmegyénknek ma is minden tekintetben kimagasló egyháza. Az értelmiség fejlettsége, buzgóság és áldozatkészség jellemzi ma is hiveit. A 60-as években a tulengedékeny kormányzás miatt egyházi adóhátraléka nagyon felnevedett, fekvő vagyona sem jövedelmezett eleget, e miatt tetemes adósságba merült az egyház; a 70-es években már a szükség kényszeríti a körültekintőbb gazdálkodásra; a hasznot nem hajtó fekvőségek felsőbb engedélyvel eladatnak, más jövedelmező alapot szerveznek s a 80-as évek vége óta teljesen rendeztetett az egyház vagyoni helyzete.

1873-ban lelkésze Csanálosi György esperes Nagy-Paládra menván, helyére Gulyás Lajos debreczeni káplán választott meg. 1875-ben Szendy Antal buzgó főgondnok indítványára egyházfentartási közalap alkotását kezdeményezték, melyre azonnal 592 forint ajánlat gyűlt. Ugyanez év szeptember havában Révész Bálint püspök meglátogatta az egyházat, kinek kenetteljes apostoli buzditása a vallás és egyház iránti lelkesülésre jótékonyan hatott, sokat tett.

1878 és 1883-ban a templomot kívül-belül s a torony réz kupoláját javították. A lelkészi fizetés javítására özv. Szendy Jánosné Nánási Rozália 1000 forint alapítványt tett.

1886-ban ismét lelkész-változás volt; Gulyás Lajos elment Kisujszállásra s helyére Gergely Károly választott meg Krassóról.

1888-ban megkezdtek a régibb időkből felhalmozódott adósságok tisztázását s az iskolaügy rendezését. A helyzet az volt, hogy a tanköteles gyermekek java része a 20 év óta fennálló községi iskolába járt; a 14 ezer forintba került református nagy iskola épülete két tanterem és két lakószoba kivételével vagy üresen állott, vagy magtári és más olyan czélokra használtatott, melyek eredeti rendeltetésével ellenkeztek; az is fenyegető baj volt, hogy a város közvagyonából fentartott községi iskola lassanként egészen katolikus jellegűvé lett s a bele járó református gyermekek vallásos oktatásáról alig lehetett célszerűen gondoskodni. Azt határozta tehát el az egyház, hogy

országos törvény — adta jogával élve, beleolvasztja iskoláját a községibe, mi által annak katolikus irányzatát ellensúlyozza, a vallás tanításról megfelelőbben gondoskodhatik s épületét is értékesítheti, mert a városi hatóság hajlandó volt azt a községi iskola számára évi 1000 frt haszonbérért kivenni, egy új tanteremmel, lépcső házzal megtoldani, mely alakításokra 3000 frtot meg is ajánlott. Ezen intézkedést az egyház az egyházmegyei elnökség személyes jelenlétében és beleegyezésével tette meg, mindamellett az egyházmegye csak megrovásának kifejezése mellett hagyta helyben, az egyházkerület pedig éppen nem helyeselte s a felekezeti iskola fentartását elrendelte. Így aztán a felekezeti iskola a kántor-tanító lakásával egy fedél alatt a régi leányiskola termében fentartatik; a káplán a községi iskolába, polgári leányiskolába, magán nőnöveldébe s az állami főgymnázium alsóbb osztályaiba járó növendékek vallásos oktatásával foglalkozik, a rendes lelkész pedig a gymnáziumi felsőbb osztályokban tanítja a vallást és munkájuk eredményével nyilvános vizsgálatokon számolnak be. Az iskolai emeletes épületet a községi iskola számára a város szépen berendezte, jó karban tartja s időnként javíttatja.

Az egyház urasztali szerelvényei igen diszesek és nagy becsűek, mind régiség, mind művészi tekintetben.

Egy ezüst, fedeles, két részből összeforrasztott, tűzben aranyozott tömör kehely, következő feliratokkal: »Egy régi k. atya ajándékja 1576. renoválta ötvös Huszár József ao 1817. Nagy-Bányán«; ez van az összeforrasztásnál a kehely derekán. Felső részén három tojásdad koszorú; az egyikben pálmafa, valószínűleg az, melyet az egyház pecsétjében is használ; másikon: »Calix. sacer. coenae dominicae«; harmadikban: »pro usu eccl. helv. conf. N.-bányiensis.« Ajaka körül olvasható: »Vevé mondván, e pohár amaz új testamentom az én vérem által, ezt cselekedjétek etc. Sz. Pál XI. 25.« (igy!)

A másik kehely ennek utánzata. Felirata: »Per Andream György aurifabr. tempore curatoris D. G. Alexii N. Ajtai. Anno 1785. factus diebus Aug.«

Egy ezüst kehely: »Nemzetes Zombori Ádám uram és felesége Imre Borbála asszony ajándéka N. Ban. ref. ecclesiának Isten dicsőségére 1748.«

Kis ezüst pohár, felirata: »N.-bányai helv. hitvallástételű sz. egyháznak Szeniczai Gáspár Antal, édes gyermeke néhai

Szeniczei Gáspár Eszter gyászemlékéül, ki is N.-Bányán 1820-ik év Nyárelő 24-én élte hajnalán a sujtó villám szomoru áldozata lett.« Családi czimerrel.

Egy nagyobb ezüst kanna, aranyozott ezüst római pénzekkel diszítve 1623-ból »B. K. I.« betűkkel.

Egy kisebb boros kanna ezüsből, aranyozva, felirata: »Czechi János és Nagy Ilona conferálta Isten dicsőségére anno 1679.«

Egy négy szegletes, kehely alá való ezüst tányér 1659-ből; körirata: »Tekintetes Nags. Nagybárczai Bárczay Judith csináltatta Isten tisztességére.«

Czintányérok 1695-ből.

Ezüst tálca és kanna, keresztelő edény 1857-ből Szobonya Karolinától.

Nagy fehér tüll urasztali terítő, fehér csipkével körítve, közepén körben: »Az én testem bizony étel, az én vérem bizony ital«; szélén körül: »Gyulai Gergelyné Sebrek Sónia adta az nagybányai ecclesiában az Urasztalára an. 1641.« négy szegletén ezüst ágakkal.

Fehér terítő közepén pelikánnal »Károly Jánosné Gömöre Sónia varratta az Ur asztalához 1644.«

Nagy fehér terítő, gyönyörű kézi kivarrással, családi czimerrel, Toroczkai Katától 1690.

Kis kendő 4 zászlós bárány kivarrással, felirata: »Istennek báránya ki elveszed ez világnak bűnét. Istennek szolgáló lánya, Bárczay Judith adta Isten tisztességére 1659.«

Egy tüll terítő »Enyedi János nbányai r. n. b. pred. hűtös társa Szigeti Gyula Klára tsinálta és ajánlotta az Ur asztalára istenes szándékból N.-Bánya ao 1749. 1. Jan.« négy csücskén a ma is divatos *point-lace* diszítéssel.

Megyszín selyem, arannyal átszőtt, aranycsipke és rojttal körülvett terítő Zombori Ádámtól 1750.

Kék selyem kendő, aranycsipkével, melyet »tiszteletes Kiss Mihály és Semberi Terézia adtanak Nagybányán 1796. mart. 27.«

Egy kék bársony terítő, arany és piros bársonydiszszel Szendy Amáliától 1887.

Ezekon kívül több név nélküli igen szép munkájú terítő és számos kisebb kendő van.

Pecsétnyomók: 1564-ből körirata: Sigill. edcla. refor. Nagy Banya.

1692-ből: Sigill. ecclae. refor. Nagi Baniaien.
 1697-ből: Sigill. ecclae. refor. NagyBanya.
 1839-ből: A n.-bányai helv. vallásu ekklesia pecsétje.
 Lelkészi 1840-ből: Nagybányai helv. vall. ekk. papi pecsétje. Mindenik közepén a pálmafa.
 Anyakönyve kezdődik 1706-ban. Levéltárában nevezetes okmányok, régi jegyzőkönyvek találhatók.

Lelkészei voltak: Gönczi Gergely 1590. esperest; ez a Justificatióról disputát tartott. Hunyadi Magioro Benedek t. a tiszai superintendens 1595. aki hogy a Gregorianum Calendariumot bé nem vette, fogságot is szenvedett. Szőlősi Bedő János 1615. Gönczi József 1618. superintendens. Kávástelki Mihály 1622. Lévai János esperest 1624. Szántai Molnár Mihály 1630. ez is viselt esperességet és superintendens volt. Hodászi Miklós esperest és superintendens volt 1639. Szerencsi István 1650. Nánási István 1551. Gidófalvi Balázs 1651. Szőlősi István 1652. Ürményi Mátyás 1653. Sellyei Pál 1657. Belényesi János 1657. Horti István 1676. Ez vitetett Erdélybe Fogarasra és azután ottan superintendenssé is lett. Miskolczi Gáspár 1684. Ennek idejében akarták elvenni a piaczi kőtemplomot a reformátusoktól és ő is kiűzöttetvén a városból, lett elébb magyar-igeni predikátor Erdélyben, azután székely-udvarhelyi és tractualis esperest. Fűsi Lőrincz 1704. Bodoki Diáki István 1706. Nánási István 1710. Miklósvári János 1711. Ezek idejében vétetett el a piaczi kőtemplom. Budai András 1721. Enyedi János 1726. Bagaméri Sámuel 1727. Tövissi Márton 1730. ez catholizált. Kolosvári István esperest 1732. Fáti József 1739. Ez Szatmár-Németibe menvén, azután ottan a traktusban esperessé lett. Ekkor vissza vitték Husztról Enyedi Jánost 1745. A két predikátor tartástól megfosztatván 1755. ápril 16, azután csak esperest Kolosvári István szolgált egyedül 1775-ig. Böszörményi Ferencz 1775. Kiss Mihály 1786. Villás János 1806. Ennek predikátorságában rontatott el a Hid-kapun kívül levő fatemplom, elkészülvén a Hid-utcabeli új kőtemplom. Csányi József 1814. Nánási Mihály 1822. Csanálosi György 1839. Gulyás Lajos 1873. Gergely Károly 1887.

Lelkek száma: 1484; önálló család 310, nagy része vegyes házasság; tanköteles 186; született 51; áttért hozzánk 7; halott 48; házassult 6 tiszta, 12 vegyes pár; konfirmáltatott 48.

Legnagyobb egyházi adó 40 frt, legkisebb 50 kr.

Lelkészi fizetés 1246 frt; segédlelkészé 600 frt; kántor-tanítóé 700 frt.

Egyházi vagyon a lelkeszi és kántori lakon kívül az emeletes iskola, egy bérház, 4 hold rét, 4 hold szőlő és alja, 6 bányarészvény, 12593 frt 77 kr tőkepénz.

Lelkész használatában van a két temető, területe 8 holdnyi; kántor-tanítóéban egy gesztenyés erdőrész 2 hold.

Az egyház évi bevétele átlag 3600 frt, kiadása 3500 frt. Adósság a debreczeni főiskolának tett régi ajánlatból 420 frt.

Állami és egyházi közadóba fizet évenként 260 frt 55 krt.

A hivek főfoglalkozása hivatal, mesterség, szőlőmivelés. Az áldozatkészség elismerésre méltó s évente 8—900 frt kegyes adományban nyilvánul.

Vallás-erkölcsi tekintetben panaszra nincs ok, különösen a nők vallásossága és egyháziassága dicséretre méltó.

Lelkész Gergely Károly 1887. segédlelkész Vass József 1893. kántor-tanító Stiglicz Albert 1880. óta. Főgondnok Szendy Antal 1875. gondnok Takács Lajos 1892. óta.

Az egyház jövőjéhez kötött remény, mind a mellett, hogy a reformátusság száma a város népességéhez képest csekély és nincs szaporodóban, elég biztató.

Négy ezer római s ugyanannyi görög katolikus lakos között másfél ezerre sem menő magyar református lélek bizony kevés! Az ipar pangása, szőlő pusztulása, bánya jövedelmek apadása, kiköltözések, vegyes házasságok s más effélék sokat árthatnak; bizonyos az is, hogy míg a város kegyuri joga miatt a katolikusok semmi egyházi terhet nem viselnek, önként következhetik kivált a vegyes házasságban élőknél, az egyház fenntartás terhei ellen zúgolódás; de az a tudat, hogy ezen egyházzal a magyar nemzeti önérzet szoros összeköttetésben van és annak emléke, hogy a múltban mennyi viszontagságot ki birt állani ez az egyház: erősíti a jövőjéhez kötött reményt s a jó Isten segedelmében való bizodalmat.

Nagy-Bányához a környékbeli 18 községre kiterjedő missioi kör is tartozik. Ebben a református lelkek száma 205, önálló család 28, iskolaköteles 18, született 4, áttért 1, meghalt 4, házassal 1, konfirmáltatott 3. A missio sulypontja Erdőszádára esik, hol gróf Degenfeld Sándor egyházmegyei gondnok segélyével legközelebb református magyar iskola alakult, melybe 8—10 ref. gyermekén kívül 20—22 más vallású növendék jár, tanulja a

magyar nyelvet, elsajátítja a magyar érzelmet. Legnépesebb Borpatak telep, hol a város nem régen községi iskolát állított fel. Legféltőbb Alsó- és Felső-Fernezely, hol a róm. kath. plebános térítgető keze halászatra kész. De az Isten oltalma és a református hívők buzgalma a missioi lelki gondozással egyesülve, nem engedi eltáncorodni hitünk sorsosait az idegenek tömegében sem.

8. Batiz.

Mint község a XVI-ik században a Báthoriak birtoka lévén és Szatmárhoz közel esvén: valószínű, hogy a reformáció jőkor bevette és tekintélyes anyaegyház lett, a mit abból is következtetni lehet, hogy volt eset reá, a mikor papot Szatmárról hozott s egyszerre két-három iskola-tanítót is tartott. Minő viszontagságokon ment keresztül, arra okmányokkal igazolt adatunk nincs, csak valószínűnek tarthatjuk, hogy a XVII-ik század végén és a XVIII-ik század elején e vidéken dúló hadjáratok alatt szállhatott alá s e község is nagy számu oláhokkal népesített meg. Régi írók véleménye szerint a reformáció első idejében élt és munkálkodott Batiziak, András és Mihály papok ezen községből származtak és Batizi András, mint Drágfi Gáspár udvari papja Erdődön, a vidék reformálásában buzgón fáradozott.

Mint kis népességűvé lett egyház multja aztán homályban áll; mint a többi hozzá hasonló gyülekezetek élete, ezé is nagyobb rázkódtatások nélkül egyhanguságban és rendes munkálkodásban folyt egész a XIX-ik század közepéig.

Az 1858-ik év tavaszán tűzvész által az egész község elpusztult, az egyháznak temploma, fatornya, lelkészlaka is leégett, a főutcán csak a kisdud rozzant iskola maradt meg. Lelkész és hívek között az egyetértés hiányzott, jobb módu egyháztagok kevesen voltak, a szegény egyháznak alig volt valami jövedelmi forrása.

1860-ban felépítették a mostani lelkészlakot, melynek hátulsó nagy szobája imaházul használtatott. Majd következő évben iskolát kellett építeni s 1862-től—1882-ig ennek tantermét használták imaháznak. 1865-ben történt meg a tagosítás, a mikor az egyház részére 32 és $\frac{12}{16}$, lelkész részére 27 hold, tanítónak $13 \frac{8}{16}$ hold föld hasított ki egy tagban, ezen kívül a legelőből lelkész használatára 6, tanítónak 3 hold legelő adatott. Et-

től kezdve, bár nagyobb jövedelmi forrása volt az egyháznak, még 15 évig nem volt képes maradandó építést tenni. 1880-ban új élet pezsdült az egyházban; a templom építés munkálatba vétetett s 1881-ben 3220 frt költséggel fel is építette templomát. Ez évtől kezdve majd minden évben újított, javított épületein úgy, hogy ma csaknem teljesen és kényelemmel van mindene berendezve.

Régi temploma még a reformáció első idejéből való lehetett, valószínűleg a Báthori család építtette, de időről-időre javításokra szorult, mert falai folyton repedeztek már különösen a XIX-ik században annyira, hogy tűzvész nélkül is tarthatatlanná lett volna az épület.

Lelkészlaka régebben fából készült épület volt, bizonytalan időből; hasonló szerkezetű volt a régi iskola is.

Az egyházat elsőbb a Báthori család tartotta fenn; később kisebb birtokosok tulajdonába menvén a község, ezek jótékony-sága támogatta a gyülekezeti életet. Ujabb időben a Jakó, Fényes, Osváth, Ecsedi családok buzgólkodnak az egyház felépítésében.

Volt az egyháznak egy ősi harangja, melyen »1597« évszám jelentette, hogy a reformáció jókor tért foglalt a községben; e harang elhasadván, 1826-ban újra öntetett, felirata volt: »Campana Ecclae. Rftae. Batiziensis prius ao. 1597 condita, nunc ao. 1826 refusa.« Az 1858-iki tűzvészben elolvadt s anyaga összeszedetvén pótlással ismét más harang öntetett belőle.

Régibb feljegyzés szerint urasztali szerelvényei: Három ezüst pohár, az elsőnek alja arannyal futtatott, felirata: »Bernáth Máthé.« A másik hasonló, ajándékozta Ns. Gyarmathi Klára, Demeter József hitvese; a harmadikon »T. M.« betűk. Két czin tányér virágokkal, egyiken ez a felirat: »Komlói Mária adta a Batizi rfta. Eccla számára anno 1714 d. 8. Mart.«

Abrosz van 4, közöttök egy Zombori Annától 1758; másik Komlói Klárától. 6 keszkenő, Batizi Halász Kata, Demeter Józsefné Gyarmathi Klára 1812 és Mukány Istvánné adománya 1747-ből.

Anyakönyve 1778-ban kezdődik.

Lelkészei közül a XVII-ik századból csak egy említettik: Péterfalvi Sipos István.

A XVIII-ik században: Németi János, Harsányi János, Váraljai István, Toronyai András, Horváth István, Németi György,

Baróti Miklós, Udvarhelyi György, Vári Mihály, Megyesi Pál, Gyarmati István, Németi György, Kállai János, Rápolyi Gergely, Megyesi Pál, Pankotai Imre, Somogyi Mihály, Fülel Sámuel, Jakab Izsák, Maklári István, Nagy János.

A XIX-ik században: Főző József, Biró Balázs, Dobrai József, Kis Mihály, Horváth József, Gál István, Pap Ferencz, Szűcs János, Hajdu Péter, Hajdu Zsigmond.

Tanítók a XVIII-ik században: Kóka Márton, Gyügyei Pál, Szatmári Pál, Ujvárosi Márton, Forgolányi Sámuel, Tóth Sámuel, Técsi Mihály, Kézi György, Debreczeni Mihály, Nagy László, Somogyi Gábor, Luki András, Mózes Mihály, Bogdán Zsigmond, Gáti Sámuel sat.

Lelkek száma: 331; önálló család 66; tanköteles 26.

Született 17; meghalt 10; házasult 6; konfirmáltatott 2.

Legnagyobb egyházi adó 22 frt, legkisebb 1 frt.

Lelkeszi fizetés 557 frt; tanítói 320 frt, 400 frtra kiegészítés kérve van az államtól.

Az egyház vagyona belhivatalnoki földekkel 81 hold, 33 köből magtári buza, toronyalapra tőkepénz 780 frt.

Lelkész használatában van 27, tanítóiban 13 $\frac{1}{2}$ hold föld.

Az egyház bevétele a belhivatalnoki fizetésekkel együtt 1250 frt, kiadása ugyanannyi, adósság 400 frt. Kerítésekre szükséges volna mintegy 300 frt.

Állami és egyházi célra évenként 120 frt adót fizet.

A hivek főfoglalkozása földmivelés; munkásság, takarékosság, áldozatkészség kielégítő. Vallásos erkölcsi élet, iskolai nevelés, tanítás kedvezőnek mondható; írni, olvasni nem tudó ember hivei között alig található.

Lelkész Hajdu Zsigmond 1882-től, tanító választás alatt van, gondnok Fényes Elek 2 év óta.

Batizhoz tartozik Vasvári község, melylyel teljesen egyet képez, azonban a református hivek legtöbbje Batizon lakik.

Az egyház fokozatos haladás és fejlődés útján van; ha valami rendkívüli körülmény közbe nem jön, jövőjéhez a legszebb reményeket lehet fűzni. Adja Isten, hogy úgy legyen!

9. Száraz-Berek.

Alakulásának ideje bizonytalan, azonban már a XVI-ik század végén vagy a XVII-ik század elején rendes egyháznak

kellett lenni, mert a templomi szószék talapzatába e szavak vannak vésve: »Foedus cum Caesare 1606.« a bécsi békekötés emlékezetéül, a mikor a szatmári várhoz tartozó Száraz-Berek is Bocskay Istvánnak átadatván, a környéken lakó protestánsok örömteljes hálával fogadhatták szabadítójukat, urokat, mint válásuk szabad gyakorolhatásának kivívóját.

Ez az emlékkő a templom oldalából vétetett ki, mikor 1840-ben a népesség szaporodván, azt nagyobbítani kellett s a keleti vég alapostól elbontatván, újból felépítették s a kő a szószék aljába rakatott be. Ha voltak is okmányai az egyháznak, melyek multjára vonatkoztak, az 1812-ik év pünköst szombatján nem tudni hogy támadt tűzvész az egyháznak minden épületeit elhamvasztotta. A XVIII-ik század elején még filiája volt Garbolcz s egyesség alapján Száraz-Berek paplakot, Garbolcz pedig iskolát épített és tartott fenn; de a közösség sokszor kelemellen surlódásokat idézett elő, melyek Garbolcz külön válásával értek véget.

A tűzvész után 1813-ban igyekezett a kárvallott egyház templomát és parochiális épületeit rendbe hozni; paticsra sárfalakkal épített paplakot, tanítói laknak ugyanakkor a kispaládi egyháztól ajándékozott, csakugyan iskolának használt épületi kész faanyagot nyert s az egyházi élet ezután minden nagyobb rázkódás vagy kiemelkedő esemény nélkül békében folyt a XIX-ik század közepéig. 1869-ben Szoboszlai István lelkész ifjúsági dalárdát szervezett s az ez által gyűjtött 851 frt költséggel 1894-ben 6 változatu orgonát állíttatott templomába. 1896-ban 320 frtért bérházat épített s jelenleg még 1500 frt tőkepénze is van. Elavult épületei helyett újakat emelt, lelkészlakot, iskolát, tanítói lakot 3500 frt költséggel, legnagyobb részben az egyháztagok önmegadóztatásából.

Régi temploma építésének ideje bizonytalan; 1840-ben újjíttatott és nagyobbíttatott. Paplak 1878-ban, iskola 1865-ben, tanítói lak 1881-ben épült. Szüksége volna toronyra és templom fedelezésére 4--5000 frtra.

Vallásos buzgóságban és áldozatkészségben kitűnt családok voltak a multban Száraz-Berek földesura, Czerjék Sándor és hitvese Beleznai Ágnes, kik több rendbeli adományaikkal segítették az egyházat, a többek között 2 vékás földet is adományoztak az iskolamester használatára, miről az eredeti okirat

ma is meg van; Illyés József, ki a tűz által károsult egyház felsegítésére 1813-ban egy köblös földet adott; Mikolai Mihály sat.

Haranglábbon két harangja van, a kisebb 180 fontos, következő felirattal: »1665-ben öntetett, volt 94 font, a szárazberki reformált Ekkla számára, most újra öntetett, succurrált az Ekkla 13 frtig«; alább: »Tes. Nes. VIő Czerjék Sándor ur Tek. Belez-nai Ágnes asszony kedvesével öntette aetat. suae 25. 1774.« A nagyobbik harang 6 régi mázsa, »Sz.-berki K. A. számára öntetett az Ekkla költségén 1855.« Ezen harangba beöntetett az a 100 fontos harang, melyet az egyház szintén saját költségén 1812-ben a tűzvész után öntetett.

Urasztali készlete között nevezetes egy ezüst tányér, melynek felső lapján a 12 apostol domborművü egész alakja a nevekkal látható, alsó lapján következő vésett körirat: »Ezen tángyért Tekintetes Ns. VIő Mikolai Mihály ur a szárazberki Reforma. Sz. Ekklesiának adta. Mely szives kegyességének örök emlékezetben való maradásáért azon ekklesia is azon Tettes ur nevét rávágatta 1774-ben 7. Aug.« Két czintányér; az egyik felső lapján: »Ajándékozta N. Kis István uram a szárazberki ekklesiának 1733«; a másik felső lapján: »Ao 1751. sz.-berki ekklesia számára csinált. C. A. és M. E.« Két ezüst pohár belől arannyal futtatva, a kisebbik alsó körzetén: »H. G. D. 1596« vézés látható; a nagyobbiknak oldalán következő felirat van: »T. Boross Dánielné Nagy Sára kegy. ajándéka a sz.-berki R. egyház részére 1869.« Két czinkanna, a kisebbik egy liter ürtartalmu jeltelen, a nagyobbik 2 literes, közepén következő vésettél: »Tiszt. Szoboszlai István és Gábor Juliánna adták 1849.«

Az urasztali kendők közül régiségénél fogva említendő egy vászon abrosz selyem kivarrással »1736-ban született és 1741-ben e világból kimult és Kis-Dobán eltemettetett Nemzetes Czerjék György emlékezetére a szárazberek r. ekklesiának az Urasztalára M. K. által conf. keszkenő.« Egy kék selyem, arany csipkével szélezett kendő, közepén arany koszoruban »B. A.« (Belez-nai Ágnes) aranyozással. Újabb ajándékozásokból még 8 darab kendő.

Anyakönyve 1812-ben kezdődik.

Lelkészei a XVIII-ik században: Szilágyi Pál, Németi Mihály, Makai János, Udvarhelyi György, Mikolai András, Kegyes Ferencz, Vári István. 1743-ban nem tudván mi okból egyszerre

két papja volt, Váradi János és Németi György, kik közül egyik egy, másik más vasárnapon szolgált. Németi József, Tótfalusi Miklós, Vida N. Rápolti Sámuel, Arday István, Antal Mihály, Hincz János, Szentpéteri András, ismét Hincz János, Kovács István, Sz. Nagy János, Vári József, Kassai Sámuel, Dobrai József.

A XIX-ik században: Melegh Dániel, Árokháti István, Demes István, Baranyi Ferencz, Szoboszlai István, Joó Kálmán. Érdekes, hogy míg a XVIII-ik században 24 lelkésze volt, addig a következő századon keresztül csak 6 lelkész legeltette itt az Ur nyáját. De így látjuk azt a legtöbb egyháznál.

Tanítók a XVIII-ik században: Horváth József, Pataki ?, Bornemissza ?, Nagy Sándor, Széles Zsigmond, Rácz János, Kovács József, Hamar Ferencz, Oláh Mihály, Runyai István, Vajna Ferencz, Kereszturi Mózes, Oláh János, Máté István.

A XIX-ik században: Baranyi Mózes, Vajna Ferencz, Kereszturi Mózes, Oláh János, Kereszturi, Máté István, Baranyi Mózes, harmadszor is Máté István, Szalkai Menyhért, Derczeni István, Bottyán József, Csáki János, Oroszlán István.

Lelkek száma 481; önálló család 114; tanköteles 70.

Született 31; meghalt 27; házasult 2; konfirmáltatott 10.

Legnagyobb egyházi adó 14 frt 37 kr, legkisebb 30 kr.

Lelkészi fizetés összes értéke 620 frt 16 kr, tanítóé 433 frt 77 kr.

Az egyház vagyona 40 hold föld, 1 bérház, 3700 frt tőkepénz, 100 mm. buza.

Lelkész használatában van 14 hold, tanítóéban 14 hold föld.

Állami és egyházi célra fizet az egyház évenként 165 forint adót.

A hivek főfoglalkozása földmivelés; kitartó munkások, kevés kivétellel takarékosak, áldozatkészségek csak ritkán nyilatkozik. A vallásosság és erkölcsi élet némi kivétellel elismerésre méltó; iskolai nevelés, tanítás a múltban is kiemelkedő volt, most még magasabb fokon áll; értelmesség általános tulajdon, írni olvasni csak 5% nem tud.

Lelkész Joó Kálmán 1888-tól, tanító Oroszlán István 1895-től, gondnok Kupán István 1891 óta.

Az egyház jövője a megnehezült életviszonyok között csak a hivek fokozódó buzgóságával és áldozatkészségével lehet biztosítani.

10. Tiszta-Berek.

Az egyház első idejéből semmi okmány nem maradt fenn, de azért nagyon valószínű, hogy ez is régi eredetű, mert urasztali készletei között több darab a XVII-ik századból való. A XVIII-ik század elején a község birtokosa s az egyház pártfogója Gyulafi László volt, kinek családja dézmát rendelt a papnak, a miből meglehetősen jövedelme is volt, de ez a javadalom a század végével megszűnt. Bár semmi jegyzék nem vet világot multjára egész a legujabb időig: kétségtelen, hogy a szomszédos egyházak viszonytárságain ez is keresztül ment, de anyaegyház jellegét a XVIII-ik század elejétől fogva mindig megtartotta. Egyházi életében nevezetesebb mozzanatok nem emelkedtek ki; korlátolt anyagi viszonyai között csak a legszükségesebb építkezésekre szorítkozhatott, parochialis régi épületeit javításokkal tudta mindeddig fentartani.

Az említett Gyulafi család kihalta után a fejedelmi vérből származott kisédei Rhédei család birtokába ment a község s ennek tagjai is a legujabb időig úgy szerepeltek, mint az egyház pártfogói és jóltevői.

Két harangja van egyszerű faállványon; a nagyobbik felirata: »A T.-berki ref. szent ekklesia öntette Isten dicsőségére a maga költségén Ns. Főrizs István cur. és Szabó János bíró idejében 1836«; felső részén ez a szentírásbeli hely olvasható: »Dicsőség magasságban az Istennek, békesség a földön és az emberekhez jóakarattal.«

A kisebbik harang felirata ez: »a T.-Berki ns. sz. eccla öntette Isten dicsőségére«; alul a szélén körül: »öntötte Csepeli Ferencz Mándon 1844.«

Urasztali készletei: egy kerekded négy lábu asztal, egy nagy ócska cinz tányér. Egy igen szép 8 szögű pakfong kis tányér, közepén körben kimélyítve s aranynyal futtatva, a legközepén ilyen irattal: »Vas Anna adta Isten dicsőségére a t.-berki ref. ecclésiának 1698«; szélén négy felől két-két szögben körben 1. Kor. 11. 23. 24. 28; 2. Kor. 13. 5. található idézet. Egy talpas ezüst pohár aranynyal futtatva. Egy 3 literes czinkanna ezzel a felirattal: »Főrizs János vette Isten dicsőségére 1700 apr. 6.« Egy 1½ literes czinkanna »in honorem Dei tiszta-berkiens. pro. Eccla. fieri curavit Joann. Soós de Szovát 1691 Die 6. Juni.« felirattal.

Egy rojtos piros selyem kendő ilyen felirattal: »G. F.-né Bodó Erzsébet vette 1879.« Egy fehér, arannyal vastagon szegélyezett asztalterítő. Ezeken kívül még 6 kendő és abrosz; üveg keresztelő pohár.

Anyakönyve 1765-ben kezdődik.

Lelkészei voltak a XVIII-ik században: Váczi András, Kisari Gergely, Vetsei György, Vitéz István, Kaszó István, Mogyorósi András, Solymosi József, Miszti István, Rápolti Sámuel, Kovács György, Vári György, Aszalai János, Hincs János, Farkas István, Viski Mihály, Selyebi János, Fülel Sámuel, Hetei Sámuel, Horváth Beniamin.

A XIX-ik században: Kassai Sámuel, ismét Horváth Beniamin, Baranyai Mózes, Pongrácz György, Hamar Ferencz, Kádár Ferencz, Váradi Imre, Ecsedi Miklós. ismét Kádár Ferencz, Sárkány Dávid, Bodor Pál.

Tanítók csak 1820-tól vannak, azelőtt lelkész tanított. Legelső tanító volt György András, utána Bagosi Sámuel, ismét György András, Szakál István, Szabó Imre, Baranyai Mózes, Pap János, Kovács Ferencz, Sipos János, Csengeri István, Vásárhelyi Károly, Pál József, Török Károly, Andorkó Sándor, Elek János, ismét Török Károly.

Lelkek száma 381; önálló család 68; iskolaköteles 42.

Született 30; meghalt 9; házasult 1; konfirmáltatott 7.

Egy család legmagasabb egyházi adója 14 frt 66 kr, legkisebb 1 frt 54 kr.

Lelkeszi és tanítói fizetés összes értéke 722 frt.

Egyházi vagyon 1 hold réti föld, egy száraz malom, magtár 40 köböl búzával, 400 frt tőkepénz.

Lelkész használ 25 hold földet, tanító 12½ holdat.

Az egyház évi bevétele 957 frt 85 kr, kiadása 891 frt 07 kr, adóssága 100 frt.

Templom és paplak épült a XIX-ik század elején, iskola tanítói lakkkal 1870-ben, mindezek újítást és javítást várnak s különféle melléképületekre is szükség volna 1000 frtra.

Állami és egyházi közadóba fizet évente 95 frtot.

A hivek egy nagyobb birtokoson kívül földmivesek; általában szorgalmatosak, takarékosak; sok ezüstjök aranyjok ugyan nincs, de mégis olykor-olykor megnyitják erszényöket szent célokra való adakozásra is.

A vallásos erkölcsi élet nem a legmagasabb foku, de nem

is a legalsóbb, valamint az iskolai nevelés és tanítás is. Vannak a hivek között elég értelmesek, de vannak elmaradt, durva lelkek is.

Lelkész Bodor Pál 1860-tól, tanító Török Károly 1884 óta, gondnok Kállai Antal 1895-től.

Az egyházi élet jövőjéhez kötött reményt lelkész sötét színűnek látja.

11. Berend.

Ezen egyház multja össze van forrva Udvariével, melynek ősidóktól fogva filiája volt. Jelezve van ugyan, hogy egy időben Dobrács-Apátinak is volt filiája, de mert a Szamos folyó a két egyház között nagy gátat képezett, ismét csak Udvarihoz csatoltatott. A XIX-ik század elején kísérletet tett arra nézve, hogy anyaegyházzá tétessék, de ezt a célját csak 1843-ban érte el. Azonban a hivek csekély száma, az egyház szegénysége és Udvari közelsége miatt alig 18 éven át szerepelt mint anyaegyház; 1860-ban ismét filiává tétetett s azóta az udvarii lelkész felügyelete alatt előkönyörgő tanító működik ez egyházban.

Régi temploma fából épült, a kisdéd fatorony hozzá volt ragasztva s már az 1850-es években összeomlással fenyegette a hiveket; lelkészlaka szintén faépület volt zsuppal fedelézve, itt volt az iskola is, mivel a lelkész tanított. A 60-as években új parochiát vásárolt 2000 frtéért egy urilakkal, melynek egy részét iskolának rendezte be, másik részét imaháznak alakította, majd külön tanítói lakott épített s azt melléképületekkel, kerítésekkel ellátta.

Egy kis harangját, melynek felirata ez volt: »In gloria Dei M. Ec. Berend 1708.« újra öntve nagyobbította; imaházára egy kisszerű tornyot emelt.

A kisdéd egyház támogatásában kitűnt a földesuri Csabacsalád, míg ki nem halt.

Urasztali készlete két rendbeli terítő kendő, egy czinkanna és egy czintányér.

Külön anyakönyve csak arról a 18 évről van, a mikor mint anyaegyház megkísérlette az önállóságot; előbbi és utóbbi anyakönyvei az anyaegyházban vezették.

Lelkészei voltak: Eszlári Károly, Kiss József, Papp Bálint, Bodnár János, ismét Eszlári Károly, kinek elhaltával az egyház megint leányosított.

Tanítója Maák Lajos 25 év óta.

Lelkek száma: 240; önálló család 50; iskolaköteles 31.

Született: 9; meghalt 11; házasult 5.

Egy család legmagasabb egyházi adója 11 frt, legkisebb 2 frt 25 kr.

Felügyelő lelkész illetménye 60 frt, tanítói fizetés 383 frt.

Az egyház vagyona 36 hold föld és 60 frt tőkepénz; tanító használ 16 hold földet.

Évi bevétel 550 frt, kiadás ugyannyi.

Mostani imaháza 1832. körül épült, a tanítói lak 1882-ben, ez utóbbi már javítást igényel, a mi gondatlan építkezés bizonyítéka; melléképületekre szükséges volna 450 frt.

Állami és egyházi célra fizet évenként 122 frt adót.

Főfoglalkozásuk a hiveknek a földmivelés. A nép munkás, szorgalmas, takarékos és vagyoni állapotához képest elég áldozatkésznek van jelezve.

Erkölcsei vallásos élet jó, sőt mintaszerűnek mondható; az iskolai nevelés és tanítás eredménye kielégítő.

Felügyelő lelkész 13 év óta Hajdu Albert, gondnok Révész György.

Az egyház jövőjéhez kötött remény multjából ítélve jó. Mint anyagilag legvagyonosabb, népességre nézve is első helyen álló leányegyház — ha szorgalom és takarékoság párosulna az egyházi vagyon kezelésében — könnyen gyűjthetne egyházfenntartási alapot kitűnő minőségű 20 hold földje jövedelméből.

12. Egri.

Amaz egyházaink egyike, a melyeknek reformálási idejét körülbelől megállapíthatjuk. Temploma kétségtelenül bizonyítja alakjánál fogva is, hogy még római katolikusoké volt s a lakosok egyakaratu áttérésével jött a reformátusok birtokába és használatába. 1569. előtt volt-e már papja, nem tudható; de ekkor Kereki János tudományosan képzett lelkésze volt, a ki egyházát a Kálvin értelme szerint reformálta. Hogy az egyház ebben az időben tekintélyes gyülekezet volt, épen nevezett papjának egyénisége igazolja; ki is egyike volt ama 9 lelkésznek, a kik 1569-ben Nagy-Váradon Blandrata és Dávid Ferencz nevezetes unitáriusok ellen rendezett vitatkozásban II. János király jelenlétében részt vettek.

A XVII-ik század közepéig miként fejlett s micsoda változásokon ment keresztül az egyházi élet, kik kormányozták azt, adatok hiányában nem tudható; de a későbbi idők mutatják, hogy ama korban is virágozni kellett a gyülekezet vallásos életének. Már 1660-tól s az azutáni időről több rendbeli feljegyzések bizonyítják az egyházi élet mozgalmait, építkezéseit, kiváló családok jótékonyosságát.

1776-ig mint majd minden egyházban, itt is lelkész végezte az iskolai tanítást; ekkor választották el a papi és tanítói hivatalt.

Nevezetes esemény volt ez egyház életében, hogy az egyházmegyei rendezése alkalmával itt tartatott 1822-ben az az egyházmegyei gyűlés, melyben a szatmári egyházmegyéből átrendelt egyházak — s azok között az egrii egyház is — bekebelezettek a nagybányai egyházmegyébe.

1825-ben Técsi Dániel esperes egyházlátogatás alkalmával Szirmay Györgyöt inspector curátorrá, 6 nemes férfit consistorialis személyekké esket fel. Az így alakított consistorium első teendője, hogy 2 adófizetővel kiegészíti magát s elhatározza, miszerint végzéseit jegyzőkönyvbe vezeti s jegyzőnek Magoss Györgyöt meg is választja. Később a lelkészt, kurátort és Magoss György presbytert a tanítás ellenőrzésével megbizza.

Az utca közepén a templom előtt levő iskolaépület használhatatlanná lévén, mintegy évtizedig bérelt helyiségben kénytelen az egyház iskoláját elhelyezni; míg nem 1829-ben csere útján Szirmay Lajostól alkalmas telket szerez, a birtokosság toldásba adván 300 öl fát. Már a 30-as évek elején mind az iskola, mind a paplak elodázhatalanul újból építendő volt s e célra a birtokosság felajánlja 3 évi regale haszonbérét. Ebből azonban 1834-ben a templom falai javíttattak ki s tetőzete újított meg; akkor hányták ki a templom ablakaiból a műbecs-csel bíró kőrámkát.

1835-ig tiszta református volt a község; ez évben az ekklesia minden rendei arra kéri a tractuale consistoriumot, miszerint »szívére vevén, hogy Egriben, kivált a külső földes uraságok kezdik tótokkal megtölteni telkeiket, melyekben az előtti tősgyökeres reformátusok laktak, ez által ekklesiánk romlását és belső emberink régi fizetésének nagy csonkulását okozzák: hasson oda, — a mi az ekklesiának is akarata — hogy a telekre eső competens fizetéseket azok is adják be, különben magunk

is elkövetünk mindent, hogy több graeco-katholikus atyánkfiát ne ereszszünk helységünkbe, mivel felekezetünkbeliek számosan vannak, kik helyeiket elfoglalhatják.»

Az 1820-as és 30-as években sokat foglalkozik az egyház a papi és tanítói lak s iskola építése szükségességének kérdésével; alap hiányában a birtokosságtól kéri és várja a segítyt, a leginkább nemesekből álló ekklesia nem igen hajlandó adózásra. A birtokosság igéri is, de egy elvesztett nagyobb per költségeire kénytelen közjövödelmét fordítani. Csak 1840-ben adja át 6 évre a korcsmáltatási haszonbért s az ebből nyert 1300 vfrtból — némi pótlással — építi fel az egyház 1842-ben papi, 1845-ben tanítói lakát és iskoláját. De az akkori főgondnok Barczikay Lajos czélszerűtlen, szűk építkezést rendezett, különösen a tanterem kicsinységén megbotránkoztak a hívek is és miután az építkezési pénzekről el sem számolt, ellene úgy az egyházi, mint világi hatóságoknál az egyház panaszt emelt, de siker nélkül. Nevezett főgondnok másnemű kárt is okozott az egyháznak; ugyanis egy pár egyházzal összejátszva elzálogosított 2 darab egyházi földet, melyet hosszas és költséges perlekedéssel sem tudott az egyház visszaszerezni; egyiket később a zálogösszeg teljes lefizetése után kapta vissza.

Nagy súlyt fektet kivált 1848-ig az egyházi fegyelemre, az erkölcstelen életűeket a presbyterium nem csak feddette és bírságolta, de az Ur asztalától is eltiltotta, egyházkövetésre bűntette, sőt volt rá eset, hogy korbács ütésekre is ítélte.

Az egyházban a hívek a 60-as években egy alaptőkét adtak össze oly formán, hogy a birtokosság és egyház egyenlő földtáblájának buzatermését eladva, 780 frtot kaptak s már 1877-ben és azóta a tanítói fizetés évenként ez összeg kamatjával javíttatott. Az iskolás gyermekek szaporodása miatt 1867-ben, majd ismét 1894-ben a tanterem kibővítettett. Kétszer buzdult fel e gyülekezet torony építésre, de mert a templomot kicsinysége miatt szintén ujonnan kellene építeni, nagyobb építkezésre pedig ereje nincs: tervét bizonytalan időre elejtette.

Temploma a XV vagy XVI-ik században építtethetett, góth stílű, nagyon kicsiny imaház; szinte érthetetlen, hogy a különben vallásos, a buzgóságnak és áldozatkészségnek több jelét felmutató népes gyülekezet mindeddig e kicsiny templom szűk falai között szorong istentisztelet alkalmával.

Paplakja, iskolája a 40-es években épült s mint fentebb jelezve volt, ezek is czélszerűtlen, szűk helyiségek. Méltán várhatjuk, hogy ez a régi, hirneves és buzgó gyülekezet úgy templomával, mint parochialis épületeivel rövid idő alatt bebizonyítandja egyházas, áldozatkész érzületét.

A jótékonyság gyakorlásában jó példával járt elől a birtokosság, mint említve is volt; azon kívül az 50-es években a kántor-koreszmáltatási jogot két ízben is felajánlotta az egyház javára, de egyik ízben a Bach korszakbeli járásbíró betiltotta. Temetőnek 6 vékás földet adott; 8 holdat tevő közös birtokát tagosításkor az egyháznak adományozta. Egyháziasságban kitűntek hajdan az Egry, Szirmay családok, de ezek már kihaltak. Gyulai Sándor özvegye Kőszegi Mária 1805-ben egy lovat ad az egyháznak s azt 38 frtért visszaváltja. Kanizsay Zsigmondné Becski Débora 40, Ary János szegény gyermekek tandíjja fedezésére 40 frtot ad alapul. Magoss György urvacsorai bor beszerzési alapul 40 frtot, Ary Elek és neje Fábíán Rozália az ezredéves ünnepély alkalmából 60 frtot, néhai Magoss Elekné emlékére családja 50 frtot adományozott. Temetőnek Losonczy Anna néhai Egry László özvegye 1860-ban 5 vékás földet, Kádár József és György 2 vékás, ujabban Magoss Lajos 2 vékás földet adott. Kádár Gergely iskolai célra 100, ifju Magoss Gedeon 50, Magoss Ferencz lelkész 45, Török Erzsébet 50 frtot adott.

Az egyháznak 2 harangja van. A kisebbik igen régi, felirat nélkül. A nagyobbikon ez az írás olvasható: »Az egri ref. sz. Ekkla 1826. Tettes Szirmay Lajos ur főcurátorságában öntette.«

Urasztali készlete: Egy kanna 1663-ból. 1674-ben Szirmay Lajos adott egy 1860-ig használt, most is meglevő Urasztalát. 1715-ben Matolcsi Zsófia Egry László özvegye egy kannát és asztalterítőt. Két czintányér, egyikét Zsigmond Kádár János vette 1786. Két terítő, egyikét 1866-ban Ary János özvegye, a másikat 1891-ben Szerdahelyi Rozália Kádár Józsefné adományozta. Két urasztali pohár; a régi »K. O. P./S. K.« feliratú, a másik felírás nélküli, Magoss Elekné vette a Török Juliánna hagyatékából. Abroszok és kendők száma 14, mind ajándék. Keresztelő edénye tömör ezüst kancsó és tál, 95 frt értékű; »Atyjok emlékére készítették Magoss Elek gyermekei.«

Anyakönyve 1786-ban kezdődik; jegyzőkönyve 1807-től van.

Lelkészei voltak: A XVI-ik századból csak Kereki János neve van feljegyezve.

A XVII-ikből: Fülesdi F. István.

A XVIII-ik században: Sz. Németi Mihály, Szilágyi Pál, Udvarhelyi János, Pávai György, Kővári János, Almási Ferencz, ismét Udvarhelyi János, ismét Almási Ferencz, Miszti István, Kecskeméti István, Udvarhelyi György, Horváth József, Bányai István, Bajka Bálint, Vetsei György, Vári József, Váradi János, Ujvárosi Sámuel, Ikafalvi Ferencz, Bibarczfalvi János, Almási Ferencz, Illyés József, Takaró Vecsei István, Gyenge János, Petneházi Szabó János, Bikfalvi Kovács János, Váradi János.

A XIX-ik században: Kocsi Szabó János, Literáti Vida József, Ecsedi János, Széles András, Ladányi Sándor, Orbán György, Kása József, Váradi Imre, Tóth Beniámin, Szikszai Ferencz, ismét Váradi Imre, Gyarmati Gábor, Gál István, Lengyel András, Magoss Ferencz.

Tanítók a XVIII-ik században: Nagy Sándor, Órás István, Kádár Mihály, Bornemissza Mihály, Begyes István, Galambfalvi Ferencz, ismét Nagy Sándor, Pataki Mihály, Pataki József.

A XIX-ik században: Kovács István, Komjáti Mihály, Hamar Ferencz, Szabó György, Mészáros Péter, Takács István, Beregszászi Pál, Kis József, Bakó Miklós, Pap János, Balogh György, Barkász Dániel, Kovács József, György András, Tatai István, Márton István, Szabó István, Tóth Dániel, Kádár János, Török Károly, Petrics Dániel, ismét Kádár János, Karasszon József, Horváth Pál, Budaházi István, harmadszor Kádár János.

Lelkek száma 716; önálló család 170; iskolaköteles 94.

Született 46; meghalt 24; házasult 7; konfirmáltatott 16.

Egy család legmagasabb egyházi adója 30 frt, legkisebb 1 frt 20 kr.

Az egyház vagyona $24\frac{1}{2}$ hold föld, 1620 frt tőkepénz, 100 köből magtár.

Lelkész használ $2\frac{1}{2}$ hold, tanító 12 hold földet.

Évi bevétel a behivatalnoki fizetésekkel együtt 1316 frt, kiadás ugyanannyi.

Minden épületeinek megújítása kívánatos, mire 12000 frt szükségeltetnék.

Állami és egyházi adóba fizet évente 110 frt 40 krt.

Főfoglalkozás földmivelés. — A nép szorgalmas, munkás, takarékos; akadnak azonban könnyelműek is, kiknek birtoka

zsidó kézre kerül. Áldozatkésztsége lehetne nagyobb, de annak számos gyermekkel megáldott tehetősebb egyháztagok, kik e téren is kivánt buzgósággal tűnnek ki.

Az iskolai nevelés, tanítás az 1870—80-as években feltűnő hiányos volt; most azonban kielégítő. A nép értelmes; van olvasó egyesülete, vallásos irányu lapokkal; van dalárdája is. Az írni, olvasni nem tudók száma nagyon csekély.

Lelkész Magoss Ferencz 5 év óta, tanító Kádár János 7 év óta, most harmadizben. Az egyházi élet jövőjében bizni lehet; bár lassu, de fokozatos emelkedés remelhető, hacsak valami gonosz idők nem következnek.

13. Erdőd.

A Drágfi család birtoka és lakóhelye; már 1527-ben a Szilágyságon reformáló Derecskei Demeterrel együtt az itteni pap Batizi András előbb a főuri családot nyerte meg a megtisztított evangéliomi tudománynak, azután Erdőd lakosaival is bevették a reformációt. Utóbb itt munkálkodott Boldi Sebestyén is, ki későbbben békési pap és ennek a résznek püspöke lett. Mint ily tekintélyes reformátorok által megtérített hely és a nagytekintélyű Drágfi család székhelye, mindjárt a reformáció kezdetén nagy iskolát is tartott fenn, melyben a híres Kopácsi István 1542-ben görög és latin nyelveket is tanított s valószínű, hogy az első reformált gyülekezetekbe ezen iskolából mentek lelkészek.

1545-ben tartatott itt a Drágfi család oltalma alatt az a nevezetes zsinat, melynek elnöke Kopácsi István akkori erdődi pap volt.

Ebben a szépen virágzó református ekklesiában egészen a kurucz világig fényes magyar gyülekezet volt; de a kurucz világ után gróf Károlyi Sándor kezére kerülván a Drágfi család által épített pompás templom, parochia, az ottan lakó reformátusoktól elvételével; hűveink elűzetvén, a Károlyiak által oda telepített róm. kath. sváboknak adatott által. A református hűvek jórészt az erdődi és szatmárhegyi szőlőkben szerteszét telepedtek le és kunyhókban vonták meg magukat.

Ez esetről így ír Széles András történetíró: »A magyar protestáns egyháznak, sőt lehet mondani ez által a magyar nemzetnek s a hazának mindig saját fiai, a magyar főurak

voltak a legnagyobb ellenségei. 1655-ben Nádasdi Ferencz országbíró, hogy Eszterházi Miklós leányával összekelhessen, katholizált s 40 protestáns lelkészt hajtott ki birtokaiból s a népet korbáccsal üzette misére. Gróf Károlyi Sándor talán azért, hogy nyakas kálvinista jobbágyaitól szabadulhasson s ne legyen ember birtokaiban, kinek becsületes magyar arcza a hűtelenül elhagyott bujdosó fejedelemre emlékeztesse és végre, hogy a neki adományozott Rákóczy javakat a bécsi hatalom előtt kiérdemelhesse: kiszóratta magyar alattvalóit s idegen nép sehonnai fiait telepítette a dus térségekre, kiktől egy század mulva is alig lehet magyar szót hallani. Példáját követte báró Vécsey István tábornok, ki a csegöldi magyar jobbágyok Berek nevű porondját jogtalanul elfoglalta s midőn azért zugolódtak s a robotot teljesíteni vonakodtak: 1778-ban őket kiűzette s helyettök ó-hitű oláhokat telepített. A pap akkor hagyta el a parochiát, midőn a tisztartó az épület czölöpeit bevágatta, hogy ha ki nem megy, omoljon reá.

Nem is volt református lakosa e községnek 1860-ig. Ekkor két család költözött be s ettől kezdve a szatmárhegyi lelkész általjárt istentiszteletet tartani; előbb egy becsületes sváb házában gyültek össze a hivek, de midőn a pápista plebános ezt megbüntette s házát exorcisálta, azután egyes hiveknél tartatott istentisztelet; majd később gróf Károlyi Alajos megengedte, hogy a várban évente 5 istentisztelet tartassék s a róm. kath. tisztartó Valik János az Ur asztalára kenyeret és bort adott. Ez ellen ismét feltámadt a plebános és betiltotta. Nevezett gróf temető helyiséget s a piacon templom helyül 100 □-öl területet adott s az építendő templomhoz szükséges faanyagot felajánlotta; de a szegény hiveknek reménységök sem lehetett, — bár vágytak reá — hogy templomot képesek lennének építeni. Később a vár lerontatván, ismét magán háznál, Tegze Mihály járásbírónál tartatott — mig ő élt — az istentisztelet, ugyan ő látván el az Ur asztalát kenyérrel és borral.

Közelebbi években arra törekedett a már 180 lelket számoló fiókegyház Virágh Mihály járásbíró főgondnok lelkes munkája alapján, hogy iskolának és istentiszteleti helynek alkalmas épületet vegyenek; részint adakozásokból, részint felsőbb segélyezésből 1229 frt 10 krt gyűjtöttek s 1023 frfért a közkórház helyiséget a vármegyétől megvásárolták; az épület ujitása és berendezése munkában van, 3000 frt költséggel előirányozva;

az épület egy része imahely leendő; míg az iskola felállítható lesz, többi része lakásul kiadatik.

Lelkek száma, miután egyrésze cselédség, másrészt hivatlanokból áll, 160—180 közt váltakozik, 37 önálló családdal; iskolaköteles gyermekek száma 15—20.

Legmagasabb egyházi adó 1 frt, legkisebb 20 kr.

Templom és iskola építésre szüksége volna az egyháznak 15 ezer forintba.

Mint fiókegyház Szatmárhegyhez van beosztva.

A hivek főfoglalkozása szőlőmivelés, ipar, uradalmi szolgálat és közhivatal viselés.

Az egyházi élet jövőjéhez kötött remény attól függ, ki leendő az egyház főgondnoka és minő állással s befolyással bírand a társadalmi téren és függ a gondozó lelkész minőségétől, a mennyiben bár itt most már felvilágosodásra törekvő sváb lakosok vannak, de plebánosuk rendszeren vakbuzgó, türelmetlen egyén. Ha az előbbi tényezők a legkedvezőbb befolyással lehetnének is ezen fiókegyház ügyeinek fejlesztésére: soha sem fogja a felsőbb egyházi hatóság nagyobb mérvű támogatása nélkül magát fenntarthatni.

14. Garbolcz.

Az egyház alakulásának idejéről semmi utmutató okmány nem maradt; az bizonyos, hogy már a XVII-ik században fennállott s mint filia Száraz-Berekhez tartozott. 1697-ben kezdeményezte az egyház különválását és önállóságra törekedett, a mikor Uszkai László a garbolczi leendő pap számára parochialis fundust adott annak appertinentiáival és minden földesuri jussal; sőt ugyanakkor a szárazberki jószágából is adott fél telket a garbolczi papnak örökösen, hogy ezen az uton a szárazberki földről is hasznót vehessen és marháját oda járathassa. Hogy aztán tényleg használta-e ez utóbbi adományt és meddig a garbolczi lelkész, nem tudható; de az bizonyos, hogy már 1810-ben birtokában nem volt. Noha az egyházmegye még 1697-ben megengedte Garbolcznak, hogy anyaegyházzá legyen, mindazáltal a nem sokára bekövetkezett kurucz világ, pestis és tatárfutás — úgy látszik — meggátolta, hogy papja legyen; így tovább is Száraz-Berek filiája maradt az 1731-ik esztendeig. Eleitől fogva megállapított gyakorlat szerint Garbolcz a szárazberki rektor

telkén levő épületeket építtette s tartotta fenn s midőn ezt 1729-ben meglagadta: a szárazberkiek azzal fenyegetőztek, hogy tavasznál tovább nem bocsátják át papjokat Garbolczra. 1730-ban Garbolcz lévitát vitt magának s egy évvel később rendes papot választott.

Régi temploma, parochiája mikor épült, nem tudható; valószínű azonban, hogy a XVIII-ik század végén, mert 1787-ben az egész község tűz martaléka lett s a tűzvész után más helyen telepedtek meg a hivek, más parochialis területet foglaltak el. De ezen épületek elavultak, omladoztak. 1859-ben kezdtek egymás után paplakot, templomot, tornyot, iskolát építeni és mindezen épületeiket áldozatkészségökkal, önerejükből hozták létre.

A régiebb időben az Uszkai család volt az egyház pártfogója; későbbben egyházas áldozatkész érzületekkel kitűntek a Horváth, Fürtös, Váradi, Tóth családok.

A harangokról azt mondja egy régi szájhagyomány, hogy értékes harangjaikat a tatárok elől elásták s mai napig a földben vannak; nem tudták a helyet felfedezni, mert maga a falu is azóta más helyen áll. Most két harang van, kisebbiken ez a felírás: »A garbolcz R. sz. Ekklesia öntette saját költségén 1850.« A nagyobbikon: »Öntötte Egri Ferencz K. G.-ben 1897. Isten dicsőségére készítette a garbolcz ref. egyház.«

Urasztali készlete: Egy régi letört fedelű ón kanna »R. I. L. a garbolcz ekklesiáé« felirattal. Kenyér osztó lapos tányér szélén a 12 apostollal, régi művészetre vall »B. L. E.« felirattal; egy régi czin tányér »Horváth Gáspárné Anno 1719.« Egy finom, kisebb, de értékes ezüst pohár ezen felirattal: »Özv. Horváth Györgyné asszonyság N. Sz. Toldi Mária a garbolcz reformáta Ekklesia számára anno 1836.« Egy nagyobb, belől aranyozott pohár ezen felirattal: »Egyháza iránti buzgó szeretetből Váradi Gáborné sz. Lövei Borbála 1885.«

Négy fehér abrosz, 1 megyszín, 5 fehér kendő, egy sárga selyem. Keresztelő medencze veres rézből állványon, Horváth Karolina hódmezővásárhelyi pusztai tanítónő ajándéka. Ezeken kívül több urasztali terítőket is Istennek dicsőségére ajánlottak Fürtös Ágnes, Hankáné Demecs Eulália, Horváth Ilonka.

Anyakönyve 1781-ik évben kezdődik.

Lelkészei voltak a XVIII-ik században: Kővári János, Gönczi Mihály, Ungvári András, Harasztkereki György, Vári Mihály, Szatmári M. Ferencz, Kisari Gergely, Tóthfalusi Miklós, Viski

István, Gyujtó Tamás, Miszti István, Semsei Sámuel, Csekei János, Komáromi István, Pankotai Imre, Mocsi István, Átányi János, Tóthfalusi Miklós, Tasnádi József, Szentpéteri András, Darvai József, Zilahi József, Mogyorósi András, Szatmári Pál, Kézi György, Selyebi János.

A XIX-ik században: Kónya György, Béres Mihály, Pelsőczy Mihály, Kis Mihály, Tardi Mózes, Zágonyi Imre, Balla János, Varga István, Tardi Mózes, Király Ferencz, Kürthy Károly.

Tanítók csak a XIX-ik században voltak, addig lelkész tanított. Gacsályi Pál, Nagy Elek, Imre Károly, Varga János, Mezei Beniamin, Takács József, Takács Antal, Lovas József, Szakál Károly, Laki Károly, Szatmári János, Gönczi K., Árokháti Károly, Csáki János, Erdei Gyula, Tatár Gábor, Vajna N., Szabó György, Maák Lajos, Füzesi Pál.

Lelkek száma 268; önálló család 62; tanköteles 49.

Született 14; meghalt 4; konfirmáltatott 5.

Legnagyobb egyházi adó 12 frt, legkisebb 2 frt 25 kr.

Lelkész fizetés 267 frt, tanítói 297 frt.

Egyházi vagyon 6 hold föld, 80 köböl magtári élet.

Lelkész használ 4, tanító 2 hold földet.

Az egyház évi bevétele 642 frt 52 kr, kiadás 632 forint 85 krajczár.

Temploma épült 1844, tornya 1868, lelkészlak 1856, iskola 1858. Kisebb melléképületekre szükséges volna 250 frt.

Állami és egyházi adóba fizet évente 65 frt 54 krt.

Főfoglalkozás földmivelés, marha tenyésztés; munkásság kitartó, a nép szigorúan takarékos; áldozatkészség az anyagi tehetséghez mérten elégséges.

Erkölciség jó; értelmileg a kor igénye szerint haladó népe írni, olvasni általában tud.

Lelkész Kürthy Károly 38 év óta, tanító Füzesi Pál 3 éve, gondnok Váradi Menyhért 5 év óta.

Az egyház jövője nem reményvesztett semmi tekintetben, mert mint mindenütt, itt is mindenki boru után derűt óhajt, vár és munkál.

15. Görbed.

Az aranyos-megyesi vár szomszédságában hihetőleg jókor bevette a reformált vallást; előidejéből keveset tudunk, de az bizonyos, hogy a XVII-ik században már anyaegyház volt, mert

1643-ból fel van jegyezve, hogy »Bethlen István ő nagysága conferált keresztyéni ió indulattýából a görbedi Ministernek tiz kalangya buzát esztendőnként; ismét tiz kalangya zabot, harminczkét kévéből állókat; a berenczei egy Bokor malomból sabbathálét, mely szombaton reggeltől vasárnap reggelig jár az Minister számára, melyből a molnároknak 4-ta szokott járni« sat.

Urasztali szelvénye gyanánt említettik ez időből egy aranyos ezüst pohár, egy ón kanna, egy szőnyeg a predikáló székre, egy abrosz, egy keresztelő kannácska.

Minő változásokon ment keresztül ez egyház későbbben: nem tudjuk, de önállóságát a XVIII-ik század közepéig megtartotta. Csak négy lelkésze említettik: 1655. Sárdi Mihály, jóval később Németi József, Veress János és 1748-ban Viski István, ki után az aranyos-megyesi egyházhoz affiliáltatott s ma is ahoz tartozó leányegyház. Már az 50-es évek óta templomépítési alapra 8500 frt tőkét gyűjtött, ezenkívül a kő- és faanyagot összehordta. Tanítója fizetését emelte és 350 frt készpénzzé változtatta. A tandíjat eltörölte, a magyar prot. irodalmi társaságnak 100 frttal alapító tagja lett.

Lelkek száma 165; önálló család 44; iskolaköteles 28.

Született 11, meghalt 1.

Legnagyobb egyházi adó 16 frt, legkisebb 5 frt.

Előkönyörgő tanító fizetése 353 frt, ehhez jön 47 frt államszegély.

Egyház birtoka 50 hold föld, 1 bérház, 10000 forint tőkepénz, melyből 1500 frt a felügyelő lelkésznek kamatoz.

Rendes bevétel 300 frt, kiadás ugyanannyi.

Temploma építés alatt van, iskola épülete jó, tanterme 500 frt költséggel bővitendő.

Állami, egyházi célra évente 55 forintot adózik.

A gyülekezet tagjai földmivelő kis gazdák, szorgalmatosak; áldozatkészségek összes egyházi földjük megmunkálásában nyilatkozik.

Erkölcsei vallásos élet jó; a hivek buzgó templomlátogatók, értelmesek, írni olvasni tudnak; iskolai tanítás, nevelés eredménye kielégítő.

Gondozó lelkész Szabó József 1892 óta, előkönyörgő tanító Tóth József 1894-től, gondnok Angi György.

Az egyház jövője biztosítva van, fejlődése reményteljes.

16. Hirip.

Sem oklevelek nincsenek, sem szóhagyomány nem maradt fenn ez egyház első idejéből 1649-ig. De ha meggondoljuk, hogy Hiripnek régi lakosai tősgyökeres magyarok voltak és hogy 1393 óta az egész helységet a bélteki Drágfi család bírta egész magvaszakadtáig — mely Gáspárnak növendék György fia halálával 1555-ben történt — el lehet hinni, hogy a reformáció első idejében mindjárt reformátusokká lettek a hiripi lakosok, mert a magyarok országszerte inkább csak a reformált vallást vették be s követik nagy részben ma is. Következtetni lehet abból is, hogy a jeles emlékű Drágfi Gáspár és buzgó családja igyekezett az általa elfogadott vallást jobbágyaival is felvételni annyival is inkább, mert a nevezett család lakóhelyétől Erdőtől Hirip csak mintegy 10 kilométernyire esik. Hogy Hiripen az 1649-ik évben már virágzott a reformált egyház, bizonyítja az Ur asztalához való e korbeli czintányér.

Az egyház multjában megrázkódtató események úgy látszik nem merültek fel, hanem a protestáns földes urak pártfogása és védelme alatt nyugodtan éltek a hivek, belügyeikre fordítva minden gondjukat, igyekezve épületeiket a szükséghez képest javítani, ujitani. Mindenesetre nevezetes esemény volt a hiripi egyház életében, hogy a protestáns birtokosok által lelkészi fizetésre adott tized, valószínűleg az erdői uradalom el-este s a Rákóczy Ferencz kibujdosása után a róm. káth. Szuhányi család által elvétellett, de azért a hivek a lelkészi fizetést megnyugtatólag rendezték.

Egy időben Szatmárhegy is Erdőd is Hiriphez, mint anyaegyházhoz tartozott, de Szatmárhegynek anyaegyházzá alakulása után elválasztattak.

Említésre méltó a hiripi egyház temető helye, mely emberi kezektől összehányt sárga földhalom, a rendes földszínen felül 5 méter magas s azt tartják róla, hogy valaha Őrdomb lehetett, a határ többi része fekete sik lapály föld lévén.

Ezen egyház életképességét és munkáságát közelebbi időben bizonyítja az a sok rendbeli építkezés, ujitás, javítás, melyet temploma, parochiája körül végzett. Az egyháznak birtoka nem volt, hanem földet haszonbérlett, mit a hivek munkáltak és ennek jövedelméből fedezték az egyház szükségleteit; nemcsak, hanem alapot gyűjtöttek, melyből az 1860-as évek végén 26

hold földet vásároltak. 1873-ban végrendeletileg maradt az egyháza 6 hold föld és 200 frt, ezen pénzt is föld vásárlásra fordította. Minden építkezésnél a fuvarozási és napszámos munkát a hivek végezték. Több rendbeli adományozások történtek. 1881-ben előnyös új lelkési díjlevél állapított meg. 1882-ben magtárt alapított. Orgonára 250 frt hagyományoztatott s ez alap mulatságokkal, ünnepi kántálásokkal 1895-ben már 822 frt 32 krra növekedett.

Templom legelőször mikor építettett, nem tudható; de hogy már 1732-ben, sőt azelőtt is volt, világos abból a feljegyzésből, hogy ez évben a templom derék rekeszszel körülvéteztett. Fából épített tornyocskája 1749-ben Komáromi Andrásné asszony költségével készült; hogy ekkor még temploma is fából volt, igazolja az a feljegyzés, hogy ex fundamento kötéseinek köze téglával rakattatott ki 1751-ben. Később alkalmas deszkázásokkal vétetett körül, a fentebb jelzett torony renováltatott és magasított. Ezen fatemplom és torony 1800-ig állott fenn. Ekkor kezdték a mai templomot és tornyot téglából építtetni s 1810-ben Szentháromság vasárnapján fel is avattatott, szónokolván a templomban Gáti István szatmári, kívül a cziinteremben Fűsüs András helybeli lelkész.

Lelkészlakáról csak 1732 óta tudható annyi, hogy ekkor egy kamarát építenek a pap udvarán; 1789-ben zsindelezteztett a régi papi ház, a mely 1819-ben elbontatott és gyékény fedél alá talpra fából új lelkészlak építtetett s ez 1882-ig fennállott, a mikor a mostani kényelmes, szilárd épületet emelték.

Tanítói lakot, iskolát 1744-ben épített s ez 1790-ig állott fenn; 1842-ben ismét fából épít nád fedéllel s miután ez később szüknek bizonyult, sőt idő előtt romladozott, 1892-ben egészen új, czélszerű iskolát épített.

Jótekonyságban a régi időben a Drágfi, azután a Komáromi család tűnt ki, kik által adományozott tized 1776-ig a papé volt. 1762-ben a debreczeni zsinaton erre nézve következő határozat hozatott: »A hiripi lelkésztől a tizedet erő-hatalommal elvette az ottani földesur Szuhányi. Az esperes Csanádi Jánossal informálják Szuhányit; ha ez nem használna, forduljanak Károlyi Antalhoz.« Ugy látszik az információnak lett annyi sikere, hogy még 14 esztendeig élvezte a lelkész a tizedet, de akkor csakugyan elvétetett s ekkor a hivek megállapították az új fizetést. Nagy jövedelme volt az egyháznak huzamos időn

át abból, hogy a Kállai részről földesuri joggal birt korcsmát egész 1839-ig árendában tartotta. Ujabb időben adományaikkal segélyezték az egyházat a Puskás, Jagó, Kádár, Kovács, Fejér és Szabó családok.

A hiripi ekklesiának két harangja volt; a nagyobbik körirata: »A hiripi ref. ekklesia csináltatta Is. di. Szi. Ist. Kuki Fer. F. Gy. idejében 1706.« A kisebbiken semmi írás nem volt, de látható volt rajta, hogy még régibb. Ezen harangok helyett 1854-ben öntetett az egyháztagok adakozásából más két harang, a nagyobbik súlya 362 font, a kisebbiké 250 font. A nagyobbik felirata: »Az eddig használt két harangból öntette a hiripi egyház Miklós János gondnok és Bozsó Ferencz fáradozásuk után 1854.« A kisebbiké: »A hiripi ref. egyház és egyes lakosok összetett költségén öntetett 1854. Miklós János gondnok és Bozsó Ferencz fáradozásuk után.« Öntötte Pap Antal Szatmáron.

Urasztali szerelvények: 1649-ből van egy óntányér ezen körirattal: »Isten dicsőségére csináltatta hiripi főbíró Jagó Imre, Balázs János, László Sebestyén, Borbéli Ferencz több polgáraival egyetemben Anno 1649.« Ehez hasonló van még egy, szintén ónból, de ezen semmi írás nincs. Egy ezüst lemezből kaplapált pohár, aranyozott alakzatokkal, felirat nélkül, belől szintén aranyozva, senki sem tudja honnan került. Volt még egy más pohár is, de ezt 1818-ban a szamoskőrödi egyháznak ajándékozták, miután annak — a mint meg van jegyezve — urasztali készletei elégték. Két ón kanna, az egyik felirat nélkül, a másikon ez áll: »Kőszegi István adta a hiripi sz. ekklesiának 1708. esztendőben.«

Két fehér abrosz, két fehér kendő arany csipkével és virágokkal, egyiknek közepén arannyal varrt betűkkel ez van: »Várady Anna 1760.« Egy fehér patyolat kendő, a szegletén levő selyem varrásu virágokkal, ezt szózhagyomány Rákóczy adományának tartja, feltűnő avultsága mindenestre régi időre mutat. Egy fehér selyem kendő rojttal, beleszótt tüdöszin selyem virágokkal, szélén ezen felirat: »Demeter József és neje Gyarmathy Klára 1812. Batizról.« Ezen kendőt a mint feljegyezve van, nevezettek halából adták a hiripi egyháznak azért, hogy a hiripi határon a Homoród vizébe halt fiokat a hiripiek felkeresvén kifogták és tisztességesen eltemették. És még egy jel nélküli aranycsipkés fehér kendő. Több rendbeli adományozások között kiemelendő Kádár János és neje Fehér Sára ajándéka, a kik értékes urvacsorai asztallal, szószék-terítővel, kenyérosztó tá-

nyérral, urasztali abroszokkal és kendőkkel örökitették meg nevöket.

Keresztelő edény egy ón tál és fedeles ón kanna 1836-ból. Anyakönyve 1740-ben kezdődik.

A XVII-ik századból csak egy lelkésről tétetik említés: Batizi P. István 1691.

A XVIII-ik századból: Kereszturi Péter, Szigeti Zsigmond, Beregszászi János, Kállai János, Ujvárosi Nagy Sámuel, Megyesi Pál, ismét Ujvárosi Sámuel, Szombati József, Ikafalvi Sámuel, Somogyi Mihály, Antal Mihály, Nagy János, Ikafalvi Ferencz, Gecző János, Főző József, Fűsüs András.

A XIX-ik században: Kozma István, Varga István, Győri Péter, Ladányi Pál, Szabó János, Veres Péter, Kálmán Sándor.

Kurucz világ előtt voltak-e tanítói, csak valószínű, de még 1725-ben is a lelkész tanított. 1826-tal kezdődik a tanítók névsora: Bányai János, Gönczi Sámuel, Técsi György, Nagy János, Milotai József, Roppantó István, Vecsei István, ismét Roppantó István, Imre István, Szilágyi György, Bodola Ferencz, Bogdány Zsigmond.

A XIX-ik században: Nagy Zsigmond, Nagy József, Rácz János, Tóth István, Balla János, Költő János, Szodorai Pál, Szarvas József, Bakó Miklós, Máté István, Mátyás József, Eszlári Károly, Szakál István, Mák József, Pásztai József, Csepeli Miklós, Oroszlán István, Szabó József.

Lelkek száma: 518; önálló család 102; iskolaköteles 65.

Született 28; meghalt 15; házasult 9; konfirmáltatott 13.

Legnagyobb egyházi adó 22 frt 87 kr, legkisebb 2 frt 04 kr.

Lelkeszi fizetés 740 frt, tanítói 400 frt.

Az egyház vagyona 28 hold föld, 294 frt tőkepénz, 240 mm. magtári buza és 822 frt 30 kr orgona alap.

Lelkész használatában van 23 $\frac{1}{2}$ hold föld, tanítóéban 14 hold.

Az egyházi bevétel a belhivatalnokok fizetésével együtt 1435 frt, kiadás 1304 frt. Épületei rendben vannak, még melléképületekre szükséges 200 frt.

Állami és egyházi czélokra évenként 150 frtot fizet.

A főfoglalkozás földmivelés. A hivek elég szorgalmatosak, takarékosak, de az áldozatkészség csekély mérvű.

Az erkölcsi vallásos élet jó, tanítás gyenge, nevelés eredménye kielégítő, valamint a hivek értelmisége is, a mennyiben írni, olvasni nem tudó alig van közöttük.

Lelkész Kálmán Sándor 1880. óta, tanító Szabó József ez évben jött, gondnok ez évben Puskás József.

Az egyházi élet jövőjéhez kötött remény megnyugtató.

17. Kis-Hodos.

Keletkezésének ideje bizonytalan; monda szerint az ugy nevezett Klastom erdőségében lakó barátok cselédségei képezték az egyház első hiveit, de a zárda a reformáció elterjedésével elpusztulván, a hivek áttelepedtek s első idejüktől kezdve Nagy-Hodoshoz, mint társegyház csatlakoztak, egyenlően osztozván minden egyházfenntartási teherben; a pap Nagy-Hodoson, a tanító Kis-Hodoson lakott. 1819-ben vált külön a két egyház és Kis-Hodos önálló anyaegyházzá lett lelkész-tanítóval, mely időtől kezdve az egyházi vallásos élet minden nevezetesebb esemény nélkül folyt rendes mederben 1886-ig, de azután süllyedni kezdett, mert a hivek és lelkész között az egyházi adózás felett felmerült viszálykodás bénítólag hatott a gyülekezeti fejlődésre; a lelkipásztor szájával vallotta csak az Isten igéjét, szívében és lelkében pedig távol járt attól. A túlterhelő egyházi adó miatt a hivek ingadoztak hitökben, két család ki is tért; majd az egyházi felsőbb hatóság új adókulcs alapján könnyített a hiven s a gyűlölt lelkész eltávozásával a kitért két család visszalépett ismét 1888-ban. Ekkor egy évig a nagyhodosi lelkész gondozása alatt állott. 1889-ben a lelkész-tanítóság újra szerveztetett s ez időtől kezdve a vallásos buzgóság, áldozatkész munkásság meglepő eredményeket mutat fel. Építkezések, magtár alapítás, templom javítás, iskola építés egymást követték s már ez évben külön tanítói állást rendez be.

Régi temploma csak fából volt. 1804-ben kezdtek a mostani templom építéséhez, 1841-ben tornyot is építettek a templomhoz, felhasználván ama klastromnak téglá alapját, melynek romjai az erdő közepén voltak; bevégezték az építést 1847-ben.

Az 1798-ban fából épített lelkészi lak egészen romba dől-vén, újonnan építettett 1889-ben; iskolát épített 1895-ben; épületei jó karban vannak, mellék épületekre a tanítói udvaron szükség lenne 200 frtra.

Az egyháznak pártfogói soha sem voltak; földes urasága róm. kath. vallásu lévén, elég volt tőle, ha békében hagyta hiveinket. A gyülekezet tagjai buzgólkodtak mindig az egyház

előhaladásán, kiválóan pedig az Orosz, Bak, Krakkó, Bódi, Kelemen, Kertész családok. Jó egyetértés lehetett a kath. földesur és a ref. hívek között, mert 1846-ban felügyelő Tettes berenczei Kovács Ágoston volt.

Egy kiseded harangjok van ily felirattal: »Ez harangot öntötték Bak Pál, Bak János és Bak Tamás éltekbe.«

Urasztali készlete, teríték és kenyérosztó tányér 1703-ból való.

Anyakönyve 1819-ben kezdődik önállóan, addigi anyakönyve adatai a Nagy-Hodos anyakönyvében találhatók fel.

Lelkészei voltak 1819-től kezdve: Váradi Vass Gábor, Ecsedi Miklós, Szekeres Bálint, Oroszi Ferencz, Nagy József, Kovács Zsigmond, Szilágyi József, Barkász Bálint, Melegh Gyula, Barkász Bálint, Cserepes Gerzon. Varga Zsigmond.

Tanítói voltak 1785-től 1819-ig: Begyes István, Dézsi György, Baranyi Mózes, Nagy Mihály, Balogh Mihály, Komáromi József, ezután lelkész-tanítóság lett.

Lelkek száma 342; önálló család 58; iskolaköteles 50.

Született 17; meghalt 8; konfirmáltatott 8.

Legnagyobb egyházi adó 20 frt, legkisebb 2 frt.

Lelkészi fizetés értéke 400 frt, tanítóé 190 frt, az államtól 110 frt, kérve van még 100 frt.

Egyházi vagyon 16 hold föld, 100 köböl magtári buza.

Lelkész használ 9 hold földet, tanító 4 holdat.

Az egyház bevétele a behivatalnoki fizetésekkel együtt 900 frt, kiadása 750 frt, adóssága 350 frt.

Állami és egyházi közadóba fizet évenként 82 frtot.

A gyülekezet tagjai mind földmivesek; munkásság, takarékosság, áldozatkészség időről-időre nagyobb lendületet vesz közöttük. Az erkölcsi vallásos élet, iskolai tanítás és nevelés eredménye a multakhoz viszonyítva előre haladott; írni, olvasni majd mindenki tud.

Lelkész Varga Zsigmond 8 év óta, tanítót most választ, gondnok Bogáti Antal 2 év óta.

Az egyházi élet jövőjéhez kötött remény egészen biztató, az egyház hívei teljes odaadással igyekeznek e kiseded egyházat virágzóvá tenni.

18. Nagy-Hodos.

Alakulásáról semmi okmány vagy emléktárgy nem maradt, de hogy régebben a reformáció elterjedésével virágzásban volt, bizonyítja góth stylben épült erős falazatu temploma. A XVIII-ik

század ez egyházra is pusztulást hozott; lelkészei voltak ugyan, de semmi más kiemelendő jele nem volt az egyházi életnek, csak a század végén 1791-ben kezdett ismét életjelt adni magáról, még akkor is csak 6 rendes gazda volt benne. 1795-ben még Kis-Hodos társegyháza volt, ezért egyesített erővel építkeztek. 1837-ig lelkész tanított, iskolát csak ekkor építettek, tanítóságot szervezvén. 1819-ben a kishodosi egyház anyává nevekedvén, Nagy-Hodostól elvált, a mikor lelkésztartásra nézve csak önerejére támaszkodhatott; de el nem csüggedt s nemcsak alá nem szállott, sőt az egyház ügyeinek, szellemi, anyagi érdekeinek megőrzésével és fejlesztésével folyvást emelkedett.

Régi romladozott templomát 1791-ben renoválta, hozzá 1829-ben egy fatornyot épített, 1835-ben templomába diszes kart csináltatott. 1837-ben iskolájába tanítót állított be, annak rendes fizetését megállapította. 1844-ben a rozsályi földes uraságtól — kinek uradalmához tartozott — a hodosi határban a tanítói fizetés emelésére 3 boglyás rétet örök tulajdonul kapott. 1846-ban ismét templomát javítja, torony építéshez készül, de 1848-ban tornyának falát csak a templom fala magasságáig vitte fel, további törekvésüket a háborus idők megakadályozták. 1855-ben a templomot fedelezik. 1856-ban ismét 50 ezer téglát vett lelkészlakhoz és toronyépítéshez. A lelkészlakot 1858-ban fel is építette. Az 1837-ben csak ideiglenesnek épített iskolája helyett 1855-ben már szilárdabb és czélszerűbb iskolát készít.

Az 1860-as években különösebb esemény nem fordult elő; 1874-től kezdve épületeit javítja, lelkészi fizetését emeli, az egyház jóvedelmének nevelésére közmunkát vállal és végez; 1882-ben magtárt alapít, majd iskoláját bővíti, lelkészi és tanítói lakát fedelezi; 1888-ban új bérházat épít. 1891-ben az egyházi adózásra birtokaránylagos kulcsot állapít meg. 1894-ben új tornyot épít, templomát renováltatja 4000 forint költséggel, melynek felét a hivesek részint önként ajánlották, részint magok között birtok aránylag kivetették, a többit segély gyűjtéssel, magtári alaphól és kölcsönből fedezték. 1895-ben a még szükséges kisebb építkezést végzi, kerítéseit rendbe hozza.

Nagy vagyonu birtokos vagy egyháztag a nagyhodosi egyházban sohasem lakott; önfentartásukról, bármily egyházi szükségletök teljesítéséről a hiveseknek kellett időről-időre gondoskodni, a mit a mult időkben is kellő vallásos buzgósággal és egyházas közérzülettel gyakoroltak.

1835-ben meglevő egy régi harangja mellé még egy nagyobb-
bat készítettett, melyet 1839-ben elhasadása miatt újra kellett
önteni, új toronyépítés előtt mindkettőt becserélték.

Urasztali készlete 2 kanna, 2 pohár, 2 tányér, 7 darab
asztalterítő. Kereszteléshez egy tányér és pohár.

Anyakönyve 1788-ban kezdődik.

Lelkészei voltak: a XVII-ik század végén Tunyogi K.
György.

A XVIII-ik században: Berzétei János, Makai János, Huszti
András, Kővári János, Harasztkereki György lévita, ismét Makai
János, Viski Márton, Solymosi József, ismét Viski Márton, Fekete
Mihály, Horváth József, Komáromi István, Fekete István, Viski
Mihály, Bányai János, Csepelyi Mihály, Farkas István, Kónya
György, Horváth József.

A XIX-ik században: Keceli Ferencz, Zatureczki János,
Baranyai Mózes, Nánási Mihály, Tardi Mózes, Kovács István,
Kőröczki István, Tóth Dániel, Szikszai Ferencz, Oroszi Ferencz,
Lugosi Dániel, Kovács Zsigmond, Kócsi Péter.

Tanítók 1837-től: Szabó István, Mészáros István, Becsi
Beniámin, Szavas József, Varga János, Tóth Dániel, Szabó Lajos,
Szarka Ferencz, Pethe Sándor, Gönczi István, Oroszi Dániel,
Márton István sat.

Lelkek száma 283; önálló család 60; iskolaköteles 34.

Született 14; meghalt 11; házasult 1; konfirmáltatott 6.

Legnagyobb egyházi adó 20 frt, legkisebb 2 frt.

Lelkeszi fizetés értéke 472 frt 33 kr, tanítóé 245 frt, ehhez
jő az államtól 55 frt.

Az egyház vagyona 31 hold föld, 448 frt tőkepénz, 50
kőből magtári buza.

Lelkész használ 17 hold földet, tanító $7\frac{1}{2}$ holdat.

Évi bevétele a belhivatalnoki fizetésekkal együtt 880 frt,
kiadása 875 frt, adósság 600 frt.

1885-ben épített iskolája szűk, avult, építésre vár, 1500 frt
szükségeltetnék reá.

Állami és egyházi közadóba fizet évenként 125 frtot.

A hivek foglalkozása földmivelés. Népe kitűnő szorgalmas,
takarékos és áldozatkész. Az erkölcsi vallásos élet jó, mint szín-
tén az iskolai nevelés és tanítás eredménye is. A hivek értelmi-
sége elég magas fokon áll, írni, olvasni alig számba vehető
kivétellel mindenki tud.

Lelkész Kócsi Péter egy év óta, tanító Nagy Gerzon két éve, gondnok Fülöp Sándor második évet tölt.

Az egyházi élet jövőjéhez legszebb remény fűződhetnék, ha nem kellene e kisdud gyülekezetnek örökös szegénységgel küzdenie. Egyházát, vallását szerető, ahoz ragaszkodó, hitéhez hű és békés természetű nép, de állandó anyagi nagy megterhelése miatt már kezdi zugolódó szavát is hallatni. Vajha terhen minél előbb könnyítve lenne, mit teljes mértékben kiérdemelt.

19. Homok.

Mint község igen régi s miután 1527-ben Zápolya János Szatmár-Németi városának adományozta, hihető, hogy reformálása is a Németiével egy időre esik. Azonban a XVI-ik és XVII-ik században egyházi életéről semmi okmány sem tanusodik, csak a XVIII-ik századból vannak már bizonyítékai arról, hogy anyaegyház, Saár közeli falu pedig filiája volt s lelkes földesurak segítségével támogatva tartotta fenn magát. Szomorú emlékű ez egyház életében az 1800-ik év, a mikor temploma, paplakja, iskolája a falu közepén 25 házzal együtt porrá égett, két harangja a tűzben elolvadt. 1830-ban a parochialis épületet az utca közepéről egymás melletti két telekre telepítette és ott építette fel. Hogy tanítói állomása is régi, bizonyítja az 1707-ben megállapított rectori fizetés.

Építkezése után nevezetes eseménye nem volt ez egyháznak. Az 1860-as években az egyház előjárósága azon igyekezik, hogy az egyház ingatlan birtoka telekkönyveztesse, miből a czinterem tulajdonjoga felett három éves per támadt állítólag a községgel, de tulajdonképen a pápista Kováts birtokos családdal. 1869-ben a belügyminiszter a Kováts családot polgári perre utasította. Az egyház a kérdéses 2 holdnyi területhől 320 □-öt bekerített és nevezett pápista család nem kezdett pert, csak a múlt évben, mikor az egyház a kérdéses helyet telekkönyveztetni akarta, emelte fel szavát s újra felzavarta a különböző felekezetek békéjét. De adott az Ur buzgó, munkás egyháztagokat e kis gyülekezetnek, kik nem csak szóval, hanem tettel is kimutatták hitüket és egyházok iránti ragaszkodásukat. 1874-ben Szűcs János lelkész végóráiban 350 frtot hagyományozott az egyháznak, majd adakozásokból fatornyot épített, később a lelkéslakon nagyobb javítást eszközölt, templomát fedette, iskolá-

jánál új tantermet épített úgy, hogy az alig 80—90 forint jövedelemmel bíró egyház közelebbi 15 év alatt 2000—2500 forintot fordított részint új építkezésekre, részint javításokra, a mely költség nagyobb részben a szegény egyháztagek vállára nehezült, csak a közalap adott tanterem építésre 700 forint tőkesegélyt.

Temploma mikor épült, nem tudható; de valószínű, hogy az egyház reformálásával egy idejű régi épület; több rendbeli javításon, fedelezésen menvén keresztül ma is jó karban van.

Régi lelkészlakának, iskolájának — melyek az utca közepén a templom mellett voltak elhelyezve — építési ideje a XVIII-ik század eleje lehetett; az 1800-ik évi nagy tűzvész után a házak sorában alkalmas telket szerezve, ide helyezték át a parochiát s a mostani lelkészlakot 1830-ban építették reá téglából gyékény fedéllel s mellette az iskolát is téglalapra vājogból cserép fedéllel; mindkét épület újabb időben javított és nagyobbított.

Az egyháziasságban s jótékonyágban különösen kitűntek a Boross, Kanizsa és Gődény családok.

Az 1800-iki tűzben elolvadt két harang anyagából egy harangot öntetett helyben. Felirata: »A homoki reformáta szent ekklesia öntette 1806.«

Urasztali készlete régibb összeírás szerint: Egy ón tányér, egy két itczés ón kanna ezen felirattal: »Sz.-Németi városának főbirája Szabó György uram ajándéka az Ur asztalához 1620.« Egy porcellán kanna, egy aranyozott cizin kanna, cizin tál, egy aranyozott pohár és keresztelő cizin pohár.

Egy abrosz ezen felirattal: »Csongrádi Borbála az Ur asztalára varrta 1759.« Egy sárga színű fátjol kendő arannyal és ezüsttel varrva; más, kisebb patyolat, szintén arany-ezüsttel varrott; 9 darab gyöles sáhos és vászon abrosz, két selymekendő virágokkal kivarrra.

Anyakönyve 1767-ben kezdődik.

Lelkészei voltak a XVIII-ik században: Szikszai Ferencz, Gyarmati István, Baróti Miklós, Váradi János, Bajka Bálint, ismét Váradi János, ismét Gyarmati István, újra Váradi János, Radnóti János, Gáti József, Antal Mihály, Vári György, Gecző János.

A XIX-ik században: Ercsei József, Vecsei István, Tunyogi László, Varga István, Z. Kozma István, Kóróczki János, Kiss

Gábor, Hajdu Péter, Szücs János, Molnár Lajos, Szentgyörgyi Zsigmond.

Tanítók a XVIII-ik század végén: Órás István, Bartha Mihály, Szilágyi György, Imre István, Balog Mihály, Dézsi György, Szilágyi János, Nagy Mihály, Pogány Sámuel, Gáti Sámuel.

A XIX-ik században: Pogány Sámuel, Enyedi Mihály, Komáromi József, Nagy Sándor, Maák Ferencz sat.

Lelkek száma 274; önálló család 76; tanköteles 25.

Született 16; meghalt 11; házasult 5; konfirmáltatott 5.

Legnagyobb egyházi adó 24 frt 90 kr, legkisebb 1 frt 90 kr.

Lelkeszi fizetés 330 frt, tanítóé államsegélylyel 300 frt.

Egyházi vagyon 12 hold föld, 1900 frt tőkepénz, 22 köből magtári élet.

Lelkesz használ 17 hold földet, tanító 13-at.

Évi bevétel a belhivatalnoki fizetésekkel 804 frt 96 kr, kiadás ugyannyi, tartozás közalapi tőkesegély kölcsönbe 613 frt.

A fatorony 1875-ben, tanterme 1889-ben épült; szükséges volna még melléképületekre 800 frt.

Állami s egyházi közadóba fizet évente 81 frt 29 krt.

A hivek földmiveléssel foglalkoznak, elég szorgalmasak és takarékosak; áldozatkészségek anyagi helyzetöket tekintve elég nagy mérvű.

Az erkölcsi vallásos élet pár család kivételével kielégítőnek mondható, az iskolai nevelés, tanítás közelebbi években előbbre haladt; a hivek értelmesek; az írásban, olvasásban gyakorlatlanok száma csekély.

Lelkesz Szentgyörgyi Zsigmond 1879 óta; tanító Szakál Károly 1865-től; gondnok Gál Mihály 1890 óta.

Az egyházi élet jövőjéhez kötött remény nem mondható rózsásnak, látva a folyton erősödő jézsuita szellem aknamunkáját s ha a felsőbb egyházi hatóság gondozása és támogatása nem erősíti e kis egyházat, félő, hogy a jézsuitismus és dákórománismus eszméjéért lelkesülő nagy részben orosz faj elnyomandja és elnyeli. Vajha a magyarok Istene ezután is oltalmunk és védő paizsunk lenne!

20. Józsefháza.

Kétségtelen bizonyítékok igazolják, hogy ezen kised egyház is egyike az első időben alakultaknak, mert már 1621-ből

azt is tudjuk, hogy ki volt a lelkésze, sőt már a XVII-ik században — a mi kevés egyházban volt — tanítójának is kellett lenni, mert 1682-ben »Ráthonyi Margit a Józsefházán levő ráta porcióját, mely is vagyon az alsó végen, a két utca között lévő telkét átaladja a kevés számú reformáta valláson levő magyaroknak, hogy magok számokra építsenek mesteröknök házat, úgy imádkozó házat is és a telek után való mind szántó, mind kaszáló földjeit is, hogy mindörökké birhassák és a ki ezen végzésemet el akarná rontani, a föld el ne szenvedje, holta után a föld gyomra bé ne vegye és minden maradékait tegye földön futóvá.« Valószínű, hogy ezen adományozás után az akkori időben szokásos építkezéssel kisszerű fatemplomot is építettek haranglábbal, melyet már 1767-ben meg kellett újítani s 1819-ben fatornyot építettek hozzá, mely építmény ma már alig álló faalkotmányynyá avult.

A múlt századok alatt bizonyára az egyházat vezetőké volt az érdem, hogy ez egyházat nem csak megtartani, hanem bizonyos tekintetben benne az egyházi életet fejleszteni is tudták; de 1860-tól kezdődő multja szomorú képet tár elénk. Népe nagy részben szegény, a jobbmódúak haszonlesők, az egyház ügyeit lelkésze és előljárósága vagy hanyagul kezelték, vagy önhasznukra zsákmányolták ki. Minden épülete romlásnak indult. Az egyházmegye kénytelen volt az egyházat gyámság alá helyezni és vagyonának, eladott erdőjéből nyert tekintélyes összegű tőkepénzének megmentésére és biztosítására ellenőrző főgondnokot nevezni ki. Már régen templom építéshez készült, a fa, téglá, kő anyagot össze is hordta, mindezt elpusztulni engedte. Ujabban paplakot épített, mert a régi már lakhatatlan volt; ennyi életjelt adott a munka terén. 1890-ben iskola építésre az egyház 1000 frt közalapi tőkesegélyt kapott és nem épített; 1895-ben templom építésre tetemes — állítólag 1965 frt — könyöradományt gyűjtött, azzal sem tud a lelkész és előljáróság beszámolni. Az egyházmegyei küldöttségeket nem fogadja el, előlük mindenki elbuvik, népe lelkészével együtt az erkölcsi romlottság alsó fokára szállott. Ha ezen anyagi és erkölcsi romlásnak okát keressük, fájdalom első sorban a szent hivatásukra méltatlan lelkészekben találjuk, mert több mint félszáz év óta papjaitól jót nem látott, nem tanulhatott. Ma is nagy szükségét érzi az egyházi felsőbb hatóság erélyes felügyeletének és czélszerű intézkedéseinek. Helyzete annál válságosabb, mert nagyobb

római és görög katolikus felekezetekkel szemben élet-halál küzdelme az egyház jövőjét igen aggasztó színben tünteti fel.

Régen elavultnak mondható fatemploma és tornya valószínűleg — mint a mennyezeten levő feliratból következtethetni — 1767-ben épült, de már az előtt is lehetett hasonló temploma, mert egyik széken 1759. szám van s harangjának felirata is 1719-et jelez. A templom mennyezeti felirata ez. »Az Isten dicsőségére, szent nevének tiszteletére Magyar István Szabó Ilonával, hites társával csináltatták 1767-ik esztendőben, Ujlaki Miklós lelkész idejében.« Az első széket Peremartoni Mihály 1759-ben csináltatta, ugyanakkor készítettett egy tartályt a keresztelő edénynek és az urasztali készletnek. A szószéket Varga András csináltatta koronájával együtt 1773-ban. A fatorony 1819-ben építettett.

Omladozásnak indult régibb lelkészlaka a XVIII-ik századból való lehetett; miután már lakhatatlan volt, 1884-ben újat épített az egyház. Iskolája 1838-ban épült, czélszerűtlen, szűk helyiség és elavult állapotban várja az újítást. Az egyháznak temploma, két parochiája ma is a Ráthonyi Margit által adományozott utca-középi telken van.

Egy harangról tétetik említés, a mely 1719-ben készítettett, felirata: »Biró Batizi András. Gloria in excelsis Deo«

A régibb időben voltak lelkes pártfogói az egyháznak, legelsőnek Ráthonyi Margitot tarthatjuk, aztán a Boross, Kaszó, Magyar, Varga, ujabban a Papp családokat; fájdalom jelenben nincs, ki közöttük nemes példát mutasson.

Anyakönyve 1791-ben kezdődik, jegyzőkönyve 1820-ban.

Lelkészei voltak a XVII-ik században: Mándi Benedek, Maxai András.

A XVIII-ik században: Krassai András, Megyeri Bálint, Győri Pál, Ujlaki Miklós, Ardai István.

A XIX-ik században: Kárpi Sámuel, Halász Mihály, Zsolczai Sámuel, Szikszai Ferencz, Bartók Ambrus, Győri András, Gyarmati Gábor, Árokháti István, Cserepes Gerzon, Barkász Bálint.

Tanítókról, minthogy nagyon gyakran változtak, feljegyzés nincs.

Urasztali készlete régibb feljegyzés szerint: Két ezüst pohár Boross Pál adománya; két czintányér, Varga András adta.

Sárga Józsi cigány adott az ecclesia számára egy veres selymes skófiomos Ur asztalára való keszkenőt anno 1773. Kallós Rebeka egy veres skófiummal varrott keszkenőt. Egy sáhos abroszt Ts. Boross Mária, másikat Peremartoniné asszony. Predikátor Halász Mihály felesége Nzs. Kerekes Mária ajándékozott ekklesiánkhoz való keresztyéni buzgóságból az Ur asztalára egy mór virágu, zöld selyem betűkkel kivarrott keszkenőt és egy sáhos abroszt, körül széles rojttal és 4 szegletén veres selyem betűkkel 1816. Fehér keszkenő Sipos Erzsébettől s egy kis fehér kendő.

Lelkek száma 245; önálló család 46; iskolaköteles 32.

Született 12; meghalt 6; konfirmáltatott 6.

Legnagyobb egyházi adó 13 frt, legkisebb 1 frt 50 kr.

Lelkész fizetés 540 frt, tanítói 300, melyből az állam 114 frtot ad.

Egyházi vagyon 20 hold föld, 6773 frt tőkepénz, 80 frt magtári alap.

Lelkész használ 35 hold földet, tanító 15 holdat.

Bevétel 854 frt, kiadás 589 frt.

Templomra és iskolára mulaszthatatlan szüksége van, már volna reá pénze is, de nincs vezérlő és erősen kormányzó szellem.

Állami és egyházi czélokra fizet évente 96 frt adót.

Foglalkozás földmivelés; munkásság, takarékoság kielégítő, áldozatkészség csekély; erkölcsi vallásos élet tűrhető; iskolai nevelés, tanítás eredménye multban mint jelenben kevés, nagy része a hiveknek ir, olvas.

Lelkész Barkász Bálint, tanító Szabó Lajos, gondnok Tóth Sándor.

Az egyházi élet jövőjét lelkész biztatónak (?!) jelzi, de ha ilyen uton halad és vezetetik tovább is, e gyülekezet elpusztulása rövid időn bekövetkezhetik.

21. Kis-Kolcs.

A XVIII-ik század közepéig Nagy-Kolcsnak volt filiája. Ha volt is eredetére világosságot vető okmánya az egyháznak, miután a XVIII-ik század második felében mindene elégett, akkor pusztulhatott el, mert ládját is — melyben épen okmányai voltak — ugyanakkor ellopták. Van azonban urasztali

készletében olyan pohár, melyre 1629 évszám van írva; ez igazolja azt, hogy alakulása a többi szomszéd egyházakkal együtt legkésőbb már a XVII-ik században végrehajthatott. Az egyházas élet úgy látszik az egyszerű nép között zajtalanul folyt századokon keresztül, mert semmi hagyomány nem emlékezik hányattatásáról. Közelebbi 4 évtizedes multja majdnem szakadatlan építkezésekkel van tele, előbb templomot, aztán lelkészlakot, iskolát, tornyot épít, majd templomát fedelezi, melléképületeket, kerítéseket állít, orgonát készített. Fő jövedelmi forrását: vizi malmát jég, árvíz gyakran rongálja; azt tetemes költséggel javítja, ujitja; 35 év alatt 7650 frtot fordít építkezésekre s ez összegből vizi malma majd 1500 frt költséget emészt fel. Mindezen jelenségek munkásságot, kitartást tanusítanak. 1870-ben tagosítás alkalmával a lelkészi 8 hold föl 42, a tanítói 2 hold 21 osztályozott holdra emeltetik $\frac{2}{3}$ részben a közbirtokosság, $\frac{1}{3}$ részben az urbéresek, vagyis az egyházi közönység által, mely tény áldozatkészséget és egyházszeretetet tanusít.

Régi időkben temploma és parochialis épületei mind fából voltak, mert szóhagyomány szerint a község a Szamos áradásai miatt most 3-ik helyen van. Mostani temploma 1854-ben, lelkészlaka 1862-ben, iskolája 1864-ben épült. Temploma, lelkészlaka jó, iskolája nagyon szűk, egészségtelen; iskolára, melléképületekre szükséges 1500 frt.

Vallásos buzgóság és áldozatkészség terén kiemelkedő családokról multja nem emlékezik.

Harangja van kettő; a régibb mintegy 80 kilós, felirata: »Fudit me Georgius Lázár anno 1793.«

Urasztali szerelvényei között van egy régi aranyozott ezüst pohár ezen körirattal: »Az néhay Nemzetes és Vitézlő Briberi Melit Vidnek megmaradott özvegye Czivkat Anna asszony csináltatta eszt a pohárt Isten dicsőségére, anno Dni. 1629.«

Anyakönyve 1796-ban kezdődik.

Mint Nagy-Kolcs filiája élt 1765-ig, ekkor anyásított. 1762-ben Bőjti Mihály, 1764-ben Viski Mihály még léviták voltak. 1765-en Lőrinczi Mihály első aktualis pap, utána voltak a XVIII-ik században: Viski Mihály, Megyesi Pál, Sallai András Gecző János, Ikafalvi Ferencz, Szabó József.

A XIX-ik században: Remetei Sámuel, Váradi Gábor, Varga István, Kovács Márton, Kovács Zsigmond, Váradi Imre, Muhi János, Balogh István.

Tanítók voltak a XVIII-ik században: Mózes Mihály, Imre István, Szilágyi György, Balog Mihály, Erdős János, Nagy Miklós, Makrai Ferencz, Nagy József.

A XIX-ik században: Nagy Sándor, Molnár Mihály, Dobos András, Kincses János, Oláh Mihály, Szilágyi Ézsaiás, K. Kovács Ferencz, Szarvadi N., N. Takács István, Törös N., Benkő Károly, Szük Gábor, Mezei Benjámin, Petrécis István, Papp János, Gönczi István, Monai Kis Lajos, Kölcsei Pál, Polyák László, Kecskeméti Sándor, Molnár Zsigmond, Hajdu Ambrus.

Lelkek száma 488; önálló család 109; iskolaköteles 63.

Született 21; meghalt 12; házasult 9; konfirmáltatott 22.

Lelkészi fizetés értéke 566 frt, tanítóé 400 frt.

Egyházi vagyon 55 hold föld, 52 köből magtári élet, egy vízi malom.

Lelkész használ $31\frac{1}{2}$ kat. hold földet, tanító $15\frac{1}{2}$ -et, az egyház $8\frac{3}{4}$ holdat.

Az egyház bevétele a belhivatalnokok fizetésén kívül 4—800 frt, kiadása 3—700 frtig van, tartozása 310 frt.

Állami s egyházi célokra fizet évenként adóba 209 frt 2 krt.

Foglalkozás földmivelés; a nép munkás, takarékos, önző. Vallásos erkölcsi élet kielégítő, valamint az iskolai nevelés és tanítás is. A hivek értelmisége közepes, írni, olvasni többnyire tudnak.

Lelkész Balogh István 1859 óta, tanító Hajdu Ambrus 1882-től.

Az egyház jövőjéhez kötött remény multban tanúsított munkássága és népe egyházas érzülete alapján megnyugtató.

22. Nagy-Kolcs.

Adatok hiányában alakulási ideje nem bizonyos, csak részint Erdőd, részint Ár.-Megyes közelségéből — hol mindkét helyen már a XVI-ik században lelkes reformátorok működtek — következtethető, hogy Nagy-Kolcson, mint akkor még egészen magyarok által lakott községben jókor tért foglalt a reformált vallás. Tényezők voltak bizonyára a Czomaköziek mint földes urak, a kik az Úr asztalához több rendbeli szerelvényeket adtak a XVII-ik században. Bizonyítja az egyház régiségét 1557-ben öntött harangja. Később a község a Bagosi család birtokába ment

s Bagosi László megyei engedélyvel 1731-ben az addig tiszta magyar községbe oláhokat telepített több rendbeli kedvezmény-
nyel. A Bagosi család kihaltával sok örökös tartott jogot a nagy-
kolcsi birtokhoz és e tájban folyt a község határának tagosítása.
Elismeréssel kell megjegyezni, hogy egyik főörökös, Szerdahelyi
Ágoston róm. kath. vallásu intéző férfiú közrehatásával 1882-ben
lelkésznek 20, tanítónak 5 hold földet adatott ki.

Az egyházi élet azonban a XIX-ik század közepén a tespe-
désből nem tudott kivergődni és haladni; ezzel a beteges álla-
pottal lép a 60-as évekbe, de az 1861-ik év fuvallata elhatott
hozzá s felrázta a tétlenségből; magtárt alapít, földet vállal
felébe munkálni, azonban pár év múlva a buzgóság lángja el-
lobbant. 1862-ben lelkesedéssel elhatározták a templom építést,
a hivek maguk költségén 150 ezer téglát vettettek; ekkor
határozatba megy, hogy előbb paplakot építenek s azt 3 év alatt
el is készítik. Ettől kezdve az egyház anyagi helyzete ziláltabbá
lesz, folytonosan szükséggel küzd, temploma romladozik, a bel-
hivatalnokok alig tudják csekély fizetésöket megkapni, az elől-
járóság hanyag, rendetlen. 1876-ban új lelkésszel új fordulat
áll be, lassankint az anyagi viszonyok rendeztetnek, tőkepenzek
kamatai befolyanak. Nagy mulasztást és szűkkeblőséget követtek
el azonban a hivek tagosításkor, a midőn a róm. kath. birto-
kos a belhivatalnokoknak 25 hold földet adott, hogy az egyház-
nak jövőjét földadományozással nem biztosították. Ezután a
parochialis épületeken több rendbeli javítás, fedelezés, ujtás
eszközöltetett. 1893-ban új iskolát épített s azt mellék épüle-
tekkel is ellátta. Kamatok, belhivatalnoki fizetések rendesen
befolyanak, épületekre, egyházi vagyona több gond fordítatik.
1895-ben az állam késznek nyilatkozott előnyös feltételek mel-
lett átvenni az egyház iskoláját, de a nép semmi kecsegtető
ígéretekre nem volt hajlandó átadni. Az 1883-ik év tavaszán
megalakított újabb magtára virágzik s ma már kétségtelen, hogy
a múlt évtizedek tespedéséből és rendetlenségeiből ez egyház
egészen kiemelkedett.

Temploma mikor építettett, nem lehet tudni; régi faépü-
let; 1796-ban szintén fából tornyot ragasztottak hozzá. Új tem-
plom építésre készülnek.

Paplakja fából 1814-ben építettett s ez állott egészen
1865-ig, a mikor a templomnak készített téglá maradványából
építettek új, alkalmas lelkészlakot.

Iskolája, tanítói lakja 1835-ben épült, valószínűleg addig az is fából volt, de ez sem maradandó alkotású és célszerűtlen, szűk helyiség lévén, 1893-ban új szilárd épületű és alkalmas iskolát emeltek.

Egyik harangja, mint a rajta levő évszám mutatja, még 1557-ben öntetett felirat nélkül; másik nagyobb harang következő feliratu: »A n.-kolcsi ref. sz. ekklesia költségén öntetett. Öntötte K. J. Szatmáron 1844-ben.« Súlyja 237 font, fontját öntötték 2 váltó forintért.

Az egyháziasságban s áldozatkészségben az urasztali szerelvények adományozásán kívül, a különben is szegény földmives nép között újabb feljegyzésre méltó tény nem fordult elő.

Urasztali szerelvények: 4 drb sáhos, 1 tarka szélű török kendő, ajándékozta Duczon Katalin 1820-ban. Egy barna selyem, 1 crème színű terno szövet kendő körül csipkével, 1 égszín kék atlasz felső terítő, ajándékozták a nagybányai nők. Egy vászon abrosz S. E. betűkkel 1895. egy kenyér takaró, 2 tüll kendő, egyike a szegletekben arany kivarrással. Templomban az asztalon van egy fehér és egy zöld abrosz.

Van egy czin kanna, rajta szűz Mária a kis Jézussal, fején glóriával 1644-ből, »L. A. D. Comoközi« felirattal; egy czin tányér »L. A. D. Comoközi« felirással; 1 czintányér 1787-ből Koczó Bálinttól; egy ezüst tányér kenyér osztásra »közadakozásból készült a n.-kolcsi egyház részére 1890« felirattal. Egy régi ezüst, aranyozott hehely, nem tudni melyik évből. Egy másik ezüstartól, aranyozott, kívül virágos, »B. M.« monogrammal, ajándékozta Böszörményi Margit Dr. Puky Ákosné urnő Budapestről 1895. Egy zománczozott, virágos pléh boros kancsó »ajándékozta özv. Tóth Dánielné Pandák Erzsébet asszony.« Egy régi, használaton kívüli kis keresztelő kancsó. A mostani porcellán.

Anyakönyve 1787-ben kezdődik. Az előtti évben a villám által felgyújtott és leégett papházban a matrikula is elhamvadt.

Lelkészei voltak a XVIII-ik században: előbb 5 lévitáról, u. m. Szatmári Mihály, Zalányi Pál, Váraljai János, Almási Ferencz és Turi Istvánról van feljegyzés, akkor rendes lelkészt kértek és nyertek 1734-ben Solti Gergelyt, azután felváltva Bátor István lévita, Harsányi János pap, Szentéi Sámuel lévita, Megyesi Pál pap, Kecskeméti István, Ungvári András, Szatmári Pál, Juhász András, Fülei Sámuel, Somogyi Mihály, Mogyorósi And-

rás, Komáromi István, Radnóti Nagy János, Vitéz István, Zágo-
nyi Imre, Kovács István, Vas István, Kálmándi Pap János.

A XIX-ik században: Juhász János, Szilágyi Sámuel, Bar-
kász György, Fejér Pál, Nagy József, Katona József, Szikszai
Ferencz, Gyalai Pál, Gönczi Zsigmond, Varga Lajos, Tóth
Dániel.

Tanítók a XVIII-ik század végén: Csákány Mihály, Szabó
László, Erdős János, Kis József, Ercsei József, Kádár Mihály,
Gábor Mihály.

A XIX-ik században: Nagy Sándor, Bátor Pál, Oláh Mihály,
Hermán Pál, Rátónyi Gáspár, Polyák László, Szarvas József,
Tóth Dániel, Fábián Mihály, Petrás István, Török Beniamin,
Csepei Miklós, Hajdu Ambrus, Szabó Bertalan, Petyke Pál.

Lelkek száma 324; önálló család 72; tanköteles 44.

Született 20; meghalt 9; házasult 4; konfirmáltatott 5.

Legnagyobb egyházi adó 15 frt 80 kr, legkisebb 3 frt 21
kr, ezenkívül az egyház és belhivatalnokok földjét munkálják.

Lelkész és tanító fizetése együtt 810 frt, az utóbbihoz az
állam ad 300 frtig kiegészítésül 64 frtot és kérve van a 400 frtig
kiegészítés.

Egyházi vagyon 4 hold föld, 1110 frt tőkepénz, magtári
alap 105 köből és 200 frt.

Lelkész használ 18, tanító 6 kat. hold földet.

Évi bevétele az egyháznak 250 frt körül, kiadása ugyanannyi,
adósság 500 frt.

Rozzant fatemploma helyett szükséges volna már másat
építeni 5—6 ezer forinttal, mit óhajt és igyekezik e gyülekezet
mielőbb megvalósítani.

Foglalkozás földmivelés, napszámoskodás. Elég munkások,
takarékosagra szoktatja őket a szükség; áldozatkészség semmi.

Erkölcsei vallásos élet kielégítő; iskolai nevelés, tanítás a
multban el volt hanyagolva, mostanában rendesebb, a 80-as
évek óta haladt, kevesen vannak az írni, olvasni nem tudók.

Lelkész Tóth Dániel 20 év óta, tanító ideiglenesen Petyke
Pál 2 éve, gondnok Kocsis Antal 3-ik évben.

A hivek fokozatos elszegényedése nem a legszebb jövővel
biztat, a teher nagy, a mitől csak lehet, szabadulni igyekeznek.
20 év óta nagyon sok magyar birtok ment idegen kézre; hogy
ellenkező áramlat legyen, nincs reá kilátás.

23. Szamos-Kóród.

Reformálásának idejéről semmi adat nincs, de valószínű, hogy földes urainak befolyása alatt az első időkben történt. Egyházi ügyeinek kormányzása szempontjából, mint kis község Pettyénnel D.-Apáti filiája volt. Ugy látszik azonban, igen egyenrangú igyekezett vele lenni, mert megtörtént, hogy mikor Apátiban a lelkészlak omladozott állapotban volt, szívesen vette, hogy a lelkész ide tette át lakását; tette pedig ezt a lelkész akkor, midőn tatárfutás után D.-Apátiban a róm. kath. Csoba István földes ur elfoglalta a parochiális házat és abba valami oroszot szállított. Ekkor 1717-től 1731-ig a három ekklésiának papja Kóródon lakott s ez idő alatt mind Apáti, mind Pettyén lévitát kezdett tartani, Kóród pedig anyaegyházzá lett s az is maradt mai napig.

Mint kicsiny és szegény egyház multjában nem sok kiemelendő mozzanat tűnik fel. A XIX-ik század második felében elaggott lelkész alatt küzdött több évtizedeken keresztül és csendes egyszerűségben folytak napjai; majd önző fiatal lelkésze sem szellemileg, sem anyagilag nem építette; 1881-ben új lelkészt választott, lelkészlakot vett, majd templomát, tornyát, fedeleztette; 1892-ben nagyon kisszerű tantermet épített.

Volt régenten egy másik fatemploma, melyet 1753-ban Zoltán Péter és Darvay Anna építtetett, a tornya pedig szintén fából volt, egy 72 fontos haranggal. A parochialis fundus az utca közepén ugyancsak a Zoltán család ajándéka volt. Azonban ez a templom elavulván, 1836-ban fából új templomot épített régi tornya mellé.

Régi paplakja 1809-ben, iskolája 1822-ben épült két utca közt, közel a templomhoz s mikor 1881-ben más paplakot vett az egyház, a régi lelkészlakot tanítói laknak fordította, a régi iskolát elbontatta s helyét kertté alakította.

A kisded egyház támogatásában régebben kitűntek a Zoltán, Csabay és Chernel családok. Csabay Antal 1836-ban templomra 100 frtot adott, pecsétnyomót csináltatott, Chernel József szintén építésre 100 frtot; Csabay Menyhért a szószék koronáját készíttette, Boros Ferencz 3 darab urasztali abroszt, keresztelő poharat és tálat adott 1800-ban. Széki Juliánna 1852-ben 100 frtot hagyott az egyháznak, Szógrádi József 1853-ban egy vízi malom szombati vámját adta az egyháznak. Mándi, Katona,

Vas családok több ajándékkal járultak az egyház támogatásához.

Két harangja van az egyháznak. A nagyobbik 1869-ben csináltatott »Jóltevők hozzájárulásával a sz.-kóródi egyház öntette. Öntötte Papp Antal Szatmáron.« A kis harangot »Öntette a szamos-kóródi ref. Ekklésia anno 1762.«

Urasztali szerelvények: Egy czinkanna, készült 1833-ban; egy aranyozott szélű ezüst pohár »Z. G.« betűkkel, hihetőleg a Zoltán család ajándéka; 2 darab czintányér »Z.« betűvel.

Egy arannyal szegélyezett kendő ezen felirattal: »Illyés Mária asszony anno 1767.« Egy crème színű selyem abrosz, piros csikkal, rojttal diszítve 1812-ből, Csabay Sarlotta ajándéka. Egy kamuka abrosz 1841-ből, ajándékozta Ns. Simon Lászlóné Tóth Juliánna asszony. Egy fehér kendő arany, másik ezüst virággal. Ezeken kívül van még 5 abrosz és kendő rojttal, csipkével körítve.

Anyakönyve 1796-ik évben kezdődik.

Lelkészek voltak 1724-től: Solymosi József, Somogyi Mihály, Csengeri Mihály, Megyesi István, Erdődi András, Megyesi Pál, Kállai Ferencz, Ungvári András, Vári József, Ujvárosi Sámuel, Pankotai Imre, Viski György, Musai István, Almási Ferencz, Kovács István, Csepelyi Mihály, Gyügyei Kis Mihály, Ujvárosi Sámuel.

A XIX-ik században: Dobrai József, Pesti József, Kóróczki György, Bodola Ferencz, Győri József, Gyulai Pál, Pongrácz György, Beregszászi József, Szilágyi József, Pap Ferencz, Árokháti István, Dalnoki Gál István, Gyarmati Gábor, Hajdu Péter, Pap Ferencz, Veres Zsigmond, Balajthy Károly.

Tanítók voltak 1787. óta: Váradi Gergely, Jesenczki József.

A XIX-ik században: Derecskei János, Vásárhelyi Károly, Pap János, Koós Imre sat.

Lelkek száma 269; önálló család 57; iskolaköteles 43.

Született 19; meghalt 8; házasult 2.

Legmagasabb egyházi adó 20 frt, legkisebb 5 frt.

Lelkész fizetése 392 frt, tanítóé 184 frt, melyet az állam 116 frttal 300 frtra egészít.

Az egyház vagyona 48 hold föld, 45 köből magtári élet.

Lelkész használatában fentebbi földből 24 hold van, tanítóban 12 hold.

Az egyház évi bevétele belhivatalnoki fizetésekkel együtt 876 frt, kiadása ugyanannyi, adóssága 385 frt.

Épületei mind javítandók, tanítói lak, iskola, templom, torony, melyekre legalább 6 ezer forint kellene.

Állami és egyházi közadóba fizet évente 94 frt 35 krt.

Főfoglalkozás földmivelés; munkásság, takarékoság kielégítő, mind a mellett legtöbben adóssággal vannak elterhelve, mi miatt áldozatkészséget nem tanusíthatnak.

Az erkölcsi vallásos élet megnyugtató; iskolai nevelés, tanítás a multban kielégítő, jelenben emelkedőben van, alig 2% az írni, olvasni nem tudók száma.

Lelkész Balajthy Károly 15 év óta, tanító Molnár Zsigmond 2 év óta, gondnok Csernádi Gyula.

Az egyházi élet jövőjéhez kötött remény a nyomasztó szegénység miatt aggasztó; önerejéből mostani viszonyok között mint anyaegyház alig tarthatja fenn magát.

24. Krassó.

Ez egyház alakulásának idejét szorosan megállapítani nem lehet ugyan, de mint e vidéknek egyik tekintélyesebb községe kétségtelen, hogy az erdődi reformátorok közreműködése folytán jókor elfogadta a reformációt s mint rendes anyaegyház korán vezér szerepet vitt az itt körül közel eső kisebb egyházak között. Multjából fel van jegyezve az a szokatlan egyház-kormányzási rendszer, hogy a közbirtokosok született consistorok voltak, ezeken kívül 12 presbyter volt választva. Ha voltak is az egyháznak multjára vonatkozó okmányai, a XIX-ik század elején romboló tűzvészben elpusztultak s csak azóta lefolyt életéből következtethetjük, hogy ez egyház kormányzására, vallásos erkölcsi életére kiváló gondot fordított mindenkor az arra hivatott előljáróság s a szükséghez képest szigorú egyház-fegyelmet gyakorolt a vétkesek ellen. Büntetések: bírság, ekklesia követés, urvacsorától eltiltás, melyet csak egy heti penitencia tartás oldott fel.

Közelebbi évtizedekben anyagilag a Darvay-féle nagy alapítvány s a hivek buzgó áldozatkészsége folytán, erkölcsileg, szellemileg jeles lelkészei s tanítója vezérlete alatt, a multban is erős egyház még fokozatosan emelkedett. Iskolát épített, templomát, tornyát fedeleztette, tanító fizetését készpénzzé vál-

toztatja, az egyházi adózást birtok szerint méltányosabbá teszi, a lelkészi fizetés alapjául nagy magtárt alakít, új papi lakot vesz, orgonát készíttet, szeretetházat rendez be, mértékleteségi egyletet szervez; magtárának célját fogatosítja, személyi adóval kombinált vagyón-aránylagos egyházi adózást határoz, egyházi számadásánál szabályos könyveket hoz be, szóval minden korszerű s az egyház haladására célzó jótékony intézkedéseket az 1860-as évek óta keresztül viszen.

Mint más egyházakban, a legrégibb időben valószínűleg itt is fatemplomban tarthatták az istentiszteletet; a mostani tornyos kőtemplom 1798-ban épült. A templomhoz közel 1823 körül építették fából a lelkészlakot, melyben lakott papjok 1882-ig, ekkor 2000 forintért az utca északi sorában új lelkészlakot vettek tágas telekkel, kerttel.

A régi iskola a paplakkal egyidőben zsuppos fedéllel építetett, a helyett 1865-ben nagy és korszerűen berendezett iskolát épített. Rendes harangozói lakása is van.

Az egyháziasságban, áldozatkészségben bár apróbb adományokkal többen jeleskednek, azonban a Darvay család páratlanul áll. Darvay Gábor igen gazdag földesur, mint főgondnok 1822-től áldásos működésével lelkészszel egyetértve vezeti az egyház ügyeit 1839-ig. Halála után fia Darvay Ferencz méltó utódja e téren s midőn 1857-ben elhal, összes vagyonának $\frac{1}{4}$ részét az egyháznak hagyományozza, a mely hagyaték az egykor híres nagy vagyonnak már csak maradéka volt ugyan, de az egyházat még is körülbelül 16000 forintnyi összeggel gazdagította, mely tőkepenz ma is a krassói egyház legértékesebb fenntartási alapját képezi.

Az egyháznak három harangja van. A nagy harang mintegy 600 kiló súlyu, körirata: »A magyarok Istenének dicsőségére a krassói reformáta ekklesia számára Büte Ferencz, Bozsó István és Márton Sára öntették 1806.«

A középső harang 500 kilós, körirata »A krassói ref. sz. ekklesia öntette a maga költségén 1847.« Alól: »Öntötte Ns. Papp Antal Szatmár-Németiben.«

Kis harangja mintegy 80 kiló, körirata: »In honorem sancti trinitatis. Anno D. 1764.«

Felirat nélkül ezüst keresztelő pohár, ezüst tálczával.

Van egy kis harang, 30 kilós, az iskola tornyában a tanulók összehívására szolgál.

Urasztali készlete: Használaton kívül egy kicsiny aranyozott ezüst tányér, felirata: »Tekintetes Egri János ur és T. Darvay Kata asszony csináltatta a krassai reformáta szent ekklesiának Anno 1755.«

Egy 10 literes diszes és értékes china ezüst boros kanna, felirata: »Örök emlékül a krassói ev. ref. egyháznak Bozsó Dániel gondnok és neje Domokos Zsuzsánna 1897.« Egy kisebb czin kanna: »Kra. sz. ecclésiáé 1731. Sz. Mih.«

Egy régi talpatlan ezüst pohár aranyozva, felirata: »Tettes N. V. Böszörményi Nagy Ferenczné, Tettes N. Belényesi Clára asszony adta ezt Isten dicsőségére Sz. Var. krassai R. Sz. ekklesia« évszám nincs. Egy diszes ezüst és egy czin tányér felirat nélkül.

Nagy urasztali váson terítő magyar stylü himzésekkel »B. Wesselényi Kata készítette Ur asztalára 1776.« Egy kisebb, áttört munkájú, remek himzésű vászonkendő szintén »B. Wesselényi Kata készítette 1774.«

Két szövet ezüst rojtos terítő »Tarczy Györgyné szül. Kiss Erzsébet készítette 1871. évben máj. 25-én.« Egy sárga fehér virágos damaszt terítő »Bozsó Sámuelné szül. Papp Zsuzsánna Isten dicsőségére készítette aug. 27. 1899.«

Egy megyszínű selyem sárga himzésű és rojtu felső takaró »A krassói urasztalára Gergely Károly és felesége 1888.«

Fekete posztó, szép selyem himzésű, ezüst rojtu felső takaró »F. M. I. 1897.« monogrammal. Ezekon kívül 17 darab kisebb-nagyobb terítő, abrosz, kenyérkendő sat. két kenyérvágó kés és egy tábla.

Kő urasztala, felirat: »Patóházai lakos Pap István és felesége Motoz Mária ajándékozta a krassói reformatus templomnak.«

Anyakönyve 1807-ben, jegyzőkönyve 1822-ben kezdődik.

Lelkészei voltak a XVII-ik században: Péterfalvi Sipos István, Szalacsi Sámuel és Krassai Mihály.

A XVIII-ik században: Czégényi Mihály, Kállai István, Szatmári Sámuel, Harsányi Pál, Bátori István, Hollós András, Szatmári Sámuel, Árkosi Sámuel, Etédi Márton, Nagy János, Gyarmati István, Ujvárosi Sámuel, Vári György, Antal Mihály, Keczei Ferencz, Szikszai István, Balogh György, K. Pap János, Kabai Ferencz.

A XIX-ik században: Tóth István, Keremes János, Inczédi József, Váradi Imre, Kádár Ferencz, Gönczi Zsigmond, Tarczali

Sámuel, Sárkány Károly, Balla László, Gergely Károly, Ferenczy Gyula, Ferenczy Imre.

Tanítók: A XVII-ik században egyről van említés, Szamoszegi Gáspárról.

A XVIII-ik században: Técsi György, Bőjte Mihály, Somogyi Gábor, Bőjte Mihály, Forgolányi Sámuel, Tóth Sámuel, Csákány Mihály, Galambfalvi Ferencz, Tomori Ferencz, Dézsi János, Báthori Pál, Bántó János, Járai Sándor.

A XIX-ik században: Gönczi Zsigmond, Kis Károly, Kecskeméti Sándor, Barczai Tamás, Stiglicz Albert, Sinka Lajos.

Lelkek száma az anyaegyházban 765; szórványokban 130; önálló család helyben 175; a körülfekvő sváb és oláh falvakban 37.

Iskolaköteles 70; született 39; meghalt 37; házasult 5; konfirmáltatott 13.

Legmagasabb egyházi adó 18 frt, legkisebb 2 frt 35 kr.

Lelkészi fizetés 1273 frt, tanítói 810 frt. Lelkész missioi gondozásért 150 frtot kap.

Egyházi vagyon 57 hold föld, 11900 frt tőkepénz a tanító fizetésének alapja, 3500 frt értékű magtár.

Lelkész használ 30, tanító 3, egyház 24 hold földet.

Belhivatalnoki fizetésen kívül bevétel 1700 frt, kiadás 1600 frt, adósság 1000 frt.

Állami és egyházi célra fizet 280 frt 67 kr adót.

Melléképületekre szükséges volna 1200 frt.

A hivek földmivesek, a gazdák szorgalmasak, a szegényebb osztály és nők kevésbé igyekezők, áldozatkészség náluk hiányzik. A nép külső buzgósága kielégítő, templomos, jó éneklő, írni, olvasni tudó, általában igen mivelt, de egyeseknél a benső vallásosság s mélyebb erkölcsiség hiányzik.

Lelkész Ferenczy Gyula 1895-ig, ez évben választott fivére Ferenczy Imre; tanító Sinka Lajos 1874-től, gondnok egy év óta Borsó Dániel.

Az egyház jövőjéhez kötött remény megnyugtató.

25. Lázári.

Az egyház alakulása idejéről biztos adat nincs; valószínű, hogy mint Szatmárhoz közel eső helység és I. János király által 1527-ben Németinek adományozott hely már a XVI-ik század-

ban reformáltatott. Legrégibb emlék 1636-ból van, egy pohár; legrégibb okmány egy 16° alaku kis könyv következő czimmel: »A lázári sz. ekklának regestruma, melyet készített Ekkla hasznára akkori ev. hirdető papja Vári György, Nztes Nagy Zsigmond uram curátorsága alatt anno 1764. 19. juni.« »Ebben foglaltatnak mind a parochiához tartozó bonumok, mobilék és immobilék« A XVIII-ik században még az egész helység lakossága egy-két család kivételével református volt. Hogy előljárósága mennyire őrködött a vallásosság felett, mutatja a presbyteriumnak 1798-ban hozott végzése, mely szerint »a cigányok hogyha egy hét alatt templomba meg nem jelennek, kötözve vitessenek oda« Ugyanazon gyűlés az iskolába járók conscribálására deputációt küld ki. 1808-tól kezdve inspector és perceptor kúrátorok voltak, az előbbieket leginkább a »Nagy« családból választattak. 1828-ban az egyházi élet emelkedésének új korszaka nyílt, a mikor a vagyonosabb hívek lemondtak az egyház javára a korcsmáltatási bérrel templomépítési alapra, a szegényebbek pedig pénzbeli adományokat tettek a szent célra. 1843-ban Nagy Pál birtokos cserépszindelyt és 10 ezer téglát ajándékozott az egyháznak. 1856-ban az akkori nagybirtokosok Nagy Károly, Nagy Elek, Nagy Pál, tagosítás alkalmával annyi földet adományoztak, hogy az egyháznak 31, lelkésznek 46, tanítónak 20 hold földje lett 1100 □ ölével s így az egyház anyagi jövőjét biztosították.

Midőn 1859-ben a lelkész Szikszai Ferencz a császári pátenst a hívek tudtán és akaratán kívül kihirdette, a presbyterium e tényen megbotránkozva egy oly szabad szellemű, tiltakozó, szép határozatot hozott, mely az egyházi jegyzőkönyvnek örökbecsű lapja.

Ma azon kisebb egyházaink közül való, melyek csak erőfeszítéssel képesek magukat fenntartani s különös Isten áldása, ha az ilyenekben egy-egy vallásos buzgalmu, tehetős világi férfiú az egyház ügyeinek élére áll s ott kitartással munkálkodik a gyülekezet jövőjének biztosítására, előre számító tevékenységgel igyekezik különösen anyagi téren alapot teremteni a jövőnek. Templomát diszesen átalakította, orgonát szerzett bele, majd iskolát épített; Nagy Béla főgondnoka a templomot tetemes költséggel körül kerített, a lelkészlak is czélszerűbb berendezésűvé javíttatott, a szószékre diszes bársony terítő ajándékozott.

Temploma építésének ideje bizonytalan, hihetőleg a helység reformációja előtt épült, nem rég megváltoztatott alakja és a téglákon levő keresztjegyek erre engednek következtetni. A jegyzőkönyvekből az állapítható meg, hogy a XVIII-ik század közepén megújított, 1801-ben támoszlopokkal megerősített. A torony 1810-ben épült. 1844-ben a templom hátulsó része, a kis templom lerontatván, belső világa bővített, cserép zsindeleylyel befedtetett. 1860-ban a templom belseje 1000 frt költséggel diszesen rendbe hozatott.

A paplak 1838-ban épült, több rendbeli javítással és alakítással ma is fenn áll. Tanítói lak és iskola 1818-ban épített, de e helyett az 1870-es években egészen új iskola emeltetett.

Az adakozásban magokat kitüntetett egyháztagek neveiről az urasztali edények és terítők tesznek bizonyosságot. Ilyenek voltak régebben özv. Daróczi Istvánné sz. Gulácsy Anna, Tiszt. Ónodi Márton és neje Daróczi Kata, Montán Mihályné Barabás Erzsébet, Uszkai Lászlóné. Ujabb időben Nagy Pál, Nagy Károly, Nagy Elek, Nagy Béla családjaik.

Harang kettő van. A nagyobbik mintegy 1 métermázsasúlyu, 1820-ban újra öntetett; a kisebbik mintegy 70 kilogrammos, 1854-ben a hívek adakozásából készített.

Urasztali készletei: Egy belől egészen, kívül czifrázotlan aranyozott ezüst pohár, felirata kopott, de kivehető »B. E.« betű és »1636.« évszám. Egy nagyobb, belől egészen, kívül czifrázotlan aranyozott ezüst pohár, alján »G. E.« és »L. A.« betűk; ez, valamint az »I. M.« feliratu ón kanna, mely alján »Lázári« véséssel van ellátva, már 1764-ben meg volt, mert a regestrumban leltározva van. Van egy ezüst tányér, melynek közepén egy mellét tépő s abból fiait tápláló pelikán van bevésve, kerületén a következő felirat: »Isten dicsőségére attá az lázári ref. szt. ekklához néhai T. N. Daróczi István ur özvegye Gulácsy Anna aszszony ezen tányért 1723. die 23 Decembris.«

Urasztali terítők közül a régiek elpusztulván, az ujabban adottak között említésre méltó nincsen.

Keresztelő edény egy ón kanna fedéllel s megfelelő tállal, következő felirással: »Tiszt. Ónodi Márton és Daróczi Kata az kegyes buzgóságukból adták a lázári ref. ekklésiának 1769.«

Két köriratos pecsétnyomó, egyik 1854-ből, felirata ez: A lázári ref. ekklésia pecsétje. Közepén magvetővel és ezen bibliai idézettel: Hós. X. 12.

Anyakönyve 1764-től kezdődik, jegyzőkönyve 1795-től.

Lelkészek a XVIII-ik században: Veszprémi István, Révkomáromi István, Váraljai István, Ungvári András, Németi József, Bányai Mihály, Vári György, Szikszai István, Gecző János, Sallai András, Kabai Ferencz, Vida József.

A XIX-ik században: Szabó János, Ladányi Pál, Muhi János, Balla László, Kovács Zsigmond, Szoboszlai István, Demeter József, Szűcs János, Oroszi Ferencz, Szikszai Ferencz, Szikszai János, Bottyán Pál.

Tanítók a XVIII-ik században: Németi Pál, Orbán Miklós, Belényesi György, Nagy Sándor, Nagy Miklós, Bornemissza Mihály, Szűcs András.

A XIX-ik században: Kovács István, Tassi Bálint, Tomori Ferencz, Kincses János, Szodorai Pál, Kis Károly, Kovács József, Maák István, Baló András, Lukács Mihály sat.

Lelkek száma 328; önálló család 60; tanköteles 44.

Született 13; meghalt 8; házasult 5; konfirmáltatott 7.

Legmagasabb egyházi adó 23 frt, legkisebb 1 frt.

Lelkészi fizetés 583 frt 75 kr, ebből a közalap pótol 35 frtot; tanító fizetése 350 frt, kérvényezve van az államtól 100 frt.

Egyházi vagyon 66 kat. hold föld, ebből lelkész használ 31 holdat, tanítóét átvette az egyház és készpénzt biztosított részére. A lelkészi és tanítói fizetés alapjára gyümölcsözik 6974 frt 44 kr. tőkepénzt, melyet Nagy Béla lelkes főgondnok kezmenyezett és kezel évtizedek óta.

Évi bevétel a tanítói fizetéssel együtt 653 frt 87 kr, kiadás 634 frt 47 kr, adósság 150 frt.

Az egyház minden épülete fedelezésre vár, a szükséges melléképületekkel együtt kellene 3300 frt költség.

Állami és egyházi célra fizet évenként 121 frt 94 kr. adót.

Főfoglalkozás földmivelés; a nép általában szorgalmas, takarékos, józan életű; áldozatkészsége a szegénység miatt nem lehet jelentékeny.

Az erkölcsi vallásos élet jó lábon áll, az értelmesség meg lehetős, írni, olvasni a gyülekezet 75%-a tud.

Lelkész Bottyán Pál ez évben jött, Kolumbán Sándor tanító szintén. Főgondnok Nagy Béla 17 év óta, gondnok Csűri Elek 6 éve.

Az egyház jövőjéhez kötött remény az egyházi felsőség támogatásával biztató, ha szinte ostromolva van is a nagyobb számú más felekezetek részéről.

26. Magosliget.

Reformációja a szomszédos községekkel Szatmármegye reformálásának idejére tehető; kezdetben hosszú időn keresztül mint egész kis község — mert csak 9 telekből állott — Uszkának volt filiája, gyermekei is ennek iskolájában jártak.

Régi temploma a Batár vizén tul volt, miből azt lehet következtetni, hogy a község is annak közelében feküdt; valószínű, hogy a XVIII-ik századbeli tatárjárás, mely ezen a vidéken nagy mérvben pusztított, e községet is feldulta. Elavult temploma helyett 1827-ben saját erejéből épített a község közepén másikat. Hogy mikor lett anyaegyházzá s mikor választott először lelkészt: bizonytalan; de, hogy bizonyos önállósága volt, azaz, hogy ha Uszkához tartozott is mint filia, mégis saját templomában gyakorolta vallásos istentiszteletét: igazolja az, hogy már 1676-ból van urasztali terítője.

Egyházmegyénknek ma is egyik legkisebb s minden tekintetben szegény egyháza; nehezen képes magát önállóan fentartani s évtizedek óta nem tud semmi haladást felmutatni. Évente vagy egyik vagy másik alaphól nyer segílyt lelkésze, tanítója és maga az egyház is.

Temploma épült 1828-ban, a papi lak 1826-ban, az iskola 1875-ben; épületei az egyház anyagi erejéhez képest meglehetősen karban vannak, újításra nincs szükség.

Az urasztali edények s szerelvények adományozása igazolja, hogy időről-időre voltak egyes vallásos buzgóságban jó példát mutató hivei e kisdud gyülekezetnek is: a Gyulai, Molnár, Pásztor, Kis, Nagy, Adorján, Gál családok.

Két harangja van, melyek egyikét 1833-ban öntette az egyház saját költségén; kisebbik harangjának eredete s kora bizonytalan.

Urasztali szerelvényei: Van egy ezüst pohár, belől aranyozva; két kanna, egyik czin, a másik bádog; három czin tányér, hogy mely korban, kik adták, semmi felirat nem mutatja.

Egy asztalterítője 1676-ból Gyulai Kata adománya, másikat Molnár Margit 1801-ben adott, ismét egyet Pásztor Róza 1886-ban.

Diszes sötét piros bársony terítőt adott Kiss Ferenczné Nagy Klára, közepén arany kehely, négy szegletén arany buzakalászokkal kivarrva. Van még kék és sárga selyem terítő ezüst rojttal, több fehér abrosz ismeretlen adományozóktól. Keresztelő edénye ezüst pohár, felirat nélkül.

Anyakönyve 1772-ben kezdődik.

Lelkészeiről legelsőben 1811-ben tételik említés, a mikor Nagy János volt, utána Béres Pap Ferencz, ennek eltávozta után Gáti Ferencz, ezután Pásztor István választatott meg, ki mind máig hiven munkálkodik Isten anyaszentegyházában.

Szegénysége miatt a tanítóság régebben össze volt kapcsolva a lelkeszi állással, csak újabb időben van tanítója államszegélylyel.

Lelkek száma 226; önálló család 30; iskolaköteles 30.

Született 12; meghalt 8; konfirmáltatott 5.

Legmagasabb egyházi adó 15 frt 27 kr, legkisebb 4 frt 27 kr.

Lelkeszi fizetés értéke 300 frt, tanítóé 195 frt. A lelkesz rendszeren kap évi segélyt.

Egyházi vagyon összesen 24 hold föld, 1400 frt tőkepénz.

Lelkesz használ 13 hold, tanító 7 hold földet.

Évi rendes bevétel a belhivatalnokok fizetésével együtt 659 frt, kiadás ugyanannyi.

Állami és egyházi czélokra fizet 56 frt 90 kr évi adót.

Foglalkozás földmivelés; a nép munkás, igyekező, elég takarékos, de a szegénység miatt áldozatkészséget nem igen mutat. Erkölcsi vallásos élete kielégítő, az iskolai nevelés, tanítás multban, jelenben gyenge; a hivek részben értelmesek, írni, olvasni 60% tud.

Lelkesz Pásztor István 1847. óta, tanító Baló András 1883-tól, gondnok Kis József 2 éve.

Az egyházi élet jövőjéhez kötött remény nem valami biztató.

27. Aranyos-Megyes.

Mint nevezetes hely, Báthori birtok, protestáns főurak gyakori gyűlhelye, bizonyosan a reformáció kezdetén jókor elfogadta a megtisztított vallást és az akkori egyházmegyének nem csak tekintélyes egyháza, többször esperesi székhelye volt

hanem egy időben az egyházmegye is ettől neveztetett el. Temploma, melyet valószínűleg még a XVI-ik században a Báthori család építtetett, góth modorban épült, e vidéken páratlan nagyszerű alkotás volt. A reformáció előtt a veres barátok birták és Szent János tiszteletére szentelték. Az egyház reformálásával a veres barátok elszéledvén, a templomot is birtokukba vették és használták az ott lakó református gyülekezet tagjai a Báthoriak belenyugvásával. Hogy az aranyosmegyesi ref. predikátor és iskolamester fizetések a boldog reformációtól fogva nagyobb részint az ugynevezett Vár méltóságos birtokosainak szent vallásunkhoz buzgott kegyességekből adminisztráltatott: erről a nagybányai egyházvidék jegyzőkönyvében pontos feljegyzéseket találunk. 1602-ben ecsedi Báthori István parancsolatot ad Borbély Ferencz megyesi tisztjének az iránt, mit fizessen esztendőnkint a predikátornak; ezt később veje Lónyai István is hiven megtartotta s ennek hitvese Báthori Kata özvegységében is jeles fizetést adott a belső embereknek. 1643-ból fel van jegyezve, hogy Lónyai Zsigmond 56 kalangya buzát 32 kévéjével, 16 köből bort és egy verő marhát ad; de megjegyzésbe tételik az is, hogy iure két annyival tartozik. Említés van téve arról is, hogy az előtt a vásárvám a predikátoré lett volna, de nevezett birtokos a fentebbi fizetéssel cserélte volna fel, a melyet a tractus nem jó neven vett ugyan; azonban ily hatalmas emberrel nem tehetett semmit; hanem leánya Lónyai Anna, Kemény János fejedelem neje még két verő marhát, vagyis két ölő sertést adott pótlásul. Lónyai Anna halálával zálogba került a megyesi birtok s az örökösök csak pénzbeli segélylyel járultak a predikátor javadalmazásához, míg báró Wesselényi Ferencz kiváltván, a tractus közbenjárására a régi fizetést megadta azzal a megjegyzéssel, hogy az ölő sertések helyett 6—6 frtot rendelt fizetni udvarbírója által. Még Wesselényi halála után a maradékok az ekklesiához való kegyességeket igyekeztek megbizonyítani; gróf Bethlen Zsuzsánna, gróf Teleki Sámuel fenntartották a régi fizetést, hanem a kevésbé jóindulatu udvarbírák időről-időre igyekeztek csonkitani a javadalmat annyira, hogy a tractus kénytelen volt felszólalni és kérni a birtokosokat, hogy utasítsák tisztjeiket a megállapított fizetések teljesítésére.

Majd az uradalmi tisztek a földbirtokban is háborgatni kezdték a predikátort, a mikor báró Wesselényi Ferencz szigo-

ruan utasítja tisztjét, hogy »a prédikátornak a mennyi szántó föld kivántatik, minden esztendőben dézma nélkül adjon 1756.«

1776-ban iktári gr. Bethlen Zsuzsánna sajátkezű aláírásával és pecsétjével ellátott írásban adja tudtul, hogy »az aranyosmegyesi ekklesiában fungens predikátornak esztendőnként papi fizetésül rendelem és conferálok magam részéről az aranyosmegyesi határban levő allodialis földeimben Isten áldásából esztendőnkint termő majorság buzám tizedének, avagy dézmájának felét, az az minden husz kereszt buzából egy keresztet, melyet aranyosmegyesi tisztem mindenkor igazságosan adjon ki a helyett a csekély fizetés helyett, mely eddig a régi szokás szerint az én részemről szokott kijárni.«

Már ekkor az aranyosmegyesi dominium több örökösök, vagyis birtokosok közt oszlott meg; az egyház kérelmére mind báró Wesselényi József, mind gróf Teleki Sámuel elrendelik, hogy a tisztek mind a buza, mind a rozs termés 20-ad részét igazságosan adják meg a papnak. Nagy szükség volt ezen földesuri kegyes támogatásra azért is, mert idők folyamán az egykor nagy, népes egyház előbb a pestis, majd a pártos lengyelek és tatárok által elpusztított és a református ekklesia csak 8–9 családból állott.

De még ezután is több alkalommal kellett az egyháznak kérelmezni a birtokos urak kegyességét, mert megtörtént, hogy egyik vagy másik haszonbérbe adta birtokát, a mikor a bérlők vonakodtak az évi járulék megfizetésétől és mindannyiszor a földesurak nem tagadták meg az évi rendes fizetés kiszolgáltatását, sőt gróf Teleki Sámuel 1820-ban kelt végrendeletében ez áll: »Pia fundációkra Isten áldásából adtam az aranyosmegyesi református pap számára az aranyosmegyesi allodiális buza és rozs termésnek dézmáját.«

Nevezetes a pusztá nagy templomhoz való jog kérdése. Boross Pál főgondnok 1855 május 21-ről írja: »Százhuszonegy esztendeje mult, hogy ezen pusztá templom tetője letörvén, megszűnt benne hirdettetni az Urnak ígéje s ennyi hosszú zivatáros és békés évsorok lefolyása alatt nem jutott eszébe senki-nek abban a tulajdonosokat megháborítani. Most azonban az újabb időben legelsőben a vár urai kezdték megbontani s kövéből magok szükségére fordítani, azután a szatmári püspök szabadította reá a józsefházi svábokat, hogy hordják oda s építsenek belőle magoknak templomot. Ebből az uradalom és püs-

pökök között viszálykodás támadt s annak folytán előkerült a nagy Lónyai Zsigmond végrendelete, mely ketté vágta a kérdést. A püspökök felhagyatott vele; a református lakosságban pedig felébredt a vallásos buzgalom s a vár uraival egyetértőleg elhatározták, hogy a falaiban még most is szilárdul fennálló régi templomukat megépítik. Ezzel akkor az egész kérdés befejezettnek látszott. Később előállottak a helybeli oláhok kérvén, hogy a mennyiben ők is templomot akarnak építeni és ők többen vannak mint a reformátusok, adassék nekik. Ez ügyben Kováts Ágoston akkori cs. kir. szolgabíró vizsgálatot tartott s meggyőződve a kérelem jogtalanságáról, semmi kedvező választ nem nyertek; hogyan történik most már ugyanazon folyamodásra ezen újabb vizsgálódás; a már megtörtént vizsgálatok mellőzéseivel? Mi bizalommal jelenünk meg a tisztelt bíróság előtt és hogy ez legyen az utolsó, ide mellékelem 1-ső szám alatt Melegh Dániel egyházvidéki főjegyző urnak a nagybányai egyházvidék jegyzőkönyvéből kiszedett adatokkal támogatott becses közleményét az aranyosmegyesi ref. egyházzól. Hadd lássák, miként nem új szerzeményt akarunk mi ezen ócska templomban megnyerni, hanem csak régi kétségtelen tulajdonunkat akarjuk megtartani. Kitűnik abból, hogy Aranyos-Megyesen az itt lakó Báthoriak, Lónyaiak és Wesselényiek idejében azon nagy templomhoz méltó népes és virágzó ref. ekklésia volt s mint olyan, esperesi lakhelyül szolgált annyira, hogy róla mint főhelyről ezen tractus *megyesi* tractusnak neveztetett. És hogy nem más, hanem épen ez volt templomuk, bizonyítja az is, hogy ennek kriptájába temetkeztek a vár s az uradalom birtokosai, kik mindnyájan reformátusok voltak, mit kétségtelenné tesznek a templom beomlott kriptájából felhozott réz koporsók, melyek maig is megvannak a várban. Kell-e nagyobb erősség annak bebizonyítására, hogy azon templom a reformátusoké volt, kik nem csak benne éltek, hanem haláluk után is benne nyugosznak?»

Ezután ismételve jelzi, hogy az uradalommal együtt fel akarják építeni az ócska templomot »ugyanazért meg nem engedhetjük, hogy annak annyi idők viszontagságait kiállott szilárd falai — melyeknél erősebbet a jelen század építészete sem mutathat fel — megsértessenek.«

Ezen főgondnoki beterjesztésből azt lehet következtetni, hogy 1855-ben már másodszor kísérlették meg a jogtalan kö-

vetelők elvenni e templomot s ismét bíróság elé vitték az ügyet. A régiebb időben is ily módon, de könnyebb szerrel foglaltattak el templomaink, parochiáink, semmisítették meg egyházaink és hálás elismeréssel kell az utókornak megemlékezni ezen esetről, a mikor a lelkes főgondnok s a vár urai által támogatva, ily erélyesen lépett fel a református egyház jogának érvényesítése mellett. Nemes, nagy szándékukat a régi templom felépítésére nézve ugyan meg nem valósíthatták, mert fejedelmi kincstár, vagy országos műtörténelmi alap lett volna szükséges annak stílszerű kiépítésére: de a templom köveit megörökítették egy későbbben épített kisebbszerű új templom falaiba való beépítésével.

Az egyház kormányzás a külföldben is kevés lélekből álló egyházban a lelkesre és gondnokra nehezült, nem is volt rendszeresen szervezett presbyteriuma egész 1859-ig. A pátens megjelenésekor az azt közhirrre tenni rendelő miniszteri leiratot lelkész el sem fogadta, mint nem egyházi hatóságtól érkezett rendeletet, a miért a presbyterium lelkész eljárását helyesli, egyszersmind határozatilag kimondja, hogy továbbra is ez állásponton maradva, soha egyházi önkormányzatunkat sértő polgári hatósági intézkedésnek ne engedjen. Az 1860. évi áprilisi egyházkerületi gyűlésre a pátens elleni tüntetés céljából 9 tagu küldöttséget választ.

Ezután tervbe veszi az egyház, hogy templomépítési alapot gyűjt; a buzgó főgondnok, Boross Pál jó példát mutat, midőn e célra 400 frtot ad; Zákány József, Papp Józsefné 100–100 frtot s többen 66 frtot. Ezen 666 frt lett első alaptőkéje a templomépítési pénztárnak, melyet későbbi főgondnokok Szabó Sándor és Böszörményi Zsigmond lelkiismeretes buzgalommal és haszonnal gyümölcsöztettek és neveltek.

De ugyanazon időszakban, mivel parochialis épületei már nagyon elavultak, előbb iskolaházat, majd lelkészlakot kellett építeni; mindkettőnek létrehozásában ismét csak a birtokos egyháztagok támogatása segíthette az egyházat. Azután melléképületek, kerítések elrendezése vette igénybe a hivek áldozatkész-ségét. Nevezetes mozzanat az egyház életében, hogy a vár birtokosainak egyike, Streicher Lajos és neje Bernáth Mária alapítványszerűleg megváltották az évi egyházi adót az egyházzal megállapított egyezség szerint s egyházi felsőbb hatóság jóváhagyásával 1600 frtban.